

Anemone

MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University
E-ISSN: 2149-4622

YIL/YEAR: 2018 • CILT/VOLUME: 6 • SAYI/NUMBER: 1

İhvân-ı Safâ'nın Rivayetlere Yüklediği Anlam
Recep Aslan

15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası 'Demokrasi Nöbetlerinin' Halkla İlişkiler ve Kamuoyu Açısından Değerlendirilmesi
Nural İmik Tanyıldızı, Taha Yasin Ateş

Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Psikolojik Belirtilerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi
İbrahim Taş

Orta Okul Fen Bilimleri Dersi Sınav Sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi: Muş İli Örneği
Hasan Güteryüz, İbrahim Erdoğan

Kadro Dergisi'nde Planlama Anlayışı
Veysel Erat

Osmanlı Arşiv Belgelerinde 1903 Malazgirt Depremi
Cihat Tanış

Grafik Tasarım Programı Öğrencilerinin Ders Başarı Düzeylerinin Mezun Oldukları Liselere Göre Değerlendirilmesi
Mehmet Taragay Ayçe, Orhan Sevindik

Muş İli Özelinde Doğal Tarım ve Hayvancılığa Dayalı Sürdürülebilir Bir Ekonomik Gelişim
Ömer Arslan

Malatya'nın Turizm Potansiyelinin Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Algılar
İbrahim Atilla Karataş

Muhasebe ve Finansman Öğretmenliği İçin Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğrencilerin Öğretmenlik Mesleğine ve Pedagojik Formasyon Eğitimine İlişkin Algıları
Cuma Ercan

Erzurum Yerel Gazeteleri Örneğinde Yerel Haberciliğin Dijital Gazetelerde Uygulanışının Avantaj ve Dezavantajlarına Yönelik Bir Araştırma
Aslı Köseoğlu

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşlerinin Değerlendirilmesi
İsmail Sari

C# Programlama Dilinde Geliştirilen Program İle Euler Sayısının Rasgeleliğinin Sınanması
Arzu Eren Şenaras, Şahin İnanc

Coğrafya Tahayyülleri: Ulusal Kimlik, Anlatı ve Sınır
Bilal Görentaş

"Medeniyetler ve Şehirler"
Ahmet Davutoğlu
İnceleyen: Emrah Utku Gökçe

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

YIL/YEAR: 2018 • CILT/VOLUME: 6 • SAYI/NUMBER: 1

Yazılarda ifade edilen görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı bulunduğu kurumun görüşlerini yansıtmaz.

The opinions and views expressed in the papers published in the journal are only those of the author(s) and do not necessarily reflect the views of the journal and its publisher.

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University

Dağıtım Distribution

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından yapılmaktadır	Is made by Muş Alparslan University Institute of Social Sciences		
2149-4622	: e-ISSN	e-ISSN	: 2149-4622
01/02/2018	: Basım Tarihi	Published Date	: 01/02/2018
Şubat 2018	: Yayın Sezonu	Pub. Date Season	: February 2018
6	: Cilt	Volume	: 6
1	: Sayı	Number	: 1
2013	: İlk Yayın Tarihi	Founded	: 2013
Muş	: Basım Yeri	Place of Publication	: Muş
Yılda altı defa elektronik olarak yayınlanan uluslararası hakemli ve süreli yayındır	: Yayın Türü	Publication Type	: Is an international, periodical, double-blind peer-reviewed and online academic journal published bi-monthly
Türkçe ve İngilizcedir; ancak her sayıda ki makale sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki çalışmalara da yer verilebilir.	: Yayın Dili	Official Language	: Turkish and English; however, studies in other languages may be included, up to a third of the number of articles in each issue.
Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık	: Periyot	Frequency	: February, April, June, August, October and December
Muş Alparslan Üniversitesi	: Yayıncı	Publisher	: Muş Alparslan University
Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye	: Adres	Address	: Muş Alparslan Üniversitesi Külliyesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 49250, Muş/Türkiye
anemon@alparslan.edu.tr	: e-posta	e-mail	: anemon@alparslan.edu.tr
+90 436 249 49 49	: Telefon	Telephone	: +90 436 249 49 49
+90 436 249 10 22	: Faks	Fax	: +90 436 249 10 22
http://dergipark.gov.tr/anemon	: Ana Sayfa	Homepage	: http://dergipark.gov.tr/anemon

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 6 • Sayı/Number: 1

Yayın Kurulu • Editorial Board

Muş Alparslan Üniversitesi Adına
Sahibi / Owner
Baş Editör / Editor-in-Chief

Editörler / Editors

Yayın Kurulu Üyeleri / Editorial Board
Members

Sekreteryaya / Secretariat

Dizgi/ Layout Editor

Teknik Redaksiyon / Redaction
Grafik Tasarım / Design

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Rektör)
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Adem LEVENT
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ceren YEGEN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali TÜRKMENOĞLU
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SALMAZZEM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Şamil TATIK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Turan GÜLER
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İbrahim ERDOĞAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Abdülcelil BİLGİN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. M. Kamil COŞKUN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Gabur OZIEV
International Islamic University / Malezya
Dr. Öğr. Üyesi Mahsum AYTEPE
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI
Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR
University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Murat KAYACAN
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Aykut KÜÇÜKPAPMAK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Berat ÇİÇEK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Canser KARDAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Cumhuri TÜRK
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Irena Rajchinovska PANDEVA
Ss. Cyril and Methodius University / Makedonya
Dr. Öğr. Üyesi Orhan KESKİNTAŞ
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya ÇAM
Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye
Arş. Gör. Abdülmecit YILDIRIM
Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ
Arş. Gör. Halil KILIÇ
Arş. Gör. Yusuf ÖZTÜRK
Okt. Yahya ADANIR
Öğr. Gör. Serdar DİK

Yıl/Year: 2018 • Cilt/Volume: 6 • Sayı/Number: 1

Amaç ve Kapsam Aims and Scope

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon), sosyal ve beşeri bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları bilimsel bir yaklaşımla ele almak amacıyla yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.

anemon'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu, yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları Muş Alparslan Üniversitesi'ne ait olup yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz veya elektronik ortama taşınmaz.

anemon'da sosyal bilimlerle (dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb.) alakalı konularda özgün ve nitelikli bilimsel çalışmalar yer almaktadır. Dergilerimizde yayınlanan tüm makaleler çevrimiçi olarak erişime açıktır ve makale yayını için herhangi bir ücret talep edilmemektedir.

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (anemon) aşağıdaki indekslerle taranmaktadır:

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) is a peer-reviewed international journal that publishes original and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences and human sciences. The Journal is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University.

Scientific and legal liabilities of the articles published in anemon belong to the authors. The copyrights of the works that are published in the journal are transferred to Muş Alparslan University. No part of this publication may be duplicated and published elsewhere including electronically without permission of the Publisher.

anemon focuses on, but not limited to the following topics: business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology, etc. All articles published in our journals are open access and freely available online. All articles published in our journals are open access, freely available online and no fee is charged for publishing articles

Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University (anemon) indexed and abstracted in:

TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin (Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı)
Index Copernicus
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
IJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
InfoBase Index
ISAM (TDV İslâm Araştırmaları Merkezi)
JIF (The Journals Impact Factor)
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SIS (Scientific Indexing Services)
SOBIAD (TR Sosyal Bilimler Atıf Dizini)
TEİ (Türk Eğitim İndeksi)
UIF (Universal Impact Factor)

TUBITAK ULAKBİM TR Index (Social Sciences and Humanities Database)
Index Copernicus
CiteFactor (Academic Scientific Journals)
COSMOS IF (Cosmos Impact Factor)
CrossRef DOI (Digital Object Identifier)
DRJI (Directory of Research Journals Indexing)
ESJI (Eurasian Scientific Journal Index)
Idealonline
IJIF (International Innovative Journal Impact Factor)
InfoBase Index
ISAM (TRF Center for Islamic Studies)
JIF (The Journals Impact Factor)
JournalTOCs (Journal Tables of Contents)
OAJI (Open Academic Journals Index)
ResearchBib (Academic Resource Index)
SciLit
SIS (Scientific Indexing Services)
SOBIAD (TR Social Sciences Citation Index)
TEI (Index of Turkish Education)
UIF (Universal Impact Factor)

Danışma Kurulu • Advisory Board

Prof. Dr. Abdullah KIRAN Muş Alparslan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mesut IDRİZ International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Muhittin MACİT Türkiye Yazma Eserler Kurumu / Türkiye
Prof. Dr. Ahmet AĞIRAKÇA Mardin Artuklu Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa AYDIN Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK Marmara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali TAŞKIN Cumhuriyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa YAĞBASAN Fırat Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Ali UZUN Ondokuz Mayıs Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Ramazan YELKEN Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Bayram COŞKUN Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Recai AYDIN International University of Sarajevo / Bosna Hersek
Prof. Dr. Bilal ERYILMAZ İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Saffet KÖSE İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdal BAYKAN Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şamil DAĞCI Ankara Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Erdoğan ERBAY Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şahabettin YALÇIN Bingöl Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Eyyup Günay İSBİR İstanbul Aydın Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Şehmus DEMİR Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Güven SAYILGAN Ankara Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Tuncer ASUNAKUTLU Bakırçay Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hasan ÇİÇEK Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Turgay UZUN Muğla Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Hüsamettin ERDEM Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Veli URHAN Gazi Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. İsmail TAŞ Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Yasin AKTAY Stratejik Düşünce Enstitüsü / Türkiye
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ Uludağ Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK Necmettin Erbakan Üniversitesi / Türkiye
Prof. Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ İstanbul Üniversitesi / Türkiye	Prof. Dr. Mustafa ÇEVİK Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hüseyin BİLGİN İstanbul Medeniyet Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohammad Jaber THALJI Yarmouk University / Ürdün
Doç. Dr. Ali UTKU Atatürk Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Mohd Roslan Bin Mohd NOR University of Malaya / Malezya
Doç. Dr. Bülent SÖNMEZ İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Recep ASLAN Gaziantep Üniversitesi / Türkiye
Doç. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM Namık Kemal Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Saim KAYADİBİ International Islamic University / Malezya
Doç. Dr. Elşen BAĞIRZADE Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Doç. Dr. Samira AL-KHAWALDEH The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Emin ÇELEBİ İnönü Üniversitesi / Türkiye	Doç. Dr. Súdabe SALIHOVA Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan
Doç. Dr. Fariz AHMADOV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan	Dr. Öğr. Üyesi Bagdagul MUSSA The University of Jordan / Ürdün
Doç. Dr. Mahmoud JARAN The University of Jordan / Ürdün	Dr. Öğr. Üyesi Nurhodja AKBULAEV Azerbaijan State University of Economics / Azerbaycan

İÇİNDEKİLER • CONTENTS

EDİTÖRÜN NOTU / EDITOR'S NOTE

Editörden 7

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Recep Aslan 9
İhvân-I Safâ'nın Rivayetlere Yüklediği Anlam
The Meaning That İkhwan-I Safâ Ascribes to Hadithes

Nural İmik Tanyıldızı, Taha Yasin Ateş 25
15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası 'Demokrasi Nöbetlerinin' Halkla İlişkiler ve Kamuoyu Açısından Değerlendirilmesi
The Evaluation of 'Democracy Watches' after 15 July Coup Attempt Initiatives from Public Relations and the Public Opinion

İbrahim Taş 31
Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Psikolojik Belirtilerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi
The Examination of Internet Addiction and Psychological Symptoms Among Adolescents According to Various Variables

Hasan Güleriyüz, İbrahim Erdoğan 43
Orta Okul Fen Bilimleri Dersi Sınav Sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi: Muş İli Örneği
The Evaluation of Middle School Science Examination Questions According to Bloom's Cognitive Domain Taxonomy

Veysel Erat 51
Kadro Dergisi'nde Planlama Anlayışı
Concept of Planning in Kadro Journal

Cihat Tanış 61
Osmanlı Arşiv Belgelerinde 1903 Malazgirt Depremi
1903 Manzikert Earthquake in the Ottoman Empire Archive Documents

Mehmet Taragay Ayçe, Orhan Sevindik 67
Grafik Tasarım Programı Öğrencilerinin Ders Başarı Düzeylerinin Mezun Oldukları Liselere Göre Değerlendirilmesi
Assessment of Graphic Design Program Students' Course Achievement Levels in Terms of Their High School Graduation

Ömer Arslan 75
Muş İli Özelinde Doğal Tarım ve Hayvancılığa Dayalı Sürdürülebilir Bir Ekonomik Gelişim
A Sustainable Economic Development Based on Natural Agriculture and Livestock Breeding in Muş Province

İbrahim Atilla Karataş 91
Malatya'nın Turizm Potansiyelinin Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Algılar
Perceptions for the Discovery of Tourism Potential of Malatya

Cuma Ercan 105
Muhasebe ve Finansman Öğretmenliği İçin Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğrencilerin Öğretmenlik Mesleğine ve Pedagojik Formasyon Eğitimine İlişkin Algıları
The Perceptions Related to the Teaching Profession and Pedagogical Formation Education of the Students Who Are Taking Pedagogical Formation for Accounting and Finance Teaching

Aslı Köseoğlu 115
Erzurum Yerel Gazeteleri Örneğinde Yerel Haberciliğin Dijital Gazetelerde Uygulanışının Avantaj ve Dezavantajlarına Yönelik Bir Araştırma
A Study on the Advantages and Disadvantages of the Implementation of Local Journalism in Digital Newspapers in the Case of Local Newspapers of Erzurum

İsmail Sari 125
Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşlerinin Değerlendirilmesi
Evaluating the Views of the School Principals, Concerning the Proficiency Level of Social Studies Teachers in Classroom Management

Arzu Eren Şenaras, Şahin İnanç 133
C# Programlama Dilinde Geliştirilen Program İle Euler Sayısının Rasgeleliğinin Sınanması
Testing the Randomness of the Euler's Number Using the Program Developed in C # Programming Language

Bilal Görentaş 139
Coğrafya Tahayyülleri: Ulusal Kimlik, Anlatı ve Sınır
Imagining Geography: National Identity, Narrative and Bordering

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

<i>Emrah Utku Gökçe</i>	145
"Medeniyetler ve Şehirler" Civilizations and Cities	
<i>Yazım Kuralları / Author Guidelines</i>	147
<i>Değerlendirme Süreci / Peer Review Process</i>	151
<i>Yayın İlkeleri / Editorial Principles</i>	153

Okuyucu Mektupları / Letters

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde (anemon) yayımlanan çalışmalar hakkındaki değerli görüşlerinizi, yorumlarınızı ve önerilerinizi lütfen dergi editörüne iletiniz.

Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN
o.esen@alparslan.edu.tr

Editörün Notu • Editor's Note

Editörden...

Değerli okuyucularımız,

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin (anemon) yeni sayısını dikkatinize sunmaktan mutluluk duymaktayız.

2018 yılı itibarıyla dergimizin yapısına yeni bir boyut kazandırma gayreti içerisindeyiz. Bu sayımızla birlikte gerçekleştirdiğimiz bazı köklü değişiklikleri görüşlerinize sunuyoruz.

Üniversite bünyesindeki öğretim üyelerinin yanı sıra üniversite dışından da dergimize yoğun bir talebin olması, dergimizin akademik çevrelerde ilgiyle ve beğeniyle takip edildiğini göstermektedir. Bu nedenle taleplere daha hızlı cevap verebilmek ve akademik literatüre daha fazla katkı sağlamak adına hem yayımlanan sayı adedinde hem dizgi yapısında hem de yayın türünde değişikliğe gitme kararı aldık. Bilindiği üzere dergimiz Mart, Temmuz ve Kasım sayısı olmak üzere yılda üç defa yayımlanırken yoğun ilgi üzerine artık Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa (iki ayda bir) ve sadece elektronik olarak yayın hayatına devam etmeyi planlamaktadır. Aynı zamanda e-dergi olduğumuz için artık kitap formatından çıkarak A4 kâğıdın tamamını kullanma fırsatına eriştiğimizden dizgimizde de birtakım değişikliğe gidildi.

Bu sayıda sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinden oluşan birbirinden değerli 15 yazı yer almaktadır. Titiz bir değerlendirme sürecinin ardından yayımlanan bu makalelerin kendi alanına katkı sağlayan, yenilik getiren ve topluma ışık tutan yayınlar olduğuna inanıyoruz.

Bu yazılardan ilki, Dr. Recep Aslan'ın "*İhvân-I Safâ'nın Rivayetlere Yüklediği Anlam*" başlıklı makalesinde, İhvân-ı Safâ Risâleleri'nde geçen rivayetlerin hangi amaçla kullanıldıkları ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

İkinci sıradaki Dr. Nural İmîk Tanyıldızı ve Taha Yasin Ateş'in "*15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası 'Demokrasi Nöbetlerinin' Halkla İlişkiler ve Kamuoyu Açısından Değerlendirilmesi*" başlıklı makalesinde, 15 Temmuz sonrasında düzenlenen demokrasi nöbetlerinin toplum üzerindeki etkileri halkla ilişkiler ve kamuoyu açısından ele alınmaktadır.

Dr. İbrahim Taş tarafından kaleme alınan "*Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Psikolojik Belirtilerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*" isimli üçüncü makalede ise internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki incelenmekte ve psikolojik belirtilerin cinsiyet, anne baba tutumları, sınıf değişkenliği gibi birçok faktöre göre anlamlı şekilde farklılaşarak farklılaşmadığı üzerinde durulmaktadır.

Dördüncü sıradaki Hasan Güleriyüz ve Dr. İbrahim Erdoğan'ın "*Orta Okul Fen Bilimleri Dersi Sınav Sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi: Muş İli Örneği*" adlı makalelerinde, ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Fen Bilimleri dersi sınav sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analizinin yapıp, soruların nasıl bir dağılım gösterdiği incelenmektedir.

Dr. Veysel Erat'ın "*Kadro Dergisi'nde Planlama Anlayışı*" adlı çalışmasında ise Kadro dergisinin tüm sayıları taranarak 'planlama' konusu anlam, önem, amaç ve kapsam şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutularak incelenmektedir.

Altıncı sıradaki Cihat Tanış'ın "*Osmanlı Arşiv Belgelerinde 1903 Malazgirt Depremi*" başlıklı makalesinde Osmanlı arşiv belgelerine dayanarak 1903 Malazgirt Depremi'nin neden olduğu ekonomik ve sosyal sorunları ile devletin ne ölçüde bu afete müdahil olduğunu tarihsel bir bakış açısıyla ele almaktadır.

Dr. Mehmet Taragay Ayçe ve Dr. Orhan Sevindik tarafından ele alınan "*Grafik Tasarım Programı Öğrencilerinin Ders Başarı Düzeylerinin Mezun Oldukları Liselere Göre Değerlendirilmesi*" başlıklı çalışmalarında, meslek yüksekokulu grafik tasarım bölümü öğrencilerinin mezun oldukları lise türlerine göre bölüm derslerindeki başarı durumları incelenmektedir.

Sekizinci sıradaki Dr. Ömer Arslan'ın "*Muş İli Özelinde Doğal Tarım ve Hayvancılığa Dayalı Sürdürülebilir Bir Ekonomik Gelişim*" adlı makalesinde, Muş ilinin doğal tarım ve hayvancılıktaki potansiyelini değerlendirmek amacıyla tarım ve hayvancılığa dayalı sürdürülebilir ve katma değeri yüksek bir ekonomik yapı için nelerin yapılması gerektiği tartışılmaktadır.

Dokuzuncu sıradaki İbrahim Halil Karataş'ın “*Malatya'nın Turizm Potansiyelinin Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Algular*” başlıklı makalesinde, büyük bir turizm potansiyeline sahip Malatya ilinin sahip olduğu değerlerin ortaya çıkartılması ve turizm açısından farkındalık oluşturacak bir şehir konumuna getirilmesine dönük politikaları ortaya koymaktadır.

Onuncu sırada yer alan Dr. Cuma Ercan'ın “*Muhasebe ve Finansman Öğretmenliği İçin Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğrencilerin Öğretmenlik Mesleğine ve Pedagojik Formasyon Eğitimine İlişkin Alguları*” başlıklı yazısında ise muhasebe ve finansman öğretmenliğine dönük pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin öğretmenlik mesleğine ve pedagojik formasyon eğitimine ilişkin algı düzeyleri incelenmektedir.

On birinci sıradaki Aslı Köseoğlu'nun “*Erzurum Yerel Gazeteleri Örneğinde Yerel Haberciliğin Dijital Gazetelerde Uygulanışının Avantaj ve Dezavantajlarına Yönelik Bir Araştırma*” başlıklı makalesinde, yerel gazetelerin dijital ortamı kullanmalarıyla yerel haberciliğe sağlanan avantaj ve dezavantajlar Erzurum ilinde yayınlanan günlük gazeteler örneğinde ele alınarak yerel gazetelerin dijital ortamın avantajları ve dezavantajları anlatılmaktadır.

On ikinci sırada bulunan İsmail Sari'nin “*Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşlerinin Değerlendirilmesi*” başlıklı çalışmada da okul yöneticilerinin görüşleri alınarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerinin ne düzeyde olduğu ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

On üçüncü sıradaki Dr. Arzu Eren Şenaras ve Şahin İnanç'ın “*C# Programlama Dilinde Geliştirilen Program İle Euler Sayısının Rasgeleliğinin Sınanması*” başlıklı yazısında, benzetim çalışmalarında kullanılabilmesi için sözde rasgele üreticinin rasgeleliğinin sınanması ve doğrulanması üzerine odaklanılmaktadır.

Dr. Bilal Görentaş tarafından kaleme alınan “*Coğrafya Tahayyülleri: Ulusal Kimlik, Anlatı ve Sınır*” başlıklı on dördüncü makalede ise birbiriyle bağlantılı üç araştırma alanı olan ulusal kimlik, anlatı ve sınır arasındaki ilişkiler incelenmektedir.

Son olarak bu sayıda bir tane kitap kritiği çalışmasını istifadenize sunuyoruz. Müellifi Ahmet Davutoğlu olan “*Medeniyetler ve Şehirler*” adlı eser üzerine Emrah Utku Gökçe tarafından kaleme alınan bir tanıtım yazısı ile sayımız tamamlanmaktadır.

Dergimizin müteakip sayılarında da siz saygıdeğer okuyucuların, akademik çalışmalarını dergimizde değerlendirmek üzere göndermeleri için çağrıda bulunurken Dergimize olan desteğiniz için şimdiden teşekkür eder, çalışmalarınızda başarılar dilerim. Ayrıca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman bizlerden esirgemeyen Rektörümüz Sayın Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT hocamıza, yazıların yayın sürecinde görev alan hakemlerimize, danışma ve yayın kurulu üyelerimize, bu süreçte yanımızda olan Muş Alparslan Üniversitesi yönetimi ve personeline de teşekkür ederim.

Muş Alparslan Üniversitesi'nin marka değeri yüksek birimlerinden biri olan anemon'un sizlerin sosyal bilimlerle alakalı özgün ve nitelikli bilimsel yazılarıyla bundan sonra da akademik camianın gurur kaynağı olmaya devam edeceğine olan inancım hep birlikte başarılı ve verimli bir çalışma dönemi diliyorum. Özgün ve nitelikli yeni ve farklı çalışmalarını bilim dünyasına sunma hedefiyle bir sonraki sayıda buluşmak dileğiyle selamlar ve saygılar...

Dr. Öğr. Üyesi Ömer ESEN

Baş Editör

Araştırma Makalesi • Research Article

İhvân-ı Safâ'nın Rivayetlere Yüklediği Anlam*

The Meaning That İkhwan-I Safâ Ascribes to Hadithes

Recep Aslan^{a,**}

^a Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, 49250, Muş /Türkiye.
ORCID: 0000-0002-7541-0405

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 30 Mayıs 2017
Düzeltilme tarihi: 22 Haziran 2017
Kabul tarihi: 03 Temmuz 2017

Anahtar Kelimeler:

İhvân-ı Safâ
Nass
Hadis
Yorum
Rivâyet

ARTICLE INFO

Article history:

Received 30 May 2017
Received in revised form 22 June 2017
Accepted 03 July 2017

Keywords:

İkhwan-i Safâ
Nass
Hadith
Commentary
Narration

ÖZ

İhvân-ı Safâ, asırlara sâri ilkelerini, dört bölümden oluşan elli iki risâleye sığdırdıkları *Resâilu İhvân-ı Safâ* adlı eserde ortaya koymuşlardır. İhvân-ı Safâ Risâleleri, gerek ülkemizde gerekse ülkemiz dışında farklı pek çok bilim dalında ciddi çalışmalara konu olmuştur; ancak bu risâlelerde geçen hadisler hakkında müstakil herhangi bir çalışma kaleme alınmış değildir. Tesir bakımından İslam dünyasındaki pek çok kolektif hareketten geri kalmayan, yer yer birçoğundan daha kapsamlı etkileri olan bu söylem mensuplarına hadis bilim dalının ilgisiz kalması doğru olmayacağından, İhvân-ı Safâ-hadis ilişkisinin bu makalede ele alınmasında fayda mülâhaza edilmiştir. Bu sebeple bu makalede İhvân-ı Safâ Risâleleri'nde geçen rivayetlerin hangi amaçla kullanıldıklarını anlama gayreti içinde olduk. Yöntem olarak; İhvân-ı Safâ *Risâleleri*'ni taramak suretiyle bunların ne tür rivâyetler kullandıklarını tespit edip, bu rivâyetlerin geçtiği kaynakları, rivâyetlerin sıhhat derecelerini ve bu rivâyetlere yükledikleri anlamları/yorumları incelemeye çalıştık.

ABSTRACT

İkhwan-i safâ put forward the law-setting principles for centuries in the work called resâilu ikhwan-i safâ, which they fit in fifty-two treatises consisting of four parts. ikhwan-i safâ treatises have been the subject of serious work in our country and in many other disciplines besides our country; however no independent work has been received about the hadiths mentioned in these treatises. It is because it is not right for the discipline of hadith to be irrelevant to this discourse, which is not backwards from many collective movements in the Islamic world in terms of influence, and have a more comprehensive effect than the majority in some places, it is beneficial for the members of this discipline to address the relation between hadiths and ikhwan-i safâ. For this reason, in this article, we will try to understand the purpose of using the narrations mentioned in the ikhwan-i safâ treatises. As a method; we will try to find out what kinds of narratives they use by scanning the ikhwan-i safâ treatises and we will examine the sources of these narratives, reliability of these narratives and the interpretations they have uploaded to these narratives.

1. Giriş

İhvân-ı Safâ, IV./X. yüzyılda Abbâsî Devleti'nin son dönemlerine rastlayan, dinî, felsefî ve siyasî çekişmelerin yaygın olduğu bir dönemde Basra'da ortaya çıkmıştır. Felsefî ve ilmî çalışmaları, dinî ve ahlâkî gayretleriyle birlik ve beraberlik, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışmayı öne çıkararak İslâm toplumunu fikrî açıdan yeniden derleyip toparlamayı amaçlayan bu topluluğun tam ismi, *İhvânü's-Safâ ve Hullânü'l-Vefâ ve Ehlü'l-Adl ve Ebnâu'l-Hamd*'dir.¹

Bu ad, topluluğa başkaları tarafından değil, bizzat kendileri tarafından verilmiştir.²

İslâm düşünce ve kültür geleneğinde, daha çok felsefî yönüyle ön plana çıkarılan İhvân-ı Safâ'nın tarihsel ve siyasal kimliği öteden beri tartışılmış; ancak bu konuda görüş birliğine varılamamıştır.³ Topluluğun nerede, ne zaman, kimler tarafından, nasıl kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Bu konuda kaynakların verdiği bilgi oldukça sınırlıdır.⁴ Topluluğun kendilerine gizliliği prensip

* Bu çalışma, 8-10 Mayıs 2017 tarihlerinde Malatya'da düzenlenen Uluslararası İslam ve Yorum Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: r.aslan@alparslan.edu.tr

edinmeleri, haklarındaki bilgi yetersizliğinin temel sebeplerinden biridir.

Temel düşüncelerini, dört bölüm halinde toplam elli iki risâleden oluşan, felsefe ve ilimler ansiklopedisi niteliğindeki *Resâilü İhvânî's-Safâ*'da formüle eden İhvân-ı Safâ, Yeni Eflâtuncu, Maniheizt, Hermetik ve gnostik karakterli bilim, felsefe ve kültürlerin sentezini içeren bu risâlelerin telifinde katkısı bulunan yazarların isimlerini gizli tutmuştur. Fakat felsefeci Ebû Hayyân et-Tevhîdî (ö. 414/1023), "Allah'ın rızasını ve cenneti kazanmaya götüreceği yolun güzergâhını tayin etme iddiasıyla bir araya gelen bir topluluk" olarak nitelediği İhvân-ı Safâ topluluğunun kurucuları ve risâlelerin müellifleri arasında Zeyd b. Rifâa (ö.?), Ebû Süleyman Muhammed b. Ma'ser el-Bustî el-Makdisî (ö.?), Ebu'l-Hasen Ali b. Hârûn ez-Zencânî (ö.?), Ebû Ahmed el-Mihricânî (ö.?) ve Avfî'yi (ö.?) zikretmiştir.⁵

İhvân-ı Safâ'nın herhangi bir mezhebe mensup olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Neticede topluluğu oluşturanların ya bizzat İsmâilî oldukları ya da Bâtınî-İsmâilî davet hareketinin propagandasını yaptıkları tezini savunan görüş ağırlık kazanmıştır.⁶ Bu bağlamda, Muhammed Âbid Câbirî, İhvân-ı Safâ'yı Şîi-Bâtınî kanadının, Abbâsî halifesi Me'mûn'un (ö. 218/833) Maniheizt gnostizm ve Şîi irfan öğretisiyle mücadelesi sırasında Aristo'ya yönelme politikasına karşı bir tepki hareketi olarak görmektedir. Dolayısıyla İhvân-ı Safâ'nın *Risâleler*'inin de Arap-İslâm Kültürü içindeki irrasyonel gnostik bâtinî eğilime derinlik kazandırmak suretiyle önce nefisleri, sonra bedenleri ele geçirmeyi hedefleyen genel Bâtınî-İsmâilî stratejisi çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini söylemektedir.⁷ İhvân-ı Safâ'nın felsefi düşünce sistemini, "siyasetin emrindeki felsefe" şeklinde niteleyen Macit Fahri de⁸ büyük ölçüde Câbirî'nin bu görüşüne katılmış gözükmektedir.

Bu iki araştırmacının görüşleri dışında İhvân-ı Safâ'nın kimliği üzerinde çok farklı değerlendirmeler de mevcuttur. Belki de bu durumu onların eklektik özelliklerinin bir gereği olarak değerlendirmekte fayda vardır.

İhvân-ı Safâ-hadis ilişkisi üzerinde yapılmış herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Sadece genel anlamda hadis-felsefe ilişkisine dair Mustafa Ertürk'ün yazmış olduğu "*Filozof Tabîb Muhaddisler*" adlı eseri ve yine bu kitapla ilişkili olan iki makalesini tespit edilmiştir.⁹ Dini-felsefi bir ekol olması dolayısıyla İhvân-ı Safâ'nın hadislerle olan münasebetinin ortaya konması önem arz etmektedir. Bu itibarla mezkûr cereyanın, görüşlerini temellendirirken referans aldıkları hadisleri hadis ilmi açısından kritik etmenin bir ihtiyaç olduğu kanaati bizde hâsıl olmuştur. Bu çerçevede öncelikle İhvân-ı Safâ *Risâleler*'ini taramak suretiyle bunların ne tür rivâyetler kullandıkları tespit edilmiştir. Bu rivâyetlerin geçtiği kaynaklar, rivâyetlerin sıhhat dereceleri ve bu rivâyetlerin hangi amaçla kullandıkları anlaşılmalı ve yorumlanmalıdır.

2. İhvân-ı Safâ Risâlelerinde Geçen Rivâyetler ve Değerlendirmeler

İhvân-ı Safâ'nın *Risâleler*'inde geçen rivâyetler, senedsiz olarak, kimi zaman cezm sığasıyla¹⁰, kimi zamanda temrîz sığasıyla¹¹ verilmiştir. Genelde bu rivâyetler, Kur'an-ı Kerim'den âyetler zikredildikten sonra ifade edilmiştir. Bu

rivâyetlerin bir kısmı sened açısından sahîh, diğer bir kısmı da zayıf veya uydurmadır. Hadis diye aktarılan bazı rivâyetlere de herhangi bir kaynaktan rastlanılmamıştır.

İhvân-ı Safâ'nın *Risâleler*'inde 97 rivâyete rastladık. Şimdi bu rivâyetlerden seçti yaparak konularına göre tasnif ederek, rivâyetlerin geçtiği kaynakları ve sıhhat durumlarını ve İhvân-ı Safâ'nın bu rivâyetleri hangi amaçla kullandığını inceleyeceğiz.¹²

2.1. Niyet

إنما الأعمال بالنيات ولكل امرئ ما نوى

"Ameller niyetlere göredir. Herkese ancak niyet ettiği şey vardır."¹³

Bu rivâyet, *Resâilü İhvânî's-Safâ*'da "Dördüncü Bölüm: İlahiyat, Şer'i ve Nâmûs Bilimleri"nin "Doktrinler ve Dinler" isimli 1. Risâle'sinde geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Bu hadis, Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö. 261/875) *Sahîh*'lerinde, Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/888) ve İbn Mâce'nin (ö. 273/886) *Sünen*'lerinde, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855), *Müsned*'inde rivâyet edilmiştir.¹⁴ Bu hadis sahîhtir.¹⁵

Bu rivâyet, *Resâil*'de zâhir-bâtın bağlamında ele alınmıştır. İhvân'a göre, Arap dilinde din kelimesinin manası, bir topluluğun bir başkana itaatidir. İtaat da emirler ve yasaklar olmadan ortaya çıkmaz. Bu ikisi de ancak dinin şeriatını, hükümlerini bilmekle olur. İnsan da cismânî ve zâhirî bedenden, ruhânî ve bâtinî olan neftsen oluştuğu için dinin hükümleri ve şeriatın hadleri de iki çeşit olmak durumundadır: Zâhir ve bâtin. Zâhir açık olan amelleri; bâtin da kalplerdeki gizli inançları kapsar ki, bu da asıldır. Hz. Peygamber de "*Ameller niyetlere göredir...*" şeklinde buyurmuştur.¹⁶

Devamında İhvân, Peygamberler aracılığıyla gönderilen dinin itikâdî ve bâtinî boyutunun hiçbir zaman değişmeyeceğini; ancak şeriatın, dinin zâhirî boyutunun değişebileceğini vurgulamıştır.¹⁷ Kısacası, İhvân, dinde zâhir-bâtın ikilemine vurgu yapmak için bu rivâyeti örnek göstermiştir. Gerçekte İhvân'ın bu yorumu İslâm düşünce geleneğinin pek de yabancı olmadığı bir yorumdur. Özellikle Tasavvuf'un zahir-batın ayırımı üzerinden geliştirdiği yorum biçimi ile aynı düzlemdedir.¹⁸

2.2. Dünya

من طلب الدنيا تعففا عن المسألة وتوسعا علي عياله وتعطفا علي جاره لقي الله يوم القيامة ووجهه كالقمر ليلة البدر و من طلب الدنيا مكاثرا مفاخرًا مرانبا جعل الله فقره بين عينيه ولم يبال الله به بأي واد هلك.

"Her kim dilenmekten utandığınan, ailesini rahat yaşatmak ve komşularına lütufta bulunmak için dünyalık peşinde koşarsa, Allah, kıyamet günü onu, yüzü ayın on dördü gibi parlak olarak karşılar. Her kim de, dünyayı, malının çokluğuyla övünmek, böbürlenmek ve gösteriş yapmak için isterse, Allah, fakirliğini onun önüne koyar da hangi vadiye helak olup gittiğine aldırılmaz."¹⁹ Bu hadis, *Resâil*'de "Birinci Bölüm: Matematik Bilimleri"nin 9. Risâle'sinde geçmektedir. Bu risâle'nin tam ismi; ahlâkın anlamı, farklı

oluşunun nedenleri ve ahlâkî hastalıkların çeşitleri, peygamberlerin ahlâkına dair bazı nükteler ve filozofların ahlâkının özü üzerine'dir.²⁰ Bu rivâyet, *Resâilü İhvâni's-Safâ*'da temrîz sîğasıyla verilmiş, râvî zinciri zikredilmemiştir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Hadisi farklı lafızlarla Ebû Bekr İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849), *el-Musannef*'inde, İshâk b. Râhûye (ö. 238/852), *Müsned*'inde, Abd b. Hümejd (ö. 249/863), *el-Müntehab min Müsned*'inde Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb Taberânî (ö. 360/970), *Müsnedü's-Şâmiyyîn*'inde, Beyhakî (ö. 458/1065) *Şuabi'l-İmân*'ında, Ebû Nuaym el-İsbehânî (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-Evliyâ* adlı eserinde rivâyet etmişlerdir.²¹

Bu rivâyet kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

من طلب الدنيا حلالا استغفانا عن المسألة وسعيا على أهله وتعطفنا على جاره لقي الله ووجهه كالقمر ليلة البدر ومن طلب الدنيا حلالا مكثرا مرانئا لقي الله وهو عليه غضبان.

“Kim dilenmekten utandığından, ailesini rahat yaşatmak ve komşularına lütufta bulunmak için helal bir şekilde dünyalık peşinde koşarsa, Allah, kıyamet günü onu, yüzü ayın on dördü gibi parlak olarak karşılar. Ve eğer kim helal bir şekilde, dünyayı, malının çokluğuyla övünmek, böbürlenmek ve gösteriş yapmak için isterse, kendisine kızgın olan Allah'a kavuşur.”²² Rivâyetler arasında anlam olarak çeşitli farklılıklar görülmektedir. *Resâil*'de geçen “Allah, fakirliğini onun önüne koyar da hangi vadede helak olup gittiğine aldırılmaz” kısmı, “kendisine kızgın olan Allah'a kavuşur” şeklinde geçer. İshâk b. Râhûye'nin *Müsned*'inde, Abd b. Hümejd'in *el-Müntehab*'ında, Taberânî'nin *Müsnedü's-Şâmiyyîn*'inde, Beyhakî'nin *Şuabi'l-İmân*'ında, Ebû Nuaym el-İsbehânî'nin *Hilyetü'l-Evliyâ*'sında aynı metin geçmektedir. Bu rivâyet, sened açısından zayıf sayılır.²³

Söz konusu rivâyet, *Resâil*'de insan tabiatında var olan hasedin sebebi ve dünya nimetlerine karşı aşırı arzusuyla ilgili olarak verilmiştir. *Resâil*'de rivâyetten sonra şu değerlendirme yapılmıştır: “İnsan tabiatına yaratılıştan yerleştirilmiş, mahlûkatta mevcut hasedin varlığının sebebi, Allah'ın nimetlerine karşı ilgi ve meyildeki yarışır.”²⁴ Devamında Allah'ın kullarına sayısız nimet verdiğini ve bu nimetlerin insanlar arasında âdil bir şekilde dağıtıldığını, hikmetinin gereği olarak bazılarını daha fazla verdiğini belirtmiştir. Bu sebeple bir kişi, kendisinde olmayan bir nimet, kardeşinde varsa o da o nimetin kendisinde olması için Allah'ın lütfundan istesin. O nimetin kardeşinden gitmesini istemesin. Bunu talep ederse, o da hased olur. Böylece burada sosyal bir yara olan hasedin ne kadar kötü bir şey olduğu vurgulanmıştır.

2.3. Zühd

من زهد في الدنيا هانت عليه المصائب

“Kim dünyada zahit olursa, musibetler ona hafif gelir.”²⁵

Bu rivâyet, *Resâil*'de “Birinci Bölüm: Matematik Bilimleri”nin 3. Risâle'sinde (Astronomi) ve “Dördüncü Bölüm: İlâhiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri”nin 11. Risâle'sinde (Sihir/Büyü, Tılsım ve Nazarın Mahiyeti) olmak üzere iki yerde rivâyet edilmiştir. Ayrıca bu rivâyet Birinci Bölüm: Matematik Bilimleri”nin 9. Risâle'sinde

(Ahlâkın Anlamı, Farklı Oluşunun Nedenleri ve Ahlâkî Hastalıkların Çeşitleri, Peygamberlerin Ahlâkına Dair Bazı Nükteler ve Filozofların Ahlâkının Özü Üzerine) şu şekilde geçmektedir:

من اشتاق إلي الجنة سارع إلي الخيرات ومن اشفق من النار سلا عن الشهوات ومن زهد في الدنيا هانت عليه المصيبات.

“Kim cennete girmeye özlem duyarsa, hayırlı işlerde yarışır, kim cehenneme girmekten tedirgin olursa şehvi arzularından uzak durur. Kim de dünyada zahit olursa, musibetler ona hafif gelir.”²⁶

Tahrîc ve Değerlendirme:

Bu rivâyet, temel hadis kaynaklarında geçmemektedir. Ancak Beyhakî'nin *Şuabi'l-İmân*'ında geçmektedir.²⁷ Ayrıca Kudâ'i'nin (ö. 454/1062) *Müsnedü's-Şihâb*'ında; Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *Câmiu's-Sağîr*'inde; Alâüddîn el-Muttakî'nin (ö. 975/1567) *Kenzü'l-Ummâl* adlı eserinde yer almıştır.²⁸

Beyhakî'nin *Şuabi'l-İmân*'ında rivâyet şu şekilde nakledilmiştir:

من اشتاق إلي الجنة سارع إلي الخيرات ومن اشفق من النار لها عن الشهوات ومن ترقب الموت هانت عليه اللذات ومن تزهد في الدنيا هانت عليه المصيبات.

“Kim cennete girmeye özlem duyarsa, hayırlı işlerde yarışır, kim cehenneme girmekten tedirgin olursa şehvi arzularından uzak durur. Kim ölümü beklerse, lezzetler ona değersiz olur. Kim de dünyada zahit olursa, musibetler ona hafif gelir.”

Hadis münekkidleri, bu rivâyeti zayıf kabul etmişlerdir.²⁹

İhvân, bu rivâyeti, “Astrolojiyle Uğraşan Kimsenin Kâinatla İlgili Haberlerinin Gaybın Bilgisi Olduğunu İddia Etmediği Hakkında” adlı bölümde zikretmiştir. Özetle; İhvân, gaybın bilgisini, ister müneccim, ister kâhin, ister peygamber, isterse de bir melek olsun yaratılanlardan herhangi biri bilemez, ancak Allah bilir. Filozofların bu ilmi/astrolojiyi incelemeleri ve söz konusu sırları araştırmaları, nefslerini terbiye etmek ve bu ilmi daha yüce ve şerefli olana yükselmek için kullanmak istemelerinden dolayıdır. Devamında *Resâil*'de şöyle bir değerlendirme yapılmıştır: “Akleden, kalp gözü açık olan bir insan bu ilmi incelediğinde, söz konusu sırrı, onun sebep ve illetlerini araştırdığında ve bunları dünya sevgisinden bağımsız bir kalp ile tarttığına, onun nefsi, gaflet ve cehalet uykusundan uyanıp kalkar, yeniden canlanarak günah helakinden yaşama döndürülür, basiret gözü açılır. Böylece olayların nasıl yönetildiğini bilir ve mevcudatın hakikatini öğrenir. Âhiret hayatını yakînî bir gözle görür...”³⁰

Daha sonra İhvân, âhirete müştak olan birisinin dünyalık işlerden el etek çekeceği ve bu sebeple dünyadaki musibetlerin kendisi için bir önem taşımayacağını ifade ederek ilgili rivâyeti zikretmiştir.

2.4. Günah ve Tövbe

لولا أن بني آدم إذا اذنبوا تابوا أو استغفروا فيغفر الله لهم لخلق الله خلقا يذنبون فيتوبون ويستغفرون فيغفر لهم.

“Şayet Âdemoğlu günah işleyip sonra Allah'tan tövbe ve istiğfâr dilemeseydi, elbette Allah, günah işleyip tövbe eden

ve ardından da bağışlama isteyen bir halk yarattı, (sonra da) onları affederdi.”³¹

Bu hadis, *Resâil*'de “Birinci Bölüm: Matematik Bilimleri”nin 9. Risâle'sinde (Ahlâkın Anlamı, Farklı Oluşunun Nedenleri ve Ahlâkî Hastalıkların Çeşitleri, Peygamberlerin Ahlâkına Dair Bazı Nükteler ve Filozofların Ahlâkının Özü Üzerine), “Tövbe, İstiğfar ve Duanın Fazileti” bölümünde geçmektedir. Ayrıca bu hadis, “Dördüncü Bölüm: İlahiyat, Şer'i ve Nâmûs Bilimleri”nin “Doktrinler ve Dinler” isimli 1. Risâle'sinde şu şekilde geçmektedir:

لولا أن بني آدم إذا اذنبوا تابوا فيغفر لهم الله لخلق الله تعالى خلقا جديدا أذنبوا وتابوا فيغفر لهم.

“Şayet Âdemoğlu günah işleyip sonra Allah'tan tövbe ve mağfret dilemeseydi, elbette Allah, günah işleyip tövbe eden ve ardından da bağışlama isteyen bir halk yarattı, (sonra da) onları bağışlardı.”³²

Tahrîc ve Değerlendirme:

Müslim'in *Sahih*'inde, Tirmizi'nin (ö. 279/892) *Sünen*'inde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde bu hadis nakledilmiştir.³³ Ayrıca İbn Ebî Şeybe (ö.235/849)'nin *el-Musannef*'inde, İbn Hibbân el-Bustî'nin (ö. 354/965) *Sahih*'inde ve daha birçok kaynakta bu rivâyet geçmektedir.³⁴ Hadis, isnad açısından sahihtir.³⁵

İhvân, “Tövbe, İstiğfar ve Duanın Fazileti” başlığı altında bu rivâyeti şu şekilde değerlendirmiştir. Allah, Kur'an'da peygamberlerinin günahlarını ve hatalarını, onların itibarlarına leke gelmemesi, yaptıklarının çirkin görülmemesi ve haklarını menfi bir kanaat oluşmaması için anlatmamıştır. Ancak peygamberlerin, sonra gelenler için tövbe, pişmanlık, günahattan dönüş ve Allah'tan bağışlanma dileyip O'na dönmeleri ve örnek olmaları istenmiştir. Konunun devamında Kur'an'dan âyetler ve ilgili rivâyetler zikredilmiştir.³⁶

İhvân, rivâyetten sonra haşviyye ve cedel ehlinde bir gruba şöyle bir eleştiri yapmıştır: “Haşviyye³⁷ ve cedel ehlinde bir grub, hiçbir hakikata dayanmadan ve dinin hükümlerini bilmeden takvada aşırı giderek mü'minleri, işledikleri günahlar nedeniyle kâfir ve fâsık kabul ediyorlar. Bu grup, herhangi bir bilgi ve beyâna dayanmadan, sadece eksik akılları ile uydurup süsledikleri hükümlerle onların ebediyen cehennemde kalacaklarına hükmediyor ve bunu da kendi iddialarına göre yapıyorlar. Şüphesiz bunlar, Allah ile olan bağlarını koparmışlar ve O'nun rahmetinden ve lütfundan ümitlerini kesmişler.”³⁸

Rivâyetin geçtiği diğer yerde de mezheplerin ihtilâf etmelerinin sebeplerinden olan Kur'an'ın mahlûk olması meselesi, meşîet/dileme ve irade meselesi gibi konular zikredilmiştir. İhvân, “İrade meselesi”ni açıklarken Yüce Allah'ın tövbeyi, pişmanlığı ve bağışlanmayı dilemeyi de emretmiştir. Bunlar da Allah'a itaat ve dinin bir parçasıdır. Kul bunlardan dolayı sevabı ve cezayı hak eder. Tövbe, pişmanlık ve bağışlama dileği ise ancak günahattan sonra olur. Bu değerlendirmeden sonra söz konusu olan hadis aktarılmıştır.³⁹

2.5. Amel-i Sâlih

إنما هي أعمالكم ترد إليكم

“Muhakkak ki bunlar size geri dönecek amellerinizdir.”⁴⁰

Bu hadis, *Resâil*'de “Birinci Bölüm: Matematik Bilimleri”nin 9. Risâle'sinde (Ahlâkın Anlamı, Farklı Oluşunun Nedenleri ve Ahlâkî Hastalıkların Çeşitleri, Peygamberlerin Ahlâkına Dair Bazı Nükteler ve Filozofların Ahlâkının Özü Üzerine), “İkinci Bölüm: Cismanî ve Tabîî Bilimleri”nin 5. Risâle'sinde (Madenlerin Oluşumu) ve 13. Risâle'sinde (Doğal olan Beşerî Bedende Cüz'i Nefsin Doğuş Keyfiyeti) geçmektedir.

Bu rivâyet, *Resâil*'de iki yerde şu âyetle birlikte zikredilmiştir: “İnsana çalışmasından başka bir şey yoktur. Ve çalışması da yakında görülecektir.”⁴¹ *Resâil*'de bu âyetlerin bu hadisi doğruladığı ifade edilmiştir. Bu değerlendirme, Kur'an-Hadis/Sünnet bütünlüğü açısından önemlidir. Burada hadis'in Kur'an'a arzı söz konusudur. Hadis'in Kur'an'a arzı, hadisin Kur'an'a muhalif olmaması veya Kur'an'a uygun olmasıdır.⁴² Burada hadis Kur'an'a arzedilmiş, Kur'an-ı Kerîm ve hadis bütünlüğüne vurgu yapılmıştır.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Müslim'in *Sahih*'inde zulmün haram olması ile ilgili bâbda uzun bir rivâyetin bir bölümünde bu hadis şu şekilde geçmektedir:

... يا عبادي إنما هي أعمالكم أحصيها لكم ثم أوفيكم إياها ...

“...Ey kullarım! Bunlar sizin amelleriniz olup, sizin (hesabınıza) sayıyorum. Sonra da onları size eksiksiz vereceğim...”⁴³ Bu rivâyet, *Resâil*'de geçtiği lâfızla Ebû Nuaym el-Isbehânî'nin *Hilyetü'l-Evliyâ* adlı eserinde geçmektedir.⁴⁴ Bu rivâyet muttasıl ve sahihtir.⁴⁵

Bu rivâyet de *Resâil*'de farklı yerlerde geçmektedir. Rivâyetin verdiği temel mesaj, seçkin insanların ahlâkıyla ahlâklanıp bunu alışkanlık haline getirmek ve bu ahlâk ve amelle öbür dünyaya gitmek üzere hazırlık yapmak gerektiğidir. Çünkü insan öldükten sonra ruh bedenden ayrılınca, dünyada sahip olduğu mal-mülk, dünyalık şeyler ve yakınlarının tümü dünyada kalır. Ona sadece dünyada kazandığı ahlâk ve amelleri, bilgi ve marifetleri, inandığı ve içinde gizlediği fikirleri eşlik eder.⁴⁶ Burada ilgili rivâyet aktarıldıktan sonra Kur'an'dan şu âyet zikredilmiştir: “...Böylece yaptıklarını karşılarında bulmuşlardır.”⁴⁷

2.6. İbadetler

سئل عن ما الإحسان؟ فقال: أن تعبد الله كأنك تراه فإن لم تكن تراه فإنه يراك

“...İhsan nedir? diye sorulmuştur. Hz. Peygamber: “Allah'a O'nu görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Çünkü her ne kadar sen onu görmüyorsan da, o seni muhakkak görür” buyurmuştur.”⁴⁸

Bu rivâyet, *Resâil*'de “Üçüncü Bölüm: Psikolojik ve Aklî Bilimleri”nin 6. Risâle'si (Aşkın Mahiyeti) ve 8. Risâle'sinde (Hareket Çeşitlerinin Keyfiyeti), “Dördüncü Bölüm: İlahiyat, Şer'i ve Nâmûs Bilimleri”nin 1. Risâle'sinde (Doktrinler ve Dinler) ve 5. Risâle'sinde

(İmanın Mahiyeti ve Muhakkik Mü'minlerin Vasıfları) geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Cibril hadisinden bir bölüm olan bu hadis, Buhârî ve Müslim olmak üzere birçok temel hadis kaynağında yer almaktadır.⁴⁹ Görüldüğü üzere bu rivâyet, muttasıl olup râvileri güvenilir olduğundan hadis sahihtir.⁵⁰

İhvân, bu hadisi farklı konularda aktarmıştır. Rivâyetin ilk geçtiği yer, “Sevginin Çeşitleri ve Hikmeti” bölümüdür. Seven, sevdiği şeye kavuşmak için aşırı istekli olup, sevdiği şeye yakınlaştığı zaman yoğun bir şekilde haz almış olur. Allah’ı seven salih kullar da O’na kavuşmak için sınırsız bir istek içinde olurlar. Değerlendirmenin devamında İhvân, Kur’an’dan âyetler ve ilgili rivâyeti zikretmiştir.⁵¹ Başka bir yerde yukarıdaki yorumlara benzer bir değerlendirme yapılmış; ayrıca Allah’ın rızasına mazhar olmak isteyenler, şeksiz/şüphesiz olarak kalp gözüyle Rab’lerini görüyormuş gibi amelde/ibadette buldukları ifade edilmiştir. Bu şekilde davranan kimselerin amellerinin yok olmayacağı âyetlerle pekiştirilmiştir.⁵²

Başka bir yerde de ilgili rivâyetin değerlendirilmesinde gerçek anlamda Allah’tan korkanların ve ümit sahibi olanların, muhakkik mü'minler olduğu söylenmiştir. Bu korkunun ve ümidin şekli, çocukların anne-babalarından korkması ve ümitvâr olması gibidir. Devamında Allah korkusuyla ilgili âyetler ve sözü edilen hadis zikredilmiştir.⁵³ Âyetlerden biri şu şekildedir: “Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkar.”⁵⁴

2.7. Nübüvvet

ما من نبوة إلا ونسختها الجبروتية

“Zorbahğın ortadan kaldırmadığı hiçbir nübüvvet (peygamberlik) yoktur.”⁵⁵

Bu rivâyet *Resâil*'de “İkinci Bölüm: Cismanî ve Tabîî Bilimleri”n 8. Risâle'sinde (Hayvanların ve Türlerinin Oluşumunun Keyfiyeti) merfû' bir hadis olarak geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Bu lâfızlarla böyle bir rivâyete hadis kaynaklarında rastlayamadık. Ancak Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*'inde, Heysemî (ö. 807/1404), *Mecmeu'z-Zevâid*'inde

ما كانت نبوة قط إلا كان بعدها قتل و صلب

“Nübüvvetten sonra sadece katl ve sertlik vardır” şeklinde bir rivâyet aktarmışlardır.⁵⁶ Bu hadisin, *Resâil*'de geçen rivâyetle anlam itibarıyla örtüştüğünü söyleyebiliriz. Rivâyet zayıf sayılır.⁵⁷ Elbânî de bu rivâyeti zayıf saymıştır.⁵⁸

Bu rivâyet, hayvanların kralı ile insan arasında geçen bir diyalogda geçmektedir. Rivâyet öncesi, tabibler, tâcirler, kâtibler, valiler, kıraatçılar, fakihler, âlimler vb. meslek gruplarının eksik yönlerine vurgu yapılmış ve en son peygamberlerin varisleri olduğunu iddia eden halifelerin kusurları şu şekilde tasvir edilmiştir:

“Hilafet diye isimlendiriyorlar, zorbalar gibi davranıyorlar ve kendileri her yasağı işledikleri halde çirkin işlerden alıkoymuyorlar. Allah’ın dostlarını ve peygamberlerin (a.s.) çocuklarını öldürüyorlar, onlara küfrediyorlar, haklarını gasp ediyorlar, içki içiyorlar ve günahlara dalıyorlar. Allah’ın kullarını hizmetçi, dönemlerini devlet, mallarını

ganimet edindiler. Allah’ın nimetini küfür ile değiştirdiler, insanlara övünmek için kaba davrandılar, mead konusunu unuttular, dini ve ahireti dünya karşılığında sattılar. Elleriyle kazandıklarından dolayı onlara yazıklar olsun! Onlardan biri yönetici olunca işe önce babaları ve selefleri için saygınlığı bulunan kişileri yakalamakla başlar ve nimetini yok eder, belki amcalarını, kardeşlerini, amcaoğullarını ve akrabalarını öldürürler... Bütün bunları aşırı dünya düşkünlüğü, onu şiddetli isteme, ona açgözlülük gösterme, âhirete az istekli olma ve orada amellere karşılık verileceğine az inanma sebebiyle yaparlar...”⁵⁹

Özetle burada, insanın hangi işin erbâbı olursa olsun merhametsiz bir varlık olduğu, gerçekte tam anlamıyla özgür olmadığı anlatılmak istenmiş ve bazı halifelerin gayri insani tutum ve icraatlarına yönelik ciddi bir eleştiri yapılmıştır, insanoğlunun hilafet makamına yakışmayan tavırlar sergilediği vurgulanmıştır.

2.8. Melek

حدثني جبريل عليه السلام عن ميكائيل عن إسرأفيل عن اللوح عن القلم

“Cebrâil (a.s.), bana Mikâil'den, İsrâfil'den, Levh'ten, Kalem'den söz nakletti.”⁶⁰

Bu rivâyette, *Resâil*'de “Üçüncü Bölüm: Psikolojik ve Akli Bilimleri”nin 2. Risâle'sinde (İhvân-ı Safâ'ya Göre Akli Prensipler) geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Hadis kaynaklarında böyle bir rivâyete rastlayamadık.

İhvân, hadis kaynaklarında geçmeyen bu rivâyeti *sayılar* doktrini desteklemek için delil olarak kullanmıştır. Çünkü sayılar, İhvân-ı Safâ düşüncesinin taşıyıcısıdır. İhvân, bu konuda pisagorculuk düşüncesinden etkilenmiştir. pisagorcu anlayış, matematik ve buna bağlı olarak da sayılar üzerinde temellenmiştir. Çünkü sayılar sayesinde evrende var olan ahengi açığa çıkarmak ve çokluğu birliğe/tevhide bağlamak mümkün olur. Başka bir deyişle İhvân için sayılar, evrende varlığı anlamak/anlamlandırmak ve hakikate ulaşmak için birer anahtardırlar.⁶¹ Özellikle Pisagorculuğun “bir”e yüklediği anlam, İhvânın monist öğretilerinde belirgin olarak görülür. Bir, bütün sayıların temeli ve kaynağı olduğundan, ondan türeyen sair sayılar da varlığın anlaşılmasında önemli bir yere sahiptir. Burada da İhvân, *beş* rakamının delalet ettiği şeyleri ifade etmiştir. Örneğin, hayvan türlerinin beş olması, duyu organlarının beş olması, ûlu'l-azm peygamberlerin beş olması, İslâm'ın şartının beş olması vb. birçok beş rakamına tekabül eden örnekler zikredilmiştir. Daha sonra bu rivâyette geçen Cebrâil, İsrâfil, Mikâil, Kalem ve Levh-i mahfûz'un da beş rakamına karşılık geldiği belirtilmektedir. Bu beşli rakamlar ve diğer rakamlar pisagorcu filozofların “Varlıklar, sayının tabiatına göredir” düşüncesinin ne anlama geldiğini göstermektedir.⁶²

2.9. Ölüm, Âhiret, Cennet, Cehennem

من مات فقد قامت قيامته

“Kim ölürse kıyameti gerçekleşmiştir.”⁶³

Bu rivâyet, *Resâil*'de “İkinci Bölüm: Cismanî ve Tabîî Bilimleri”n 2. Risâle'sinde (Nefsin İslahında ve Ahlakın

Olgunlaşmasında Gök ve Evren) ve 5. Risâle'sinde (Madenlerin Oluşumu) yer almaktadır. Ayrıca rivâyet, "Üçüncü Bölüm: Psikolojik ve Aklî Bilimleri"n 7. Risâle'sinde (Diriliş/Ba's ve Kıyamet) ve "Dördüncü Bölüm: İlâhiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri"nin 7. Risâle'sinde (Allah'a Davetin Keyfiyeti) bulunmaktadır. Rivâyet, kıyametin anlamı kısmında değerlendirilmiştir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Bu rivâyet, temel hadis kaynaklarında geçmemektedir. Ebû Nuaym el-İsbehânî'nin *Hilyetü'l-Evliyâ*'sında, Suyûtî'nin *Câmiu'l-Ehâdis*'inde ve Alâüddîn el-Muttakî'nin *Kenzü'l-Ummâl* adlı eserinde geçmektedir.⁶⁴ Ayrıca Sehâvî'nin (ö. 902/1497) *el-Mekâsîdu'l-Hasene*'si ve Aclûnî'nin (ö. 1162/1749) *Keşfu'l-Hafâ*'sında zikredilmiştir.⁶⁵ Sehâvî ve Aclûnî bu hadisin senedi hakkında herhangi bir değerlendirme yapmamışlardır. Elbânî, rivâyet zincirinde geçen Anbese denilen şahıs için *yeda'u'l-hadis*⁶⁶ denildiğinden dolayı, bu rivâyetin uydurma olduğunu söylemiştir.⁶⁷

Bu rivâyet, *Resâil*'de farklı yerlerde nakledilmektedir. İlk geçtiği yer, "Kıyametin Anlamına Dair" bölümüdür. İhvân, küllî nefsin kendisi ile bağlantısı devam ettiği sürece kürenin dönmeye devam edeceği, ondan ayrıldığı zaman kıyâmetü'l-kübrâ'nın/büyük kıyametin gerçekleşeceğini söylemiştir. Nitekim kıyâmet kelimesi de kıyâm (dikilme, ayaklanma) sözünden türetilmiştir, yani nefis ayrıldığında onun için kıyamet kopacaktır. Zikri geçen hadiste de cesedin değil, nefsin kıyam edeceği kastedilmiştir. Çünkü ceset ölümle birlikte kıyam etmemekte, bilakis nefis kendisine ikinci defa geri dönünceye kadar olduğu gibi durmaktadır. Devamında da müntesiblerine kendi kıyametleri/ölümleri gelmeden önce gerçek kıyamet için hazırlık yapmalarını tavsiye eder.⁶⁸

İhvân, iki çeşit kıyametten söz etmiştir: İnsan-ı kebir olan küllî nefsin bütün cisimlerden ayrılması, yani âlemin ölümüdür ki, buna kıyâmetü'l-kübrâ denmiştir. Diğeri ise, "Kim ölürse kıyameti gerçekleştirmiştir" rivâyetinde geçtiği gibi, insan nefsinin cesedini terk etmesidir ki, o zaman âlem-i sağîr (küçük âlem) olan insan ölür. Bu da kıyâmet-i suğrâ/küçük kıyamet'tir.⁶⁹

b) بعثت أنا والقيامة كهاتين

"Ben ve kıyamet –şehadet parmağı ile orta parmağını işaret ederek- şöyle iki parmak gibi yakın iken gönderildim."⁷⁰

Bu rivâyet, *Resâil*'de "Üçüncü Bölüm: Psikolojik ve Aklî Bilimleri"n 7. Risâle'sinde (Diriliş/Ba's ve Kıyamet) geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Bu hadis, Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde, Tirmizî, İbn Mâce ve Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen*'lerinde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde, Dârimî'nin (ö. 255/869) *Sünen* 'inde geçmiştir.⁷¹ Rivâyet sahihtir.⁷²

Bu rivâyet "Cesetlerin Yeniden Diriltilmesi" bölümünde geçmektedir. İhvân, âhiret yurdunun nasıl olduğunu düşünen, ölümden sonra gidilecek son yerin olgusunu gerçekleştiren, onun üstünlük ve kıymetini, sevinç, lezzet ve nimetlerini bilen kimsenin, âfetlerini, bela ve sıkıntılarını bildiği halde dünyada ebedî kalması için herhangi bir mazereti olamayacağını ifade etmiştir. Kişi, âhiretin mahiyetini gaflet uykusundan uyandıktan, cehalet

ölümünden maarif ruhuyla dirildikten ve basiret gözü açıldıktan sonra tasavvur edebilir. Basiret gözü açılınca bu durumda hidayet nuruyla kabul ve tasdik ettiğini görür ve o zaman "A'râf ehli"nden⁷³ olur. Devamında konuyla ilgili âyetler zikredilmiştir. Böyle bir âhiret tasavvuruna ermiş Allah dostları için yer ve zaman, işlerin değişmesi ve hallerin değişmesi eşittir. Onlara göre bütün günler tek bir bayram ve tek bir cuma haline gelmiştir. Çünkü onlar, kıyamet gününü seyretmişlerdir. Kıyamet günü de Allah'ın Hz. Muhammed (s.a.)'i peygamber olarak gönderdiği günün evvelinden bin senenin tamamlanmasına kadardır. Daha sonra söz konusu rivâyet zikredilmiştir.⁷⁴ Bu rivâyetin değerlendirilmesinde de İhvân, sembolik yorumlar yapmıştır.

c) الجنة في السماء والنار في الأرض

"Cennet, gökte, cehennem ise yerdedir."⁷⁵

Bu rivâyet, *Resâil*'de "Birinci Bölüm: Matematik Bilimleri"nin 3. Risâle'sinde (Astronomi) geçmektedir. Burada cennet ve cehennemle ilgili birkaç âyet zikredildikten sonra ilgili hadis aktarılmıştır.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Bu rivâyet, Hâkim en-Nisâbü'rî'nin (ö. 405/1014) *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*'inde, Beyhakî'nin *Şuabi'l-İmân*'ında, İbn Hacer'in (ö. 852/1447) *el-Metâlibu'l-Âliye*'sinde, Suyûtî'nin *Câmiu'l-Ehâdis*'inde ve Alâüddîn el-Muttakî'nin *Kenzü'l-Ummâl*'ında aktarılmıştır.⁷⁶

Hâkim en-Nisâbü'rî, bu hadisin isnâdının sahîh olduğunu, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olduğu halde eserlerine almadıklarını ifade etmiştir. Fakat İbn Hacer, bu rivâyetin Abdullah b. Selâm'ın sözü olduğundan *mevkûf* olduğunu söylemiştir.

Bu rivâyet, *Resâil*'de *merfû'* hadis olarak aktarılmıştır. Aslında *mevkûf* bir rivâyettir. Bu hadis *mevkûf*'ta olsa Abdullah b. Selâm daha önce ehl-i kitap olduğu için, ehl-i kitaptan rivâyette bulunmuş olması muhtemeldir.⁷⁷

Bu rivâyet, "Nefsin kendini soyutlaması ve felekler âlemine/ay üstü âleme olan iştiyaki" bölümünde geçmektedir.

İhvân-ı Safâ, rivâyetten önce cennet ve cehennem tasavvurlarıyla ilgili şöyle bir değerlendirme yapmıştır: "...Nefs, felekler âlemine/ay üstü âleme yükselerek orada bulunanları bizzat görmeyi arzular. Fakat ağır ve kesif olan bedenle oraya yükselmek mümkün değildir. Buna karşılık, nefs/rûh bedenden kurtulur ve kötü fiillerinden, bozuk fikirlerinden, cehaletinin yoğunluğundan veya kötü ahlâkıdan kaynaklanan bir şey kendisine engel olmaz ise, göz açıp kapayıncaya kadar, hatta daha az bir zaman içerisinde oraya ulaşır. Çünkü nefsin varlığı önemine ve kendini sevene göredir. Tıpkı aşığın nefsinin maşukuna yönelik olması gibi. Şayet onun aşkı bu bedenle birlikte var olmak; maşuku duyulur, alevlenmiş, cirmanî lezzetler; arzuları da cismanî süsler ise burayı bırakıp felekler âlemine/ay üstü âleme yükselmeyi istemez. Göklerin kapıları kendisi için açılmaz ve melekler topluluklarına birlikte cennete giremez. Tersine ay âlemi altında kalırlar, tahmin edilmeyecek ölçüde çelişki içerisinde bulunan bazen oluştan fesda/bozuluşa, bazen de bozuluştan oluşa geçen bedenlerin derinliğinde dolaşır durur. "Onların derileri piştikçe azabı tadmaları için onları başka derilerle değiştiririz"⁷⁸ (âyetinin işaret ettiği kimseler) gökler ve yeryüzü var olduğu sürece

“uzun yıllar orada kalırlar”⁷⁹; orada ne ruhlar âleminin serinliğinden bir şey tadabilirler ne de Kur’an’da bahsi geçen cennet şarabının tadını alabilirler. Hz. Peygamber’in şöyle dediği rivâyet edilir: “Cennet, gökte, cehennem ise yerdedir.”⁸⁰

İhvân düşüncesinde cehennem, Ay feleğinin altında bulunan kevn ve fesad (oluş ve bozuluş) âlemi, yani insanların yaşadığı nesnelere dünyasıdır. Cennet ise, ruhların vatanı ve göklerin muazzam genişiği olarak anlaşılır.⁸¹

Daha önce kıyamet ile ilgili rivâyette ifade edildiği gibi, İhvân cismânî hasrı dillendirmez, çünkü âhiret mutluluğunu, salt ruhanî bir mutluluk olarak görürler. Bu fikrin doğal neticesi olarak da cennet ve cehennem İhvân’a göre iki ruhanî haldir.⁸² İhvân, cennet ve cehennemle ilgili cismanî tasvirleri kabul edenleri de şiddetle eleştirmiştir. Şöyleki; Allah’ın kelâmı ve hadislerdeki sırları kavramaktan mahrum olan ve sadece nassların zâhirî manalarına inanan bu cahiller, cennet ve cehennemle ilgili cismanî tasvirler konusunda birtakım şüpheler duymakta; ancak kılıç korkusundan dolayı bu şüphelerini açıkça dillendirememektedirler. Ne var ki, bu tarz bir anlayış, gerçek bir küfür, bir sapma, cahillik ve tam bir basiretsizliktir.⁸³

İhvân’ın burada son derece sert bir dille eleştirdiği inanç sahiplerinin, başta Ehl-i Sünnet olmak üzere âhiret âlemindeki yaşamın cismanî olduğuna inanan tüm İslâm mezheplerini kapsadığı konusunda en ufak bir tereddüt yoktur. Öztürk’e göre, kendi ithamlarının gerçek muhatabı olan İhvân-ı Safâ’nın, âhiretle ilgili nassların zâhirî anlamlarına itibar etmeyi katıksız bir cahillik ve Kur’an’ın bütündeki gerçek anlamlarını bilmemek şeklinde nitelemesi, klasik Bâtınî-İsmâîlî anlayışın ifadesidir.⁸⁴ Bu sebeple onlar sembolik ve metaforik yorumla âhiret âlemindeki yaşamı değerlendirmişlerdir.

Ayrıca birçok örnekte görüldüğü gibi, İhvân-ı Safâ, Kur’an’ı, yeri geldiğinde hadis ile tefsir etme metoduna da başvurmuştur. Ancak âyetleri te’vil ettikleri gibi, hadisleri de te’vil ederek yani kendi felsefî anlayışlarına uyumlu hale getirdikten sonra kullanmışlardır.⁸⁵

d) فيها مالا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر علي قلب بشر

“Şüphesiz (cennette) gözün görmediği, kulağın işitmediği ve hiç kimsenin hatırına gelmeyen (nimetler) vardır.”⁸⁶

Bu rivâyet, *Resâil*’de “İkinci Bölüm: Cismanî ve Tabîî Bilimleri”n 13. Risâle’sinde (Doğal Olan Beşerî Bedende Cüz’i Nefslerin Doğuş Keyfiyeti), 16. Risâle’sinde (Hazzın Özelliği, Hayat ve Ölümün Hikmeti ve Mahiyeti) ve “Dördüncü Bölüm: İlâhiyat, Şer’i ve Nâmûs Bilimleri”nin 1. Risâle’sinde (Doktrinler ve Dinler) geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Bu rivâyet, kudsî hadis olarak Buhârî ve Müslim’in *Sahih*’inde, Tirmizî, İbn Mâce ve Dârimî’nin *Sünen*’lerinde ve Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde nakledilmiştir.⁸⁷ Bu hadisin senedi de sahîh ve muttasıldır.⁸⁸

Bu rivâyet, *Resâil*’de farklı yerlerde geçmektedir. Rivâyetin geçtiği yerlerde, hadiste geçen cennet lezzetlerinin cismânî olmadığı, aksine ruhanî olduğu vurgulanmıştır. Burda da sembolik bir anlatım kullanılmıştır. İhvân, rivâyeti ilk geçtiği yerde şu şekilde değerlendirmiştir: “Nefs, kendisi ve durumu hakkında oldukça bilgili olarak bedenden ayrıldığında

cevherini bilmiş, zâtını tasavvur etmiş ve bedenle birlikte olmaktan hoşlanmayarak kendisinin, ilkesinin ve yeniden dirilişinin durumunu açıklığa kavuşturmuş olur. Bu durumda nefis, maddeden ayrı olarak varlığını devam ettirir, zâtı bakımından bağımsız, cevheri bakımından ise bütün cisimsel bağılıklardan uzak olur. İşte bu durumda nefis, “Mele-i Âlâ/Yüce topluluğa” yükselir ve melekler zümresine girer. Bu şekilde ruhanî varlıkları temaşa eder ve beş duyunun kavrayamadığı ve beşerî zihinlerin tasavvur edemediği bu nûrânî varlıkları bizzât görür.”⁸⁹ Devamında da Hz. Peygamber’in sembolik bir anlatımla bu durumu izah ettiği belirtilmiş ve söz konusu rivâyetin yanısıra şu âyet söylenmiştir: “Cennette nefislerin arzuladığı, gözlerin lezzet aldığı her şey vardır ve siz orada ebedî olarak kalacaksınız.”⁹⁰

Rivâyetin geçtiği başka bir yerde de söz konusu olan hadisten sonra Kur’an-ı Kerim’den birçok âyet zikredilmiştir.⁹¹ Gerek âyetlerde, gerekse hadiste zikredilen nimetlerin/eşyanın cennette cismânî halde bulunması anlamında olmadığı, aksine ruhanî şeyler olarak bulunması anlamında olduğu, neticede zihinlerin kabul edeceği şekilde açıklandığı ifade edilmiştir.⁹²

Rivâyetin geçtiği son yerde de İhvân, hadisi mutluluk açısından değerlendirmiştir. İhvân, mutluluğu dünyevî ve uhrevî olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Dünyevî mutluluk, herkesin bu dünyada mümkün olduğu kadar uzun bir zaman iyi durumlar ve en yüksek gayeler üzere kalmasıdır. Uhrevî mutluluk ise, her nefsin, cesedi terk ettikten sonra sonsuza kadar en mükemmel haller ve en yüksek gayeler üzere kalmasıdır. Nefslerin en iyi halleri, ilahî marifetleri bilmesi, onlardan zevk alması, sevinç ve neşe içerisinde olması, sonsuza kadar bu hal üzere kalmasıdır. Bu değerlendirmeden sonra ilgili âyet ve hadis zikredilmiştir.⁹³

e) أهل النار خلقوا ومن النار يأكلون وعلي النار ينقلبون

“Cehennem ehli, (ateşten) yaratılmıştır; ateşten yer ve onun (tabakaları arasında) döner.”⁹⁴

Bu rivâyet, *Resâil*’de “İkinci Bölüm: Cismanî ve Tabîî Bilimleri”n 16. Risâle’sinde (Hazzın Özelliği, Hayat ve Ölümün Hikmeti ve Mahiyeti) geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Hadis kaynaklarında böyle bir rivâyete rastlayamadık. Ancak benzer bir rivâyeti Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Za'îfa ve'l-Mevzu'a* adlı eserinde zayıf bir rivâyet olarak aktarmıştır. Rivâyette geçen râvîlerin mübhem olduğunu da belirtmiştir:

...وأرواح أهل النار في حجر من النار يأكلون من النار ويشربون من النار...

“...ve Cehennem ehlinin ruhları cehennemde hücrelerin içindedir. Cehennemden yerler, içerler...”⁹⁵

İhvân, bu rivâyeti “Elemlerin ve Lezzetlerin Mahiyeti ve Keyfiyeti” bölümünde zikretmiştir. Girişte lezzetler ve acıların cismânî ve ruhanî olmak üzere iki çeşit olduğunu belirtmiş ve bunlarla ilgili örnekler vermiştir. İhvân’a göre, bütün bedenler bilkuve olarak cansız birer ateşlerdir. Onlara bilfiil bir ateş isabet ettiğinde ise bu bedenler bilfiil ateşe dönüşürler. Bunun delili ise, bütün bedenlerin ateşte tutuşmasının mümkün olmasıdır. Eğer bedenler bilkuve olarak ateş olmamış olsalardı, o vakit ateşe atıldıklarında

yanmazlardı. Aynı şekilde bedeninin tüm yiyecekleri ve giyecekleri de ateş, hava, su ve topraktan oluşan birer cansız ateş hükmündedirler. Nefslerin bedenlerden ayrılmasından sonra da bedenler yeniden bu maddelere (ateş, hava, su ve toprak) dönüşürler. İşte bu sebepten dolayı Hz. Peygamber'in söz konusu olan rivâyeti söylenmiştir.⁹⁶ Konuyla ilgili âyetler de zikredilmiştir.⁹⁷

Görüldüğü gibi İhvân, cennet ve cehennemle ilgili rivâyetlerde ifade edildiği gibi, âyet ve hadislerde geçen "cehennemde yanma" olayını da te'vil etmişlerdir. Yorumlarını da kendi felsefi anlayışları çerçevesinde aktarmışlardır.

2.10. Din Kardeşliği

المؤمن أخو المؤمن من أبيه وأمه

"Mü'min, mü'minin anne baba bir kardeşidir."⁹⁸

Bu rivâyet, *Resâil*'de "Dördüncü Bölüm: İlahiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri"nin 4. Risâle'sinde (İhvân-ı Safâ'nın Birbirleriyle Yardımlaşması, Din ve Dünya Hususunda Sevgi ve Saygıda Dayanımlarının Keyfiyeti) geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Rivâyet, bu şekilde hadis kaynaklarında geçmemektedir. Ancak

...المسلم أخو المسلم "Müslüman müslümanın kardeşidir..." şeklinde hadis, temel hadis kaynaklarında geçmektedir.⁹⁹

Muttasıl isnâdla gelmiş olan hadis, bu rivâyet lâfzıyla sahîhtir.¹⁰⁰

İhvân, bu hadisi Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye hitaben, "Ben ve sen bu ümmetin ana-babasıyız" rivâyetiyle birlikte zikretmiştir. Burada her bir mü'minin cisimler âleminde ebeveyni olduğu gibi, ruhlar âleminde de ebeveyni vardır. Bu babalığın ruhanî olduğunu belirtmiş ve devamında iki rivâyeti zikretmiştir.¹⁰¹ Daha sonra şu âyetleri zikretmiştir. Hz. İbrahim şöyle demiştir: "... Kim bana uyarsa o bendendir..."¹⁰² Hz. Nuh Rabbine dua edip dedi ki: "Ey Rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir... Allah buyurdu ki: Ey Nuh! O asla senin aileden değildir. Çünkü onun yaptığı kötü bir iştir..."¹⁰³ İhvân, bu âyetlerde de anlaşıldığı gibi cismânî nesebin âhret için bir fayda sağlamayacağını, manevî bağların sağlam olması gerektiğini vurgulamıştır. İhvân burada da diğer konularda olduğu gibi cismanî ve ruhanî ayrımı yapmakta ve öğretisindeki sistematik tutarlılığı devam ettirmektedir.

2.11. Sahâbenin Fazileti

إن مثل أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم إهتديتم

"Ashabımın durumu yıldızlar gibidir. Hangisine uyarırsanız doğru yolu bulursunuz."¹⁰⁴

Bu rivâyet, *Resâil*'de "İkinci Bölüm: Cismanî ve Tabîl Bilimleri"nin 8. Risâle'sinde (Hayvanların ve Türlerinin Oluşumunun Keyfiyeti) ve "Dördüncü Bölüm: İlahiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri"nin 1. Risâle'sinde (Doktrinler ve Dinler) geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Bu rivâyet, temel hadis kaynaklarında geçmemektedir. Abd b. Hümejd'in *el-Müntehab min Müsned*'inde, Kudâ'i'nin *Müsnedü's-Şihâb*'ında, İbn Abdilberr'in (ö. 463/1071) *Câmi'u Beyâni'l-İlm*'inde nakledilmektedir.¹⁰⁵ Bu eserleri, tahkik eden âlimler, bu rivâyetin sahîh olmadığını söylemişlerdir. Sebebini de rivâyetin senedinde geçen Hâris b. Gusayn'ın mechûl olmasına bağlamaktadırlar. Ayrıca bu rivâyet, Aliyyu'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Esrâru'l-Merfû'a*'sında, Aclûnî'nin *Keşfu'l-Hafâ'a*'sında bulunmaktadır.¹⁰⁶ Elbânî de bu rivâyetin uydurma olduğunu söylemiştir.¹⁰⁷

Bu rivâyet, *Resâil*'de farklı yerlerde yer almıştır. Rivâyetin ilk geçtiği yerde hayvanların kralı ile İbrani asıllı bir adam arasında geçen bir diyalogda nakledilmiştir. İhvân'ın birçok yerde ifade ettiği gibi peygamberleri ruh tabiblerine ve münecimlere/gözlemcilere benzetmiştir. Tabibe, hastadan ve müzmin illet sahibinden başkası muhtaç olmaz. Münecime mutsuz bedbahtlardan ve Hüda'nın yıldızından sapan kimselerden başkası ihtiyaç duymaz.¹⁰⁸ Devamında söz konusu rivâyet aktarılmış ve sahâbe Hüda'nın yıldızına benzetilmiştir.

Başka bir yerde de İhvân, bir önceki yoruma benzer bir değerlendirme yapmıştır. Yasa koyucuların nefslerin tabibleri ve münecimleri olduğu söylenmiş ve devamında rivâyet zikredilmiştir. Sahâbenin amacı, kendilerini arızî afetlerden koruyup kollamak, var olan sıhhati muhafaza etmek ve kaybolanı da geri getirmektir.¹⁰⁹

İhvân, rivâyetin son geçtiği yerde de sahâbenin konumuna dikkat çekmiştir. Şeriatın sahibi, sağlam bir şekilde ilahî mirası ashâbına ve yardımcılarına devretmiştir. Beşerî ve melekî faziletlerin hepsi, sahâbilerden herhangi birisinde bir arada bulunmayacağı gibi, onlardan herhangi birisi, bu özelliklerin herhangi birinden de hali değildir. Bunlar kendilerinden öncekilerin yollarını geçip gittiklerinde, onların ardından, kendi zürriyetlerinden ve öğrencilerinden olan başka bir topluluk geldi. Daha sonra imamlardan nebevî yolu izleyenler olduğu gibi ihtilafa karışan kişiler de olmuştur. Peygamberlerin tavsiyesini terk edenler birbirine hasım oldular, her biri kendi görüşünü beğenmeye başladı, cemaatleri parçalandı, kuvvetleri zayıfladı ve din işleri bozuldu. Daha sonra bu ümmet, peygamberlerinden sonra firkalara bölünerek düşmanlar ve hariciler oldular.¹¹⁰

İhvân, bu son kısımda cemal ve sıffin vakâlarından sonra ortaya çıkan ihtilaflara da dikkat çekmiştir.

ب) أن النبي صلي الله عليه وسلم قال لعلي عليه السلام: أنا وأنت أبوا هذه الأمة

H. Peygamber Hz. Ali'ye hitaben, "Ben ve sen bu ümmetin babasıyız."¹¹¹

Bu rivâyet, *Resâil*'de "Birinci Bölüm: Matematik Bilimleri"nin 5. Risâle'sinde (Musiki) ve "Dördüncü Bölüm: İlahiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri"nin 4. Risâle'sinde (İhvân-ı Safâ'nın Birbirleriyle Yardımlaşması, Din ve Dünya Hususunda Sevgi ve Saygıda Dayanımlarının Keyfiyeti) geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Bu rivâyet, Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meânî* adlı tefsirinde¹¹² şu âyetin izahında nakledilmiştir: "Muhammed, sizin

erkeklerinizden birinin babası değil, fakat Allah'ın elçisi ve peygamberlerin sonuncusudur..."¹¹³ Bu rivâyeti hadis kaynaklarında bulamadık.

Resâil'de bu rivâyette geçen, babalığın cismânî değil ruhânî olduğu şöyle belirtilmiştir: "Ey kardeşim! Bil ki, her bir mü'minin ruhlar âleminde ana-babası vardır; nitekim cesedler âleminde cesedlerinin de ana-babası vardır..." Bu babalık, cismânî değil ruhânîdir.¹¹⁴ Burada şuna dikkat çekmek gerekir ki, İhvân, sadece bu konuda değil, diğer bazı mevzularda da "cismanî ve ruhânî" ayrımı yapmaktadır.¹¹⁵

Rivâyetin geçtiği diğer yerde de bu hadisi "Mü'min, anne ve babasından mü'minin kardeşidir" rivâyetiyle birlikte zikretmiştir. Burada her bir mü'minin cisimler âleminde ebeveyni olduğu gibi, ruhlar âleminde de ebeveyni vardır. Bu babalığın ruhanî olduğunu belirtmiştir.¹¹⁶ Daha sonra konuyla ilgili âyetleri zikretmiştir.¹¹⁷ İhvân, bu âyetlerde de vurguladığı gibi cismânî nesebin âhiret için bir fayda sağlamayacağını söylemiştir.

لأعطين الراية غدا رجالا يحب الله ورسوله ويحبه الله
ورسوله كرارا غير فرار لا يرجع حتى يكون الفتح علي يديه.

"Yarın sancağı öyle birine vereceğim ki, Allah ve Resûlünü sever, Allah ve Resûlü da onu sever; o kaçmaz ve atakta olur. Fetih gerçekleşmedikçe geri dönmez."¹¹⁸

Bu rivâyet de, *Resâil*'de "Dördüncü Bölüm: İlâhiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri"nin 11. Risâle'sinde (Sihir/Büyü, Tılsım ve Nazarın Mahiyeti) yer almaktadır.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Hz. Ali'nin fâziletiyle ilgili olan bu hadis, daha tafsilatlı olarak Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'inde, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin *Sünen*'lerinde, Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ve daha birçok hadis kaynağında nakledilmektedir.¹¹⁹

Buhârî ve Müslim'in ittifakla rivâyet ettikleri bu hadis, sahîhtir.¹²⁰

İhvân-ı Safâ, *Resâil*'de Hz. Ali'nin fâziletiyle ilgili olan bu rivâyetten önce, Hz. Peygamber ve imâm'a ait sancağın ilim mirâsına dayandığı ifade etmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye sancağı vermiş ve ashâbına sözü edilen rivâyeti söylemiştir. Hz. Peygamber'in duasına mazhar olan Hz. Ali, şeytanî gruplara karşı çıkmış ve onlarla mücadele etmiştir. Bu ilmî geleneği sürdürmek de ancak peygamberlerin, imâmların, sahâbenin ve onlara tabi olanların fiillerini/yaptıklarını bilmekle mümkün olur.¹²¹ Burada İhvân, hadiste geçen livayı/sancağı te'vil etmiş ve İsmâilî doktrinde mühim olan imâmların önemine dikkat çekmiştir. Zaten İhvân, Hz. Ali için mü'minlerin emiri ifadesini kullanmıştır.¹²² Her ne kadar İhvân İsmâilî öğretiyeye mensup olarak kabul edilse de, *Resâil*'de dört halifeyi ve sahâbeyi kötüleyen, eleştiren herhangi bir malumata rastlamadık. Bu da İhvân'ın kendi doktrininin temel düsturlarından biri olan içtimâî ve siyasî birliğe verdiği önem konusunda tutarlılığını muhafaza ettiği ilişkin bir işaret olarak değerlendirilebilir.

2.12. Neseb

يا بني هاشم لا يأتيني الناس يوم القيامة بأعمالهم وتأتوني
بأنسابكم فإني لا أغني عنكم من الله شيئا

"Ey Haşım oğulları! Kıyamet gününde insanlar bana sadece amelleriyle gelmezler. Siz de bana neseplerinizle gelirsiniz. Ne var ki ben size Allah'tan gelecek hiçbir şeye engel olamam."¹²³

Bu rivâyette *Resâil*'de "Dördüncü Bölüm: İlâhiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri"nin 4. Risâle'sinde (İhvân-ı Safâ'nın Birbirine Yardımlaşması, Din ve Dünya Hususunda Sevgi ve Saygıda Dayanımlarının Keyfiyeti) ve 7. Risâle'sinde (Allah'a Davetin Keyfiyeti) yer almaktadır.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Böyle bir rivâyete hadis kaynaklarında rastlayamadık.

يا بني هاشم لا يأتيني الناس يوم القيامة بأعمالهم و تأتوني
بأنسابكم فإني لا أغني عنكم من الله شيئا إلا بعمل صالح

"Ey Haşım oğulları! İnsanlar kıyamet gününde sadece amelleriyle bana gelmez. Sizler nesepleriniz ile bana gelirsiniz. Ben Allah'a karşı sizin için bir şey yapamam. Ancak salih ameliniz müstesna."¹²⁴

Bu rivâyet, *Resâil*'de "Dördüncü Bölüm: İlâhiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri"nin 9. Risâle'sinde (Siyaset Türleri ve Niceliklerinin Keyfiyeti) geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Böyle bir rivâyete hadis kaynaklarında rastlayamadık.

Neseble ilgili geçen bu iki rivâyeti birlikte değerlendireceğiz. Rivâyetin ilk geçtiği yerde İhvân, daha önce bazı rivâyetlerin değerlendirilmesinde ifade ettiği gibi cismânî nesebin âhiret için bir fayda sağlamayacağını söylemiştir.¹²⁵ Bundan sonra şu âyet; "...Babanız İbrahim'in dininde (de böyleydi)..."¹²⁶ zikredilmiştir. Âyette geçen "babalığın" neseble kesilmeyen, ruhanî bir babalık olduğu belirtilmiştir. İhvân, maddî nesebin cisimlerin yok olmasıyla kesintiye uğradığını ve ruhânî nesebin devam ettiğini ifade etmiştir. Çünkü bedenin cesetten ayrılmasıyla nefislerin cevherleri devam eder.¹²⁷ İhvân, burada rivâyetleri değerlendirirken bâtinî te'vile başvurmuştur.

Rivâyetin geçtiği başka bir yerde ise "Dostların Siyaseti" bölümündedir. İhvân'a göre bir kimsenin dostu ile ilişkisini sürdürmesi için dostu/arkadaşı hakkında tam malumat sahibi olması gerekir. Bir kimsenin ailesinin, eşinin ve oğullarının inancı ile dostlarının inancı, dostlarının inancı da kendi inancına muhalif olmamalıdır. Bir kişinin inancı ile yakınlarının inancı arasında bir zıtlık olursa, bu kişinin ailesi ve dostları, dini ve dünyası, ilmi ve ameli arasında zıtlık olur. Ailesine ve akrabalarına iyi davrandığı halde içlerinden biri kendisine karşı gelirse Hz. Peygamber'in amcası Ebû Leheb'e yaptığı gibi onu çevresinden çıkarmalıdır.¹²⁸ Devamında neseble ilgili rivâyet aktarılmıştır. Daha sonra Hz. İbrahim ile babası arasındaki ilişkiyi içeren şu âyet zikredilmiştir: "İbrahim'in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki, onun Allah'ın düşmanı olduğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı."¹²⁹

İhvân, rivâyetin geçtiği başka bir yerde de kendi soyuyla övünen bir kesim olduğunu söylemiş ve bunları ciddi anlamda eleştirmiştir. Bunlar, kendilerini cismânî nesebe nisbet ettiklerini, ancak ruhânî anlamda bir alakalarının olmadığını, yani, ilmî, fikhî ve ameli hiçbir fâziletlerinin olmadığını söylemiştir. Ayrıca İhvân'a karşı nefret duyguları olduğu ve *Resâil*'in hikmetlerine ve sırlarına gafil oldukları söylenmiştir.¹³⁰

2.13. Felsefi Konular

a) ذكر في مجلس النبي صلي الله عليه وسلم أرسطاطا ليس فقال
النبي صلي الله عليه وسلم: لو عاش حتي يعرف ما جنبت به
لاتبعني علي ديني.

Hız. Peygamber'in meclisinde Aristoteles'in ismi geçti. Bunun üzerine Hız. Peygamber şöyle buyurdu: "Eğer o yaşayıp benim nübüvvetimden haberdar olsaydı, dinime tabi olurdu."¹³¹

Bu rivâyet, *Resâil*'de "Dördüncü Bölüm: İlahiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri"nin 7. Risâle'sinde (Allah'a Davetin Keyfiyeti) bulunmaktadır.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Böyle bir rivâyeti hadis kaynaklarında bulamadık.

İhvân, bu rivâyeti, "Din Hakkında Şüpheli, Nebvî Kitapların Sırlarından Habersiz Olup Filozof Geçinenler/Mütefelsefe" bölümünde aktarmıştır.¹³² İhvân dinden bağımsız veya şüpheli olan felsefeden haberdardır. Mütefelsefe/bozuk inançlı filozoflar adını verdiği bu tür felsefe ve filozoflar karşısındaki tavırlarını ortaya koyarak yukarıdaki başlığı ilgili bölüme vermiştir. Bu sebeple onlara göre imandan nasibini alamamış ve birtakım bozuk inançlara sahip filozofları eleştirmişlerdir.¹³³ İhvân, "ihtilâflı görüşleri ve çelişkili sözleri olan filozofların taklit edilmeyeceklerini söylerken bu rivâyeti aktarmıştır.¹³⁴ Başka bir yerde de İhvân, felsefecilere hücum ederek şöyle demiştir: "Bil ki! Allah'ın gönderdiği elçilerin hepsini ilk yalanlayanlar felsefe, diyalektik ve düşünceye sıcak yaklaşan, kavmin ileri gelenleri olmuştur."¹³⁵

İhvân-ı Safâ, bir taraftan hikmet cinsinden olmayan felsefeyi, hikmetten ayırarak faydasız tartışmalarla insanları yanlış yönlendiren her şeyi akılla yorumlamaya kalkarak dinin hükümlerini yok sayan sahte filozofları eleştirirken, diğer taraftan metafizik hakikatleri düşünüp kavramaya, varlıkların hakikatlerini araştırmaya ve dini daha iyi anlamaya sebep olan hikmet anlamındaki felsefeyi reddeden bazı din bilginlerini de yermiştir.¹³⁶

İhvân'a göre, din cehâletle kirlenmiştir ve bu nedenle onun yeniden "temizlenmesi" gerekmektedir. Buna göre İslâm toplumunun seçkinlerinin bir ürünü olarak felsefe, dinin aslı saflığını yeniden kazandıracak olan bir hizmetçidir.¹³⁷ Bu bağlamda İhvânın, uydurma olduğuna şüphe duyulmayacak bir rivâyete yer vermesi oldukça dikkat çekicidir.¹³⁸ Taş'a göre, bu tür uydurma rivâyetlerin kullanılmış olması, felsefenin meşrulaştırılması için gösterilen çabalar olarak değerlendirilmelidir. İhvân-ı Safâda bu tür meşrulaştırma çabalarından müstağni kalamamış, yeri geldikçe Hız. Peygamber'e nisbet edilen bu haberi bile kullanmıştır.

b) أرسطاطا ليس هذه الأمة

"Ben bu ümmetin Aristotelesiyim."¹³⁹

Bu rivâyet, *Resâil*'de "Dördüncü Bölüm: İlahiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri"nin 9. Risâle'sinde (Siyaset Türleri ve Niceliklerinin Keyfiyeti) geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Böyle bir rivâyete hadis kaynaklarında rastlayamadık.

Bu rivâyet, "Kurbanlar" bölümünde nakledilmiştir. İhvân, ibadetleri "şer'i ibâdet" ve felsefi ibâdet" olmak üzere iki başlık altında şu şekilde incelemiştir: "İki ibâdet vardır: Bunlardan biri, nâmûs sahibinin tâbilerine ait olan şeriat ibâdeti, şeriat sahibinin emir ve yasaklarına boyun eğmek, namaz kılmak, oruç tutmak, haccetmek ve diğer ibâdetleri yerine getirmektir... Yüce Allah'ın buyurduğu gibi "Andolsun ki, Allah'ın elçisinde sizin için güzel bir örnek vardır..."¹⁴⁰ Hız. Peygamber'in yaptıklarına uymak ve bütün fiillerine benzemeye çalışmak gerekir... İkinci ibâdet ise, ilahî felsefi ibâdet ki, o da Allah'ın birliğini ikrâr etmektir. Bil ki ey kardeş, şer'i ibâdetde ihmalkâr davrandığında felsefi ibâdetle ait olan bir şeyi de yapmana gerek yoktur. Aksi takdirde saparsın, saptırırsın. Şeriatle amel etmek, gerekli ibâdeti yerine getirmek ve Hız. Peygamber'e itaat; ilahî felsefi ibâdetle amel de imandır..."¹⁴¹ Burada böyle bir kategorik ayırım felsefe ve şeriatın denkleştirildiğini, şer'i ibâdet ve felsefi ibâdet diye bir ibâdet olduğunu ve bunların birleştirilmesi gerektiği ima edilmektedir.¹⁴²

Daha sonra İhvân, Mü'min ve Müslüman (İmân ve İslâm) farkına dikkat çekmiştir. Hız. Peygamber'in ilahî felsefeyi bilen, mü'minlerin ve müslümanların imâmı olduğunu belirterek ilgili uydurma rivâyeti aktarmıştır.

2.14. Ahruf-i Seb'a (Yedi Harf)

نزل القرآن علي سبعة أحرف كلها شاف كاف. كل آية لها ظاهر
وباطن

"Kur'ân yedi harf üzerine nazil olmuştur. Her biri şafidir, kâfidir. Her âyetin bir zâhiri, bir de bâtını vardır."¹⁴³

Bu rivâyet, *Resâil*'de "Dördüncü Bölüm: İlahiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri"nin "Doktrinler ve Dinler" isimli 1. Risâle'sinde yer almaktadır.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Kur'an-ı Kerim'in Ahrufu's-Seb'a (Yedi Harf) üzere inmesiyle ilgili rivâyet, hadis kaynaklarında şu şekilde geçmektedir: "Bu Kur'an yedi harf üzerine nazil olmuştur. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse onu okuyun."¹⁴⁴ Bu şekilde aktarılan hadisler, güvenilir kaynaklarda kaydedilmiş sahîh rivâyetlerdir.¹⁴⁵

Resâil'de geçen rivâyet ise, Bezzâr'ın (ö. 292/905) *Müsned*'inde, İbn Hıbbân el-Bustî'nin *Sahîh*'inde, Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr* ve *el-Mu'cemu'l-Evsât*'ında, Heysemî'nin *Mecmeu'z-Zevâid*'inde geçmektedir.¹⁴⁶

Bu eserlerde geçen hadis, Abdullah b. Mes'ûd'dan "Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Her âyetin zâhiri ve bâtını vardır" şeklinde nakledilmiştir.

Bu hadisi destekleyen başka rivâyetler de vardır. Rivâyetlerin ortak içeriği, Kur'an-ı Kerim'in yedi harf üzere inmesiyle ilgili olmasıdır. Yedi harfle ilgili hadislerin çoğu güvenilir kaynaklarda geçen sahîh hadislerdir. Ancak muteber kabul edilen eserlerde yer almayan ve zâhir-bâtın ayırımı akla getiren hadise daha temkinli yaklaşmak gerekir.¹⁴⁷

Bu rivâyet, *Resâil*'de "İlahî Dinlere Mensup Olanlar Arasında Usûl ve Fûrû'da Ortaya Çıkan İhtilâfların Nedenleri" bölümünde zikredilmiştir.

İhvân, mezhebî ve görüşlerdeki ayrımcılığa şiddetle karşı çıkmakla birlikte ihtilafların tamamını olumsuz görmemektedir.¹⁴⁸ Bir kısım ihtilaflar zararlı olmadığı gibi faydalıdır. Bu sebeple İhvân, ihtilâfî mahmûd/övuilen ve mezmûm/yerilen olmak üzere iki çeşide ayırmıştır. Övuilen ihtilâf, kurrâların ve rivâyetlerinde fukahânın ihtilâfidir. Yerilen ihtilâf ise, mezhepler ve görüşlerde meydana gelen ihtilâflardır.¹⁴⁹

İhvân faydalı gördüğü ve tek bir şeriata mensup olanlar arasında ortaya çıkan ihtilâfları beş grupta ele almıştır:

1. Kârîler arasında görüldüğü gibi vahyin lâfızları üzerindeki ihtilâflar.
2. Müfessirler arasında görüldüğü gibi manalar üzerindeki ihtilâflar.
3. Taklit ehli ile basiret ehli arasında görüldüğü üzere, dinin sırları ve onun gizli anlamlarının hakikatleri hakkındaki ihtilâflar.
4. Şîa arasında görüldüğü üzere, peygamberlerin halifeleri olan imamlar hakkındaki ihtilâflar.
5. Fakihler arasında görüldüğü gibi şeriatın hükümleri, dinde izlenen yol ve yöntemler üzerindeki ihtilâflardır.

Kârîlerin ihtilâfının nedeni, müşterek, müterâdif, zıt, benzer ve türemiş olan lâfızlardır. Kanun sahibi, vahyinde ve hitaplarında bu beş lâfzı da kullanır. Çünkü onun kelâmı, avam ve havastan olan insanların bütününe yöneliktir. Ayrıca muhataplar arasında, kadınlar, erkekler, âlimler, cahiller vb. vardır. Bu sebeple, O, bu lafızları, herkesin, kendi lafızlarının anlamlarını, kavrayışı, zekâsı ve tabiatın saflığı ölçüsünde kavrayıp iyice anlaması için kullanmıştır. Bu nedenle vahyin okunuşunu işiten hiç kimse, faydadan hali değildir. Bu peygamberlerin kitaplarındaki, özellikle de Kur'an'daki en büyük mucizedir. Bu sebeple Hz. Peygamber: "Kur'ân yedi harf üzerine nazil olmuştur..." buyurmuştur.¹⁵⁰

İhvân, sadece dinin değil, kutsal kitapların da zâhir ve bâtın olmak üzere iki ayrı anlam boyutunun bulunduğunu iddia etmekte ve bu çift boyutluluğun Kur'an için de söz konusu olduğunu söylemektedir. Bu bakımdan ilâhî hitaptaki lafızların ve zâhirî manaların sıradan insanlara (avam) hitap ettiğini; bâtınî, yani öz ve gerçek manaların ise, hikmet ve hakikat erbâbına (havâs) mahsus olduğunu ileri sürmüştür.¹⁵¹

Resâil'de Kur'an âyetlerine sıkça referanslarda bulunan İhvân-ı Safâ, kendilerine nisbet edilen İsmâiliye akımının te'vil anlayışına uygun olarak, zâhir ve bâtın kavramlarının altını çizmiş ve bu bakışla Kur'an okumaları yapmıştır.¹⁵²

2.15. Mü'minin Basireti

المؤمن ينظر بنور الله.

"Mü'min Allah'ın nuruyla bakar."¹⁵³

Bu hadis de, *Resâil*'de "Dördüncü Bölüm: İlahiyat, Şer'i ve Namûs Bilimleri"nin 9. Risâle'sinde (Siyaset Türleri ve Niceliklerinin Keyfiyeti) geçmektedir.

Tahrîc ve Değerlendirme:

Tirmizî'nin *Sünen*'inde, bu hadis nakledilmiştir. Ayrıca bu rivâyet Tirmizî'nin dışında farklı kaynaklarda geçmektedir. Abdurrezzak b. Hemmâm'ın *el-Musannef*'inde, Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-Kebîr* ve *el-Mu'cemu'l-*

Evsât'ında, Heysemî'nin *Mecmeu'z-Zevâid*'inde Suyûtî'nin *Câmiu'l-Ehâdis* ve *Câmiu's-Sağîr*'inde, Alâüddîn el-Muttakî'nin *Kenzü'l-Ummâl*'ında yer almaktadır.¹⁵⁴

Kaynaklarda geçen metin, şu şekildedir:

اتقوا فراسة المؤمن فإنه ينظر بنور الله.

"Mü'minin ferasetinden korkunuz. Zira o Allah'ın nuru ile bakar."

Bu hadis, zayıf kabul edilmiştir.¹⁵⁵ Elbânî de bu rivâyeti zayıf kabul etmiştir.¹⁵⁶

İhvân, bu rivâyeti "Siyâsetin Çeşitleri" risâlesinin girişinde vermiştir. Rivâyetten önce, insanın menfaatinin ya dünyevî ve uhrevî ya da cismânî ve nefsanî olduğu söylenmiştir. Kişi, bu iki boyutuyla mükemmel olduğu zaman, "insanlık" adını hak etmiş olur. Nefsin cesedden ayrılmasıyla semâvî rütbe/Ay üstü âleme yükselmesine kendini hazırlamış olur. Hazırlık, maddî âlemde aklî ve amelî eylemler yaparak, zâhidane bir hayat sürdürerek, tefekkür ederek mümkün olabilir. Bunu yapan kişi, Allah'ın nûruyla mahlûkata bakmış olur.¹⁵⁷ Devamında ilgili rivâyet zikredilmiş ve Kur'an'dan âyetler zikredilmiştir. "...Nûrları önlerinde ve sağlarında koşuyor..."¹⁵⁸ Hz. İbrahim yerin ve göklerin melekûtunu görüp ikna olmuş ve onun soyundan ona tâbi olanların da ikna olup bu mirâsı devralmış olduğunu ifade eden İhvân şu âyeti de aktarmıştır: "Şimdi kim bana uyarırsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse, artık sen gerçekten çok bağışlayan, pek esirgeyensin."¹⁵⁹

3. Sonuç

İhvân-ı Safâ risalelerinde geçen hadislerin baskın karakteri, bilgiyi evrensel bir değer olarak gören ve erdemli bir insanı ya da toplumu kamusal menfaat üretmesine yönlendiren rivayetlerden oluşmasıdır. Din kardeşliği ve basiret gibi konu başlıkları altında yer verdiğimiz rivayetlerde bu baskın karakteri görmek mümkündür. Bu konu başlıklarının temel gayesi, yanlış fikirlerle kirletildiğini düşündükleri din anlayışlarını felsefeyle temizlemek ve bunu yaparken bilgi değeri taşıdığına inandıkları her düşünceden, bu vesileyle hadislerden istifade etmek olmuştur.

Bu rivayetlerin dikkat çekici bir başka yönü, tasavvufî temalar içermesi ve dünyayı önemsemeyen bir din anlayışını öne çıkarmasıdır. Filhakika dünyaya bu zahidane bakış, hem kimi felasifenin hem de mutasavvıfların ortak bir ilgi alanıdır. Dünya, günah, tövbe, zühd vb. konu başlıklarında bu tespitimizi yansıtan pek çok rivâyete rastlamak mümkündür.

İhvân-ı Safâ, felsefeyi insanı Allah'a yaklaştıran bir entelektüel çaba olarak değerlendirmiş, rivâyet malzemelerini de bu hedefe uygun seçmiştir. Her ne kadar bu hassasiyetleri bulursa da bu hareketin mensupları, kutsal kitaplarda geçen melek, kıyamet, cennet ve cehennem gibi metafizik motifleri sembolik manalar olarak değerlendirmekle genel İslâmî tasavvurla çok da örtüşmeyen bir tercihe yönelmişlerdir.

Risâleler'de hadislerle birlikte yakın anlamlı ayetlere de atıfta bulunulması sebepsiz değildir. Âyet ve hadislerin yan yana zikredilmiş olması, bu eserlerde Kur'an ve hadis birlikteliğinin aranmış olması bakımından son derece önemlidir. Ancak İhvân-ı Safâ'nın hem âyetleri hem de hadis rivayetlerini te'vil ederek, daha doğrusu kendi felsefi

anlayışlarına uyumlu hale getirerek kullandıklarını belirtmesek eksik ifade kullanmış oluruz. Hatta felsefi düşüncelerini teyit etmek için hadis uydurdıkları da vakidir.

Görüşlerin ve bilgilerin kayıt ve muhafaza edilmesinin güç olduğu geçmişte hadis ulemasının felasifeye karşı haklı olarak çekingen davranması, bugün hadisle meşgul olan ilim adamları için bir örnek olmasa gerektir. Haddi zatında bilgiye ulaşmanın olağanüstü kolay olduğu günümüzde her

ihtisas alanının kendisini uzaktan yakından ilgilendiren diğer disiplinlerle irtibatla bulunması arzu edilir. Kaynağının doğruluğu konusunda kendi dışındaki disiplinlerin pekçoğundan önde olan hadis ilminin, geçmişe kıyasla bugün çok daha fazla olmak üzere, felsefi çalışmalar başta olmak üzere, insan ürünü eserlerin tümünde yer alan rivayet malzemesi hakkında görüşünü ortaya koymak gibi bir zorunluluğu vardır.

Notlar

¹ Uysal, Enver, “İhvân-ı Safâ” md, *DİA*, İstanbul, 2000, XXII, 1.

² İhvânü’s-Safâ, *Resâilü İhvâni’s-Safâ ve Hullâni’l-Vefâ*, Dâru Sâdir, Beyrut, 2008, I, 21.

³ Öztürk, Mustafa, “İhvân-ı Safâ’nın Felsefi Düşünce Sisteminde Kur’an ve Yorum”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun, 2003, Sayı:14-15, s. 283; Uysal, İhvân-ı Safâ” md, XXII, 1.

⁴ Konuyla ilgili bkz. Hicâb, Muhammed Ferîd, *Felsefetu’s-Siyâsiyye inde İhvân-ı Safâ*, Mısır, 1982, s. 63-69; Tâmir, Ârif, *Hakikatü İhvâni’s-Safâ ve Hullâni’l-Vefâ*, III. Baskı, Dâru’l-Maşrik, Beyrut, 1982, s. 7-14; Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı ve Alem*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s.18; a.mlf., “İhvân-ı Safâ” md, *DİA*, XXII, 1; Çetinkaya, Bayram Ali, *İhvân-ı Safâ’nın Dinî ve İdeolojik Söylemi*, Elis Yayınları, Ankara, 2003, s. 24; Filiz, Şahin, *İlk İslam Hümanistleri*, Bilim ve Ütopya Kitaplığı, Ankara, 2010, s. 37; Taş, İsmail, *İhvân-ı Safâ’da Felsefe ve Din Münasebeti*, Palet Yayınları, Konya, 2012, s. 15-23.

⁵ Tevhîdî, Ebû Hayyân, *el-İmtâ’ ve ’l-Muâ’nese*, nşr. Ahmed Emin, Ahmed ez-Zeyn, Dâru Mektebeti’l-Hayat, ts., II, 4-5; a.mlf., *el-Mukabesât*, Dâru Suâd, Kuveyt, 1992, s. 45-46; Nasr, Seyyid Hüseyin, *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1985, s. 37; Fahri, Macit, *İslâm Felsefesi Tarihi*, çev. Kasım Turhan, İklim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 152; Uysal, İhvânü’s-Safâ”, *DİA*, XXII, 1; De Boer, T.J., *İslâm’da Felsefe Tarihi*, çev. Yaşar Kutluay, Anka Yayınları, İstanbul, 2001, s. 109; Öztürk, a.g.m., s. 283-284.

⁶ Öztürk, a.g.m., s. 284.

⁷ Câbirî, Muhammed Âbid, *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba, Kitabevi, İstanbul, 2001, s. 264-265; Öztürk, a.g.m., s. 284.

⁸ Fahri, a.g.e., s. 151-152.

⁹ Bkz. Ertürk, Mustafa, *Filozof Tabîb Muhaddisler*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007; a.mlf., “Muhaddislerin Felsefi İlimlere Bakışları ve Filozof Muhaddisler (Hadis İlmide Yeni Bir Kavram Denemesi)”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, İstanbul, 2007; a.mlf., “A Short Glance at The Attitude of Some Sunni Muslim Traditionists/Muhaddithûn towards Philosophy and The Philosophical Sciences”, *Hadis Tetkikleri Dergisi*, c.V, Sayı: 1, İstanbul, 2007.

¹⁰ Cezm sığası, hadisi başkasına naklederken kullanılan ve onun, hocadan muteber bir yolla alındığını kesin olarak gösteren kalıp sığa. Aydın, Abdullah, *Hadis İstihlâli Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2009, s. 51.

¹¹ Hadisin hocadan muteber bir yolla alınmış olduğunu kesin olarak göstermeyen ve çoğunlukla meçhûl fiillerle yapılmış olan edâ sığası. Aydın, a.g.e., s. 316.

¹² İhvân-ı Safâ’nın Risâleler’inde geçen rivâyetlerin tümü için bkz. Aslan, Recep, *İhvân-ı Safâ Risâlelerindeki Hadis Rivâyetlerinin Hadis Metodolojisi Açısından Değerlendirilmesi*, İlahiyat Yayınları, Ankara, 2014, s. 61-276.

¹³ İhvânü’s-Safâ, *Resâil*, III, 452, 486.

¹⁴ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Câmiu’s-Sahîh*, el-Matbaatu’s-Selefiyye, Kahire, 1400/1980, Bed’ül-Vahy, 1; Müslim, Ebu’l-Hüseyin b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Dâru Tayyibe, Riyâd, 2006, İmâret, 155; Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş’as es-Sicistânî, *es-Sünen*, Beytu Efkârü’d-Devliyye, Riyâd, 1999, Talâk, 11; İbn Mâce, Ebû Abdullâh Muhammed b. Yezîd, *es-Sünen*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru’l-Fikr, Beyrut, ts., Zühûd, 21; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnâvût v.dğr., Müessesetü’r-Risâle, 2001, I, 303.

¹⁵ Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, a.g.e., s. 62-63.

¹⁶ İhvânü’s-Safâ, a.g.e., III, 486. Ayrıca bkz. III, 452.

¹⁷ Geniş bilgi için bkz. İhvânü’s-Safâ, a.g.e., III, 486-487; Macic, Haris, *İhvânü’s-Safâ’da Zâhir ve Bâtın*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2011, s. 39.

¹⁸ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Uludağ, Süleyman, “Bâtın İlmi”, *DİA*, İstanbul, 1992, V, 188-189; Yıldırım, Ahmed, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2000, s. 392-393.

¹⁹ İhvânü’s-Safâ, a.g.e., I, 355; krs. *İhvânü’s-Safâ Risâleleri*, I, 242.

²⁰ İhvânü’s-Safâ, a.g.e., I, 296.

²¹ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh, *el-Musanef*, nşr. Muhammed Avvâme, Dâru Kurtuba, Beyrut, 2006, XI, 380; İshâk b. Râhûye, *Müsnedü İshâk b. Râhûye*, nşr. Abdülğafûr b. Abdilhak el-Belûşi, Mektebetü’l-İmân, Medine, 1991, I, 353; Abd b. Hümejd, *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Hümejd*, nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmûd Muhammed Halîl es-Sâidî, Mektebetü Nehdetü’l-Arabiyye, Beyrut, 1988, s. 419; Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb, *Müsnedü’s-Şâmiyyin*, nşr. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1989, IV, 330; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, *el-Câmi’ li Şuabi’l-İmân*, nşr. Muhtâr Ahmed en-Nerevî, Mektebetü Rüşd, Riyâd, 2003, XIII, 17; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetü’l-Evliyâ ve Tabakâtü’l-Asfiyâ*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 1988, III, 110; VIII, 215.

²² İbn Ebî Şeybe, a.g.e., XI, 380.

²³ Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, a.g.e., s. 65-67.

²⁴ İhvânü’s-Safâ, a.g.e., I, 355.

²⁵ İhvânü’s-Safâ, a.g.e., I, 155; IV,286.

²⁶ İhvânü’s-Safâ, a.g.e., I, 383.

²⁷ Beyhakî, a.g.e., XIII, 175-178.

²⁸ Kudâ’î, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâme, *Müsnedü’s-Şihâb*, nşr. Hamdî Abdilmecîd es-Selefi, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1985, I, 226; Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Câmiu’s-Sağîr fî Ehâdisi’l-Beşîri’n-Nezîr*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut, 2004, II, 514; Muttakî, Alâüddîn el-Hindî, *Kenzü’l-Ummâl fî Süneni’l-Akvâl ve’l-Ef’âl*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1985, XV, 864.

²⁹ Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, a.g.e., s. 87.

³⁰ İhvânü’s-Safâ, a.g.e., I, 155. Ayrıca bkz. *Resâil*, IV, 286.

³¹ İhvânü’s-Safâ, a.g.e., I, 373.

³² İhvânü’s-Safâ, a.g.e., III, 519.

- 33 Müslim, Tevbe, 2; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabîyye, Beyrut, ts., Daavât, 99; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIII, 445; XXXVIII, 497-498.
- 34 İbn Ebî Şeybe, *a.g.e.*, XVIII, 528-529; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Bustî, *Sahih-i İbn Hibbân*, nşr. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, XVI, 396. Ayrıca bu rivâyetle ilgili değerlendirmeler için bkz. Yatkın, Nihat, *Günahla İlgili Bir Hadisin Tahlili*, Avrasya Yayınları, Ankara, 2006.
- 35 Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, *a.g.e.*, s. 106-110.
- 36 İlgili âyetler için bkz. İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, I, 373.
- 37 Haşviyye, dinî konularda akıl yürütmeyen, nasların zâhirine bağlı kalmak suretiyle teşbih ve teccsime kadar varan telakkileri benimseyenlere verilen addır. Topaloğlu, Bekir, Çelebi, İlyas, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İsam Yayınları, İstanbul, 2010, s. 117.
- 38 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, I, 373-374; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, I, 255.
- 39 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 519.
- 40 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, I, 334; II, 130; III, 17.
- 41 Necm 53/ 39-40.
- 42 Keleş, Ahmet, *Hadislerin Kur'an'a Arzı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1988, s. 13.
- 43 Müslim, Bırr, 15.
- 44 Ebû Nuaym, *a.g.e.*, V, 126. Ayrıca bkz. Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Mużilu'l-İlbâs ammâ İştehera mine'l-Ehâdîsi alâ Elsineti'n-Nâs*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1988, I, 216.
- 45 Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, *a.g.e.*, s. 121-122.
- 46 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, I, 334; II, 130.
- 47 Kehf, 18/49.
- 48 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 282, 343, 530; IV, 76.
- 49 Buhârî, İman, 37; Tefsir, 31; Müslim, İman, 1; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16; Tirmizî, İman, 4; Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, nşr. Hasan Abdu'l-Menâim Şelbî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2001, İlim, 30; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I, 435; V, 94; XV, 304-305; XXVIII, 401; XXIX, 46.
- 50 Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, *a.g.e.*, s. 130.
- 51 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 281-282.
- 52 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 342-343, 530.
- 53 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 75-76.
- 54 Fâtır, 35/28.
- 55 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, II, 361.
- 56 Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, nşr. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Mektebetü İbn Teymiyye, Kahire, 1404/1983, I, 115; Heysemî, Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, nşr. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, VII, 597.
- 57 Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, *a.g.e.*, s. 134-135.
- 58 Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Za'ifa ve'l-Mevzu'a*, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 2001, IV, 47.
- 59 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, II, 361; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, II, 248.
- 60 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 208.
- 61 Geniş bilgi için bkz. Çetinkaya, Bayram Ali, *Sayıların Gizemi ve Tasavvufun Dinamikleri-İhvân-ı Safâ Modeli-*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 81-83.
- 62 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 207-208.
- 63 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, II, 49-50, 88; III, 305, 334; IV, 178.
- 64 Ebû Nuaym, *a.g.e.*, VI, 267-268; Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdîs*, nşr. Abbâs Ahmed Sakr, Ahmed Abdulcevvdâ, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1994, I, 378; Muttakî, *a.g.e.*, XV, 548.
- 65 Sehâvî, Muhammed b. Abdîrrahman, *el-Mekâsîdu'l-Hasene fi Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi'l-Müştehire*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1979, s. 428; Aclûnî, *a.g.e.*, II, 279-280.
- 66 Yeda'u'l-hadis: Irâkî'ye göre cerhin birinci mertebesinde bulunan bir râvî hakkında kullanılan bir şigâdır. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis hiçbir suretle alınmaz. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 332.
- 67 Elbânî, *a.g.e.*, XI, 819-820.
- 68 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, II, 49-50, 88; III, 305; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, II, 44.
- 69 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 333-334.
- 70 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 311.
- 71 Buhârî, Talâk, 25; Rikâk, 39; Müslim, Cum'a, 13; Fiten, 27; Tirmizî, Fiten, 39; İbn Mâce, Mukaddime, 7; Fiten, 25; Nesâî, Selâtu'l-İdeyn, h.n: 1799; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIX, 271, 330, 342; XX, 312; XXI, 16, 41, 365, 383, 418; XXXVII, 488; XXXVIII, 36; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman, *es-Sünen*, nşr. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Muğnî, Riyâd, 2000, Rikâk, 46.
- 72 Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, *a.g.e.*, s. 166-169.
- 73 A'râf: Müslümanların inancına göre cennet ve cehennem arasında bir surdur. İyilikleri ve kötülükleri eşit olanlar oraya çıkar ve bağışlanarak cennete gitmeyi arzu ederler. Geniş bilgi için bkz. Topaloğlu, *a.g.e.*, s. 28-29.
- 74 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 310-315; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, III, 253-255.
- 75 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, I, 137.
- 76 Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Marife, Beyrut, ts., IV, 568-569; Beyhakî, *a.g.e.*, I, 563; İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-Metâlibu'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâniye*, nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin, Dâru'l-Âsime, Riyad, 1998, XV, 645; Suyûtî, *a.g.e.*, IV, 211; Muttakî, *a.g.e.*, XIV, 459.
- 77 İbn Hacer, *a.g.e.*, XV, 646.
- 78 Nisâ, 4/56.
- 79 Nebe', 78/23.
- 80 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, I, 137; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, I, 98.
- 81 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 63. Ayrıca bkz. Çetinkaya, *İhvân-ı Safâ'nın Dinî ve İdeolojik Söylemi*, s. 200.
- 82 Çetinkaya, *a.g.e.*, 201.
- 83 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 62-63; Öztürk, Mustafa, *Tefsirde Bâtınlık ve Bâtınî Te'vil Geleceği*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 360.
- 84 Öztürk, *a.g.e.*, s. 360.
- 85 Geniş bilgi için bkz. Öztürk, *a.g.e.*, s. 358-364; a.mlf., Öztürk, *a.g.m.*, s. 293; Çetinkaya, *a.g.e.*, 195-201; Öztosun, Mâyide, *İhvân-ı Safâ'da Te'vil*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 52-54.
- 86 İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, III, 6, 77, 82, 516.
- 87 Buhârî, Bed'u'l-halk, 8; Tefsir, Sure 32, 1; Tevhid, 35; Müslim, Cennet, 2; Tirmizî, Tefsir, 33, 57; İbn Mâce, Zühd, 39; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, XIII, 489; XV, 407; XVI, 71, 265; Dârimî, Rikâk, 105.
- 88 Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, *a.g.e.*, s. 178-180.

- ⁸⁹ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, III, 6; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, III, 11-12. Ayrıca bkz. İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, III, 77, 82.
- ⁹⁰ Zuhrûf, 43/71.
- ⁹¹ Bu âyetlerden bazıları şunlardır: Vakıa, 56/15-18, 28-31; Rahmân, 54/55; Secde, 32/17; Zuhrûf, 43/71; Kıyâmet, 75/22-23; Muhammed, 47/15.
- ⁹² İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, III, 76-77, 82.
- ⁹³ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, III, 516. Ayrıca bkz. Bircan, Hasan Hüseyin, *İslâm Felsefesinde Mutluluk*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 121-123; Çağrııcı, Mustafa, *İslam Düşüncesinde Ahlak*, Dem Yayınları, İstanbul, 2012, s. 165-169; Çetinkaya, *a.g.e.*, s. 295-296.
- ⁹⁴ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, III, 60; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, III, 64.
- ⁹⁵ Elbânî, *a.g.e.*, VI, 268.
- ⁹⁶ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, III, 60; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, III, 63-64. Ayrıca bkz. Çetinkaya, *a.g.e.*, s. 198-199.
- ⁹⁷ Âyetler için bkz. Hümeze, 104/6-9; Nebe', 78/23-26; Nisâ, 4/56.
- ⁹⁸ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 53.
- ⁹⁹ Buhârî, el-Mezâlim, 3; Müslim, Birr, 15; Ebû Dâvûd, Edeb, 46; Tirmizî, Hudûd, 3; Nesâî, Recm, 31; İbn Mâce, Kefârât, 14, Ticârât, 45; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, IX, 259, 463; XIII, 159, 466-467.
- ¹⁰⁰ Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, *a.g.e.*, s. 188-189.
- ¹⁰¹ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 53.
- ¹⁰² İbrâhim, 14/36.
- ¹⁰³ Hûd, 11/45-46.
- ¹⁰⁴ İhvânu's-Safâ, *Resâil*, II, 325; III, 485, 489-490.
- ¹⁰⁵ Abd b. Hümejd, *a.g.e.*, s. 250-251; Kudâ'î, *a.g.e.*, II, 275; İbn Abdilberr Ebû Yûsuf en-Nemerî, *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, nşr. Ebû'l-Eşbâl ez-Zuheyri, Dâru İbni'l-Cevzi, Riyad, 1994, I, 898-899.
- ¹⁰⁶ Kârî, Ali b. Muhammed, *el-Esrâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbârî'l-Mevdu'a*, nşr. Muhammed b. Lutfî es-Sabbağ, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut, 1986, s. 372; Aclûnî, *a.g.e.*, I, 132.
- ¹⁰⁷ Elbânî, *a.g.e.*, I, 144-145. Ayrıca bkz. Yıldırım, *a.g.e.*, s. 260-261.
- ¹⁰⁸ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, II, 325; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, II, 225-226.
- ¹⁰⁹ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, III, 484-485.
- ¹¹⁰ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, III, 489-490; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, III, 391.
- ¹¹¹ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, I, 213; IV, 53.
- ¹¹² Alûsî, Mahmud, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kurâni'l-Azim*, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabîyye, Beyrut, ts., XXII, 31-32.
- ¹¹³ Ahzâb, 33/40.
- ¹¹⁴ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, I, 213. Ayrıca bkz. s. 178-179.
- ¹¹⁵ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, I, 259, 280; II, 433; III, 34, 52, 59, 237, 322, 361, 393, 509; IV, 52, 198-199; a.mlf., *er-Risâletü'l-Câmia Tâcu Resâilü İhvâni's-Safâ ve Hullâni'l-Vefâ*, nşr. Mustafa Gâlib, Dâru Sâdir, Beyrut, 1974, s. 310, 346.
- ¹¹⁶ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 53.
- ¹¹⁷ İbrâhim, 14/36; Hûd, 11/45-46.
- ¹¹⁸ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 383.
- ¹¹⁹ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 103, 121, 143; Fedâilu's-Sahâbe, 9; Megâzî, 38; Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 4; Tirmizî, Menâkıb, 21; Nesâî, Menâkıb, 4; Hesâis, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 11; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II, 168; III, 160; XXVII, 68.
- ¹²⁰ Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, *a.g.e.*, s. 222-223.
- ¹²¹ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 383.
- ¹²² İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, I, 377, IV, 195.
- ¹²³ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 53, 147.
- ¹²⁴ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 261.
- ¹²⁵ Bkz. s. 192.
- ¹²⁶ Hac, 22/78.
- ¹²⁷ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 53.
- ¹²⁸ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 260-261; Ayrıca bkz. Tüfenkci, Semra, *İhvan-ı Safâ'nın Siyaset Risâlesi Üzerine Bir İnceleme*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008, 62-65.
- ¹²⁹ Tevbe, 9/114.
- ¹³⁰ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 147.
- ¹³¹ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 179.
- ¹³² İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 177.
- ¹³³ Uysal, *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı ve Alem*, s. 39; Çetinkaya, *a.g.e.*, s. 209-210.
- ¹³⁴ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 179.
- ¹³⁵ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 52; Bkz. Câbirî, *a.g.e.*, s. 233-234.
- ¹³⁶ Koç, Ahmet, *İhvan-ı Safâ'nın Eğitim Felsefesi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 218-219; Çetinkaya, *a.g.e.*, s. 210.
- ¹³⁷ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, I, 319-320; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, I, 218-219; Toktaş, Fatih, *İslâm Felsefesi (Tarih ve Problemler)*, ed. M. Cüneyt Kaya, İsam Yayınları, İstanbul, 2013, s. 199.
- ¹³⁸ Taş, *a.g.e.*, s. 98.
- ¹³⁹ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 263.
- ¹⁴⁰ Ahzâb, 33/21.
- ¹⁴¹ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 261-262.
- ¹⁴² Taş, *a.g.e.*, s. 181. Ayrıca bkz. İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 263. İhvân'ın tasvir ettiği felsefî ibâdetin detayları için bkz. İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 263-272; Öztürk, *a.g.e.*, s. 267-270.
- ¹⁴³ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, III, 488.
- ¹⁴⁴ Buhârî, el-Husûmât, 4; Fed'ailü'l-Kur'an, 5, 27; Tevhîd, 53; Müslim, Salatü'l-Müsafirîn, 48; Ebû Dâvûd, Vitr, 22; Tirmizî, Kıraat, 11; Nesâî, İftitah, 38; Malik b. Enes, Kur'an, 4 (I, 201); Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I, 379, 392.
- ¹⁴⁵ Bu konuyla ilgili bkz. Kaya, Osman, "Kur'an'ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahrufu's-Seb'a", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2004, Cilt: VIII/2, s. 219-244; Çalışkan, Mehmet, "Kur'an'ın Nuzûlü ve Yedi Harf Meselesi", *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana, 2005, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 215-242.
- ¹⁴⁶ Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, *el-Bahru'z-Zehâr el-Ma'rif bi Musnedi Bezzâr*, nşr. Mahfûz er-Rahmân, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine, 1997, V, 441-442; İbn Hıbbân, *Sahih*, I, 276; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, nşr. Târik b. İvazullah, Abdulmuhsin b. İbrahim, Dâru'l-Haremeyn, Kahire, 1995, I, 236; a.mlf., *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, X, 129-130; Heysemî, *a.g.e.*, VII, 316.
- ¹⁴⁷ Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, *a.g.e.*, s.236-237; Yıldırım, *a.g.e.*, s. 308.
- ¹⁴⁸ Taş, *a.g.e.*, s. 194. Ayrıca bkz. s. 211.
- ¹⁴⁹ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, III, 164.
- ¹⁵⁰ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, III, 488; krş. *İhvân-ı Safâ Risâleleri*, III, 390. Ayrıca bkz., Taş, *a.g.e.*, s. 194-195.
- ¹⁵¹ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 138-139; Öztürk, *a.g.m.*, s. 292-293. Ayrıca bu rivâyetin geniş değerlendirmesi için bkz. Öztürk, *a.g.e.*, s. 240-248.
- ¹⁵² Çetinkaya, *Sayıların Gizemi*, s. 109. Ayrıca bkz. Çetinkaya, *İhvân-ı Safâ'nın Dinî ve İdeolojik Söylemi*, s. 153-160.
- ¹⁵³ İhvânu's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 252.

- ¹⁵⁴ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 16; Abdurrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekir es-San'ânî, *el-Musannef*, nşr. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut, 1983, X, 451; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsât*, III, 312, VIII, 23; a.mlf., *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 121; Heysemî, *a.g.e.*, X, 473; Suyûtî, *Câmiu'l-Ehâdis*, I, 67; a.mlf., *Câmiu's-Sağîr*, I, 16; Muttakî, *a.g.e.*, I, 165; XI, 88.
- ¹⁵⁵ Rivâyetin sened değerlendirmesi için bkz. Aslan, *a.g.e.*, s. 243-244.
- ¹⁵⁶ Elbânî, *a.g.e.*, I, 299-302.
- ¹⁵⁷ İhvânü's-Safâ, *a.g.e.*, IV, 251-252.
- ¹⁵⁸ Hadîd, 57/12.
- ¹⁵⁹ İbrâhim, 14/36.

Kaynakça

- Abd b. Hümejd (1988). *el-Müntehab min Müsnedi Abd b. Hümejd*. (Nşr. Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmûd Muhammed Halîl es-Sâidî). Beyrut: Mektebetü Nehdetü'l-Arabiyye.
- Abdurrezzâk b. Hemmâm. (1983). *el-Musannef*. (Nşr. Habîburrahmân el-A'zamî). Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî.
- Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed. (1988). *Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs ammâ İštehera mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Ahmed b. Hanbel. (2001). *Müsned*. (Nşr. Şuayb el-Arnâvût v.dğr.). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Alûsî, M. (ty). *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kurâni'l-Azim*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabiyye.
- Aslan, R. (2014). *İhvân-ı Safâ Risâlelerindeki Hadis Rivâyetlerinin Hadis Metodolojisi Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: İlahiyât Yayınları.
- Aydınlı, A. (2009). *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. (2003). *el-Câmi' li Şuabi'l-İmân*. (Nşr. Muhtâr Ahmed en-Nerevî). Riyâd: Mektebetü Rüşd.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. (1997). *el-Bahru'z-Zehhâr el-Ma'rûf bi Musnedi Bezzâr*. (Nşr. Mahfûz er-Rahmân). Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem.
- Bircan, H. (2001). *İslâm Felsefesinde Mutluluk*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. (1980). *el-Câmiu's-Sahîh*. Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye.
- Câbirî, M. (2001). *Arap-İslâm Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba. İstanbul: Kitabevi.
- Çağrı, M. (2012). *İslâm Düşüncesinde Ahlâk*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Çalışkan, M. (2005). Kur'an'ın Nuzûlü ve Yedi Harf Meselesi. Adana: Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, 215-242.
- Çetinkaya, B. (2003). *İhvân-ı Safâ'nın Dinî ve İdeolojik Söylemi*. Ankara: Elis Yayınları.
- Çetinkaya, B. (2008). *Sayıların Gizemi ve Tasavvufun Dinamikleri-İhvân-ı Safâ Modeli*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. (2000). *es-Sünen*. (Nşr. Hüseyin Selîm Esed). Riyâd: Dâru'l-Muğnî.
- De Boer, T.J. (2001). *İslâmda Felsefe Tarihi*. (Çev. Yaşar Kutluay). İstanbul: Anka Yayınları.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. Eş'as es-Sicistânî. (1999). *es-Sünen*. Riyâd: Beytu Efkâru'd-Devliyye.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-Isbehânî. (1988). *Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. (2001). *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Za'ifa ve'l-Mevzu'a*. Riyâd: Mektebetü'l-Maârif.
- Ertürk, M. (2007). *Filozof Tabîb Muhaddisler*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Ertürk, M. (2007). Muhaddislerin Felsefî İlmiye Bakışları ve Filozof Muhaddisler (Hadis İlminde Yeni Bir Kavram Denemesi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 16.
- Ertürk, M. (2007). A Short Glance at The Attitude of Some Sunni Muslim Traditionists/Muhaddithûn towards Philosophy and The Philosophical Sciences. İstanbul: Hadis Tetkikleri Dergisi, c.V, Sayı: 1.
- Fahri, M. (1992). *İslâm Felsefesi Tarihi*. (Çev. Kasım Turhan). İstanbul: İklim Yayınları.
- Filiz, Ş. (2010). *İlk İslam Hümanistleri*. Ankara: Bilim ve Ütopya Kitaplığı.
- Hâkim en-Nisâbü'rî. (ty). *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*. Beyrut: Dâru'l-Marife.
- Heysemî, Ali b. Ebî Bekr. (1994). *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*. (Nşr. Abdullah Muhammed ed-Dervîş). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Hicâb, M. (1982). *Felsefetu's-Siyâsiyye inde İhvân-ı Safâ*. Mısır.
- İbn Abdilberr. Ebû Yûsuf en-Nemerî. (1994). *Câmi'u Beyâni'l-İlm ve Fadlih*. (Nşr. Ebû'l-Eşbâl ez-Zuheyri). Riyâd: Dâru İbni'l-Cevzî.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah. (2006). *el-Musannef*. (Nşr. Muhammed Avvâme). Beyrut: Dâru Kurtuba.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî (1998). *el-Metalibu'l-Âliye bi Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniye*. (Nşr. Abdullah b. Abdulmuhsin). Riyad: Dâru'l-Âsime.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî. (1993). *Sahîh-i İbn Hibbân*. (Nşr. Şuayb el-Arnâvût). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. (ty). *es-Sünen*. (Nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İhvânü's-Safâ. (2008). *Resâilü İhvâni's-Safâ ve Hullâni'l-Vefâ*. Beyrut: Dâru Sâdir.

- İhvânü's-Safâ. (1974). *er-Risâletü'l-Câmîa Tâcu Resâili İhvâni's-Safâ ve Hullâni'l-Vefâ*. (Nşr. Mustafa Gâlib). Beyrut: Dâru Sâdır. (*er-Risâletü'l-Câmîa*'nın bu nüshası, Ahmed b. Abdillâh b. Muhammed b. İsmâil b. Ca'fer es-Sâdık'a atfedilmektedir.)
- İhvânü's-Safâ. (2012). *İhvân-ı Safâ Risâleleri*. (Çev. Ali Durusoy v. dğr.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İshâk b. Râhûye. (1991). *Müsnedü İshâk b. Râhûye*. (Nşr. Abdülgafûr b. Abdilhak el-Belûşî). Medine: Mektebetü'l-İmân.
- Kârî, Ali b. Muhammed. (1986). *el-Esrâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbâri'l-Mevdu'a*. (Nşr. Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ). Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî.
- Kaya, O. (2004). Kur'an'ın Yedi Harf Üzerine İndirilmesi ve Ahrufu's-Seb'a. Sivas: *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. c. VIII/2, 219-244.
- Keleş, A. (1988). *Hadislerin Kur'an'a Arzı*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Koç, A. (1999). *İhvan-ı Safa'nın Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sellâme. (1985). *Müsnedü's-Şihâb*. (Nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Macıç, H. (2011). *İhvânü's-Safâ'da Zâhir ve Bâtın*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Muttakî, Alâüddîn el-Hindî. (1985). *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî. (2006). *Sahihu Müslim*. Riyâd: Dâru Tayyibe.
- Nasr, S. (1985). *İslâm Kozmoloji Öğretilerine Giriş*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb. (2001). *es-Sünen*. (Nşr. Hasan Abdu'l-Menâim Şelbî). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Öztosun, M. (2006). *İhvân-ı Safâ'da Te'vil*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, M. (2011). *Tefsirde Bâtınlık ve Bâtınî Te'vil Geleneği*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Öztürk, M. (2003). İhvân-ı Safâ'nın Felsefî Düşünce Sisteminde Kur'an ve Yorum. Samsun: *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Sayı:14-15.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdîrrahman. (1979). *el-Mekâsıdu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdisi'l-Müştehire*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. (1994). *Câmiu'l-Ehâdis*. (Nşr. Abbâs Ahmed Sakr, Ahmed Abdulcevâd). Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Suyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr. (2004). *Câmiu's-Sağîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. (1995). *el-Mu'cemu'l-Evsât*. (Nşr. Târık b. İvazullah, Abdulmuhsin b. İbrahim). Kahire: Dâru'l-Haremeyn.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. (1983). *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. (Nşr. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî). Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb. (1989). *Müsnedü's-Şâmiyyîn*. (Nşr. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefî). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Tâmir, Â. (1982). *Hakikatü İhvâni's-Safâ ve Hullani'l-Vefâ*. III. Baskı. Beyrut: Dâru'l-Maşrik.
- Taş, İ. (2012). *İhvân-ı Safâ'da Felsefe ve Din Münasebeti*. Konya: Palet Yayınları.
- Tevhîdî, Ebû Hayyân.(ty). *el-İmta' ve'l-Muâ'nese*. (Nşr. Ahmed Emin, Ahmed ez-Zeyn). Dâru Mektebeti'l-Hayat.
- Tevhîdî, Ebû Hayyân. (1992). *el-Mukabesât*. Kuveyt: Dâru Suâd.
- Tirmizî. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. (ty). *es-Sünen*. (Nşr. Ahmed Muhammed Şakir). Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabîyye.
- Toktaş, F. (2013). *İslâm Felsefesi (Tarih ve Problemler)*. (Ed. M. Cüneyt Kaya). İstanbul: İsam Yayınları.
- Topaloğlu, B., Çelebi, İ. (2010). *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Tüfenkci, S. (2008). *İhvan-ı Safa'nın Siyaset Risâlesi Üzerine Bir İnceleme*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uludağ, S. (1992). *İslam Ansiklopedisi*. Bâtın İlmi Md, İstanbul: *DİA*, V, 188-189.
- Uysal, E. (1988). *İhvân-ı Safâ Felsefesinde Tanrı ve Alem*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Uysal, E. (2000). *İslam Ansiklopedisi*. İhvân-ı Safâ Md. İstanbul: *DİA*, XXII, 1-6.
- Yatkın, N. (2006). *Günahla İlgili Bir Hadisin Tahlili*. Ankara: Avrasya Yayınları.
- Yıldırım, A. (2000). *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası 'Demokrasi Nöbetlerinin' Halkla İlişkiler ve Kamuoyu Açısından Değerlendirilmesi

The Evaluation of 'Democracy Watches' after 15 July Coup Attempt Initiatives from Public Relations and the Public Opinion

Nural İmik Tanyıldızı, ^{a,*} Taha Yasin Ateş ^b

^a Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, 23119, Elazığ/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9177-759X

^b Öğr. Gör., İnönü Üniversitesi, Battalgazi Meslek Yüksek Okulu, Yerel Yönetimler Bölümü, 44210, Malatya/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4310-8014

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 19 Eylül 2017

Düzeltilme tarihi: 04 Ekim 2017

Kabul tarihi: 07 Kasım 2017

Anahtar Kelimeler:

Siyasal İletişim

Kamuoyu

Demokrasi Nöbetleri

Mitingler

ARTICLE INFO

Article history:

Received 19 September 2017

Received in revised form 04 October 2017

Accepted 07 November 2017

Keywords:

Political Communication

Public Opinion

Democracy Seizures

Meetings

ÖZ

Siyasal iletişimde kamuoyu oluşturmak için yapılan çalışmalar sadece seçim dönemlerinde değil, ülkede önemli olayların yaşandığı zamanlarda da kullanılmaktadır. Bu çalışmada 15 Temmuz darbe girişimine karşı düzenlenen ve "Demokrasi Nöbetleri" olarak isimlendirilen, bir ay kadar devam eden sürecin toplum üzerindeki etkileri halkla ilişkiler ve kamuoyu açısından ele alınmaktadır. Bu süreçte yöneticiler ve özellikle iktidar siyasal iletişim yöntemleri ile 'Demokrasi Nöbetleri' üzerinden bir kampanya yürütmüştür. Araştırmanın amacına ulaşması için Malatya il merkezinde bulunan 500 kişiye anket uygulanmış ve bu teknik ile elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS programı yardımı ile analiz edilmiştir. Analizlerde halkın sokağa çıkmasını tetikleyen sebepler ve daha sonra oluşan/oluşturulan kamuoyu ve algı elde edilen veriler ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

The work done to create the public opinion in political communication is not only used during election periods, but also when important events happen in the country. In this study, the effects on the society which are organized against the 15 July coup attempt and termed as "democracy bouts" and lasting for about one month are considered from the point of view of the public and the public. In this process, the executives and especially the government conducted a campaign through 'democracy bouts' with the methods of political communication. A questionnaire was applied to 500 people in Malatya province center and the data obtained with this technique were analyzed with the help of SPSS program in computer environment. In the analyzes, the reasons that triggered the people to go out on the streets and the public opinion that was formed / created later and the perceived data were tried to be revealed.

1. Giriş

Kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve buna bağlı olarak enformasyonun hızla yayılması halkın düşünceleri ve yönetimden beklentilerini daha da önemli hale getirmiştir. İletişim araçlarında yaşanan yeniliklerle toplumları harekete geçirmek ve bu toplumsal hareketler vasıtasıyla genel bir algı oluşturmak daha kolay hale gelmiştir. Siyasette de

sıklıkla kullanılan bu durum sayesinde toplumları bir arada tutup hareket ettirmek mümkündür. Halkla ilişkiler özellikle de siyasal halkla ilişkiler kamunun dikkatini belirli konulara çekmek için yapılmaktadır. Yıllardır süren siyasal halkla ilişkiler araştırmalarının çoğu haber medyasında konu seçimi, üretimi ve bu yolla halkın dikkatini çekme üzerine yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte siyasal halkla ilişkilerin temel hedefi halkın desteğini kazanmak umuduyla yapılan

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: nimik@firat.edu.tr

çalışmalar ve kampanyalarla siyasilerin görüş, çözüm ve yorumlarını hedef kitleye iletmektir (Froehlich ve Rudiger, 2006: 18).

Halkla ilişkilerde kullanılan araçlarla hedef kitleyi etkilemek ile ilgili yurt dışında ve yurt içinde bir çok araştırma yapılmıştır (Weaver ve Glasser, 1984; Harris vd., 1985; Greyser, 1986; Petrison ve Wang, 1993; Ramsey, 1993; Page ve Adams, 2014; Verçiç vd., 2015; Toledano, 2017, Özüpek, 2003; Atik ve Taşcıoğlu, 2009; Onat, 2010; Demir, 2011; Bayer, 2009). Bu örnekleri artırmak mümkündür. Bu araştırmada ise toplantı ve mitingler içerisinde değerlendirilecek olan “Demokrasi Nöbetleri” halkla ilişkilerde kullanılan araçlardan biri olarak ele alınmıştır. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında tutulan Demokrasi Nöbetlerinin kamuoyunu ne yönde etkilediğini halkla ilişkiler açısından ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın diğer araştırmalardan en önemli farkı ise Türkiye’de 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanmış olan darbe girişimi sonrasında ortaya çıkan “Demokrasi Nöbetleri” nin halkla ilişkiler ve kamuoyu oluşturma açısından bir değerlendirmesini yapmasıdır. Araştırma konusu ile doğrudan ilgili Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesinin 2016 yılında yapmış olduğu “Demokrasi Nöbetlerine Katılanlar Hakkında Sosyolojik Bir Araştırma” başlıklı rapora (<https://www.asbu.edu.tr>) ve KONDA’nın yapmış olduğu Demokrasi Nöbetlerine katılanların profili ile ilgili araştırmaya ulaşılmıştır (<http://bianet.org>). Araştırmanın amacına ulaşması için Alan Araştırması modeli uygulanmış ve bu doğrultuda anket tekniğine başvurulmuştur. Araştırma Malatya il merkezinde (Battalgazi ve Yeşilyurt’tan oluşan iki merkez ilçede) bulunan 500 kişi ile sınırlı tutulmuştur. Bu teknik ile elde edilen veriler bilgisayar ortamında SPSS programı yardımı ile analiz edilmiştir.

2. Siyasal Halkla İlişkiler

Halkla ilişkiler 20.yüzyılın bir olgusu olarak görülmeyle birlikte gerçekte tarihin çok eski dönemlerine kadar uzanan bir geçmişe sahiptir. Halkla ilişkiler kelimesi kullanılmadan eski Yunan, Roma, Mısır gibi birçok medeniyet kamuoyu oluşturmak, uygulanan kuralları pekiştirmek ve halkın gözünde sürekliliklerini sağlamak için halkla ilişkiler tekniklerinden yararlanmışlardır (Peltekoğlu, 2001: 66). Kısacası araçları farklı olsa da halkla ilişkiler olgusu geçmişten bu yana var olmuştur. Bu denli eski tarihlere dayanması halkla ilişkiler konusunun önemini de bir göstergesidir.

Kamuoyunu ikna yoluyla etkilemenin önemini tarihteki tüm liderler fark etmiştir. Bunun nedeni, kamuoyunun her dönemde yönetimin dikkate almak zorunda olduğu bir güç olmasıdır (Çağlar, 2006: 12). Siyaset bilimciler kamuoyunu tanımlamaya çalışırken kanaatlerin toplanması veya açığa çıkması olayını, seçimler, seçim sonuçları ya da kamu siyasasının çoğunluğunun isteği doğrultusunda belirlenmesi ile açıklamaktadır. Ayrıca siyasette kamuoyu karşılıklı ilişki ve etkileşim sürecinden oluşmaktadır. Siyasetçilerde alacakları kararlarda kamuoyunun düşüncesini göz önünde bulundurmalarıdır. Dolayısı ile demokratik rejimin işlediği varsayıldığında kamuoyu, kamu siyasasının belirlenmesi ve oluşumu açısından büyük önem taşımaktadır (Bektaş, 2007; 56-57). Halkla ilişkiler, yönetimin, kamuoyunun görüşleri hakkında bilgilendirilmesi ve yetkin olmasını içermektedir.

Hem hedef kitlenin beklenen eğilimini erkenden anlamaya yardımcı olarak yararlı değişimlere uyum sağlamayı kolaylaştırır hem de araştırmayı ve iletişim tekniklerini temel amaç edinmektedir (Peltekoğlu, 2001: 6).

Siyasette de seçmenlerin belirgin biçimde yapılan yönlendirme çalışmalarından olumsuz etkilenmesi ve bunlara direnç göstermesi siyasetçileri seçmene daha tarafsız gelecek, objektif ve tutarlı başka yöntemleri uygulamaya yöneltmiştir. Artık siyasal reklam ve propagandanın başka yöntemler de kullanılmaya başlanmıştır. Bu yöntemlerin en önemlisi siyasal halkla ilişkilerdir (Süllü, 2010: 221). Halkla ilişkiler programlarından biri olan siyasal halkla ilişkiler medya ve halkla iletişim kurmak için yavaş yavaş stratejiler geliştirmiştir. Medya yönetimi ve bilgi yönetimi, siyasal halkla ilişkilerin en önemli faaliyetleridir (Tomić ve Grbavac, 2016: 84). Siyasal halkla ilişkiler siyasi bir aktör veya organizasyonun misyonunu desteklemek, itibar oluşturmak hedef kitleleriyle yararlı ilişkiler kurmak, , inşa etmek ve sürdürmek için yapılan amaçlı iletişimdir (Strömbäck ve Kioussis, 2011; 25). Gündem oluşturma ve gündem belirleme teorileri seçimlerde ve halkı yönetime katmada siyasal halkla ilişkiler faaliyetlerinin rolünü anlamada kavramsal bir çerçeve sunmaktadır (Kioussis vd. 2014: 615). Siyasette kullanılan halkla ilişkiler faaliyetleri ile seçmenlere daha tarafsız gelecek yönlendirmelerin yapılması mümkündür.

3. Siyasal Halkla İlişkilerde Toplantı ve Mitinglerin Rolü

Kitle psikolojisini doğru belirleyebilmek seçim dönemlerinde önemli hale gelmektedir. Halkın tutumlarını ve kanaatleri doğru yönde tespit edebilmek, halkla süregelen bir diyalog ortamı; kahvehane buluşmaları, parti kongreleri ve mitingler gibi kitlelerle bir arada iletişim kurma olanaklarıyla mümkün olabilmektedir (Ustakara, 2011: 179). Son yıllarda çevrimiçi platformlar özellikle sosyal medya seçmenlerle iletişim kurmada diyalog ve kendini ifadeye yer vermesi açısından etkili iletişim kanallarıdır. Çevirim içi platformlardan yürütülen siyasal kampanyalar yalnızca vatandaş ve aday arasında güçlü ilişkiler kurmaz ayrıca siyasi sistemi de güvence altına alabilir (Painter, 2015: 807). Günümüzde her ne kadar siyasal halkla ilişkilerde yaygınlaşmaya başlayan çevirim içi platformlar olsa da yüz yüze yapılan iletişim şekilleri siyasal halkla ilişkilerde yaygın ve yoğun bir biçimde kullanılmaya devam etmektedir.

Siyasette kullanılan yüz yüze iletişim şekillerinde parti adaylarının veya aday adına özel görevlilerin, mahalle, köy, sokak veya evleri dolaşarak seçmenlere partilerinin görüşlerini anlatması söz konusudur. Seçmenle bire bir ilişki kurulan, daha samimi ve geri beslenmenin anında alındığı bir iletişim biçimidir. En önemli özelliği seçmeni ikna etme olasılığının yüksek olmasıdır (Kalçık, 2007: 143). Seçmenle doğrudan buluşmaları içeren yüz yüze iletişim şekilleri özellikle fazla bütçesi olmayan parti ve adaylar için daha çok önem taşıyabilir. Çünkü bu parti ve adaylar maddi imkansızlıklar nedeniyle gerçekleştirmediği bir takım çalışmaları ve projeleri gönüllü gruplarla gerçekleştirme imkanı bulmaktadır (Devran, 2004: 212).

Siyasal halkla ilişkilerde kullanılan yüz yüze iletişim biçimlerinde politikacılar ve seçmenler bir etkileşim

içerisine girmektedir. Kişi hem iletişim göndericisi hem de alıcısı olduğu için, bu etkileşim kaçınılmazdır. İletişim gerek sözlü gerekse sözlü olmayan yöntemlerle gerçekleşmekte, taraflar bir birlerini, diğer hiçbir yöntemde yaşayamayacakları oranda tanıma fırsatı bulmaktadır. Siyasetçilerin doğal ortamda söyledikleri sözler, yüz ve göz ifadeleri, el hareketleri, duruş tarzları ve diğer sözel ve sözel olmayan belirtiler, onun samimiyeti, dürüstlüğü ve kişiliği hakkında önemli göstergelerdir (Oktay, 2002: 218–219). Mitingler veya büyük halk toplantıları, parti liderlerinin veya adaylarının, seçmen kitlesiyle kişisel iletişim ortamı kurmak ve seçmenlere gündemdeki sorunlarına bakış açılarını, vaatlerini ve ideolojilerini açıklamak açısından önemlidir (Kalçık, 2007: 143). Türkiye’de mitingler hala bir seçim kampanyasının en önemli araçlarındandır. İyi hazırlanmış bir mitingin seçimin kazanılıp ya da kaybedileceğinin ipuçlarını vermesi mümkündür. Mitinglerde ne kadar çok bayrak, döviz, afiş kullanılırsa, rakiplere nazaran ne kadar güçlü olunduğu gösterilecektir. Çünkü her el kaldırmanın sizin seçmeniniz olduğu ve çok güçlü olduğunuz yolunda bir kanaat uyanmaktadır (Demirtaş, 2010: 108). Mitinglerin seçmen üzerinde istenilen etkiyi sağlayabilmesi, mitingin düzenlenmesi ile yaratılacak atmosfere ve yapılacak olan konuşmaya bağlıdır. Mitinglerde ses düzeni, görsel tasarım, ünlü ya da tanınmış kişilerin lider ya da adaylarla birlikte kürsüde bulunması seçmenlerin karar ve tutumlarını etkilemektedir (Uztağ, 2004: 299). Kısacası siyasal halkla ilişkilerde kullanılan yüz yüze organizasyonların içinde yer alan toplantı, miting ve buna benzer faaliyetlerin bire bir ilişki kurulan, daha samimi ve geri beslenmenin anında alındığı iletişim biçimleri olması nedeniyle toplum üzerinde etkisinin yüksek olduğunu söylemek mümkündür.

4. 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Demokrasi Nöbetlerinin Etkilerine Yönelik Bir Araştırma

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı; 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında tutulan Demokrasi Nöbetlerinin kamuoyunu ne yönde etkilediğini halkla ilişkiler açısından ortaya koymaktır. Araştırma, darbe girişimi sonrası yapılması ve tutulan nöbetlerin Türkiye’de bir ilk olması açısından büyük önem arz etmektedir.

4.2. Araştırmanın Hipotezi

Araştırmada 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında yapılan Demokrasi Nöbetlerinin halkı ortak noktalarda birleştirerek darbeye karşı bir kamuoyu oluşturduğu, yöneten ve yönetilenler arasındaki iletişimi güçlendirerek, yurt içinde ve yurt dışında birlik ve beraberlik mesajı verildiği hipotezinden hareket edilmiştir.

4.3. Araştırmanın Örneklemi ve Yöntemi

Araştırmanın amacına ulaşması için Alan Araştırması modeli uygulanmış ve bu doğrultuda anket tekniğine başvurulmuştur. Anket tekniğinde 75 bin kişi ile 1 milyon nüfuslu yerleşim yerleri için anketin en az 384 kişiye uygulanması gerekmektedir (Krejcie and Morgan, 1970: 607-610). Bu nedenle Araştırma Malatya il merkezinde (Battalgazi ve Yeşilyurt’tan oluşan iki merkez ilçede) bulunan 500 kişi ile sınırlıdır. 18 yaş altı kişiler seçmen

olamayacakları için araştırma dışında tutulmuştur. Olasılıklı örnekleme yöntemlerinden biri olan basit rastgele örnekleme yöntemi seçilmiştir. Toplam 13 sorudan oluşan anket formu kullanılmıştır ve anket araştırmanın amaçları doğrultusunda oluşturulmuştur. İlk olarak 20 kişilik kontrol grubunda denenen anket formu, gerekli düzeltmeler ve eklemelerden sonra uygulamaya konulmuştur. Araştırmada elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılarak frekans ve yüzde analizleri yapılmıştır. Anketin güvenilirliği Cronbach Alpha katsayısı ile hesaplanmış ve güvenilir olduğu belirlenmiştir.

4.4. Verilerin Toplanması

Hazırlanan anket formunda, ankete katılanların yaşlarının, cinsiyetlerinin, eğitim durumlarının ve mesleklerinin sorulduğu kişisel bilgiler bölümünün sonrasında özellikle 15 Temmuz darbe girişimi gecesi ve sonrasında yaşanan Demokrasi Nöbetlerinin etkilerini tespit etmek amacıyla hazırlanan sorular bulunmaktadır. Anket çalışması ile toplanan veriler, SPSS 20.0 istatistik programı ile değerlendirilerek verilen cevapların frekans ve yüzde değerleri bulunmuştur.

5. Bulgular

Bu başlık altında verilen bilgiler öncelikle tablo ile gösterilmiş daha sonrada açıklamaları yapılmıştır.

Tablo 1. Ankete Katılanların Yaşa Göre Dağılımı

	Frekans	%
18-25 arası	109	21,4
26-35 arası	120	24
36-45 arası	94	19
46-55 arası	103	21
55 yaş üstü	74	14,06
Toplam	500	100

Araştırmaya katılanların yaşa göre dağılımları incelendiğinde %21,4 ünün 18-25 yaş aralığında, %24 ünün 26-35 yaş aralığında, %19’unun 36-45 yaş aralığında, %21’inin 46-55 yaş aralığında ve %14,06 sının da 55 yaş ve üstü olduğu görülmüştür.

Tablo 2. Ankete Katılanların Cinsiyetlerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Kadın	218	44
Erkek	282	56
Toplam	500	100

Araştırmaya katılan 500 kişinin % 44 ü kadın, %56’sı da erkektir.

Tablo 3. Ankete Katılanların Eğitim Durumlarına Göre Dağılımı

	Frekans	%
Okur-Yazar değil	29	5,8
İlkokul	90	18
Ortaokul	85	17
Lise	173	35
Ön Lisans	65	13,2
Lisans	58	11
Toplam	500	100

Araştırmaya katılanların %18’inin ilkokul, % 17’sinin ortaokul, % 35’inin lise, %13,2’sinin ön lisans, % 11’inin de lisans seviyesinde üniversite mezunu oldukları

görülmektedir. Ayrıca katılımcıların % 5,8'i ise okuma yazma bilmemektedir.

Tablo 4. Ankete Katılanların Mesleklerine Göre Dağılımı

	Frekans	%
Kamu Görevlisi	48	10
Emekli	53	11
İşçi	60	12
Çiftçi	16	3
Öğrenci	44	9
Esnaf	101	20
Ev Hanımı	126	25
Serbest Meslek	52	10
Toplam	500	100

Katılımcıların mesleklerine bakıldığında %10'unun kamu görevlisi, %11'inin emekli, %12'sinin işçi, % 3'ünün çiftçi, %9'unun öğrenci, %20'sinin esnaf, % 25'inin ev hanımı, % 10'unun da serbest meslekte oldukları görülmüştür.

Tablo 5. Ankete Katılanların 15 Temmuz Darbe Girişiminin Yaşandığı Gece Sokağa Çıkıp Çıkılmalarına Göre Dağılımları

	Frekans	%
Evet	258	51,6
Hayır	242	48,4
Toplam	500	100

Katılımcılara 15 Temmuz darbe girişiminin yaşandığı gece sokağa çıkıp çıkmadıkları sorulmuş ve % 51,6'sı 15 Temmuz darbe girişiminin yaşandığı gece sokağa çıktığını, % 48,4'ü ise çıkmadığını belirtmiştir.

Tablo 6. Ankete Katılanlara Göre Darbe Girişiminde İnsanların Sokağa Çıkmalarındaki En Önemli Unsur

	Frekans	%
Darbeye Karşı Olduğum İçin	84	17
Cumhurbaşkanının "Sokağa Çıkın" Çağrısı	170	34
Demokrasiye Sahip Çıkmak İçin	55	11
Vatan / Millet İçin	177	35
Diğer	14	3
Toplam	500	100

İnsanların darbe girişiminin yaşandığı gece sokağa çıkma sebeplerini öğrenmek için sorulan soruya verilen cevaplara bakıldığında, katılımcıların %17 si "darbeye karşı olduğum için", %34'ü "Cumhurbaşkanının sokağı çıkan çağrısı", %11'i "demokrasiye sahip çıkmak için", % 35'i "vatan / millet için" ve % 3'de "diğer" cevabını vermiştir.

Tablo 7. Ankete Katılanların Demokrasi Nöbetine Katılıp Katılmalarına Göre Dağılımları

	Frekans	%
Evet	362	72
Hayır	138	28
Toplam	500	100

Kendilerinin Demokrasi Nöbetlerine katılıp katılmadıklarını ortaya çıkarmaya çalışan soruya, katılımcıların %72 'si evet cevabını, % 28'i ise hayır cevabını vermiştir. Bu verilere göre araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun Demokrasi Nöbetlerine katıldığı görülmüştür.

Tablo 8. Ankete Katılanların İnsanların Demokrasi Nöbetlerine Katılmalarının Nedenine Yönelik Düşünceleri

	Frekans	%
Birlik / Beraberlik İçin	157	43
Darbe Tehlikesi Devam Ettiği İçin	105	29
Cumhurbaşkanının Daveti İle	83	23

	Frekans	%
Eğlenceli Bulduğum İçin	12	3
Diğer	5	2
Toplam	500	100

İnsanların Demokrasi Nöbetlerine katılma nedenlerini öğrenmeye yönelik soruya katılımcıların % 43'ü "birlik ve beraberlik için", % 29'u "darbe tehlikesi devam ettiği için", % 23'ü de "Cumhurbaşkanının demokrasi nöbetine daveti", %3'ü "eğlenceli bulduğum için" ve % 2'si de diğer cevabını vermiştir.

Tablo 9. Ankete Katılanların Demokrasi Nöbetlerinden Neler Kazanıldığına Dair Görüşlerinin Dağılımı

	Frekans	%
Demokrasiye Olan İncanım Arttı	29	6
Milli Birlik ve Beraberliğin Önemi	161	32
Tük Milletinin Zor Zamanlarda Bir Araya Geldiğini Gördük	204	41
Geleceğe Dair Umutlarımız Arttı	24	5
Diğer (Hiçbir Kazancı Olmamıştır)	82	16
Toplam	500	100

Demokrasi Nöbetlerinin insanlara neler kazandırdığına yönelik sorulan soruya, katılımcıların %6'sı "demokrasiye olan incanımın arttığı", %32'si "birlik ve beraberliğin önemini anladıklarını", %41'i "Türk milletinin zor zamanlarda bir araya geldiğinin görüldüğünü", % 5'i "geleceğe dair umutlarının arttığı" cevabını vermiştir. Katılımcıların % 16'sının düşüncesine göre ise Demokrasi Nöbetlerinin topluma hiçbir katkısı olmamıştır.

Tablo 10. Ankete Katılanların Demokrasi Nöbetlerinin Amacına Ulaşıp Ulaşmadığı Yönündeki Düşüncelerine Göre Dağılımları

	Frekans	%
Evet	414	83
Hayır	86	17
Toplam	500	100

Demokrasi Nöbetlerinin amacına ulaşmış olup olmadığına yönelik soruya ise, araştırmaya katılanların % 83'ü evet, % 17'si ise hayır cevabını vermiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde katılımcıların büyük çoğunluğunun Demokrasi Nöbetlerinin amacına ulaştığını düşündüğü ortaya çıkmıştır.

Tablo 11. Ankete Katılanların Demokrasi Nöbetlerinin Darbeye Karşı Kamuoyu Oluşturup Oluşturmadığı Yönündeki Düşüncelerinin Dağılımları

	Frekans	%
Evet	413	83
Hayır	87	17
Toplam	500	100

Katılımcılara Demokrasi Nöbetlerinin darbeye karşı kamuoyu oluşturup oluşturmadığına yönelik sorulan soruya verdikleri cevaplarda, Demokrasi Nöbetlerinin %83 ile darbeye karşı kamuoyu oluşturmada büyük oranda etkili olduğu görülmüştür.

Tablo 12. Ankete Katılanların Demokrasi Nöbetlerinin Yöneten Yönetilen Arasındaki İletişimi Etkileyip Etkilemediği Yönündeki Düşüncelerinin Dağılımları

	Frekans	%
Evet	393	79
Hayır	107	21

Toplam	500	100
--------	-----	-----

Araştırmaya katılanların % 79'u Demokrasi Nöbetlerinin yöneten ile yönetilen arasındaki iletişimi olumlu etkilediğini, % 21'inin ise etkilemediğini düşündükleri görülmüştür. Genel olarak bakıldığında Demokrasi Nöbetlerinin yöneten ve yönetilen arasındaki iletişimi kuvvetlendirdiğini söylemek mümkündür.

Tablo 13. Ankete Katılanların Demokrasi Nöbetlerinin Türk ve Dünya Kamuoyunda Oluşturduğu Algıya Yönelik Görüşlerinin Dağılımı

	Frekans	%
Türkiye Birlik ve Beraberlik Mesajı Vermiştir	149	30
Türkiye'de Demokrasi Bilincinin Oluşturduğu Ortaya Çıkmıştır	16	3
Türk İnsanın Devletine Sahip Çıktığı- Vatanın Sahipsiz Olmadığı Ortaya Çıkmıştır	138	28
Hepsi	134	27
Diğer (Herhangi Bir Algı Olmamıştır)	63	12
Toplam	500	100

Katılımcılara Demokrasi Nöbetlerinin Türk ve dünya kamuoyunda nasıl bir algı oluşturduğunu ölçmek için sorulan anket sorusuna ankete katılanların % 30'u "Demokrasi Nöbetleri ile Türkiye'nin dünya kamuoyuna birlik ve beraberlik mesajı verdiği", % 28'i "Türk insanının Demokrasi Nöbetleri ile devletine sahip çıktığını dünyaya gösterdiğini" belirtmiştir. Katılımcıların %3'ü "Türkiye'de demokrasi bilincinin oluştuğunun ortaya çıktığını" savunurken, %27'si ise bunların hepsinin ortaya çıktığını belirtmiştir. Demokrasi Nöbetleri ile dünya kamuoyunda herhangi bir algının oluşmadığı görüşünde olanların oranı ise % 12'dir.

6. Sonuç

Siyasi alanda yöneticiler hem halkın nabzını tutmak hem de onlara daha iyi hizmet verebilmek için halkla ilişkilerden yararlanmaktadır. Seçim dışı ve seçim dönemlerinde sıkça başvurulan halkla ilişkiler çalışmaları kapsamında kamuoyu oluşturulmakta ya da oluşmuş kamuoyu değiştirilebilmektedir. Bu araştırma ile 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası başlayan ve uzun süre devam eden ve Demokrasi Nöbetleri diye adlandırılan toplantılar halkla ilişkilerin kamuoyu oluşturma özelliği kapsamında ele alınarak, yapılan anket çalışması ile tutulan Demokrasi Nöbetlerinin kamuoyunu ne yönde etkilediği halkla ilişkiler açısından ortaya konulmaya çalışılmış ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Araştırmaya katılanların yarısından fazlası 15 Temmuz darbe girişiminin yaşandığı gece sokağa çıkmıştır (Tablo 5).Sokağa çıkanların dışarıya çıkma sebepleri büyük ölçüde vatana-milllete sahip çıkma ve Cumhurbaşkanının yapmış olduğu çağrıya uymaktır (Tablo 6). Bu verilerden yola çıkarak siyasal iletişimin en temel aktörlerinden biri olan liderin sürece ve halkla ilişkiler faaliyetlerine doğrudan katkısı olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmaya katılan 500 kişinin %75 e yakını Demokrasi Nöbetlerine katılmıştır (Tablo 7). Katılımcıların Demokrasi Nöbetine katılma nedenlerinin başında birlik ve beraberlik mesajı vermek gelmektedir. Bunun dışında sırasıyla darbe tehlikesinin devam etmesi, Cumhurbaşkanının Demokrasi Nöbetlerine daveti ve bu organizasyonu eğlenceli bulmaları

Demokrasi Nöbetlerine katılma nedenleri içinde gösterilmiştir (Tablo 8).

Katılımcılara göre Demokrasi Nöbetleri ile birlikte Türk insanının ne kadar farklı düşüncelerden oluşsa da zor zamanlarda bir araya geldiğinin görüldüğü ortaya çıkmıştır. Ayrıca birlik ve beraberliğin ne kadar önemli olduğu anlaşılmıştır. Katılımcıların % 16'sının düşüncesine göre ise Demokrasi Nöbetlerinin topluma hiçbir kazancı olmamıştır (Tablo 9).

Katılımcıların büyük çoğunluğunun Demokrasi Nöbetlerinin amacına ulaştığını düşündüğü ortaya çıkmıştır (Tablo 10). Ayrıca Demokrasi Nöbetleri yöneten ile yönetilenler arasındaki iletişimi olumlu yönde etkilemiş ve kuvvetlendirmiştir (Tablo 12).

Araştırma sonuçlarına göre Demokrasi Nöbetlerinin darbeye karşı kamuoyu oluşturmada büyük oranda etkili olduğu tespit edilmiştir (Tablo 11). Ayrıca araştırmaya katılanların çoğunluğu Demokrasi Nöbetleri ile Türk ve dünya kamuoyunda "Türk insanının zor zamanlarda beraber olduğu ve devletine sahip çıktığı algısı oluşturulduğunu düşünmektedir. Demokrasi Nöbetlerinin Türk ve Dünya kamuoyunu etkilemediğini düşünenlerin oranı ise %12'dir (Tablo 13).

Genel olarak bakıldığında araştırmada 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında yapılan Demokrasi Nöbetlerinin halkı ortak noktalarda birleştirerek darbeye karşı bir kamuoyu oluşturduğu, yöneten ve yönetilenler arasındaki iletişimi güçlendirerek, yurt içinde ve yurt dışında birlik ve beraberlik mesajı verildiği hipotezi doğrulanmıştır. Araştırmanın hipotezleri içerisinde olmasa da elde edilen verilerden Demokrasi Nöbetlerinde siyasal aktörlerden devlet başkanının siyasal iletişim ve halkla ilişkiler kapsamında kamuoyunu etkilemede ne kadar önemli olduğu da ortaya konulmuştur. Çünkü elde edilen veriler insanların sokağa çıkmasında ve bu nöbetlere katılmasında devlet başkanının etkisinin büyük olduğunu göstermektedir (Tablo 6-7). 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası özellikle iktidarın kamuoyunu etkileme ve oluşturmada Demokrasi Nöbetlerini önemli bir halkla ilişkiler çalışması olarak değerlendirmek mümkündür.

Kaynakça

- Atik, A., & Taşcıoğlu, R. (2012). Radyo ve Televizyonun Yerel Yönetimlerin Halkla İlişkiler Uygulamalarında İletişim Yöntem ve Aracı Olarak Kullanımı: Erzurum Belediyeleri Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 5(10), 159-170.
- Bayer, S. (2009). *Tanıtma Politikalarında Bir Propaganda Aracı Olarak Sinema*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı.
- Bektaş, A. (2007). *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*. Ankara: Bağla Yayıncılık.
- Bianet (2016). KONDA Demokrasi Nöbetlerine Katılanların Profilini Araştırdı. (Erişim: 14.06.2017), <http://bianet.org/bianet/toplum/177656-konda-demokrasi-nobetlerine-katilanlarin-profilini-arastirdi>

- Çağlar, N. G. (2006). *Üniversite Kütüphanelerinde Halkla İlişkiler ve Başkent Üniversitesi Kütüphanesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Demir, Ş. Ş. (2011). Halkla ilişkiler faaliyetlerinde iletişim tekniklerinin etkisi: Konaklama işletmeleri örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 127-150.
- Demirtaş, E. (2010). *AKP'nin 29 Mart 2009 Yerel Seçimlerinde Uyguladığı Siyasal İletişim Faaliyetleri: Diyarbakır Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Devran, Y. (2004). *Siyasal Kampanya Yönetimi*. İstanbul: Odak İletişim.
- Froehlich, R., & Rüdiger, B. (2006). Framing Political Public Relations: Measuring Success Of Political Communication Strategies In Germany. *Public Relations Review*, 32, 18–25.
- Greyser, S. (1986). Research-Management Partnership Proves Best, *Advertising Age*, 34.
- Harris, A., Garramone, G., Pizante, G., & Komiyu, M. (1985). Computers In Constituent Communications, *Public Relations Repjew*, 11, 34-39.
- Kahveci, Erol, (2017). *Rapor*. (Erişim: 14.06.2017), https://www.asbu.edu.tr/media/default/duyurular/prof_dr_rol_kahveci_rapor.pdf
- Kalçık, T. (2007). *Televizyonda Siyasal Propaganda Ve Akp*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Kiousisa, S., Kimb, J. Y., Carnifaxa, A.C., & Kochhara, S. (2014). Exploring The Role Of The Senate Majority Leader's Political Public Relations Efforts. *Public Relations Review*, 40, 615–617.
- Krejcie R. & Morgan D. (1970). Determining Sample Size for Research Activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.
- Toledano, M. (2017). Emergent methods: Using netnography in public relations research. *Public Relations Review*, 43(3), 597-604.
- Oktay, M. (2002). *Politikada Halkla İlişkiler*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Onat, F. (2010). Bir Halkla İlişkiler Uygulama Alanı Olarak Sosyal Medya Kullanımı: Sivil Toplum Örgütleri Üzerine Bir İnceleme. *İletişim Kuram Ve Araştırma Dergisi*, 31, 103-122.
- Özüpek N. M. (2003). Halkla İlişkiler Faaliyetleri ve Basın. *Selçuk İletişim*, 2(4), 84-89.
- Page, T. G., & Adams, E. (2014). Public relations tactics and methods in early 1800s America: An examination of an American anti-slavery movement. *Public Relations Review*, 40(4), 684-691.
- Painter D. L. (2015). Reviewonline Political Public Relations And Trust: Source Andinteractivity Effects In The 2012 U.S. Presidential Campaign. *Public Relations Review*, 41, 801–808.
- Peltekoglu, B. F. (2001). *Halkla İlişkiler Nedir?*. İstanbul: Beta Basım.
- Peterson, L.A., & Wang, P. (1993). From Relationships To Relationship Marketing: Applying Database Technology To Public Relations. *Public Relations Review* 19, 235-245.
- Ramsey, S.A. (1993). Qsues Management And The Use Of Technologies In Public Relations. *Public Iwahs Review*, 19, 261-275.
- Süllü, Z. (2010). Siyasal Halkla İlişkiler Sürecinde Hesabı Verilebilirlik. *Selçuk İletişim*, 6(3), 216-228.
- Strömbäck, J., & Kioussis, S. (2011). *Political Public Relations: Principles and Applications*. New York: Taylor & Francis.
- Tomić, Z., & Grbavac, I. (2016). Political Public Relations–Media and Information Management. *Communication Management Review*, 1(01), 84-102.
- Ustakara, F. (2011). Halkla İlişkiler ve Psikoloji İlişkisi Üzerine. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 1, 170-185.
- Uztuğ, F. (2004). *Siyasal İletişim Yönetimi*. İstanbul: Mediacat Yayınları.
- Verčić, D., Verčić, A. T., & Sriramesh, K. (2015). Looking for digital in public relations. *Public Relations Review*, 41(2), 142-152.
- Weaver, R. A., & Glasser, T. L. (1984). Survey research for legislative relations. *Public Relations Review*, 10(2), 39-48.

Araştırma Makalesi • Research Article

Ergenlerde İnternet Bağımlılığı ve Psikolojik Belirtilerin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi

The Examination of Internet Addiction and Psychological Symptoms Among Adolescents According to Various Variables

İbrahim Taş^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 34303, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-5752-2753

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 08 Mayıs 2017
Düzeltilme tarihi: 12 Temmuz 2017
Kabul tarihi: 19 Temmuz 2017

Anahtar Kelimeler:

İnternet Bağımlılığı
Ergenlik
Psikolojik Belirtiler
Anne Baba Tutumu

ÖZ

Bu çalışmada internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki incelenmiş ve bu kavramlar çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Araştırma İstanbul'da farklı liselerde öğrenim gören 167'si (% 39.7) kadın 254'ü (%60.3) erkek olmak üzere toplam 421 öğrenci üzerinde yürütülmüştür. Araştırmada veri toplama araçları olarak İnternet Bağımlılığı Ölçeği ve Kısa Semptom Envanteri kullanılmıştır. Araştırmada internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasında pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. İnternet bağımlılığının anne baba tutumları ve internete girme amacına göre anlamlı şekilde farklılaştığı ve internette kalma süresi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik belirtilerin cinsiyet, anne baba tutumları ve sınıf değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaştığı yaş ve internette kalma süresi ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca psikolojik belirtilerin interneti kullanma amacına göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 08 May 2017
Received in revised form 12 July 2017
Accepted 19 July 2017

Keywords:

Internet Addiction
Adolescent
Psychological Symptoms
Parental Attitude

ABSTRACT

In this study, the relationship between internet addiction and psychological symptoms is examined. The research is carried out on total 421 high school students studying at different high schools in Istanbul province. 167 (39%) of them are female and 254 (60,3%) of them are male. Brief Symptom Inventory and the Internet Addiction Scale were used as data collection tools. In the study, positive correlation between internet addiction and psychological symptoms has been found. It has been identified that internet addiction differs significantly according to parental attitudes and the purpose of using the internet. It has been identified that psychological symptoms differ significantly according to gender, parental attitudes and grade level while it is associated with time on the internet and the variable of age.

1. Giriş

Her geçen gün daha çok kişinin hayatına giren internet insanlara sunduğu imkânlarla günümüzün vazgeçilmez iletişim araçlarından olmayı başarmıştır. Modern insanın eğlenceden iletişime, günlük işlerden akademik ihtiyaçlara kadar birçok ihtiyacını farklı uygulamalarla karşılamaya başlaması onun tahtını daha da sağlamlaştırmasına yardımcı olmaktadır.

Bilgisayar ağları ile tüm dünyayı birbirine bağlayan internet, sürekli olarak büyüyen, her geçen gün yenilenen, her iş ve

ilgi alanındaki kişilere hitap eden bir iletişim ağıdır (Özen vd., 2004). Fiziki dünyanın zaman, mekân ve bedensel sınırlarının ötesinde bir dünya sunan internet (Güzel, 2006) günümüzde ergenler için önemli bir akademik ve eğlence aracı aynı zamanda dünyanın herhangi bir yerindeki birine anlık ve kolay ulaşım sağlayan iletişim aracı haline gelmiştir (Ko vd., 2012). İnternetin kapsayıcılığının giderek artması hemen her yerde giriş imkânının olması, kullanımının kolay olması, sunduğu multimedya kaynaklarının çok ve yüksek kalitede olması (Chou vd., 2005), çok önemli sosyal ve iletişimsel bir araç olması (Yellowlees ve Marks, 2007)

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: ibrahimtas34@gmail.com

internetin her geçen gün daha çok popüler olmasına katkı sağlamaktadır (Karaca, 2007).

Çevrimiçi dünyayı çekici kılan bazı etkenler vardır. İnternet dünyası daha az kısıtlayıcı olması, utangaçlığı yenmeye yardım etmesi ve gizli olması (Griffiths, 2001) gibi bireye sunduğu farklı imkânlar ve durumlarla çekiciliğini sürdürmeye devam etmektedir. Birey gerçek hayatta kuramadığı ilişkileri orada hiçbir risk almadan kurabilmektedir. Bireyler duygu ve düşüncelerini özgürce ifade ettikleri gibi diledikleri zaman kimliklerini gizleyebilecekleri maskeler de kullanabilmektedirler (King, 1996'dan aktaran: Döner, 2011). Birey çevrimiçi dünyada daha önce farkına varamadığı kişiliğinin yeni yüzlerini keşfederek adeta bir yeniden doğuş deneyimi yaşayabilmektedir. İnternet kendini yalnız ve bunalımda hisseden birey için yeni ilişkiler ve arkadaşlıklarla bir can simidi görevi görebilmektedir (Young, 1997). Sanal cemaatler aracılığıyla aidiyet duygusunu yaşayan birey için döküp rahatlayabilmekte, sosyal baskı ve sorumluluktan uzak yeni bir kimlik edinebilmektedir (Güzel, 2006).

Günümüzde bireyler internette sosyal aktivitelerde buldukları kadar profesyonel işlerini de yapmaktadırlar. Taşınabilir tablet ve akıllı telefonlarla hemen her yerde çevrimiçi olabilmektedirler. Bireyler nerdeyse çevrimdışı oldukları kadar çevrimiçi hayatlar yaşamaktadırlar. Bu kadar yoğun çevrimiçi olmak beraberinde bazı sorunlar getirebilmektedir (Yao ve Zhong, 2014). Teknolojinin uyumsuz kullanımı psikolojik rahatsızlıklara ya da bozukluklara yol açabilmektedir. Bu bağlamda teknoloji bağımlılığı konusu son yıllarda yaygın olarak tartışılmaya başlanmış ve literatürde araştırmalar artmaya başlamıştır (Beranuy vd., 2009).

İnternet çoğu kişi için yaşam kalitesi ve iyi oluşu artıran (Arslan, 2017) sağlıklı ve yaratıcı bir araç iken aşırı kullanımı, yarattığı sağlık problemleri, günlük aktiviteleri aksatması ve diğer insanlarla çatışmaya yol açması ile bazıları için problemleri bir araç olabilmektedir (Chao ve Hsiao, 2000). İnternet bağımlılığının ne olduğu ile ilgili araştırmacılar arasında standart bir tanım veya tanılamaya yardımcı olacak standart kriterler bulunmamaktadır (Tao vd., 2009). Ancak internet bağımlılığının var olduğu ile ilgili ortak bir kanaat oluşmuştur (Chou vd., 2005). Shapira vd. (2000), problemleri internet kullanımını bireyin internet kullanımında kontrolü kaybetmesi ve bu kontrolsüzlüğün günlük yaşamda işlevsizliğe ve bozulmaya yol açması şeklinde tanımlamışlardır. Griffiths (2000), internet bağımlılığını teknolojik bir bağımlılık olarak ele almış ve teknolojik bağımlılıkları da kimyasal olmayan, insan ve makine etkileşimini içeren bir davranışsal bağımlılık olarak tanımlamıştır. Bunun yanında Yao ve Zhong (2014), internet bağımlılığını genel bir davranış kontrol problemi olarak tanımlamışlardır.

İnternet kullanımı son yıllarda özellikle gençler arasında hızla artmakta (Johansson ve Götestam, 2004) çocuk ve ergenlerin yaşam biçimini yeniden şekillendirebilmektedir (Kalkan ve Kaygusuz, 2013). Gelişim dönemi itibariyle ergenlik, duygusal dalgalanmaların yaşandığı (Yörükoğlu, 1986) arkadaşlığın, sosyal çevrenin önemli olduğu (Cüceloğlu, 1994), kimlik bunalımının yaşandığı (Steinberg, 2007) bir dönemdir. Duygusal problemler, sosyalleşme ihtiyacı ve kimlik arayışı gibi etkenler interneti ergenler için çekici (Griffiths, 2001) bir araç haline getirebilmektedir. Bu

duygu ve düşüncelerle başlayan aşırı internet kullanımı bireyin sosyal psikolojik dünyasını olumsuz bir şekilde etkileyerek (Odacı ve Çikrikçi, 2017) problemleri bir hal alabilmekte bireyin hayatında sıkıntıya, önemli yaşam alanlarında ise bozulmalara yol açabilmektedir (Shaw ve Black, 2008).

İnternetin problemleri kullanımı ile ilgili fikir birliği (Shapira vd., 2000; Shaw ve Black, 2008; Griffiths, 2000; Yao ve Zhong, 2014) olmakla birlikte internet bağımlılığına eşlik eden patolojilerle ilgili çalışma sayısı oldukça sınırlıdır (Davis, 2001). Araştırmacılar internet bağımlılığının diğer bağımlılıklarla oldukça yakın ilişki içinde olduğunu ifade etmişlerdir (Young vd., 1999). İnternet bağımlılarının depresyon, anksiyete ve duygusal problemlere daha yatkın olduğu görülmektedir. Bu bireyler interneti doyurulmamış ihtiyaçlarını doyumak veya ifade edilmemiş, bastırılmış duygularını açıklamak için kullanmaktadırlar (Young, 1997). Depresyonda olan bazı insanların, internete yönelerek, internette zevkli etkinliklerde bulunarak depresyonlarını tedavi etmeye çalışabileceği görülmektedir (Chou vd., 2005). Depresyonda olan veya yalnızlık yaşayan bireyler uyumsuz bilişlere eğilimli olabilmektedir. Bu kişiler kendilerini sadece internette iyi hissetmektedirler ve onlara göre internetin olmadığı bir dünya korkunç bir dünyadır. Bu yüzden depresif ve yalnız insanlar internet bağımlılığına karşı daha kırılgan olabilmektedirler (Yao ve Zhong, 2014). Yukarıda da ifade edildiği gibi psikolojik belirtiler ile internet bağımlılığı arasında net bir ilişki göze çarpmaktadır.

Alan yazın incelendiğinde ergenlerde internet bağımlılığı ile ilgili sınırlı sayıda çalışma göze çarpmaktadır. Ayas (2012) tarafından ergenlerle yapılan çalışmada internet bağımlılığı ile bilgisayar oyun bağımlılığı arasında ve internet ve bilgisayar oyun bağımlılığı ile utangaçlık arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Alan yazında internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiyi gösteren çalışmalar artmaya başladığı görülmektedir. Çalışmalar internet bağımlılığının uyku, yemek yeme problemleri, fiziksel sorunlar, okul ve iş hayatının bozulması gibi problemlerle ilişkili olduğunu göstermektedir (Cao ve Su, 2006). Bireylerin yaşadığı psikolojik sorun ve problemlerle internet bağımlılığı arasındaki ilişkiye bakıldığında internet bağımlılığının genel psikolojik belirtiler (Batıgün ve Kılıç, 2011), depresyon (Ayas ve Horzum, 2013b; Çetinkaya, 2013; Dalbudak ve Evren, 2014; Kim vd., 2006; Ko vd., 2009; Ko vd., 2012; Shapira vd., 2000; Young ve Rogers, 1998), anksiyete (Bernardi ve Pallanti, 2009; Dalbudak ve Evren, 2014; Jie vd., 2014), sosyal fobi, düşmanlık, madde kullanım bozukluğu ve dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (Ko vd., 2009; Ko vd., 2012), dürtü kontrol bozukluğu ve obsesif kompulsif bozukluk (Eroğlu, 2016; Dalbudak vd., 2013; Shapira vd., 2000), kişilerarası duyarlılık (Rahmani ve Lavasani, 2011), fobiler (Bernardi ve Pallanti, 2009; Shapira vd., 2000), psikotizm (Dalbudak ve Evren, 2014; Dalbudak vd., 2013) ve yalnızlık (Ümmet ve Ekşi, 2016; Ayas ve Horzum, 2013b) ile ilişkili olduğunu gösteren çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. İnternet bağımlılığının cinsiyet ile olan ilişkisine bakıldığında erkeklerin daha çok bağımlı olduğunu gösteren çalışmalar (Monacis vd., 2017; Dalbudak vd., 2013; Ko vd., 2009) olduğu gibi cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık görmeyen çalışmaların da (Taylan ve Işık, 2015; Kim vd., 2006) olduğu görülmektedir.

Alan yazın incelendiğinde internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasında bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu nedenle yapılacak çalışmalarda bu ilişkinin ortaya çıkarılması ve internet bağımlılığı ile psikolojik belirtilerin diğer değişkenlerle ilişkisinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki incelenmiş ve bu kavramlar çeşitli değişkenler açısından el alınmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki soruların cevapları araştırılmıştır:

- (i) Ergenlerde internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasında bir ilişki var mıdır?
- (ii) Cinsiyet değişkenine göre ergenlerde internet bağımlılığı ve psikolojik belirtiler farklılaşmakta mıdır?
- (iii) Anne-baba tutumuna göre ergenlerde internet bağımlılığı ve psikolojik belirtiler farklılaşmakta mıdır?
- (iv) İnternete bağlanma amacına göre ergenlerde internet bağımlılığı ve psikolojik belirtiler farklılaşmakta mıdır?
- (v) Sınıf değişkenine göre ergenlerde internet bağımlılığı ve psikoloji belirtiler farklılaşmakta mıdır?
- (vi) İnternette kalma süresi ile internet bağımlılığı ve psikolojik belirtiler arasında bir ilişki var mıdır?
- (vii) Yaş değişkeni ile internet bağımlılığı ve psikolojik belirtiler arasında bir ilişki var mıdır?

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Araştırmada genel tarama modellerinden ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modelleri iki ve daha fazla sayıdaki değişken arasındaki değişimi bulmayı amaçlayan çalışmalardır (Karasar, 2004).

2.2. Araştırma Grubu

Çalışma grubunu 2014-2015 eğitim öğretim yılında İstanbul'da liselerde öğrenim gören 167'si (% 39.7) kadın, 254'ü (%60.3) erkek 421 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan öğrenciler 14-19 yaşları arasında olup ve yaş ortalamaları 15.8'dir. Öğrencilerin 94'ü (% 22.3) 9. sınıfa, 146'sı (%34.7) 10. sınıfa, 150'si (%35.6) 11. sınıfa ve 31'i (%7.4) 12. sınıfa devam etmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

2.3.1. Kişisel Bilgi Formu

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-demografik bilgileri araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formu ile alınmıştır.

2.3.2. İnternet Kullanım Bağımlılığı Ölçeği

Öğrencilerin internet bağımlılığı düzeyleri Ayas, Çakır ve Horzum (2011) tarafından geliştirilen "Ergenler İçin Bilgisayar Bağımlılığı Ölçeği" kullanılarak ölçülmüştür. Ölçek 54 madde iki faktörden oluşmaktadır. Birinci faktör 28 maddeden oluşmaktadır. Maddelerin faktör yük değerleri 0.512 ile 0.795 arasında değişmektedir. Ölçeğin toplam varyansının % 29.49'unu açıklayan bu faktör "internet

kullanım bağımlılığı" olarak adlandırılmıştır. İkinci faktör ise, toplam 26 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerin ikinci faktördeki yük değerleri 0.424 ile 0.788 arasında değişmektedir. Ölçeğin toplam varyansının %19.13'ünü açıklayan bu faktör "bilgisayar oyun bağımlılığı" olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğin puanlanmasında 5'li Likert tipi dereceleme kullanılmıştır. Dereceleme "Her zaman", "Çoğu Zaman", "Sıklıkla", "Ara Sıra" ve "Nadiren" şeklinde oluşturulmuştur. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 28 puandır. Toplamda alınabilecek en yüksek puan ise 140 puandır. Ölçeğin güvenilirliği için Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. İç tutarlılık katsayısı internet bağımlılığı için 0.96 ve bilgisayar oyun bağımlılığı için 0.95 olarak bulunmuştur. Ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısı 0.95 olarak bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında İnternet Kullanım Bağımlılığı Ölçeğinin Cronbach Alfa katsayısı 0.92 olarak bulunmuştur.

2.3.3. Kısa Semptom Envanteri

Derogatis (1992) tarafından geliştirilen Kısa Semptom Envanteri çeşitli tıbbi durumlarda psikiyatrik sorunları yakalamak amacıyla hazırlanmış, 90 maddelik bir ölçek olan SCL-90-R'nin kısa formudur. 53 madde ve 9 alt ölçek, ek maddeler ve 3 global indeksten oluşan ölçek Şahin ve Durak (1994) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır (Akt. Savaşır ve Şahin, 1997). Ölçek 0-4 arası puanlanan likert tipi bir ölçektir. Dereceleme "Hiç yok", "Biraz var", "Orta derecede var", "Epey var" ve "Çok fazla var" şeklindedir. Puan aralığı 0-212 arasındadır. Ölçeğin alt boyutları; somatizasyon, obsesif kompulsif bozukluk, kişilerarası duyarlılık/olumsuz benlik, depresyon, anksiyete, hostilite, fobik anksiyete, paranoid düşünce ve psikotizm şeklindedir. Global indeksler ise sırasıyla Rahatsızlık Ciddiyeti İndeksi, Belirti Toplam İndeksi ve Semptom Rahatsızlık İndeksinden oluşmaktadır. Ölçekten alınan toplam puanların yüksekliği bireyin ruhsal belirtilerinin arttığını gösterir. Ölçeğin güvenilirliği yapılan çalışmadan elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları ile incelenmiş ve iç tutarlılık katsayıları 0.96 ve 0.95 olarak bulunmuştur. Alt ölçeklerin iç tutarlılık katsayıları 0.55 ve 0.86 şeklindedir. Ölçeğin geçerliği için ölçüt bağıntı geçerlik ve yapı geçerliğine bakılmıştır. Ölçüt bağıntı geçerlikte ölçeğin Sosyal Karşılaştırma Ölçeği ile -0.14 ve -0.34 arasında, Boyun Eğicilik Ölçeği ile 0.16 ve 0.42 arasında Uçla Yalnızlık Ölçeği ile 0.13 ve 0.36, Offer Yalnızlık Ölçeği ile 0.34 ve -0.57 arasında Beck Depresyon Ölçeği ile 0.34 ve 0.70 arasında değişen ilişkiler gösterdiği tespit edilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğinde Strese Yatkinlik Ölçeğinden alınan puanlar dikkate alınmış ve ölçeğin toplam puanı üzerinden yapılan analiz sonucunda ölçeğin strese yatkin ve strese yatkin olmayan iki uç grubu da anlamlı düzeyde ayırt ettiği görülmüştür (Şavaşır ve Şahin, 1997). Ölçeğin ergenler için uyarlama çalışması Şahin, Durak Batıgün ve Uğurtaş (2002) tarafından yapılmıştır. Üç ayrı çalışmada ölçeğin toplam puanından elde edilen Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları 0.96 ve 0.95, alt ölçekler için elde edilen katsayılar ise 0.55 ve 0.86 arasında değişmektedir. Ergenlerle yapılan başka bir çalışmada da (Yıldırım, Atlı ve Çitil, 2014) iç tutarlılık kat sayısı ölçeğin toplam puanı için 0.95 olarak hesaplanmıştır. Alt ölçeklerin katsayıları 0.57 ile 0.80 arasında değişmektedir. Bu çalışma kapsamında ölçeğin toplam puan Cronbach Alfa katsayısı 0.96 olarak bulunmuştur.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmaya katılan öğrencilere ölçekler elden dağıtılarak uygulanmıştır. Araştırmanın analizleri SPSS 22 programıyla gerçekleştirilmiştir. Veriler normal dağılıma sahip olmadığından (Kolmogorov-Smirnov= .000; $p < .05$) analizlerde parametrik olmayan testler uygulanmıştır.

3. Bulgular

Araştırmada öğrencilerin demografik bilgileri şu şekildedir. Çalışmaya katılan öğrenciler 14-19 yaşları arasında olup ve yaş ortalamaları 15.8'dir. Öğrencilerin günlük internette kalma sürelerinin 0-20 saat arasında değiştiği görülmektedir. Öğrencilerin internette kaldıkları süreye bakıldığında öğrencilerin 79'u (%18.8) günde 1 saat, 118'i (%28) günde

2 saat, 84'ü (%20) günde 3 saat, 36'sı (%8.6) günde 4 saat, 29'u (%6.9) günde 5 saat, 12 'si (%2.9) günde 6 saat, 11'i (%2.6) günde 7 saat, 4'ü (%1) günde 8 saat, 8'i (%1.9) günde 10 saat ve 25'i (%5.9) günde 12 saat internet kullandığını ifade etmiştir. Diğer kullanım oranlarının yüzdelik dilimleri yüzde 1'in altındadır. İnterneti günde 9, 11, 13, 14, 15 ve 16 saat kullandığını ifade edenlerin toplam sayısı 12 (%3.1) kişidir. Öğrencilerin interneti kullanma amaçlarına bakıldığında katılımcıların 122'si (%29) sohbet amaçlı, 113'ü (%26.8) eğlence amaçlı, 75'i (%17.8) araştırma amaçlı, 63'ü (%15) interneti oyun amaçlı, 28'i (%6.7) diğer amaçlarla ve 20'si (%4.8) haber takip etme amaçlı interneti kullandığını ifade etmiştir. Anne baba tutumları açısından öğrenciler değerlendirildiğinde, katılımcıların 201'i (%47.7) koruyucu, 129'u (%30.6) demokratik, 61'i (%14.5) otoriter ve 30'u (%7.1) anne babasını ilgisiz olarak değerlendirmiştir

Tablo 1. Değişkenlere Ait Betimsel İstatistikler

Değişken	n	$\bar{X}$	Ss	Sh $\bar{x}$	α
İnternet Bağımlılığı	421	53.35	18.06	.88	.92
Psikolojik Belirtiler	421	50.90	39.32	1.91	.96
Somatizasyon	421	5.31	5.70	.27	.82
OKB	421	7.11	5.22	.25	.76
Kişilerarası Duyarlılık	421	4.28	3.91	.19	.74
Depresyon	421	6.23	5.95	.29	.85
Anksiyete	421	4.95	5.06	.24	.81
Hostilite	421	6.23	5.01	.24	.79
Fobik Anksiyete	421	3.14	3.80	.18	.69
Paranoid Düşünce	421	5.51	4.36	.21	.71
Psikotizm	421	3.98	4.02	.19	.69

Tablo 2. İnternet Bağımlılığı ile Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişki

Değişkenler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. İnternet Bağ	1										
2. Psikolojik Belirti Top	.372**	1									
3. Soma	.266**	.791**	1								
4. OKB	.345**	.840**	.624**	1							
5. Kişilerara Duy	.264**	.805**	.585**	.646**	1						
6. Depresyn	.329**	.876**	.631**	.714**	.697**	1					
7. Anksiyete	.333**	.873**	.705**	.703**	.683**	.728**	1				
8. Hostilite	.306**	.793**	.596**	.600**	.575**	.623**	.734**	1			
9. Fobik Anksiyete	.303**	.732**	.593**	.613**	.570**	.583**	.618**	.513**	1		
10. Paranoid Düşünce	.298**	.832**	.585**	.658**	.700**	.716**	.681**	.602**	.570**	1	
11. Psikotiz	.371**	.832**	.619**	.654**	.633**	.758**	.685**	.632**	.607**	.702**	1

** $p < .01$

Tablo 3. İnternet Bağımlılığı ile Psikolojik Belirtiler Toplam Puanının Cinsiyet Değişkenine Göre U Testi Sonuçları

	Grup	n	Sıra ort	Sıra top	U	p
İnternet Bağımlılığı	Kadın	167	211.72	35357.50	21088.500	.921
	Erkek	254	210.53	53473.50		
Psikolojik Belirti	Kadın	167	259.64	43359.50	13086.500	.000
	Erkek	254	179.02	45471.50		

** $p < .01$

Tablo 4. İnternet Bağımlılığı ve Psikolojik Belirtiler Toplam Puanının Anne Baba Tutumlarına Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Anne Baba Tutumları	n	Sıra Ort	Sd	χ^2	P
İnternet Bağımlılığı	İlgisiz	30	229.78	3	9.284	.026
	Demokratik	129	191.23			
	Otoriter	61	246.36			
	Koruyucu	201	210.15			
Psikolojik belirtiler	İlgisiz	30	293.55	3	22.301	.000
	Demokratik	129	186.45			
	Otoriter	61	237.72			
	Koruyucu	201	206.33			

** $p < .05$

Tablo 5. İnternet Bağımlılığı ve Psikolojik Belirtilerin İnternete Bağlanma Amacına Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	İnternete Bağlanma Amacı	N	Sıra ort	Sd	χ^2	P
İnternet Bağımlılığı	Sohbet	122	231.61	5	47.390	.000
	Eğlence	113	228.17			
	Araştırma	75	130.85			
	Oyun	63	252.77			
	Diğer	28	186.09			
	Haber	20	192.15			
Psikolojik Belirtiler	Sohbet	122	216.26	5	7.248	.203
	Eğlence	113	209.45			
	Araştırma	75	202.69			
	Oyun	63	190.09			
	Diğer	28	261.25			
	Haber	20	214.38			

**p<.05

Tablo 6. İnternet Bağımlılığı ve Psikolojik Belirtilerin Sınıf Değişkenine Göre Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Sınıf	n	Sıra Ort	Sd	χ^2	P
İnternet Bağımlılığı	9	94	204.32	3	2.347	.504
	10	146	206.99			
	11	150	212.91			
	12	31	240.87			
Psikolojik Belirtiler	9	94	188.24	3	16.921	.001
	10	146	192.98			
	11	150	243.08			
	12	31	209.68			

**p<.05

Tablo 1’de araştırmada kullanılan değişkenlere ilişkin betimsel istatistikler yer almaktadır. Tablo 1’de internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler toplam puan ile psikolojik belirti alt boyutlarının aritmetik ortalaması standart sapması ve standart hata değerleri ve Cronbach Alfa Değerleri verilmiştir. Buna göre internet bağımlılığının aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 53.35 ve standart sapması (ss) 18.06 şeklindedir. Psikolojik belirtilerin aritmetik ortalaması ($\bar{X}$) 50.90 ve standart sapmaları (ss) 39.32 şeklindedir. Cronbach Alfa Değerleri (α) internet bağımlılığı 0.92 ve psikolojik belirtiler toplam puan için .96, somatizasyon için .82, OKB için 0.76, Kişilerarası Duyarlılık için 0.74, Depresyon için 0.85, Anksiyete için 0.81, Hostilite için 0.79, Fobik Anksiyete için 0.69, Paranoid düşünce için 0.71 ve Psicotizm için 0.69 olarak bulunmuştur.

3.1. Araştırmanın Birinci Sorusuna İlişkin Bulgular

Bu kısımda araştırmanın birinci sorusu doğrultusunda ergenlerde internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Spearman Korelasyon Analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde ergenlerin internet bağımlılık düzeyleri ile psikolojik belirti düzeyleri arasında orta düzey pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r_s=.37$, $p<.01$). İnternet bağımlılığı ile psikolojik belirti alt boyutları arasındaki ilişkiye bakıldığında internet bağımlılığı ile Somatizasyon ($r_s=.27$, $p<.01$) ve Kişilerarası Duyarlılık ($r_s=.26$, $p<.01$) arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ilişki, internet bağımlılığı ile Obsesif Kompulsif Bozukluk ($r_s=.35$, $p<.01$), Depresyon ($r_s=.33$, $p<.01$), Anksiyete ($r_s=.33$, $p<.01$), Hostilite (Düşmanlık) ($r_s=.31$, $p<.01$), Fobik Anksiyete ($r_s=.30$, $p<.01$), Paranoid Düşünce ($r_s=.30$, $p<.01$) ve Psicotizm ($r_s=.371$, $p<.01$) arasında ise orta düzey pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu bulguya göre internet

bağımlılığı ile psikolojik belirtiler toplam puanı ve psikolojik belirtilerin tüm alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

3.2. Araştırmanın İkinci Sorusuna İlişkin Bulgular

Bu kısımda araştırmanın ikinci sorusu doğrultusunda ergenlerde internet bağımlılığı ile psikolojik belirtilerin cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için Mann-Whitney U testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3’te verilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde internet bağımlılığının cinsiyete göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı ($U=21088$, $p>.05$) görülmüştür. Psikolojik belirtiler toplam puanının ($U=13086$, $p<.05$) cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Ayrıca psikolojik belirtiler alt boyutlarından, Somatizasyonun ($U=14349$, $p<.05$), OKB’nin ($U=13827$, $p<.05$), Kişilerarası duyarlılığın ($U=13388$, $p<.05$), Depresyonun ($U=13128$, $p<.05$), Anksiyetenin ($U=13133$, $p<.05$), Hostilitenin ($U=16069$, $p<.05$), Fobik Anksiyetenin ($U=16076$, $p<.05$), Paranoid Düşüncenin ($U=14536$, $p<.05$) ve Psicotizmin ($U=15791$, $p<.05$) cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ve bütün boyutlarda kadınların puanlarının erkeklerin puanlarından daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

3.3. Araştırmanın Üçüncü Sorusuna İlişkin Bulgular

Bu kısımda araştırmanın üçüncü sorusu doğrultusunda ergenlerde internet bağımlılığı ile psikolojik belirtilerin anne baba tutumlarına göre anlamlı şekilde farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için Kruskal Wallis H testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde ergenlerin internet bağımlılığı düzeylerinin anne baba tutumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ($\chi^2_{(3)}= 9.28$, $p<.05$) görülmektedir. Anlamlı

farklılığın hangi tutumlarda olduğunu tespit edilmesi için Mann-Witney U testi yapılmıştır. Karşılaştırma sonucunda anlamlı farklılığın otoriter anne baba tutumu (Sıra ort=246.36) ile demokratik anne baba tutumu (Sıra ort=191.23) arasında otoriter anne baba tutumu aleyhine ($U=2891.500$ $p<.05$); otoriter anne baba tutumu (Sıra ort=246.36) ile koruyucu anne baba tutumu (Sıra ort=210.15) arasında otoriter anne baba tutumu aleyhine ($U=5082.000$ $p<.05$) olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu otoriter anne babaların çocuklarının demokratik ve koruyucu anne babaların çocuklarından daha fazla internet bağımlısı olduğunu göstermektedir. Tablo 4'de ergenlerin psikolojik belirti düzeylerinin anne baba tutumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı ($\chi^2_{(3)}=22,301$, $p<.05$) görülmektedir. Farklılığın kaynağını tespit etmek için yapılan Mann Witney U testi sonuçlarına göre anlamlı farklılığın demokratik anne baba tutumu (Sıra ort=186.45) ile otoriter anne baba tutumu (Sıra ort=237.72) arasında otoriter anne baba tutumu aleyhine ($U=2993.000$ $p<.05$); demokratik anne baba tutumu (Sıra ort=186.45) ile ilgisiz anne baba tutumu (Sıra ort=293.55) arasında, ilgisiz anne baba tutumu aleyhine ($U=974.000$ $p<.01$) ve koruyucu anne baba tutumu (Sıra ort=206.33) ile ilgisiz anne baba tutumu (Sıra ort=293.55) arasında olduğu ilgisiz anne baba tutumu aleyhine ($U=1743.500$ $p<.05$); ilgisiz anne baba tutumu (Sıra ort=293.55) ile otoriter anne baba tutumu (Sıra ort=237.72) arasında ilgisiz anne baba tutumu aleyhine ($U=671.000$ $p<.05$) olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu otoriter ve ilgisiz anne babaların çocuklarının demokratik ve koruyucu anne babaların çocuklarından daha fazla psikolojik belirti gösterdiğini ifade etmektedir. Ayrıca ilgisiz anne baba tutumuna sahip ebeveynlerin çocuklarının psikolojik belirti düzeylerinin en yüksek olduğunu göstermektedir.

3.4. Araştırmanın Dördüncü Sorusuna İlişkin Bulgular

Bu kısımda araştırmanın dördüncü sorusu doğrultusunda ergenlerde internet bağımlılığı ile psikolojik belirtilerin internete bağlanma amacına göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Kruskal Wallis H testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5 incelendiğinde internete bağlanma amacına göre internet bağımlılığının anlamlı şekilde farklılaştığı ($\chi^2_{(5)}=47.390$, $p<.05$) görülmektedir. İnternet bağımlılığının hangi amaca göre farklılaştığını belirlemek için Mann-Witney U testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre araştırma amacıyla internete girme (Sıra ort=130.85) ile eğlence amaçlı internete girme (Sıra ort=228.17) arasında eğlence amacı aleyhine ($U=2219.500$ $p<.01$); araştırma amacıyla internete girme (Sıra ort=130.85) ile sohbet amacıyla internete girme (Sıra ort=231.61) arasında sohbet amacı aleyhine ($U=2389.000$ $p<.01$); araştırma amacıyla internete girme (Sıra ort=130.85) ile oyun amaçlı internete girme (Sıra ort=252.77) arasında oyun amaçlı internete girme aleyhine ($U=1079.000$ $p<.01$) Buna göre eğlence amaçlı, sohbet amaçlı ve oyun amaçlı internete bağlananların internet bağımlılığı düzeyleri araştırma amaçlı internete bağlanana oranla daha yüksek bulunmuştur. Tabloda psikolojik belirtilerin internete bağlanma amacına göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı ($\chi^2_{(5)}=7.248$, $p>.05$) görülmektedir.

3.5. Araştırmanın Beşinci Sorusuna İlişkin Bulgular

Bu kısımda araştırmanın beşinci sorusu doğrultusunda ergenlerde internet bağımlılığı ile psikolojik belirtilerin sınıf değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için Kruskal Wallis H testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6 incelendiğinde sınıf değişkenine göre internet bağımlılığının anlamlı şekilde farklılaşmadığı ($\chi^2_{(3)}=2.347$, $p>.05$) görülmektedir. Tablo 6'da psikolojik belirtilerin sınıf değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaştığı ($\chi^2_{(3)}=16.921$, $p<.05$) görülmektedir. Psikolojik belirtilerdeki farklılaşmanın hangi sınıflar arasında olduğunu tespit etmek için Mann-Witney U testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre 9. sınıf (Sıra ort=188.24) ile 11. sınıf (Sıra ort=243.08) arasında 11. sınıf aleyhine anlamlı şekilde farklılaştığı ($U=5077500$ $p<.05$), 10. sınıf (Sıra ort=192.98) ile 11. sınıf (Sıra ort=243.08) arasında 11. sınıf aleyhine anlamlı şekilde farklılaştığı ($U=8459.500$ $p<.05$) görülmektedir. Bu bulguya göre sınıf düzeyi arttıkça psikolojik belirti düzeyleri de artmaktadır.

3.6. Araştırmanın Altıncı Sorusuna İlişkin Bulgular

Bu kısımda araştırmanın altıncı sorusu doğrultusunda ergenlerde internet bağımlılığı ve psikolojik belirtilerin internette kalma süresi ile ilişkisi Spearman Korelasyon Analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. İnternet Bağımlılığı ve Psikolojik Belirtilerin İnternette Kalma Süresi ile İlişkisi

Değişkenler	1	2	3
Süre	1		
İnternet Bağımlılığı	0.443**	1	
Psikolojik Belirti	0.199**	0.372**	1

** $p<.01$

Tablo 7 incelendiğinde internette kalma süresi ile internet bağımlılığı arasında orta düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki ($r_s=.443$, $p<.01$), psikolojik belirtiler ile de ($r_s=.20$, $p<.01$) düşük düzeyde pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre internette kalma süresi arttıkça internet bağımlılığı ve psikolojik belirti puanları artmaktadır.

3.7. Araştırmanın Yedinci Sorusuna İlişkin Bulgular

Bu kısımda araştırmanın yedinci sorusu doğrultusunda ergenlerde internet bağımlılığı ve psikolojik belirtilerin yaş ile ilişkisi Spearman Korelasyon Analizi ile incelenmiş ve sonuçlar Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8 incelendiğinde araştırmanın bir diğer değişkeni olan yaş ile internet bağımlılığı arasında her hangi bir ilişki ($r_s=.082$, $p>.05$) bulunmadığı, psikolojik belirtiler ile yaş değişkeni arasında düşük düzeyde pozitif yönlü ilişki ($r_s=.196$, $p=.000$, $p<.01$) olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre yaşın artması internet bağımlılığı puanlarını arttırmazken, psikolojik belirti puanlarını arttırmaktadır.

Tablo 8. İnternet Bağımlılığı ve Psikolojik Belirtilerin Yaş Değişkeni ile İlişkisi

Değişkenler	1	2	3
Yaş	1		
İnternet Bağımlılığı	0.082	1	
Psikolojik Belirti	0.196**	0.372**	1

**p<.01

4. Sonuç

Bu araştırmanın amacı lisede okuyan ergenlerin internet bağımlılık düzeyleri ile psikoloji belirtileri arasındaki ilişkiyi ve bu iki kavramı yaş, cinsiyet, sınıf, anne baba tutumu, internete bağlanma amacı ve internette kalma süresi değişkenleri açısından incelemektir.

Araştırma sonucunda ergenlerin internet bağımlılık düzeyleri ve psikolojik belirti düzeyleri toplam puanları ile psikolojik belirti alt boyutları (somatizasyon, obsesif kompulsif bozukluk, kişilerarası duyarlılık, depresyon, anksiyete, fobik anksiyete, paranoid düşünce, düşmanlık ve psikotizm) arasında pozitif yönlü anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç internet bağımlılığı arttıkça psikolojik belirtilerin arttığı aynı zamanda psikolojik belirtiler arttıkça internet bağımlılığının da arttığı anlamına gelmektedir. Bu bulgu alan yazında psikolojik belirtilerle ilgili yapılan çalışmalarla (Shapira vd., 2000; Yao ve Zhong, 2014; Durak Batıgün ve Kılıç, 2011; Dalbudak ve Evren, 2014; Ko vd., 2012) ve psikolojik belirti alt boyutlarından depresyon (Gholamian, Shahnazi ve Hassanzadeh, 2017; McNicol ve Thorsteinsson, 2017; Odacı ve Çikrikçi, 2017; Çetinkaya, 2013; Ko vd., 2014; Kim vd., 2006; Ko vd., 2009; Yen, Ko, Yen, Chen ve Chen, 2009; Young ve Rogers, 1998), anksiyete (Gholamian vd., 2017; McNicol ve Thorsteinsson, 2017; Odacı ve Çikrikçi, 2017; Bernardi ve Pallanti, 2009; Clayton vd., 2013; Jie vd., 2014), psikotizm (Cao ve Su, 2006; Dalbudak ve Evren, 2014) obsesif kompulsif bozukluk (Shapira vd., 2000) hostilité (Ko vd., 2009; Ko vd., 2012) fobik anksiyete (Ko vd., 2009; Ko vd., 2012) ve kişilerarası duyarlılık (Dalbudak vd., 2013) ile ilgili çalışmalarla tutarlılık göstermektedir. Birey internette hoşnut olmadığı yönlerini gizleyip istediği kimlikle var olabilmektedir. Farklı kimlikler zamanla bireyin gerçek kimliği üzerinde olumsuz etkiler bırakabilmektedir. Bu durum Proteus Etki olarak tanımlanmakta ve bireyin çevrimiçi dünyada seçtiği kimliğin veya avatarının etkisiyle kendini farklı biri olarak algılamaya başlaması şeklinde (Tanhan ve Alav, 2015) ortaya çıkmaktadır. Buna ek olarak internet dünyasının gizli olması, mahrem bir alan olması, sosyal baskıdan uzak bir ortam sağlaması interneti birey için çekici bir hale getirmektedir. Bu yönleriyle internetin özellikle gerçek hayatın sorunlarından kaçan veya sorunlarıyla yüzleşmek istemeyen ergenler için bir sığınak olabileceği düşünüldüğünde, internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki daha net bir şekilde anlaşılabilir.

Bu çalışmada internet bağımlılığının cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. Bu sonuç alan yazındaki bazı çalışmalarla tutarlıdır (McNicol ve Thorsteinsson, 2017; Ertekin vd., 2016; Dalbudak ve Evren, 2014; Durak Batıgün ve Hasta, 2010; Kim vd., 2006; İsrailashvili vd., 2012, Taylan ve Işık, 2015). Bazı çalışmalarda ise bu bulguların aksine (Gholamian vd., 2017; Ayas, 2012; Çetinkaya, 2013; Alaçam, 2012; Günüç, 2009; Esen, 2010; Kılınç ve Doğan, 2014; Ko vd., 2010; Tsai vd.,

2009) internet bağımlılığının cinsiyete göre farklılaştığı ve erkeklerin daha çok bağımlı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmanın isteyen herkesin kolay bir şekilde internete ulaşabileceği bir örneklem üzerinde yapılması cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılığın bulunmamasını açıklayabilir. Psikolojik belirtilerin cinsiyet değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaştığı ve psikolojik belirti toplam puan ile psikolojik belirti alt boyutlarında kadınların erkeklere göre anlamlı düzeyde puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu alan yazındaki bulgularla tutarlıdır (Birel, 2012; Coşar Çiğerci, 2006; Düzgün, 1995; Güven ve Güçray, 2009; Jie vd., 2014; Sarı, 2008; Yıldırım, 2011; Yılmaz, 2010). Bazı çalışmalarda cinsiyetler arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır (Gholamian vd., 2017; Sürücü, 2013). Alan yazında genel olarak kadınların psikolojik belirti düzeyleri daha yüksek bulunmaktadır. Bu durum kadınların toplumsal hayattaki rolleri ve kendilerini yeterince ifade edemedikleri için içselleştirdikleri sıkıntılar nedeniyle olabilir.

Araştırmada internet bağımlılığının anne baba tutumlarına göre anlamlı şekilde farklılaştığı ve otoriter anne baba tutumuna sahip ailelerin çocuklarının internet bağımlılık düzeyleri demokratik anne baba tutumuna sahip ailelerin çocuklarının internet bağımlılık düzeylerinden daha yüksek bulunmuştur. Alan yazında bu konu ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu bulgu alan yazındaki bazı çalışmalarla tutarlı iken (Taneri ve Tiryakioğlu, 2015) bazı çalışmalarda (Ayas ve Horzum, 2013a; Büyüksahin vd., 2010) ise ilgisiz anne baba tutumuna sahip ailelerin çocuklarının internet bağımlılık düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuçtan hareketle otoriter anne baba tutumunun ergende olumsuz değerlendirilme korkusu yaratabileceği (Erkan vd., 2002) ve bu nedenle ergenlerin kendilerini ifade etmelerini engelleyebileceği söylenebilir. Otoriter anne baba tutumunun ergenlerin sosyal kaçınma davranışı göstermelerine neden olarak (Erkan vd., 2002) sosyalleşme ihtiyaçlarını karşılamalarını engelleyebileceği, bu durumun içe kapanmaya ve yalnızlaşmaya neden olabileceği düşünülebilir. Bütün bu durumların ergenleri başka arayışlara itebileceği ve ergenlerin bu ihtiyaçlarını başka bir dünya olan sanal dünyada karşılamaya çalışacağı söylenebilir. Çalışmada anne baba tutumlarının psikolojik belirtiler açısından anlamlı şekilde farklılaştığı ve otoriter ve ilgisiz anne baba tutumunun demokratik ve koruyucu anne baba tutumuna göre anlamlı şekilde daha fazla psikolojik belirtiye neden olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu alan yazındaki çalışmalarla (Benk, 2006; Düzgün, 1995; Özer, 2011) tutarlıdır. İlgisiz ve otoriter anne babaların demokratik anne babalara oranla çocuklarının temel psiko-sosyal ihtiyaçlarını bastırabilecekleri ya da bu ihtiyaçlarla hiç ilgilenemeyecekleri düşünüldüğünde bu durumun psikolojik belirtilerde artışa neden olacağı söylenebilir.

Araştırmanın bir diğer değişkeni olan internete bağlanma amacına göre internet bağımlılığının anlamlı şekilde farklılaştığı, eğlence, sohbet ve oyun amaçlı internete giren ergenlerin araştırma amaçlı internete girenlere oranla internet bağımlılığı puanları daha yüksek bulunmuştur. Bu bulgu alan yazındaki çalışmalarla (Alaçam, 2012; Durak Batıgün ve Kılıç, 2011; Tanrıverdi, 2012) tutarlıdır. Oyun, eğlence ve sohbet amaçlı internete giren ergenlerin internette daha fazla zaman geçireceği ve bu uzun sürede daha farklı çevreler edineceği dikkate alındığında bu durumun bireyi internete daha fazla bağlayacağı söylenebilir. Psikolojik

belirtilerin internete bağlanma amacına göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Psikolojik belirtiler genel internet bağımlılığı ile ilişkili olduğundan internetin özel bir amaç için kullanılması ile ilişkisi çıkmayabilir. Yani internetin hangi amaçla kullanıldığından daha çok internet bağımlılığının genel olarak kendisi psikolojik belirtilerle ilişkili olduğundan böyle bir sonuç çıkmış olabilir.

Araştırmanın bir diğer değişkeni olan sınıf düzeyine göre internet bağımlılığının farklılaşmadığı görülmektedir. Bu bulgu literatürdeki bazı çalışmalarla (Çakır vd., 2011; Tanrıverdi, 2012) tutarlıdır. Buna karşın bazı çalışmalarda da (Gholamian vd., 2017; Ayas ve Horzum, 2013a; Doğan, 2013) internet bağımlılığının sınıf düzeyine göre farklılaştığı tespit edilmiştir. Her sınıf düzeyindeki lise öğrencilerinin internete rahat bir şekilde ulaşabildiği ve bu nedenle sınıflar arasında anlamlı farklılık çıkmadığı söylenebilir. Buna karşın psikolojik belirtilerin sınıf değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre 11. sınıf öğrencilerinin 9 ve 10. sınıf öğrencilerine göre anlamlı şekilde daha fazla psikolojik belirti yaşadıkları görülmektedir. Bu bulgu alan yazındaki bazı çalışmalarla (Birel, 2012; Çetin, 2004) tutarlıdır. Buna karşın bazı çalışmalarda (Sarı, 2008; Yıldırım, 2011) psikolojik belirtilerin sınıf düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu öğrencilerin sınıf düzeyleri arttıkça yaşadıkları duygusal dalgalanmaların artması ve sınavlar nedeniyle geleceğe ilişkin kaygıların artması ile açıklanabilir.

Araştırmanın bir diğer değişkeni olan yaş ile internet bağımlılığı arasında her hangi bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgu alan yazındaki çalışmalarla (İsraellashvili vd., 2012) tutarlıdır. Ancak Doğan (2013) tarafından yapılan çalışmada internet bağımlılığı yaş ile ilişkili bulunmuştur. İnternete ulaşılabilirliğin her yaş grubunda bir birine yakın olması internet bağımlılığı puanlarının yaşa göre farklılaşmamasını açıklayabilir. Psikolojik belirtilerin yaş değişkenine göre anlamlı şekilde farklılaştığı ve yaş arttıkça psikolojik belirtilerinde anlamı şekilde arttığı tespit edilmiştir. Bu bulgu alan yazındaki bulgularla (Benk, 2006) tutarlıdır. Yaş arttıkça karşılaşılan sorunlarında artması ve çeşitlenmesi yaşa bağlı olarak psikolojik belirtileri artırabilir.

Araştırmanın bir diğer değişkeni olan internette kalma süresi ile internet bağımlılığı arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Bu bulgu alan yazındaki çalışmalarla (Derin ve Bilge, 2016; Alaçam, 2012; Canan, 2010; Doğan, 2013; Durak Batıgün ve Hasta, 2010; Kaya, 2011; Kuss vd., 2013; Kubey vd., 2001) tutarlıdır. İnternet bağımlılığının internette geçirilen süre ile ilişkili çıkması beklenen bir durumdur. İnternette geçen süre arttıkça bağımlılığa neden olan işlevsizliğin, günlük hayatın diğer alanlarının, işin, okulun, aile hayatının ihmal edilmesi gibi etkenlerin artması beklenir. İnternette geçirilen sürenin psikolojik belirtilerle pozitif ilişkili olduğu görülmektedir. Alan yazında ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak psikolojik belirtilerle internet bağımlılığı arasındaki ilişki dikkate alındığında internette geçirilen süre ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki beklenen bir durumdur.

Sonuç olarak bu çalışmada internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasında olumlu bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır. İnternet bağımlılığının cinsiyet, sınıf ve yaş düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı buna karşın internete bağlanma amacı, internette kalma süresi ve anne baba tutumlarına göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit

edilmiştir. Psikolojik belirtilerin internete bağlanma amacına göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı buna karşın yaş, cinsiyet, internette kalma süresi, anne baba tutumları ve sınıf değişkenlerine göre anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada ortaya çıkan internet bağımlılığı ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki dikkate alındığında ergenlere sağlanacak psikolojik desteğin ergenlerde internet bağımlılığını azaltabileceği düşünülebilir. Ergenlere yönelik yapılacak çalışmalarda psikolojik olarak onları rahatlatarak etkinliklere yer verilmesi ve ergenlerin gelişimsel özelliklerinin dikkate alınması internet bağımlılığının gelişiminde ve ilerlemesinde önleyici bir etkiye sahip olabilir. Araştırmada anne baba tutumlarının hem internet bağımlılığı hem de psikolojik belirtilerle ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda anne baba eğitimleri düzenlenerek veliler, anne baba tutumları ve bu tutumların yarattığı sonuçlar hakkında bilgilendirilebilir. Oyun, eğlence ve sohbet amaçlı internete girme internet bağımlılığı ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle ergenlere yönelik düzenlenecek sosyal ve eğlenceli aktivitelerin ergenlerin bu ihtiyaçlarını gerçek hayatta sağlamalarına imkân sağlayabilir. Bu durum aynı zamanda internette geçirilen süreyi de azaltacağından, internet bağımlılığı ve psikolojik belirtilerin internette geçirilen süre ile ilişkisi dikkate alındığında, ergenlerin internet bağımlılık düzeylerini ve psikolojik belirti düzeylerini düşürebilir. Araştırmada ayrıca sınıf düzeyi, yaş ile psikolojik belirtiler ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Her iki değişkenin bir biri ile ilişkili olduğu dikkate alındığında ergenlere ergenlik dönemi ve ergenlik sonrası karşılaşılabilecekleri sorunlar hakkında bilgi verilmesi bu konuda farkındalık kazanmalarının sağlanması psikolojik belirti düzeylerini azaltabilir. Psikolojik belirtiler ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkiyi inceleyen az sayıda çalışma vardır. Bu çalışmalar artırılarak her iki kavram arasındaki ilişki daha da belirgin hale getirilebilir. Her iki kavram arasındaki ilişki dikkate alındığında, ergenlerin psikolojik belirtilerini azaltmaya yönelik psiko-eğitim programlarının internet bağımlılığını azaltacağı düşünülebilir.

Kaynakça

- Alaçam, H. (2012). *Denizli Bölgesi Üniversite Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının Görülme Sıklığı ve Yetişkin Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu ile İlişkisi*. Tıpta Uzmanlık Tezi. Aydın: Pamukkale Üniversitesi.
- Arslan, G. (2017). Psychological maltreatment, forgiveness, mindfulness, and internet addiction among young adults: A study of mediation effect. *Computer in Human Behavior*, 72, 57-66. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2017.02.037>.
- Ayas, T. (2012). The relationship between internet and computer game addiction level and shyness among highschool students. *Educational Sciences: Theory & Practise*, 12(2), 632-636.
- Ayas, T., & Horzum, M.B. (2013a). İlköğretim öğrencilerinin internet bağımlılığı ve aile internet tutumu. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(39), 46-57.

- Ayas, T., & Horzum, M.B. (2013b). Relation between depression, loneliness, self-esteem and internet addiction. *Education, 133*(3), 283-290.
- Ayas, T., Çakır, Ö., & Horzum, M.B. (2011). Ergenler için bilgisayar bağımlılığı ölçeği. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 19*(2), 439-448.
- Benk, A. (2006). *Üniversite Öğrencilerinde Mükemmeliyetçi Kişilik Özelliğinin Psikolojik Belirtilerle İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Beranuy, M., Oberst, U., Carbonell, X., & Chamarro. (2009). Problematic internet and mobile phone use and clinical symptoms in college students: The role of emotional intelligence. *Computers in Human Behavior, 25*, 1182–1187.
- Bernardi, S., & Pallanti, S. (2009). Internet addiction: a descriptive clinical study focusing on comorbidities and dissociative symptoms. *Comprehensive Psychiatry, 50*, 510–516.
- Birel, S. (2012). *Lise Öğrencilerinin Bazı Değişkenlere Göre Rekabetçi Tutum, Psikolojik Belirtiler ve Problem Çözme Beceri Düzeyleri*. Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Samsun On dokuz Mayıs Üniversitesi.
- Büyükhahin Çevik, G., & Çelikkaleli, Ö. (2010). Ergenlerin arkadaş bağlılığı ve internet bağımlılığının cinsiyet, ebeveyn tutumu ve anne baba eğitim düzeylerine göre incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19*(3), 225-240.
- Canan, F. (2010). *Üniversite Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı, Disosiyatif Belirtiler ve Sosyodemografik Özellikler Arasındaki İlişki*. Tıpta Uzmanlık Tezi. Düzce: Düzce Üniversitesi.
- Cao, F., & Su, L. (2006). Internet addiction among Chinese adolescents: prevalence and psychological features. *Child: Care, Health and Development, 33*(3), 275–281.
- Chou, C., & Hsiao, M.C. (2000). Internet addiction, usage, gratification, and pleasure experience: The Taiwan college students' case. *Computers and Education, 35*, 65-80.
- Chou, C., Condron, L.A., & Belland, J.C. (2005). Review of the research on internet addiction. *Educational Psychology Review, 17*(4), 363-388. 10.1007/s10648-005-8138-1.
- Clayton, R.B., Osborne, R.E., Miller, B.K., & Oberle, C.D. (2013). Loneliness, anxiousness, and substance use as predictors of facebook use. *Computers in Human Behavior, 29*, 687–693.
- Coşar Çiğerci Z. (2006). *Üstün Yetenekli Olan ve Olmayan Ergenlerde Benlik Saygısı Başkalarının Algılaması ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya. Sakarya Üniversitesi.
- Cüceloğlu, D. (1994). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çakır, Ö., Ayas, T., & Horzum, M.B. (2011). An investigation of university students, internet and game addiction with respect to several variables. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences, 44*(2), 95-117.
- Çetin, H. (2004). *Yetiştirme Yurtlarındaki Adölesanların Psikolojik Belirtileri ve Benlik Saygıları*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Çetinkaya, M. (2013). *İlköğretim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Dalbudak, E., & Evren, C. (2014). The relationship of internet addiction severity with attention deficit hyperactivity disorder symptoms in Turkish University students; impact of personality traits, depression and anxiety. *Comprehensive Psychiatry, 55*, 497-503. <http://dx.doi.org/10.1016/j.comppsy.2013.11.018>.
- Dalbudak, E., Evren, C., Topçu, M., Aldemir, S., Coşkun, K.Ş., Bozkurt, M., Evren, B., & Canbal, M. (2013). Relationship of internet addiction with impulsivity and severity of psychopathology among turkish university students. *Psychiatry Research, 210*, 1086–1091.
- Davis, R.A. (2001). A cognitive-behavioral model of pathological internet use. *Computers in Human Behavior, 17*, 187-195.
- Derin, S., & Bilge, F. (2016). Ergenlerde internet bağımlılığı ve öznel iyi oluş düzeyi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 6*(46), 35-51.
- Doğan, A. (2013). *İnternet Bağımlılığı Yaygınlığı*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Döner, C. (2011). *İlköğretim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Durak Batıgün, A., & Hasta, D. (2010). İnternet bağımlılığı: Yalnızlık ve kişilerarası ilişki tarzları açısından bir değerlendirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi, 11*, 213-219.
- Durak Batıgün, A., & Kılıç, N. (2011). İnternet bağımlılığı ile kişilik özellikleri, sosyal destek, psikolojik belirtiler ve bazı sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi, 26*(67), 1-10.
- Düzgün, Ş. (1995). *Lise Öğrencilerinin Anne Baba Tutumları ile Psikolojik Belirtileri Arasındaki İlişkiler*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Erkan, Z., Güçray, S., & Çam, S. (2002). Ergenlerin sosyal kaygı düzeylerinin ana baba tutumları ve cinsiyet açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(10), 64-75.
- Eroğlu, Y. (2016). Üniversite öğrencilerinde problemler internet kullanımı: İlişkisel-karşılıklı bağımlı benlik kurgusu ve dürtüsellik yordama güçleri. *Turkish Studies. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 11*(3), 1091-1114. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9102>, Ankara.
- Ertekin, Y.H., Ertekin, H., Uludağ, A., & Tekin, M. (2016). İlköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinde internet bağımlılığı: Çanakkale örneği. *Türk Aile Hek. Derg, 20*(2), 72-76. 1015511/tahd.16.21672.

- Esen, E. (2010). *Ergenlerde İnternet Bağımlılığını Yordayan Psiko-Sosyal Değişkenlerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Gholamian, B., Shahnazi, H., & Hassanzadeh, A. (2017). The prevalence of internet addiction and its association with depression, anxiety, and stress, among high school students. *Int J Pediatr*, 5(4), 4763-4770.
- Griffiths, M. (2000). Does internet and computer "addiction" exist? some case study evidence. *Cyberpsychology & Behavior*, 3(2), 211-218.
- Griffiths, M. (2001). Sex on the internet: Observations and implications for internet sex addiction. *The Journal of Sex Research*, 38(4), 333-342.
- Günüş, S. (2009). *İnternet Bağımlılık Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Bazı Demografik Değişkenler ile İnternet Bağımlılığı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Güven, İ. G. S., & Güçray, S. S. (2009). Ergenlerin psikolojik belirtileri ve genel sağlık örüntüleri. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 30, 119-136.
- Güzel, M. (2006). Küreselleşme, internet ve gençlik kültürü. *Küresel İletişim Dergisi*, 1, 1-16.
- İsraelashvili, M., Kim, T., & Bukobza, G. (2012). Adolescents' over-use of the cyber world – internet addiction or identity exploration? *Journal of Adolescence*, 35, 417-424.
- Jie, T., Yizhen, Y., Yukai, D., Ying, W., Dongying, Z., & Jiaji, W. (2014). Prevalence of internet addiction and its association with stressful life events and psychological symptoms among adolescent internet users. *Addictive Behaviors*, 39, 744-747.
- Johansson, A., & Götestam, G. (2004). Internet addiction: characteristics of a questionnaire and prevalence in Norwegian youth (12-18 Years). *Scandinavian Journal of Psychology*, 45, 223-229.
- Kalkan, M., & Kaygusuz, C. (2013). *İnternet bağımlılığı*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Karaca, M. (2007). Aileyi tehdit eden yeni bir tehlike: sanal ilişkiler. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 2(3), 131-143.
- Karasar, N. (2004). *Bilimsel araştırma yöntemi* (15. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kaya, A. (2011). Öğretmen Adaylarının Sosyal Ağ Sitelerini Kullanım Durumları Ve İnternet Bağımlılığı Düzeyleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Kılınc, M., & Doğan, A. (2014). Ortaokul 7. ve 8. Sınıf öğrencilerinin internet bağımlılığı ile bilişüstü farkındalıklarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Studies. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5), 1385-1396.
- Kim, K., Ryu, E., Chon, M. Y., Yeun, E. J., Choi, S. Y., Seo, J. S., & Nam, B. W. (2006). Internet addiction in Korean adolescents and its relation to depression and suicidal ideation: a questionnaire survey. *International journal of nursing studies*, 43(2), 185-192.
- Ko, C. H., Yen, J. Y., Yen, C. F., Chen, C. S., & Chen, C. C. (2012). The association between Internet addiction and psychiatric disorder: a review of the literature. *European Psychiatry*, 27(1), 1-8.
- Ko, C.H., Hsiao, S., Liu, G.C., Yen, J.Y., Yang, M.J. & Yen, C.F. (2010). The Characteristics of decision making, potential to take risks, and personality of college students with internet addiction. *Psychiatry Research*. 175. 121-125.
- Ko, C.H., Yen, J.Y., Chen, C.S., Yeh, Y.C., & Yen, C.F. (2009). Predictive values of psychiatric symptoms for internet addiction in adolescents. *Arch Pediatr Adolesc Med*, 163(10), 937-943.
- Kubey, R. W., Lavin, M. J., & Barrows, J. R. (2001). Internet use and collegiate academic performance decrements: Early findings. *Journal of communication*, 51(2), 366-382.
- Kuss, D. J., Griffiths, M. D., & Binder, J. F. (2013). Internet addiction in students: Prevalence and risk factors. *Computers in Human Behavior*, 29(3), 959-966.
- McNicol, M. L., & Thorsteinsson, E. B. (2017). Internet addiction, psychological distress, and coping responses among adolescents and adults. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 20(5), 296-304.
- Monacis, L., de Palo, V., Griffiths, M. D., & Sinatra, M. (2017). Exploring individual differences in online addictions: The role of identity and attachment. *International journal of mental health and addiction*, 15(4), 853-868.
- Odacı, H., & Çikrikçi, Ö. (2017). Problemlerli internet kullanımında depresyon, kaygı ve stres düzeyine dayalı farklılıklar. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 4(1), 41-61. <http://dx.doi.org/10.15805/addicta.2017.4.1.0020>.
- Özen, Y., Gülaçtı, F., & Çakılı, Y. (2004). Eğitim bilimleri ve internet. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 52-57.
- Özer, M. (2011). *Suçluluk-Utanç, Bağlanma, Algılanan Ebeveynlik (Anne) Tarzı Ve Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Kara Harp Okulu Komutanlığı.
- Rahmani, S., & Lavasani, M.G. (2011). The relationship between internet dependency with sensation seeking and personality. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 30, 272 - 277.
- Sarı, C. (2008). *Ergenlerin Psikolojik Belirti Düzeyleri ve Uyumlarını Yordayan Bazı Değişkenler*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Savaşır, I., & Şahin, N.H. (1997). *Bilişsel davranışçı terapilerde değerlendirme: Sık kullanılan ölçekler*. Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.
- Shapira, N. A., Goldsmith, T. D., Keck, P. E., Khosla, U. M., & McElroy, S. L. (2000). Psychiatric features of

- individuals with problematic internet use. *Journal of affective disorders*, 57(1), 267-272.
- Shaw, M., & Black D.W. (2008). Internet addiction. *CNS Drugs*, 22(5), 353-365.
- Steinberg, L. (2007). *Ergenlik*. (Çev: Figen Çok). İstanbul: İmge Yayınları.
- Sürücü, Ş. (2013). *Üstün Yeteneklilerin Psikolojik Belirtileri, Stres Kaynakları ve Stres Karşısındaki Tepkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Şahin Hisli, N. Batıgün Durak, A., & Uğurtaş, S. (2002). Kısa semptom envanteri (KSE): Ergenler için kullanımının geçerlik, güvenilirlik ve faktör yapısı. *Türk Psikiyatri Dergisi*. 13(2), 125-135.
- Taneri, P.O., & Tiryakioğlu, Ö. (2015). Ortaokul 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin sorunlu internet kullanımı ve anne baba tutumları ilişkisinin incelenmesi. *International Journal of Social Science*, 40, 205-225. <http://dx.doi.org/10.9761/ASS3078>
- Tanhan, F., & Alav, Ö. (2015). Siber kimliklerin kişiliğe yansması: Proteus etki (Tanımı, Nedenleri, Önlenmesi). *Online Journal of Addiction & Cyberbullying*, 2(4), 1-19.
- Tanrıverdi, S. (2012). *Ortaöğretim Öğrencilerinde İnternet Bağımlılığı ile Algılanan Sosyal Destek Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Tao, R., Huang, X., Wang, J., Zhang, H., Zhang, Y., & Li, M. (2010). Proposed diagnostic criteria for internet addiction. *Addiction*, 105(3), 556-564.
- Taylan, H.H., & Işık, M. (2015). Sakarya'da ortaokul ve lise öğrencilerinde internet bağımlılığı. *Turkish Studies. International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(6), 855-874.
- Tsai, H. F., Cheng, S. H., Yeh, T. L., Shih, C. C., Chen, K. C., Yang, Y. C., & Yang, Y. K. (2009). The risk factors of Internet addiction—a survey of university freshmen. *Psychiatry research*, 167(3), 294-299.
- Ümmet, D., & Ekşi, F. (2016). Türkiyedeki genç yetişkinlerde internet bağımlılığı: Yalnızlık ve sanal ortam yalnızlık bağlamında bir inceleme. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 3(1), 29-53.
- Yao, M. Z., & Zhong, Z. J. (2014). Loneliness, social contacts and Internet addiction: A cross-lagged panel study. *Computers in Human Behavior*, 30, 164-170.
- Yellowlees, P. M., & Marks, S. (2007). Problematic Internet use or Internet addiction?. *Computers in human behavior*, 23(3), 1447-1453.
- Yen, J. Y., Ko, C. H., Yen, C. F., Chen, C. S., & Chen, C. C. (2009). The association between harmful alcohol use and Internet addiction among college students: comparison of personality. *Psychiatry and clinical neurosciences*, 63(2), 218-224.
- Yıldırım, T., Atlı, A., & Çitil, C. (2014). Lise öğrencilerinin psikolojik yardım aramaya gönüllülükleri ile psikolojik belirtileri arasındaki ilişki. *e-International Journal of Educational Research*, 5(2), 89-104.
- Yıldırım, Ü. (2011). *Orta Öğretim Öğrencilerinin Psikolojik Belirtilerinin Sosyal Destek Algısı ve Akademik Erteleme Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Yılmaz, E.B. (2010). *Zeka Türleri ile Psikolojik Belirtiler Arasındaki İlişkiler*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Young, K. (1997). *What makes the internet addictive*. (Erişim: 04.04.2014), http://www.icsao.org/fileadmin/Divers_papiers/KYoung-internetaddiction4.pdf.
- Young, K., Pistner, M., O'mara, J., & Buchanan, J. (1999). Cyber disorders: the mental health concern for the new millennium. *CyberPsychology & Behavior*, 2(5), 475-479.
- Young, K.,S., & Rogers, R.C. (1998). The relationship between depression and internet addiction. *CyberPsychology & Behavior*. 1(1), 25-28.
- Yörükoğlu, A. (1986). *Gençlik çağı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

Orta Okul Fen Bilimleri Dersi Sınav Sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi: Muş İli Örneği*

The Evaluation of Middle School Science Examination Questions According to Bloom's Cognitive Domain Taxonomy

Hasan Güleriyüz, a,** İbrahim Erdoğan^b

^aAtatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 25240, Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0941-4969

^bProf. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Bölümü, 49250, Muş/ Türkiye.
ORCID: 0000-0001-5522-9871

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Kasım 2017
Düzeltilme tarihi: 10 Aralık 2017
Kabul tarihi: 12 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Bloom Taksonomisi
Fen Bilimleri
Soru Analizi

ARTICLE INFO

Article history:

Received 17 November 2017
Received in revised form 10 December 2017
Accepted 12 December 2017

Keywords:

Bloom Taxonomy
Question Analysis
Science and Technology

ÖZ

Araştırmanın amacı, ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Fen Bilimleri dersi sınav sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analizini yapıp, soruların nasıl bir dağılım gösterdiğini bulmaya çalışmaktır. Araştırmada nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla, 2013–2014 eğitim öğretim yılında Muş merkezde bulunan toplam 29 Fen Bilimleri öğretmeninden, Fen Bilimleri dersine ait 4868 adet yazılı sınav sorusu elde edilmiştir. 1. ve 2. döneme ait yazılı sınav sorusu alınmıştır. Bu soruların analizleri uzman görüşleri doğrultusunda yapılmıştır. 29 Fen Bilimleri öğretmeninden 21 öğretmenle mülakat yapıp çıkan sonuçların sebepleri araştırılmıştır. Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre yapılan analizler neticesinde toplam soruların %59,5'i bilgi, %20,4'ü kavrama, %13,4'ü uygulama, %5,2'i analiz, %1,5'i sentez ve %0'ı değerlendirme düzeyinde olduğu saptanmıştır.

ABSTRACT

The purpose of the study is to analyze 5, 6, 7 and 8th grade science and technology course exam questions of secondary schools according to Bloom's Taxonomy of the Cognitive Domain and question forms and to try to find out how a distribution the questions have. In the research, document analysis method was used in the framework of the qualitative research approach. For this purpose, 4868 science and technology questions were received from 29 teachers in the center of Muş in 2013 – 2014 education year. First and second term period exam questions obtained from these exam questions were written. Analysis of these questions was conducted in accordance with expert opinion. As a result of the analysis carried out according to Bloom's Cognitive Domain Taxonomy, it was determined that total questions' 59.5% were information, 20.4% were understanding, 13.4% were application, 5.2% were analysis, 1.5% were synthesis and 0% was assessment level.

1.Giriş

Yapılandırmacı öğrenme kuramı çerçevesinde, öğretmenlerin görevlerinden birisi belirlenen amaçlar doğrultusunda öğretim programlarında yer alan, istenilen davranışların öğrencilere kazandırılmasıdır. Öğretim süresi içerisinde öngörülen hizmetler arasında yer alan ölçme ve değerlendirme işlemi öğrencilere kazandırılması amaçlanan davranışların nasıl kazandırılacağını belirlemektedir. Eğitim

ve öğretim süreci bir amaç ile başlar, bu süreç öğrenme öğretme faaliyetleriyle devam eder ve değerlendirme ile sonuçlanır. Değerlendirme sürecinden önce ölçme işlemi yapılması gerekir (Gündüz, 2010). Ölçme işlemine başlamadan önce, ölçme araçlarının ve bu araçların özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak gereklidir.

Öğrencilerin bilişsel yeteneklerini sınıflandırmada kullanılan en önemli ölçüt Bloom tarafından geliştirilen

*Bu çalışma, 2016 yılında Muş Alparslan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü tarafından kabul edilen “5., 6., 7., 8. Sınıfların Fen ve Teknoloji Dersine Ait Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi” adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: guleryuz_hasan@yahoo.com

taksonomidir. Bloom Taksonomisi en basit bilişsel öğrenme seviyesinden en derin öğrenme seviyesine, istendik davranışların basitten karmaşığa, kolaydan zora, somuttan soyuta, birbirinin önkoşulu olacak şekilde aşamalı bir şekilde altı basamaktan meydana gelmektedir. Bunlar alt düzey düşünme becerileri (Bilgi, Kavrama, Uygulama) ve üst düzey düşünme becerileri (Analiz, Sentez, Değerlendirme) olarak iki ayrılır (Birgin, 2016).

Bilgi: Bilgi basamağı, en basit şekliyle bilginin hatırlanması ve tanınmasıdır. Yani unutulmuş bir bilgiyi geri hatırlamaktır. Bilgi basamağı, alt düzey düşünme becerilerin ilk basamağıdır (Akpınar, 2003).

Kavrama: Kavrama basamağı, öğrenilen bilgileri anlama, çevirme, yorumlama veya ortaya çıkan bir problemi kendine ait kelimelerle ifade edebilmesidir.

Uygulama: Uygulama basamağı, öğrencinin verilen herhangi bir bilgiyi eksiksiz bir şekilde hatırlamaları ya da öğrendiği şeyleri kendisine ait cümlelerle belirtmeleri yeterli değildir. Öğrencinin öğrendikleriyle karşılaştığı problemleri çözmesidir. Öğrenilenlerin karşı tarafa bilgiyi nasıl aktardığını ve yeni problemlerin çözümünde nasıl bir yol çizeceğini gösterir (Köğce ve Baki, 2009).

Analiz: Analiz basamağı, bir bütünün parçalarını oluşturan öğelerin bütünü tanımak, bunları birbirinden ayırmak ve aralarındaki ilişkileri bilmektir.

Sentez: Sentez basamağı, öğeleri bir araya getirerek yeni bir ürün meydana getirilmesine denir. Özgünlük ve yaratıcılık olması lazımdır (Baysen, 2006; Dursun, 2014).

Değerlendirme: Değerlendirme basamağına ait sorular tek cevaplı olmayıp, öğrencinin kendi fikirlerini kullanarak herhangi bir konu hakkındaki problem ve amaca bulunan cevap, metot, işlem ya da ürün hakkında kendi fikirlerini söylemesi, bu fikirlerinin arkasında durması ve bu fikirlerini savunması gerekmektedir (Kaptan, 1998).

Öğretim programının başarısının belirlenmesi ölçme değerlendirme sayesinde olmaktadır. Programda öğrencilerin başarısını ölçmek ve eksiklerini tespit etmek ancak doğru bir ölçme değerlendirme sistemiyle mümkün olmaktadır. Bu nedenle ölçme ve değerlendirme basamağının doğru bir şekilde planlanıp, doğru uygulanmasına ve çıkan sonuçların doğru değerlendirilmesine ihtiyaç vardır (Güteryüz, 2016). Yapılandırmacı eğitim sistemimizde asıl hedef, öğrencilerimize var olan bilgileri aktarmaktan çok bilgiye ulaşma becerilerini kazandırmak olmalıdır. Bu ise üst düzey düşünme süreç becerileri sayesinde mümkün olur. Asıl amaç, ezberden çok, kavrayarak öğrenme, karşılaşılan yeni durumlarla ilgili problemleri çözebilme ve bilimsel yöntem süreciyle ilgili becerileri gerektirir (Yaşar, 1998).

1.1. Araştırma Problemleri ve Alt Problemler

1.1.1. 5., 6., 7. ve 8. Sınıf Fen Bilimleri derslerine ait sınav sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analizi nasıl bir dağılım göstermektedir?

- (i) 5. sınıf Fen Bilimleri öğretmenlerinin Fen Bilimleri derslerine ait sınav sorularının Bloom'un Bilişsel

Alan Taksonomisine göre analizi nasıl bir dağılım göstermektedir?

- (ii) 6. sınıf Fen Bilimleri öğretmenlerinin Fen Bilimleri derslerine ait sınav sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analizi nasıl bir dağılım göstermektedir?
- (iii) 7. sınıf Fen Bilimleri öğretmenlerinin Fen Bilimleri derslerine ait sınav sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analizi nasıl bir dağılım göstermektedir?
- (iv) 8. sınıf Fen Bilimleri öğretmenlerinin Fen Bilimleri derslerine ait sınav sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analizi nasıl bir dağılım göstermektedir?

1.1.2. Mülakat Soruları: 5., 6., 7. ve 8. sınıf Fen öğretmenlerinin Fen Bilimleri derslerine ait yazılı sınav soruları ile ilgili görüşleri nedir?

- (i) Öğrencilerinizin hangi bilişsel seviyede düşünme becerilerine sahip olmasını istersiniz?
- (ii) Öğrencilerinizin üst düzey düşünme becerileri gerektiren soruları çözebilme kapasitesine sahip olduğunu düşünüyor musunuz? Bu yönde onları destekleyici çalışmalarınız var mı?
- (iii) Yazılı sorularının çoğunun alt düzey düşünme becerileri gerektiren sorular olmasının sebebi nedir?
- (iv) Yazılı sınavlarda neden üst düzey düşünme becerileri gerektiren (analiz, sentez ve değerlendirme) sorular fazla sorulmuyor?
- (v) Yazılı sınavlarda üst düzey düşünme becerileri gerektiren sorular sorulduğunda sizce öğrenciler bu soruları çözebilirler mi?

1.2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Yapılandırmacı eğitimde öğretmenin görevi, öğrencilerin bilgiyi keşfetmelerini sağlayıp öğrencilerin, üst düzey düşünme becerileri olan analiz, sentez ve değerlendirme yapmalarını sağlamaktır. Öğrencilerin sonraki eğitim ve öğretim hayatlarında daha meraklı, eleştirel, yaratıcı, özgüven sahibi ve çok yönlü özelliklere sahip şahıslar olmalarına katkı sağlayacaktır.

Fen Bilimleri dersine ait yazılı sınav sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analizi ile alakalı geçmiş araştırmaların hemen hepsinde tek bir sınıf düzeyinde veya konu bazında anlık durum saptamaları yapılmıştır. Bu sonuçlar önemli olmasına rağmen, yeni uygulanmaya konulan Fen Bilimleri öğretim programının sınav sorularına etkilerini daha iyi yorumlamak için farklı sınıf düzeylerinde incelemeye ihtiyaç vardır.

2.Yöntem

2.1. Yöntem ve Sınırlamalar

Bu çalışmada nitel araştırma yönteminden, doküman analizi metodu kullanıldı. Örneklem grubu olarak Muş ili merkez ortaokullar ele alınmış olup, bu kurumlarda çalışan 29 Fen Bilimleri öğretmeninin 2013-2014 Eğitim ve Öğretim yılı Fen Bilimleri derslerine ait 4868 adet yazılı sınav soruları bir yıl boyunca toplanmıştır. Toplanan bu yazılı sınav soruları Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analizleri

yapılmıştır. Ayrıca çıkan sonuçlara göre 21 Fen Bilimleri öğretmenlerine mülakat yapıp çıkan sonuçların sebepleri araştırılmıştır.

2.2. Evren-Örneklem

Çalışmanın örneklemini Muş ili merkez muhtelif ortaokullarda bulunan 29 Fen Bilimleri öğretmenleri oluşturmaktadır. Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. sınıf Fen Bilimleri derslerine giren öğretmenlerin yazılı sınavlarında sordukları 4868 adet Fen Bilimleri yazılı sorularından 5. sınıf 32 yazılı sınavdan 1384 soru, 6. sınıf 39 yazılı sınavdan 1682 soru, 7. sınıf 23 yazılı sınavdan 995 soru, 8. sınıf 27 yazılı sınavdan 807 sorusu yazılı sınav soruları bir yıl boyunca toplanmıştır.

2.3. Verilerin Analizi

Örneklem grubu olarak alınan, okullardan elde edilen 4868 adet Fen Bilimleri derslerinin yazılı sınav soruları, bir öğretim üyesi ve bir uzman (doktora öğrencisi) ve iki Fen Bilimleri dersi öğretmeni eşliğinde incelenmiştir. Araştırmacı tarafından sorular Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre Çizelge 3.1., Çizelge 3.2., Çizelge 3.3., Çizelge 3.4. dikkate alınarak sınıflandırılmış ve bunların frekans ve yüzdeleri hesaplanmıştır. Aynı veriler bir uzman tarafından tasnifleri yapılmıştır. Sonra uzman ve araştırmacı bir araya gelmiş ve ortaya çıkan sonuçları karşılaştırmışlardır. Uyuşmazlıklar gözden geçirilmiş uzlaşılmayan sorular veri tabanından çıkarılmıştır. Uzlaşılana kadar bu süreç iki defa daha tekrar edilmiş ve en sonunda uyuma oranı % 80 üzeri olunca araştırmacının kendi başına kalan soruları tasnif edebileceği kanaati oluşmuştur. Araştırmacı tarafından tüm soruların tasnifi

yapıldıktan sonra yine rastgele belli oranda sorular uzman tarafında incelenmiş ve uyuşmanın % 95 üzeri olduğu gözlenmiştir. Araştırmacının kararsız kaldığı sorular tekrar uzman eşliğinde gözden geçirilmiş uzlaşılmayan sorular çıkarılmıştır (Guleryuz, 2016). Böylece, Fen Bilimleri dersleri için hazırlanmış yazılı sınav soruları Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analizleri yapılmış ve ortaya çıkan sonuçlar yorumlanmıştır. Elde edilen bu verilerden çeşitli varsayımlarda bulunularak, Fen Bilimleri yazılı sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre, yazılı soruların hangi düzeylerde hazırlandığı hakkında bir kanaat meydana getirmeye çalışılmıştır.

3. Bulgular

Burada, 5., 6., 7. ve 8. sınıf Fen Bilimleri dersinde sorulan yazılı soruların Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analiz yapılmış ve çıkan sonuçlarına göre, her bir kategoriye ait soru sayıları ve yüzdeleri çizelgeler halinde gösterilmiştir. Gerekli olan bilgilerde grafiklerde verilmiştir. Çıkan sonuçların nedenini araştırmak için öğretmenlerle mülakat yapılmış ve bu mülakat sorulara verilen cevaplara göre oran ve yüzdeleri bulunmuştur.

3.1. Fen Bilimleri Dersine Ait Yazılı Sınav Sorularının Bilişsel Alan Düzeyleri ve Soru Örnekleri

Burada, 5, 6, 7 ve 8. sınıf Fen Bilimleri derslerinde sorulan yazılı sınav soruların Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre analizleri literatürdeki veriler dikkate alınarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 1. 5., 6., 7. ve 8. Sınıf Fen Bilimleri Derslerine Ait Soru Örnekleri ve Bilişsel Alan Düzeyleri

Bilişsel Alan Düzeyi	5. Sınıf Fen Bilimleri Dersine Ait Örnek Sorular
Bilgi	Dünyamızı ve ayı aydınlatan ısı ve ışık kaynağı nedir?
Kavrama	Çiçekli ve çiçeksiz bitkilerin arasındaki farkları yazınız?
Uygulama	Çiçekli bitki figüründe çiçeğin kısımlarını gösteriniz?
Analiz	Dünya, Güneşin etrafında dönmeseydi ne gibi sonuçlar ortaya çıkardı?
Sentez	Karada yaşayan yeşil bitkiler olmasaydı Dünyanın O ₂ üretimini hangi canlılar sağlardı?
Değerlendirme	Ülkemizde doğal afetlere karşı yapılan hazırlıklar yeterli buluyor musunuz? Niçin?
Bilişsel Alan Düzeyi	6. Sınıf Fen Bilimleri Dersine Ait Soru Örnekleri
Bilgi	Kana kırmızı rengini veren madde nedir?
Kavrama	Çizgili kas ile düz kas arasındaki farkları yazınız?
Uygulama	Hayvan hücresi modelinde organelleri gösteriniz?
Analiz	Küçük kan dolaşımı olmasaydı. Vücudumuzda ne gibi olumsuz sonuçların olacağını açıklayınız?
Sentez	Destek ve hareket sisteminin sağlığını korumak için ne önerirsiniz?
Değerlendirme	Erginlik dönemindeki değişiklikler bazı gençleri olumsuz etkiler çözümü için en uygun metot hangisidir? Niçin?
Bilişsel Alan Düzeyi	7. Sınıf Fen Bilimleri Dersine Ait Soru Örnekleri
Bilgi	Sodyum elementinin sembolü nasıl yazılır?
Kavrama	İyonik bağ ile kovalent bağ arasındaki farklar nelerdir?
Uygulama	Kulak modelinde kulağın bölümlerini gösteriniz?
Analiz	CaOH ₂ Ca ⁺² + OH ⁻
Sentez	Atom yapısının, element, bileşik ve bağların kavram haritasını çiziniz?
Değerlendirme	Omurilik soğanı zedelenen bir insan niçin istemsiz davranışlar en çok etkilenir?
Bilişsel Alan Düzeyi	8. Sınıf Fen Bilimleri Dersine Ait Soru Örnekleri
Bilgi	Turnusol kağıdın rengini mavi renge çeviren nedir?
Kavrama	Asit ve bazların özellikleri arasındaki farklar nelerdir?
Uygulama	Besin piramidi şeklini çizerek basamakların adlarını yazınız?
Analiz	Hemofili taşıyıcı bir anne ile hemofili hasta olmayan bir babanın genlerinin çaprazlayınız. Çıkan sonucu belirtiniz?
Sentez	Mg(OH) ₂ + H ₃ PO ₄ Mg ₃ (PO ₄) ₂ + XH ₂ O
Değerlendirme	Yerçekimi kuvveti niçin önemlidir? Açıklayınız?

Tablo 2. 5., 6., 7., 8.Sınıfların Fen Bilimleri Dersi Sınav Sorularının Bloom' un Bilişsel Alan Taksonomisine Göre Soru Adetleri Bazında Dağılımı

	Bilgi	Kavrama	Uygulama	Analiz	Sentez	Değerlendirme
5. Sınıf	1217	137	30	0	0	0
6. Sınıf	1059	373	218	32	0	0
7. Sınıf	378	250	229	129	9	0
8. Sınıf	247	232	176	88	64	0
Toplam	2901	992	653	249	73	0
%	59,5	20,4	13,4	5,2	1,5	0

Tablo 3. 5., 6., 7., 8.Sınıfların Fen Bilimleri Dersi Sınav Sorularının Bloom' un Bilişsel Alan Taksonomisine Göre Yüzdeleri Bazında Dağılımı

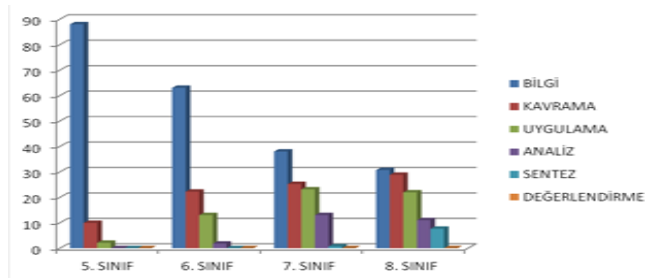
	Soru Adedi	Bilgi	Kavrama	Uygulama	Analiz	Sentez	Değerlendirme
5.Sınıf	1384	%88	%9,90	%2,10	%0	%0	%0
6.Sınıf	1682	%63	%22,20	%13	%1,80	%0	%0
7.Sınıf	995	%38	%25,20	%23,10	%13	%0,70	%0
8.Sınıf	807	%30,70	%28,80	%21,90	%11	%7,60	%0

5, 6, 7 ve 8. sınıf Fen Bilimleri dersi sınav sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre hangi düzeyde hazırlandığının belirlenmesinde yukarıdaki Tablo 1'den yararlanılmıştır.

3.2. Fen Bilimleri Dersi Sınav Sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine Göre Soru Adetleri Bazında Dağılımı ve Grafiği

Tablo 2 incelendiğinde, Fen Bilimleri dersi sınav sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre soru sayıları görülmektedir. Buna göre soruların %59,5'i bilgi, %20,4'ü kavrama, %13,4'ü uygulama, %5,2'si analiz, %1,5'i sentez ve %0'ı değerlendirme basamağından hazırlandığı görülmüştür. Sonuçlarda görüldüğü gibi, soruların büyük çoğunluğunun alt düzey düşünme becerisi bilgi düzeyinde sorulduğu ve üst düzey düşünme becerisi olan değerlendirme basamağında hiç soru sorulmadığı görülmüştür. Soruların %93,38'i alt düzey; %6,63'ü da üst düzey düşünme becerilerini sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 3 İncelendiğinde, Fen Bilimleri dersi sınav sorularının Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre her sınıfa ait toplam soru sayıları ve yüzdeleri görülmektedir. Sonuçlarda görüldüğü gibi, soruların büyük çoğunluğunun yüzdeler olarak bilgi basamağından, değerlendirme basamağından hiç soru sorulmadığı görülmüştür.

Şekil 1. 5., 6., 7., 8.Sınıfların Fen Bilimleri Dersi Sınav Sorularının Bloom' un Bilişsel Alan Taksonomisine Göre Dağılım Grafiği

Şekil 1'teki grafikte görüldüğü gibi sınıf seviyelerinin artışına paralel olarak üst düzey düşünme becerileri gerektiren soru sayılarında artış gözlenmektedir. Bilişsel seviyesi üst düzey soru çeşitleri öğrencilerin zamanla çözüm üretmeye, çok yönlü düşünmeye ve yorum yapmaya sevk etmektedir.

3.3. Öğretmenlerle Yapılan Mülakat Soruları ve Analizi

2013-2014 Eğitim ve Öğretim yılı Muş ili merkez ortaokullar ele alınmış olup, bu okullarda görev yapan 29 Fen Bilimleri öğretmeninden 21 öğretmenle mülakat yapılmıştır. Öğretmenlere aşağıda belirtilen yapılandırılmış mülakat soruları sorulmuştur:

- Öğrencilerinizin hangi bilişsel seviyede düşünme becerilerine sahip olmasını istersiniz?
- Öğrencilerinizin üst düzey düşünme becerileri gerektiren soruları çözebilme kapasitesine sahip olduğunu düşünüyor musunuz? Bu yönde onları destekleyici çalışmalarınız var mı?
- Yazılı sorularının çoğunun alt düzey düşünme becerileri gerektiren sorular olmasının sebebi nedir?
- Yazılı sınavlarda neden üst düzey düşünme becerileri gerektiren (analiz, sentez ve değerlendirme) sorular fazla sorulmuyor?
- Yazılı sınavlarda üst düzey düşünme becerileri gerektiren sorular sorulduğunda sizce öğrenciler bu soruları çözebilirler mi?

Öğretmenlerle yapılan mülakat sorularının neticeleri her soru bazında verilen cevapların frekans ve yüzdeleri aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 4. Öğrencilerinizin hangi bilişsel seviyede düşünme becerilerine sahip olmasını istersiniz?

	f	%
Sentez seviyesi	10	47.7
Analiz seviyesi	8	38.1
Uygulama seviyesi	3	14.2
Toplam	21	100

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerinizin hangi bilişsel seviyede düşünme becerilerine sahip olmasını istersiniz sorusuna öğretmenlerin %47'si sentez, %38,1'i analiz ve %14,2'si ise uygulama seviyesinde olması gerektiğini vurgulamışlardır. Her ne kadar öğretmenler öğrencilerinin yüksek seviyeli düşünme becerilerine sahip olmalarını istemelerine rağmen, yapılan çalışmada öğretmenlerin yazılı sınavlarda sordukları soruların %93,38'i alt düzey; %6,63'ü da üst düzey düşünme becerilerini gerektiren sorular olduğu saptanmıştır.

Tablo 5. Öğrencilerinizin üst düzey düşünme becerileri gerektiren soruları çözebilme kapasitesine sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz? Bu yönde onları destekleyici çalışmanız var mı?

	f	(%)
Destekleyici proje ve performans ödevlerin verilmesi, Laboratuvarında deneylerin yapılması ve zekâ sorularının sorulması	39	37.4
Öğrenci kapasitesinin yetersiz olması	18	30
İdeal sınıf ortamının yetersizliği	8	12.5
İleri seviyede düşünme becerileri gerektiren soruları çözen öğrencilerin olması	7	10.9
Sınıfların kalabalık olması	4	6.2
Destekleyici çalışmanın olmaması	4	6.2
Toplam	64	100

Tablo 6. Yazılı sorularının çoğunun alt düzey düşünme becerileri gerektiren sorular olmasının sebebi nedir?

	f	(%)
Hazır bulunuşluk düzeylerinin düşük olması	14	22.6
Soruların cevaplama oranını yükseltilmesi	9	14.4
Müfredatta yüksek seviyeli soruların çözümü için gerekli düzenlemelerin eksik olması	9	14.4
Yazıları değerlendirmenin kolay olması	8	12.8
Ezberci bir eğitim sisteminden kaynaklanması	6	9.6
Kazanımların bilgi basamağına yönelik olması	8	6.4
Puanlama objektifliğinin en iyi sağlandığı seviye olması	3	4.8
Öğrencinin okul dışında ekstra ders çalışmaması	3	4.8
Yazılı soruları üst düzey becerileri değerlendirmek için uygun bir öğretim aracı olmaması	2	3.2
Toplam	62	100

Tablo 7. Yazılı sınavlarda neden üst düzey düşünme becerileri gerektiren (analiz, sentez ve değerlendirme) sorular fazla sorulmuyor?

	f	(%)
Yüksek seviyeli soruların cevapsız kalma kaygısının olması	11	26.9
İdeal sınıf ortamı yetersiz olması	8	19.5
Öğrenci kapasitesinin yetersiz olması	7	17
Ders sayısının kısıtlı olması	7	17
Müfredatı yetiştirme kaygısının olması	6	14.6
Öğrencinin alternatif bilgilerle desteklenmemesi	2	4.9
Toplam	41	100

Tablo 8. Yazılı sınavlarda üst düzey düşünme becerileri gerektiren sorular sorulduğunda sizce öğrenciler bu soruları çözebilirler mi?

	f	(%)
Öğrenci kapasitesinin yetersiz olması	20	44.5
Yüksek seviyeli sorular sorulduğunda 3-5 öğrenci çözebilmesi	8	17.8
Öğrencinin soruyu çözemeyip öz güven eksikliğinin yaşanmaması	8	17.8
Müfredatın dışına çıkamama kaygısının olması	5	11.1
Öğrencinin öğrenme isteğinin eksik olması	4	8.9
Toplam	45	100

Tablo 5 incelendiğinde Öğrencilerinizin ileri seviyede düşünme becerileri gerektiren soruları çözebilme kapasitesine sahip olduğunuzu düşünüyor musunuz? Bu yönde onları destekleyici çalışmanız var mı? Sorusuna %30 oranla öğrenci kapasitesinin yetersiz olduğunu düşünülmektedirler ve %37,4 oranla da yetersiz olan öğrenci kapasitelerine destekleyici proje ve performans ödevlerin verilmesi, laboratuvarında deneylerin yapılması ve zeka sorularının sorulması gibi alternatiflerle öğrencilerin desteklenmesi gerektiğini belirtmektedirler. Öğretmen arkadaşlarımız 1. mülakat sorularında öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerine sahip olmalarını istemelerine rağmen öğretmenlerin öğrencilerin bu yeterliliğe sahip olmadıklarını yönünde bir algıya sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 6 incelendiğinde Yazılı sorularının çoğunun alt düzey düşünme becerileri gerektiren sorular olmasının sebebi nedir? Sorusuna en yüksek %22,6 oranla hazır bulunuşluk düzeylerinin düşük olması ve en düşük oranla %3,2 Yazılı

soruları üst düzey becerileri değerlendirmek için uygun bir öğretim aracı olmaması şeklinde görülmektedir.

Tablo 7 incelendiğinde Yazılı sınavlarda neden üst düzey düşünme becerileri gerektiren (analiz, sentez ve değerlendirme) sorular fazla sorulmuyor? Sorusuna en yüksek % 26,9 Yüksek seviyeli soruların cevapsız kalma kaygısının olması, %19,5 oranla İdeal sınıf ortamı yetersiz olması, en düşük oranla %4,9 oranla Öğrenci, alternatif bilgilerle desteklenmemesi şeklinde görülmektedir.

Tablo 8 incelendiğinde Yazılı sınavlarda üst düzey düşünme becerileri gerektiren sorular sorulduğunda sizce öğrenciler bu soruları çözebilirler mi? Sorusuna en yüksek %44,5 oranla Öğrenci kapasitesinin yetersiz olması, en düşük oranla %8,9 oranla Öğrencinin öğrenme isteğinin eksik olması şeklinde görülmektedir.

4. Tartışma

Bu çalışmada Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre yapılan analizler neticesinde Fen Bilimleri öğretmenlerinin sınavlarında sordukları toplam soruların %59,5'i bilgi, %20,4'ü kavrama, %13,4'ü uygulama, %5,2'i analiz, %1,5'i sentez ve %0'ı değerlendirme düzeyinde olduğu saptanmıştır. Yani alt düzey düşünme becerileri % 93.3, üst düzey düşünme becerileri %6,7 olarak görülmektedir. Bu sonuçlar sınıflarımızın hedeflenen programdan çok uzak olduğunu göstermektedir. Ayrıca, elde edilen bulgular Koray vd., (2002), Dindar vd., (2006), Gündüz (2009), Nagihan vd., (2011) tarafından yapılan araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Koray vd, (2002) yapmış olduğu çalışmada ise soruların %31,77'sini bilgi, %44,40'ünü kavrama, %20'sini uygulama, %3,40'ını analiz ve %0,43'ünün sentez seviyesinde sorulardan oluştuğu ve alt düzey düşünme becerileri %96.17, üst düzey düşünme becerileri %3.83 olarak tespit edilmiştir. Aradan geçen yaklaşık 12 yıla ve yenilenen programlar, müfredatlar (2004 ve 2013 Müfredat değişikliğine) kitaplara ve tüm iyileştirme çalışmalarına rağmen fazla bir değişiklik gözlenmemiştir. Alt düzey düşünme becerilerine ait soru hazırlanın, zahmetsiz ve basit olması, değerlendirmenin kolay olması vb. sebepler, bu yöndeki soru sayılarının artmasında belirleyici olduğu öğretmenlerle yapılan mülakat görüşmelerinden anlaşılmaktadır.

Sınavlar, genellikle öğrencilerin işlenen üniteler bağlamında hedeflenen kazanımlara ne derece ulaştıklarını belirlemek amacıyla yapılmaktadır. Yukarıdaki bulgulardan hareketle, Fen Bilimleri öğretmenlerinin Fen Bilimleri derslerinde, en fazla alt düzey düşünme becerileri gerektiren bilgi basamağında soru sordukları bunun yanında üst düzey düşünme becerileri gerektiren değerlendirme basamağından hiç soru sormadıkları görülmektedir. Öğretmenlerin bilgi ağırlıklı ders işlemeleri bunun bir neticesi olabilir. Elde edilen veriler maalesef şunu göstermektedir ki öğretmenler öğrencileri yüksek seviyede düşünmeye sevk eden sınıf ortamları oluşturamamaktadırlar ve derslerinde bilgi ağırlıklı ders işlemektedirler.

Alt düzey düşünme becerileri gerektiren soruların fazla kullanılmasının sebeplerinden bir tanesini öğretmenler daha fazla soru ile öğrenciyi test etme ve soru çeşitliliğini artırma olarak vurgulamaktadırlar. Bunun neticesi olarak da öğretmenler yazılı sınavlarda kısa zamanda öğrencilerden cevap alabilecekleri ortalama 20-50 adet yazılı soru sormaktadırlar.

Sorular:

A Öğretmen : “Sınavların okuması ve yanıtlanması kolay...”

B Öğretmen : “ Bazı öğrencilerin yazma becerileri yok ve yazıları okunaklı değil...”

C Öğretmen : “ Değerlendirme süresi çok zaman alıyor. Puanlama objektifliği tam olarak sağlanamıyor...”

Yapılan analizlerin sonuçlarında öğrencilere yöneltilen soruların bilişsel düzeyinin 5. sınıftan 8. sınıfa doğru ilerledikçe üst düzey düşünme becerileri gerektiren soruların arttığı görülmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, ilköğretim kademeleri (ortaokul) 5., 6., 7. ve 8. sınıflarda görev yapan Fen Bilimleri öğretmenlerinin yazılı sınavlarda sordukları soruların Bloom Taksonomisi'nin bilişsel seviyelerine göre hangi seviyede olduklarını ve soru biçimleri analiz edilmiştir. Elde edilen veriler Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisine göre tasnif edilmiştir. Analizler neticesinde toplam soruların %59,5'i bilgi, %20,4'ü kavrama, %13,4'ü uygulama, %5,2'si analiz ve %1,5'i sentez seviyesinde oldukları saptanmıştır.

Muhtelif zamanlarda ülkemizdeki farklı illerde ve okullarda yazılı sınav sorularının seviyelerini belirlemeye yönelik olarak yapılan çalışmalarda da benzer sonuçların alındığı görülmektedir. Bu çalışmadaki verilerin analizinden elde edilen bulgu ve yorumlara göre şu sonuçlara ulaşılmıştır. Fen Bilimleri öğretmenlerinin birçoğu öğrencilerinin seviyelerinin düşük olduğu ve dolayısıyla dersleri anlamakta güçlük çektikleri yönünde bir algıya sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu algı nedeniyle derslerin yüzeysel bir şekilde işlendiği, fazla detaya inilemediği ve çoğunlukla yüzeysel ve basit örnek problemlerle derslerin geçirildiğini beyan etmişlerdir. Bu ön yargıların yanında, ders saatinin yetersiz olması, müfredatın çok yoğun olması, öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeylerinin yetersizliği gibi sebepleri ileri süren öğretmenler sınavlarda düşük seviyeli sorular sormayı tercih ettikleri saptanmıştır.

Öğrencilere neden açık uçlu sorular sorulmadığı yöneltildiğinde ise öğrencinin yazma becerisinin olmaması, soruları cevaplarken ifade etmek istediğini tam olarak ifade edememesi, öğrencilerin okunaklı yazamaması gibi çeşitli sebepler öne sürmektedirler. İlköğretim kademelerinde öğrenciler bu tür sorunları aşamazsa ve doğru olanı öğrenemezse daha sonraki yıllarda bunları düzeltmek zor veya imkânsız olacaktır. Öğretmenlerden beklenen ise, öğrencilerde bilimsel düşünmeyi ve sorgulamayı geliştirme gibi temel hedefi olan Fen Bilimleri dersinde öğrencileri düşünmeye sevk edecek, üst düzey düşünme becerilerini kullanmayı gerektirecek sorular yöneltilmelidir. Ayrıca öğretmenlere ölçme değerlendirme konusunda ve özellikle soru hazırlama konusunda hizmet içi eğitim verilmelidir. Bu hizmet içi eğitimlerde Bloom'un Bilişsel Alan Taksonomisi ve benzeri soru analiz ölçütleri kullanılmalı ve soru hazırlarken referans olarak bunlardan yararlanmaları tavsiye edilmelidir. Aynı okul ya da ilde çalışan öğretmenler ortak çalışmalar yaparak Bloom Taksonomisinin tüm bilişsel seviyelerine aynı oranda yer vermeleri sağlanarak öğrencilerin yaratıcı taraflarının ortaya çıkarılması sağlanmalıdır. Öğretmenlerin sınav sorularını sağlıklı bir şekilde değerlendirebilmesi için ölçme ve değerlendirme konusunda bilinçlendirilip ve bu alanda daha fazla çalışma yapmaları gerekmektedir.

Kaynakça

- Akpınar, E. (2003). Ortaöğretim Coğrafya Dersleri Yazılı Sınav Sorularının Bilişsel Düzeyleri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 13-21
- Anıl, D., & Acar, M. (2008). Sınıf Öğretmenlerinin Ölçme Değerlendirme Sürecinde Karsılaştıkları Sorunlara İlişkin Görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 44-61.

- Baysen, E. (2006). Öğretmenlerin Sınıfta Sordukları Sorular ile Öğrencilerin Bu Sorulara Verdikleri Cevapların Düzeyleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, (14)1, 21-28.
- Birgin, O. (2016). Bloom Taksonomisi. İçinde: *Matematik Eğitiminde Teoriler*, (520-532). Ankara: Pegem Akademi.
- Çakan, M. (2004). Öğretmenlerin Ölçme-Değerlendirme Uygulamaları ve Yeterlik Düzeyleri: İlk Ve Ortaöğretim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 99-114.
- Çınar, İ., & Gürbüz, O. (2010). Yapılandırmacı Anlayış ve Çeşitleri. İçinde: *Eğitim Bir-SenEğitime Bakış*, 6 (16) 56-60.
- Dindar, H., & Demir, M. (2006). Beşinci Sınıf Öğretmenlerinin Fen Bilgisi Dersi Sınav Sorularının Bloom Taksonomisine Göre Değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(3), 87-96.
- Dursun, A. (2014). *YGS 2013 Matematik Soruları ile Orta Öğretim 9. Sınıf Matematik Sınav Sorularının BloomTaksonomisi ve Öğretim Programına Göre Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Aydın Üniversitesi-Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Gündüz, Y. (2009). İlköğretim 6, 7 ve 8. Sınıf Fen ve Teknoloji Sorularının Ölçme Araçlarına ve Bloom'unBilişsel Alan Taksonomisine göre Analizi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (6)2, 150-165.
- Kaptan, F. (1998). *Fen Bilgisi Öğretimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Koray, Ö., & Yaman, S. (2002). Fen bilgisi öğretmenlerinin soru sorma becerilerinin Bloom Taksonomisine göre değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 10(2), 317-324.
- Köğce, D., & Baki, A. (2009). Farklı türdeki liselerin matematik sınavlarında sorulan soruların Bloom taksonomisine göre karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 17(2), 557-574.
- Nagihan, T., & Saraçoğlu, S. (2011). Fen Ve Teknoloji Dersi Yazılı Sorularının Yenilenmiş BloomTaksonomisi'ne Göre İncelenmesi. *TÜBAV Bilim Dergisi*, 4(4), 235-246.
- Ocak, G. (2010). Yapılandırmacı öğrenme Uygulamalarına Yönelik Öğretmen Tutumları. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (30), 835-857.
- Yaşar, Ş. (1998). Yapısalcı Kuram ve Öğrenme-Öğretme Süreci. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 68-75.

Araştırma Makalesi • Research Article

Kadro Dergisi'nde Planlama Anlayışı

Concept of Planning in Kadro Journal

Veysel Erat^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, 13000, Bitlis/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-0735-5432

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 26 Nisan 2017

Düzeltilme tarihi: 11 Temmuz 2017

Kabul tarihi: 20 Temmuz 2017

Anahtar Kelimeler:

Kadro Dergisi

Kadrocular

Kadro Hareketi

İnkılap

Plan

ÖZ

Türkiye'nin 1930'larda geliştirdiği özgün plan pratiği dünyanın ilk örnekleri arasındadır. Bu dönemde yapılan iki plan sanayiye merkeze alan ve bu nedenle kapsam itibariyle sınırlı sektör programlarıdır. Pratikte böyle olmasına rağmen anlayış olarak plan oldukça geniş bir çerçeve de ele alınmıştır. Bunun önemli bir örneği Kadro Dergisi yazılarıdır. Bu bağlamda çalışmada Kadro Dergisi'nin plan anlayışı incelenmiştir. Kadro Dergisi'nin tüm sayıları taranarak planlama konusu önem, anlam, amaç ve kapsam şeklinde bir sınıflandırmayla analiz edilmiştir. Sonuç olarak, çalışmada 1960'larda başlayan kapsamlı kalkınma planlarından çok daha önce bu niteliği içerisinde barındıran bir anlayışın Kadro Dergisi'nde olduğu ortaya konmuştur.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 26 April 2017

Received in revised form 11 July 2017

Accepted 20 July 2017

Keywords:

Kadro Journal

Kadrocular

Revolution

Plan

ABSTRACT

The original plan practice developed by Turkey in the 1930s is among the first examples of the world. The two plans made in this period are the sector programs that got the industry to the center and therefore are limited in scope. Despite this fact in practice, as a concept, the plan has been dealt with as a broad framework. An important example of this is the writings of Kadro Journal. In this context, the concept of the Kadro Journal's plan has been examined. All the figures of Kadro Journal were scanned and the plan topic was analyzed with a classification in terms of importance, meaning, purpose and scope. As a result, it has been revealed that an understanding of this quality was already in the Kadro Journal before the comprehensive development plans that started in the 1960s.

1. Giriş

Türkiye'de ilk planlama girişimi, Kadro Dergisi'nin çıkarıldığı 1930'lu yıllara rastlamaktadır. Devletçi dönem olarak bilinen 1930'larda planlama anlayışının hem iktidar gündeminde yer alması hem de fikri açıdan ele alınması döneme özgü bazı gelişmelerin sonucudur. Öncelikle 1929 Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye'nin içe dönük, devlet öncülüğünde hızlı sanayileşme politikasını benimsemesinin zeminini hazırlamıştır. Kriz bir taraftan ihraç pazarlarında daralmaya ve buna bağlı olarak tarımsal ürünlerin fiyatlarında düşüşe neden olurken, diğer taraftan temel mal ithalatında ağır kısıtlamalar getirmiştir. Bu durum ihraç

ürünleri için iç pazar meydana getirmeyi ve ithal edilemeyen malların yerli üretimini gerekli kılmıştır. Bu görevi yerine getirecek yerli burjuvazinin bulunmaması devleti anılan faaliyetlerin temel aktörü yapmış ve devletçilik bir zorunluluk olarak doğmuştur (Gülalp, 1993: 30-31). Devletçilikle ilgili yapılan yorumların kapsamı geniş olmasına rağmen ortak oldukları nokta devletçiliğin planlı olmasıdır (Tekeli ve İlkin, 2009: 134). Planlama anlayışını geliştiren ikinci önemli etki, Sovyetler Birliği'nin planlamayı benimsemesi ve buna bağlı olarak hızlı bir kalkınma sürecine girmesidir (Kansu, 2004: 27).

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: veyselerat@hotmail.com

Anılan gelişmeler planlama ve plan anlayışına fiili ve fikri olarak yansımıştır. Fiili olarak, dünyada ilk planlama deneyimlerinden biri olarak kabul edilen ve tüketim malları üretiminde artış sağlama amacıyla olan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı bu koşullar altında doğmuştur (Soyak, 2013: 129). 1932’de hazırlanan plan 1934’te kabul edilip uygulamaya konulmuştur. Planda krizin dünyanın geri kalmış ülkeleri için bir silkinme fırsatı tanıdığı ve bunun yolunun sanayileşme ve planlama olduğu belirtilmiştir (İnan, 1972; Günçe, 1981: 117). Birinci plan uygulamadıkça 1936’da ikinci planın hazırlıkları başlamış ve 1938’de kabul edilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı planın uygulanmasına izin vermemiştir. İçerisinde Kadro Dergisi’nin önemli yazarlarından biri olan Şevket Süreyya Aydemir’in de olduğu bazı düşünceler, bu planları makro planlama anlayışı ile ilişkisinin olmadığından hareketle “sektörler programı”, “yatırım projeleri listesi”, “proje koleksiyonu” şeklinde tanımlanmıştır (Sezen, 1999: 143). Her iki plan incelendiğinde ve 1960’ların kalkınma planlarıyla karşılaştırıldığında planların sınırlı olduğu görülmektedir (İnan, 1972, 1989). Ancak planın fikri boyutu daha kapsamlıdır. Diğer bir ifadeyle, yapılan planlar makro plan özelliği taşımazken, konuyu ele alan çalışmalarda plan anlayışı daha kapsamlı tasavvur edilmiştir.

Plan konusuna önem verilen ve içerisinde detaylı incelemelerin bulunduğu Kadro Dergisi bunların başında gelmektedir. Kadroculara göre plan, inkılapların aşamasını karakterize eden önemli bir olgu ve devletin sürekliliğinin temeli olan iktisadi koşulların aracıdır (Hayrettin, 1933: 57-58; Aydemir, 1932f: 12). İnkılapların derinleşmesi ve benimsenmesi amacıyla çıkarılan derginin esas sorunsalı bu değildir, ancak planlamaya savunulan devletçi görüş ve inkılapların devamlılığı noktasında merkezi bir rol atfedildiğinden sıklıkla incelenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın amacı Kadro Dergisi’nde plan anlayışının incelemesidir. Konuya ele alan doğrudan bir çalışma bulunmamakla birlikte, dönem ya da konu incelemeleri gereği Kadro Dergisi’nin planlama anlayışına değinen çalışmalar bulunmaktadır. Tekeli-İlkin (2009) “Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu” isimli çalışmalarında Kadro Dergisi’yle ilgili başlıkta derginin devletçilik anlayışı ekseninde plan anlayışını incelemiştir. Ayrıca Küçük (1981) “Türkiye’de Plan Kavramının Gelişimi Üzerine” başlıklı makalesinde Kadrocuların plan kavramına katkısı üzerinde durmuştur. Her iki çalışmada önemli çıkarımlarda bulunulmuştur. Ancak esas sorunsalları bu olmadığından konu tüm boyutlarıyla incelenmemiştir. Bu çalışmada Kadrocuların plan anlayışı Kadro Dergisi’nin tüm sayıları taranarak analiz edilmeye çalışılacaktır. Çalışma ağırlıklı olarak literatür taraması ve arşiv araştırması yöntemini benimsemiştir. Üç ana bölümde tasarlanan çalışmada ilk olarak, Kadrocuların plan anlayışını şekillendiren temel olguların bilinmesi açısından Kadro hareketi incelenecektir. İkinci olarak, derginin kuruluş ve kapanışı ile dergide genel olarak ele alınan konular üzerinde durulacaktır. Son bölümde Kadro Dergisi’nde planlama anlayışı önem, anlam, amaç ve kapsam boyutlarıyla ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Kadro Hareketi

Kadro hareketi, aylık yayımlanan Kadro Dergisi’nde birleşen yazarların yürüttükleri düşünce akımıdır. Derginin

ilk sayısı 1932’de çıksa da burada savunulan görüşler ilk defa Şevket Süreyya Aydemir’in 15 Ocak 1931’de, Ankara’da Türkocakları genel merkezinde, “İnkılabın İdeolojisi” başlığını taşıyan konuşmasıyla ortaya çıkmıştır (Kepkep, 1983: 43). Konferanstan sonra hareketli bir şekilde tartışılmaya başlanan görüşler, Kadro Dergisi’nin ideolojik çerçevesini oluşturmuştur. Daha sonra bu metin Aydemir’in “İnkılap ve Kadro” adlı kitabında bazı ekleme ve çıkarmalarla yayımlanmıştır (Yanardağ, 2012: 113; Kepkep, 1983: 43). Anılan kitapta “İnkılabımızın İdeolojisi” başlığında Aydemir, Türk inkılabının taşıdığı temel fikir prensiplerini ve ulusötesi değerleri şu şekilde saymaktadır:

- (i) Batı ülkelerinde toplumsal çelişkilerin ve sınıf kavgalarının milletin bekasını tehdit ettiği bir zamanda Türk inkılabı imtiyazsız ve sınıfsız bir bağımsızlık sloganı ortaya atmıştır.
- (ii) Teknik gelişmelerin neden olduğu toplumsal çelişkilerin, gelişimin kendisine engel olduğu ya da bu gelişimin toplumu değersiz kıldığı ve ahlaki çöküntü meydana getirdiği bir dönemde Türk inkılabı, şiddetli toplumsal reaksiyonlardan korunmak için yüksek tekniğin planlı bir devlet kontrolü ile benimsenmesini öngörmüştür.
- (iii) Boyun eğen ve eğilen devletler düzeni yerine her biri kendi içinde siyasi ve iktisadi açıdan birlik, aralarında ise özgür ve eşit milletler düzenini savunmuştur (Aydemir, 2011: 81-82).

Aydemir’e (2011) göre dünyanın yeniden bir başka düzen altında kurulmasını amaçlayan inkılapçıların bir takım tarihi misyonu bulunmaktadır. Bunlar, inkılabın özgün fikirlerinin belirli, düzenli, gerçekçi, somut prensipler şeklinde düzenlemek; fikir sistemini temsil eden değil fikir sistemine dayanan bir inkılap yapısını oluşturmak; inkılabın temsil ettiği fikirleri ideoloji olarak benimsetmek; inkılabın maddi ve manevi bütün kurumlarını oluşturmak ve bunu sonraki nesillere bırakmaktır. Bunu gerçekleştirecekler bir şef veya parti sisteminde varlık kazanacak inkılapçı bir kadrodur. Bu bağlamda kadro kavramı ile milli kurtuluş ve buna bağlı bir şekilde inkılap hareketi içinde bulunan bir ülkenin önderler ve idealistler topluluğu kastedilmektedir. Halkın yararına yöneten ve halkçı iktidarlar ve şahsiyetler olarak nitelendirilen kadronun başlıca amacı, ülkenin sömürge altına alınmasının önüne geçmek ve ileri tekniğe sınıfsız bir düzen ile ulaşmak olarak belirtilmiştir (Aydemir, 2011: 83-84, 218-219).

Kadrocuların birçoğunun sahip olduğu sosyalist geçmişleri Türk inkılabının ve milli kurtuluş hareketinin teorik çerçevesini formüle etme çabalarına yansımış ve toplumsal ve siyasi analizlerinde etkileri görülmüştür (Karlı, 2015: 142). Bu nedenle bazı çevreler kadrocuları komünist, milliyetçi komünist, nasyonel sosyalist gibi sıfatlarla nitelendirmişlerdir (Aydemir, 1933a: 5). Ancak Marxist çevre de kadrocuları marksizme zarar verdikleri gerekçesiyle faşistlikle suçlamışlardır (Orhan, 2009: 144). Bunların yanı sıra sosyal faşist, neo-hitlerist, anarşist ve nihilist gibi suçlamalara da maruz kalmışlardır (Aydemir, 1933a: 5). Ancak kadro hareketinin ideoloğu olan Aydemir, kendisi için “kopması her ne kadar zor olsa da” komünist bir ihtilal bağlılığından devletçi bir iktisat görüşünü benimsediği bir fikri değişim geçirdiğini ifade etmiştir (Demirci, 2006: 38). Vedat Nedim Tör kadrocuların benimsedikleri dünya

görüşünü Marxizmden uzaklaşmanın bir sonucu olarak ifade etmiştir (Kazancı, 2009: 47). Kadro yazarları her ne kadar sonuçları itibariyle farklılaşmış tarihsel materyalizmi yöntem olarak benimsese de beslenmiş oldukları kaynaklar birbirinden farklıdır ve hiçbir zaman referans aldıkları düşünceleri bütünüyle kabul etmemişlerdir. Aşağıda inceleneceği üzere dergide işlenen siyasal, kültürel, ekonomik ve sanatsal yazıların neredeyse tamamında ortak olan özellik bunların Türk inkılabı ile ilişkili olmasıdır (Tüysüzöğlü, 2011: 23). Bu bağlamda kadrocular ile ilgili Timur'un tespiti yerindedir. Kadrocular bir taraftan Marxist teorinin temeli olan diyalektik yöntemi farklı bir şekilde yorumlayarak inkılabın tezatsız toplum ilkesine ters düşmemiş, diğer taraftan yoğun devlet müdahaleciliğini ekonomide hâkim kılmaya çalışmıştır (Timur, 2013: 183-185).

3. Kadro Dergisi

Kadro Dergisi'nin kurucuları Şevket Süreyya Aydemir, İsmail Hüsrev Tökin, Burhan Asaf Belge, derginin imtiyaz sahibi olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu ile yayın müdürü Vedat Nedim Tör'dür (Kadro, 1932). 1932-1934 yılları arasında 36 sayı olarak yayımlanan Kadro Dergisi'nin amacı, derginin ilk sayısında inkılap prensiplerinin bilinmesi, benimsenmesi ve benimsetilmesi olarak ifade edilmiştir (Kadro, 1932: 3). Derginin yazıları genel olarak sınıflandırıldığında dört konu üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Üzerinde en çok durulan konu milli iktisat yapısının oluşturulmasıdır. Bunun yanı sıra Şevket Süreyya Aydemir'in öncülüğünü yaptığı inkılap yazıları; Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun edebiyat yazıları ve son olarak bir dergi ya da hareket olarak Kadro'yu anlatan yazılar daha fazla yer almıştır.

Milli iktisat yapısının oluşturulması için birçok iktisadi konu incelenmiştir: toprak rejimi, sanayi, borçlanma, kredi, sermaye, dış ticaret, nüfus, iş ve işgücü piyasası, bütçe ve çeşitli sektörler (fındık, zeytin, tütün, afyon vb.). İktisadi konuların neredeyse tamamında devletçilik teması hâkimdir ve bu da inkılap ile ilişkilendirilmiştir. Derginin ideoloğu olarak kabul edilen Aydemir (Türkeş, 1999) doğrudan konu edindiği Türk inkılabının kendine münhasır yapısı, benimsenmesi ve yaygınlaşması konuları üzerinde dururken Karaosmanoğlu, yazdığı edebiyat yazılarıyla inkılabın kültürel boyutunu tasarlamaya çabalamıştır. Hareketi ya da dergiyi konu edinen yazıların da öne çıkan yönü Kadro'nun devam eden inkılaptaki rolü ve katkısıyla ilgilidir. Bu başlıklarda yer edinmeyecek kişi ve konu incelemeleri de yine inkılapla ilgilidir. Netice itibariyle Kadro, yayın hayatı boyunca ilk sayıda belirtmiş olduğu çıkış amacına hizmet etmiştir. Ancak kadrocular kendilerini lider grup ile halk arasında köprü olarak görmelerine, ideolojinin taşıyıcısı rolünü üstlenmelerine (Halifeoğlu ve Kuzgun, 2016: 68) ve inkılapları merkeze alarak görüşler geliştirmelerine rağmen derginin yayın hayatında kalmasını sağlayamamışlardır.

Kadro Dergisi'nin 34. sayısında imtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun yabancı bir memlekette hükümeti temsil vazifesiyle görevlendirildiği ve bu nedenle yayına bir sonraki sayıdan itibaren ara verileceği (Kadro Dergisi, 1934a: 2); en son sayıda (35-36) ise yayına son verildiği belirtilmiştir (Kadro Dergisi, 1934b: 2). Kadro dergisinde Karaosmanoğlu dışındaki düzenli yazı yazar diğer yazarlar

devlet memurudur ve 1931'de çıkarılan Türk Basın Kanunu'na göre memurlar imtiyaz sahibi olamamaktadır. Karaosmanoğlu'nun da diplomat olarak atanması imtiyaz sahipliği sorununa neden olmuş ve dergi yayını durdurulmak zorunda kalmıştır. Ancak birçok yorumcu Karaosmanoğlu'nun diplomat olarak atanmasının yayınının durdurulması için hazırlanmış bir gerekçe olduğu görüşündedir. Nitekim Karaosmanoğlu da sonradan diplomat olarak atanmasının kendi isteği dışında geliştiğini belirtmiş hatta bunu bir sürgün olarak tanımlamıştır (Türkeş, 1999: 203-204).

Derginin kuruluş aşamasında Karaosmanoğlu dönemin CHP Genel Sekreteri olan Recep Peker'e CHP'nin öncü organı olarak görev yapacak bir dergi çıkarma niyetinden bahsetmiş, olumsuz yanıt almıştır. Buna rağmen Atatürk ve İsmet İnönü'den dergi için izin alınmıştır (Uyguner, 1993: 23). Ancak Peker başta olmak üzere CHP Merkez İdare Heyeti dergiyi sık sık köşke şikâyet konusu olarak taşımıştır. Özellikle yabancı bir sözcük olan "cadre" kelimesinden alınan "kadro" sözcüğü ve dergide yabancı ideolojinin hâkim olduğu şeklindeki düşünce ile devletçilik yorumu eleştirilmiştir (Karaosmanoğlu, 1968: 94-95). Karaosmanoğlu'na göre Peker, parti adına yayın yapma tasarrufunun sadece kendilerinde olmasını istemiştir (Karaosmanoğlu, 1967: 26).

Tek parti rejiminin dışında da eleştirilen Kadro Dergisi'nin kapanmasında farklı nedenler ortaya atılmaktadır. Öne sürülen diğer iddialar şu şekildedir (Ertan, 2003: 27-28): Kadrocuların önermiş oldukları devletçilik fikri, sermaye çevrelerinin hoşuna gitmemiş ve bu çevrenin temsilcisi sayılan İş Bankası grubu derginin kapanması konusunda iktidarı etkilemiştir. Aydemir, kendilerine dönük iki cepheden gelen itirazların olduğunu belirtmiştir. Bunlardan birincisini yazarlar ve araştırmacılar oluşturmaktadır ki Aydemir bunu normal karşılamaktadır. Ancak Kadro'nun kapanmasının nedenini hiç beklemedikleri halde iktisadi cephe olarak görmektedir (Aydemir, 1970: 5). Yine bir başka iddiaya göre İnönü'nün dergiye gönderdiği bir yazıya binaen Siirt Vekili Mahmut Soydan'ın dergiyi komünistlikle suçlaması üzerine dergi kapanmıştır. Ancak o dönemde Mahmut Soydan İş Bankası İdare Meclisi Başkanı'dır (Aydemir, 1970: 5). Bu da getirilen eleştirinin yine sermaye çevresinden kaynaklandığını düşündürmektedir. Son olarak derginin tirajının düşmesini de neden olarak öne sürenler bulunmaktadır. Netice itibariyle dergi iktidarın izin ve onayı ile kurulmuş ve bu izin kaldırıldıktan sonra kapanmıştır (Yanardağ, 2012: 153).

4. Kadro Dergisinde Planlama

Kadro Dergisi'nde planlama, neredeyse ilişkili olduğu devletçilik kadar önemli ve üzerinde durulan bir konu olmuştur. Kadrocular planlamayı iktisadi devletçilik anlayışı ile ilişkili olarak milli kurtuluş hareketi temelinde savunmuştur ve bu bağlam planlamanın genel çerçevesini oluşturmuştur. Planlama anlayışını genel olarak etkileyen ikinci bir husus da planın ne düzeyde savunulacağıyla ilgilidir. Kadrocular planlama anlayışının Avrupa'da yükselişe geçtiği, her ülkenin kendi özgün koşullarına göre bir plana sahip olabileceği ve Sovyetlerin beş yıllık planlarla Karl Marx'ın öğretilerinden sıyrıldığı şeklinde argümanlarla planlama kavramını sosyalist boyutundan soyutlamaya

çalışmışlardır (Küçük, 1981: 94-97). Kadrocuların planın yalnızca Sovyetler Birliği'ne ait olmadığı ispatlama çabasında, yukarıda belirttiğimiz eleştirilerin etkisi vardır. Çünkü Kadrocular bir taraftan kapitalist ekonomik yapıyı reddetmekte, diğer taraftan sınıfsız bir toplum tasavvuruyla devletçiliği benimsemektedir. Bu nedenle planlamayı evrensel bir araç olarak tanımlamaya çalışmaktadırlar. Zaman zaman dağınık bir görünüm algısı verse de aşağıda inceleneceği üzere özellikle kavramın anlamı ve planlamanın önemi ve amacı gibi planlamayı oluşturan sınırlarda netlik söz konusudur.

4.1. Planlamanın Önemi: Şuurun En Canlı Göstergesi Olarak Plan

Kadroculara göre Sovyetler Birliği'nde hayat bulan ve Avrupa'da neredeyse "fetişleşmiş" olan plan (Aydemir, 1932a: 5) devletin ana aktörü olması gereken milli iktisadın en temel özelliğidir. Plan, Sovyetler Birliği'nin kurmaya çalıştığı komünist iktisat sistemi ve Akvam Cemiyeti'nin öncülük ettiği kapitalist düzen yerine, daha önce örneği olmayan milli iktisat sistemini kurmaya çalışan Türkiye'nin başvuracağı en önemli metottur (Tör, 1932b: 7-8). Ülke ekonomisinin şuur ve bilgi ile kurulmasının yegâne yolu plandır. Aksi durumda, iktisadi hayatı "bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler" şeklinde liberal bir anlayışa terk etmek, zaten geri olan iktisadi hayatın dünyada yaşanan gelişmelerin daha da gerisinde kalmasına sebep olacak ve tekrar sömürgeleşme ihtimalini doğuracaktır (Tör, 1932c: 16). Kadrocular plan konusunun geçtiği her yerde çeşitli şekillerde kavramın önemini vurgulamışlardır.

Sovyetler Birliği'nin planlama anlayışı üzerinden konunun önemini anlatan Karaosmanoğlu, beş yıllık planların uygulandığı bazı alanlarda başarısız sonuçların alındığını, bazılarında ise hedeflerin üstüne çıkıldığını belirtmektedir. Başarısızlıklarına rağmen Karaosmanoğlu akıl, irade ve sistem hareketinin ifadesi olarak tanımladığı planlamayı olumsuz yorumlayanların tarafsız olmadıklarını ifade etmektedir. Ona göre Avrupa'nın, Sovyetler Birliği'nin beş yıllık planlarında başarısız olacakları tezi artık "ya başarılı olurlarsa" korkusuna evrilmiştir. Sovyetler Birliği'nin tekniğinin gelişmesi yalnızca serbest rekabet pazarını altüst etmeyecek ayrıca mevcut krizi derinleştirecektir. Bunun yanı sıra komünist rejim itibar kazanacak ve bu da Rus inkılapçıların en büyük amacı olan cihan inkılabına yol açacaktır. Beş yıllık planlar bu özellikleri nedeniyle sanat ve ticaret planı değil harp ve inkılap planıdır (Karaosmanoğlu, 1932). Karaosmanoğlu bu bakış açısıyla kolektif çalışan işçileri siperlerdeki askerlere, Moskova'yı bir karargâha ve Sovyetler Birliği'ni muharebe halinde bir memleketle benzetilmektedir (Karaosmanoğlu, 1933: 30).

Plan ve savaş arasında bir ilişkinin kurulması Kadrocuların plan konusuna hâkim olduklarının önemli bir göstergesidir. Çünkü planlama pratiği savaş ile olan ilişkiyi doğrulamaktadır. Lenin'in Birinci Dünya Savaşı'ndaki savaş ekonomisinin incelenmesiyle çıkardığı ilkeler, Sovyet planlamanın temel ilkeleri olmuştur. Yine Fransa İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yıkıntıları ortadan kaldırmak için planlamayı devreye koymuştur (Küçük, 1981: 93). Planın önemini anlatırken özellikle Vedat Nedim Tör de bu ilişkiyi kullanarak, planı askeri bir mesele şeklinde ele almıştır. Plan, planlı ve sistemli bir faaliyet olarak nitelendirilen

Dumlupınar Meydan Muharebesi ile aynı görülmektedir. Plan konusuna da aynı sistemle yaklaşmak gereklidir (Tör, 1932b: 7-8). İçinde bulunulan durumu iktisadi savaş olarak tanımlayan kadrocular, askeri seferberlikte olduğu gibi toplumun maddi ve manevi tüm kuvvetlerinin belirli bir plan altında sevk ve idare edilmesini istemektedir (Tör, 1932c: 18). Askeri anlamda ilerlemenin sağlanabilmesi için gerekli olan teknik, bilgi ve kabiliyet nasıl ayrı ayrı, şuurlu ve disiplinli bir yöntem ile düzenlenmişse iktisadi hayat da başıbozukluktan kurtulmalıdır (Tör, 1932d: 17). En az zaman ve emek ile en rasyonel harp tekniğini elde etmek nasıl ki bir planı gerektiriyorsa iktisadi istiklalın korunması için plan şarttır. Bu bakış açısıyla milli iktisat planının yapılması görevini yerine getirecek olan Ali İktisat Meclisi'ne milli iktisadın "Erkamı Harbiye"si denmiştir (Tör, 1933b: 13-14).

Ali İktisat Meclisi'nin Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın çalışmalarına başlaması, Kadrocular tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. İktisadi kuruluş yollarının çizilmesi ve iktisat planının hazırlanmasına katkı sunmanın her aydının görevi olduğu belirtilmiştir. Konu ile ilgili fikir beyan etmek ve araştırma yapmak milli bir dava olarak ifade edilmiştir (Aydemir, 1933b: 5-6). Plan hazırlıklarını yüksek bir hamle olarak niteleyen ve bunu saygı ile selamlayan Kadrocular, plan ortaya çıktıktan sonra bunun kısmi bir inşaa planı olduğunu vurgulamıştır (Aydemir, 1934b). Sonraki yazılarında, aşağıda planların niteliği başlığında incelenecek olan sektörleri ele alarak kendi pencerelerinden sanayi planına katkı sunmaya çalışmışlardır. Sonuç itibarıyla Kadrocular plansızlığı "toplumsal hastalığın" bir unsuru (Aydemir, 1934c: 9): "milli iktisat için korkunç bir buhran" (Kadro Dergisi, 1934c) şeklinde nitelerken; planı, kurtuluş hareketinde cemiyetin "parolası" (Hayrettin, 1933: 57-58): devletin "iktisadi karakteri" (Aydemir, 1934d: 10) ve "şuurun en canlı nişanesi" (Kadro Dergisi, 1933; Tör, 1932b: 9) olarak kabul etmişlerdir.

4.2. Planlamanın Anlamı: Tanzim Olunmuş Bir İşbirliği Olarak Plan

Kadrocuların planlama anlayışı sık sık atıfta buldukları Alman düşünür Werner Sombart'ın görüşünün paralelindedir (Tekeli ve İlkin, 2009: 55). Sombart'a göre planlı iktisat kaotik, düzensiz ve anlamsız iktisadın zıddıdır. Planlı iktisadın üç temel özelliği bulunmaktadır: (i) plan iktisat hayatının bütün parçalarını içine almalıdır (kavrayıcılık). (ii) plan tek bir merci tarafından düzenlenmelidir (vahdet/birlik). Bu merci milli birliği temsil eden devlettir. (iii) plan mekanik bir şema özelliği göstermez ve her milletin iktisadi ve toplumsal şartlarına göre farklılık gösterir (tenevvü/çeşitlilik). Bu nedenle her milletin kendisine göre iktisat planı olmalıdır (Tör, 1932a: 37-38). Kadrocular Sombart'ın görüşlerinin bir kısmını eleştirirler de planın milli iktisat meselesi olarak görülmesi ve planın temel özellikleri noktasında Sombart'ın görüşlerini kabul etmekte ve bunları yapmış oldukları çalışmalarda referans noktası olarak almaktadırlar.

Kadroculara göre planın iki temel anlamı bulunmaktadır. Rusya için geçerli olan ve bir ihtilal meselesi içinde yer bulan *direktif olarak plan*, toplumun gidişine dışardan ve şartlara rağmen bir müdahaledir. Buna karşın bir ıslah hareketi olarak tanımlanan ve Avrupa'da gelişen *önceden görüş*

olarak plan ise toplumun kapasitesinin ortaya çıkacağı aşamaların önceden izlenip tespit edilmesidir. Bu iki anlam üzerinden kavramı tartışan Aydemir, direktif olarak planda toplum kanunlarına müdahale edilmesi şeklinde bir durum söz konusu olduğu için ilk bakışta kabul edilemez algısı oluşturduğunu belirtmektedir. Çünkü her müdahale, toplumca alışılmış olan temel bir kanununun ortadan kaldırılması ya da inkâr edilmesi şeklinde bir saldırdır. Aydemir bazı düşünürlerin, plan kavramının bu anlamıyla ilk kez kabul edildiği Rus toplumu için; eğer planın içeriğinde yer alan sektörler arasında bir ahenk yakalanmazsa ekonomik krizin olabileceği görüşünü ileri sürdüklerini belirtmektedir. Örneğin topraktan elde edilen ürün ile sanayi ürün hacmi arasında bir oransızlık olması, üretim yetersizliği anlamına gelecek ve krize neden olacaktır. Plan kavramını orantısızlıkların önceden görülüşü olarak algılayan teorisyenlere göre yetersizlik (âdem-i kifayet), planlamayı müdahale olarak kabul eden ve farklı sektörlerin birbirine uyumunu hesap etmeyen Rus sosyalist iktisadının temelidir. Bu nedenle onlara göre plan, toplum üretim alanları arasında orantılı ve dengeli aşamaların önceden tespit edilmesi ve bunlara göre hareket edilmesidir (Aydemir, 1932a). Birinci anlayışta inkılapların gerektirdiği müdahaleler planı şekillendirirken ikincisinde ise toplumun üretim kapasitesi ve bunun gelişimi belirleyici olmaktadır.

Aydemir her iki düşüncenin de doğru tarafları olduğunu kabul etmekle birlikte Türkiye için planı “tanzim olunmuş bir milli işbirliği” olarak tanımlamaktadır (Aydemir, 1932a: 8). Kadrocular bu tanımlı, planı o dönemde uygulayan Sovyetler Birliği'nin ve plana geçme eğiliminde olan Avrupa'nın plan anlayışından farklı olarak “milli kurtuluş Türkiye'sinin” plan anlayışı olarak kabul etmiştir. Onlara göre plan, ne üretim araçları üzerinde toplumsal mülkiyeti tesis eden bir düzen ne de kâr zihniyetinin belirleyici olduğu üretim kollarının kartelleşmesi veya tröstleşmesi sonucunu doğuracak bir araçtır. İşçi sınıfının başat aktör olduğu birinci seçenekte şahsi sermayenin tasfiyesi; kârın önelediği ikinci seçenekte milli menfaatler aleyhine şahsi mülkiyetin takviyesi söz konusudur (Tökin, 1932a: 36-37). Kadroculara göre liberal demokrasilerin plan ile doğrudan alakası olmadığı gibi planın sosyalizme mahsus bir şey olarak görülmesi yanlış bir kanıdır ve milli bir rejimde de plan söz konusu olabilir (Aydemir, 1934a: 8). Sömürgecilğe karşı bir isyan niteliğinde tanımlanan milli kurtuluş hareketlerinde plan, milli yapı içinde mevcut ya da ileride doğabilecek toplumsal çelişkileri milletin menfaati için tasfiye ve bütün milleti kapsayacak bir iş birliği yani ortak bir dava olarak kabul edilmiştir (Tökin, 1932a: 36-37). Bu bağlamda plan, millete iktisadi anlamda ortak gayeler tesbit eden aracın adıdır (Tör, 1933a: 22).

4.3. Planlamanın Amacı: Ekonomik, Toplumsal ve Siyasi Hedeflerin Aracı Olarak Plan

Kadro dergisinde planlama sürekli milli kurtuluş hareketi ile ilişkilendirilmiş ve gelişimin gerektirdiği koşulların oluşması ve gerilemeye neden olacak etmenlerin ortadan kaldırılması için planlama önemli bir araç olarak önerilmiştir. 1930'da İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin öncülüğünde düzenlenen sanayi kongresinde sanayinin gelişimini engelleyen; fabrika yerinin belirlenmesi ve büyüklüğü, girişimcinin sermayeden büyük teşebbüslere girerek borçlanmaya gitmesi, imalat ve satışta yetersiz

uzmanlaşma, kâr amacıyla gereğinden fazla aynı tür fabrika açma, malzeme ve ürünlerin niteliğine bakılmaksızın uygun olmayan makinaların alımı gibi sorunlar plansızlığa bağlanmıştır. Kadroculara göre, milli sermayenin israf edilmesini engellemek devletin şuurlu ve planlı mesaisiyle olabilir (Tökin, 1932b: 24-25). Son iki asırdır teknik olarak yaşanan gerilemenin ve Türkiye'yi yarı sömürge haline getiren nedenlerin başında yine tekniğin başıboş bırakılması, yani plansızlık sayılmıştır. Onlara göre, plansızlık dünyayı iktisadi olarak hâkim ve mahkûm (tabi ve metbu) ülkeler şeklinde iki ayrı kategoriye ayıran sömürgeciliğin temelidir. Bu yüzden Türkiye ve benzeri ülkelerde planlama, iki temel nedene bağlı olarak uygulanmalıdır: (i) genel olarak milletler arasındaki tabiiyet metbuiyet çelişkinin tasfiye edilmesi ve (ii) millet içinde iktisadi çelişkilerin ve çıkar mücadelelerinin doğmaması. Kadrocular milli kurtuluş hareketlerinin selametini, rasyonel olmayan bir şekilde gelişen tekniğin ortaya çıkardığı sömürgecilik akımlarının ortadan kalkmasıyla ilişkili görmüştür. Bunun da ancak tekniğin her tarafta planlı olarak denetlenmesiyle olabileceği belirtilmiştir. Millet içinde varolan keskin sınıf mücadeleleri ve krizler gibi toplum bütünlüğünü sarsacak çelişkilerin de yine tekniğin ve iktisadi faaliyetlerin planlanması ile ortadan kalkacağı ifade edilmiştir (Aydemir, 1932a: 10-11). Kadrocular genel olarak ikinci amaç, yani Türkiye açısından planın etkileri üzerinde daha fazla kafa yormuşlardır.

Türkiye'de ileri teknik; büyük üretim tekniği, bu tekniği sağlayacak ferdi sermaye, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sının sahip olduğu serbest pazar ve sömürgeler gibi koşullar bulunmadığından ancak bir plan dâhilinde kurulabilir. Kadroculara göre, milletin menfaati için yapılacak plan, bütün toplumu düzene koyacak, sevk ve idare edecek, bütün milleti kapsayacak bir işbirliği şeklinde olmalıdır. Bu da ancak devlet eliyle olabilir (Aydemir, 1932a: 11; Tökin, 1932a: 38; Tör, 1933b: 13). Çünkü 19. asırda fertlerin iktisadi hayatta önemli bir aktör olma durumu olmuşsa da ileri tekniğin hâkim olduğu 20. asır, özellikle Türkiye açısından bunun koşullarını taşımamaktadır. İktisadi inkılabın gerçekleşmesi noktasında fertler ancak bir teşkilat ve plan içinde kıymet ifade etmektedir (Tör, 1932: 13).

Kadrocular devletin başat aktör olması gerekliliğini Türkiye'de henüz bulunmayan keskin sınıf mücadelelerinin önüne geçmesi noktasında da önemli görmektedir. Üretim araçlarına sahip olan ve bundan mahrum olanların kavgasının, üretim araçlarının gelişmiş ve yoğun olduğu ülkelerde olduğunu ve bunun zeminini taşımayan Türkiye açısından tekniğin devlet kontrolünde planlı gelişmesi durumunda sınıf çelişkilerinin olmayacağını iddia etmişlerdir (Aydemir, 1932b: 9). Diğer bir ifadeyle, planlı devletçilikle üretim araçlarının devlete tahsisi zaten bir sınıflaşmanın olmadığı toplumsal yapıda sınıflaşmayı imkânsız kılacak ve sınıf mücadelelerinin hâkim karakter olması peşinen engellenecektir. (Belge, 1932a: 38). Bu görüş, Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresi'nde ve Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kuruluşu dolayısıyla yaptığı konuşmalarda Türkiye'de Batı'da olduğu gibi çıkarları birbiri ile çatışan sınıfların bulunmadığı ve kalkınmanın bütün sınıfları bir arada zenginleştiren bir şekilde olması gerektiği söylemiyle paraleldir. Halkçılık anlayışından türeyen bu anlayışa göre bütün halk imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kitledir (Timur, 2013: 118). Kadroculara göre iş ve üretim alanında çalışan zümreler arasında bir menfaat çelişkisi olmayacağı gibi

devletin tüm halkı temsil etmesi devlet-halk çelişmesini de engelleyecektir (Aydemir, 1934e: 7). Aksi halde devlet 19. asır Avrupa'sının liberal-demokratik yolunu benimsemesi durumunda sınıf mücadelelerinin "bütün acıklı akıbetini" göze almak zorundadır (Aydemir, 1934e: 30).

Kadroculara göre devlet, iktisadi ve siyasi bağımsızlık hedefiyle memleketin planlı bir şekilde yeniden kurulmasında millete karşı aktif bir rol almalıdır (Tökin, 1933a: 30). Bu rol için herhangi bir sınır belirtilmediği gibi inkılaplar için kabulü mümkün olmayan durumlar meşru sayılmıştır. Nitekim Aydemir İstanbul Darülfünunu'nun inkılaplara gereken hassasiyeti göstermediğini ele alan yazısında, Rusya'da inşa planını sorgulayan bir kişinin mahkûm edilmesini şiddet olduğunu ifade etmekte ancak bunu inkılap hassasiyeti olarak yorumlamakta hatta zorunluluk olarak görmektedir (Aydemir, 1933e: 10). Kadroculara göre inkılapların kapsayıcı olması ve derinleşmesi için plan ve disiplinin bütün iktisadi ve toplumsal işlerde kanunlarla teyit edilmesi gereklidir (Aydemir, 1933b: 5). Sürekli kullandıkları tabirle milli kurtuluş devleti açısından müdahale ve plan hiçbir zaman geçici değildir (Aydemir, 1934d: 11). Sonuç olarak, özellikle devlet iktisadının temel özelliği, yani devletin iktisadi fonksiyonlarının dayanak noktası olarak görülen plan, önemli alanlardaki iktisadi faaliyetleri belirli bir hesap dahilinde düzenlemek ve bu faaliyetlerden mevcut olmayanları meydana getirmek; bununla ilişkili olarak dengeli ve rayonel bir şekilde gelişmek ve dünya ekonomisi içinde yer edinmek; sınıf çelişkilerini ortadan kaldırmak ve inkılaplar temelinde toplumsal bir zihniyet kurmak şeklinde ekonomik, toplumsal ve siyasi hedeflere varılması noktasında önemli bir araç olarak görülmüştür (Tör, 1932d; Tör, 1933b: 13; Hayrettin, 1933: 57; Aydemir, 1933b: 5; Aydemir, 1934f: 42).

4.4. Planın Kapsamı: İş Planı ve İş Bölümü Temelinde Sektörel Haritalandırma Olarak Plan

Kadrocular inkılapların gerektirdiği amaçlar için zorunlu bir yol olarak gördükleri planlamanın sadece bu boyutu ile değil, ayrıca sektör olarak neleri kapsamayacağı ve kapsayacağı alanların nasıl planlaması gerektiği üzerine de çalışmışlardır. Sombart'ın öne sürdüğü görüşe dayanarak Kadrocular, toplumun bütün iktisadi unsur ve faaliyetlerinin tamamen plan içine alınamayacağını belirtmektedirler. Plan genel olarak ülkenin başlıca iktisadi alanlarında faaliyette bulunan ve iktisadi sistemin gidişatına etkisi olabilecek ve bunun kapsamını belirleyecek iktisadi kolları düzenlemeli veya kurmalıdır. Düzene sokulması halinde iktisadi açıdan kıymet ifade etmeyen küçük sanayi, perakende zirai teşebbüsler, esnaf faaliyetleri gibi alanların plan içine alınmaması gerektiği ifade edilmiştir (Aydemir, 1932a: 9). Örneğin el sanayiye ortaçağ ve gelenekçi üretim tarzının mirası olarak gören Kadroculara göre, planlama içinde bu tür faaliyetlerin geleneksel üretim yöntemleri tasfiye edilecek ve bunlar büyük teknikli üretim içinde kaynayacaktır (Tökin, 1932c: 24).

Planın kapsayacağı iktisadi alanların başında ileri teknik, uzmanlaşma ve büyük sermaye gerektiren sanayi gelmektedir (Tör, 1932g: 15). Özel teşebbüsleri de kapsamaması, aynı sanayi kollarında zarar verecek rekabet mücadelelerinin önlenmesi, gelişme potansiyeli olan sanayi

kollarının seçilmesi, gerekli sanayi alanlarının tespiti, kurulum için öncelik ve yer tespitinin yapılması sanayi planı için yapılan temel önerilerdir (Tör, 1932c: 17-18). Dergide üzerinde durulan sanayi kollarının başında şeker ve dokuma sanayi gibi planlaştırılması ve kontrolü ilk etapta daha kolay olan alanlar gelmektedir (Aydemir, 1932c: 11; Tör, 1932g: 15). Ancak Kadrocular sanayi planının tek başına yeterli olmayacağını, bunun ziraat ve diğer alanlarda da planlamayı zorunlu kıldığını belirtmektedirler. Örneğin dokuma sanayi pamuk ve kendir ziraatı ile ilişkilidir. Bunun gibi buğday için alınan bir tedbir sanayi, kredi ve sermaye alanlarını da zaman için de etkileyeceğinden genel bir planın koşullarına zemin hazırlayacaktır. Bu nedenle sektörler arasında gelişmenin ahenkli bir şekilde olabilmesi, ilişkili sektörlerin de planlanmasını gerektirmektedir. Sanayi ve ziraat başlıcası olmakla birlikte kredi, ulaşım, enerji, maliye gibi birçok alanın planlanması gerektiğini, bazen konuyu detaylı ele alarak bazen de değinerek vurgulamışlardır (Kadro Dergisi, 1934d: 35; Tör, 1932c: 15; Belge, 1932b: 31; Tör, 1934a: 13; Aydemir, 1934f: 41; Yazman, 1933: 46; Aydemir, 1933c: 10; Tör, 1933c: 18; Tör, 1934b: 26). Bu nedenle 1934'te kabul edilen Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı yukarıda açıklandığı gibi önemli görülmeyle birlikte zirai üretim, dağ sanayi, ulaştırma, kredi, dış ticaret ve uzman kadronun hazırlanması gibi tüm iktisadi faaliyetleri içine almadığı için inşa planı olarak nitelendirilmiştir. Hatta plan yerine program kavramı kullanılmış ve başlangıç olarak görülen bu programı bir iktisat planının takip etmesi gerektiği ifade edilmiştir (Aydemir, 1934b: 5; Tökin, 1934: 30).

Kadrocuların planlama konusunda üzerinde durdukları önemli diğer iki konu; beşeri sermaye dâhil bütün kaynakların içinde yer alacağı ve düzenleneceği iş planı ve ülke genelinde iş bölümünün yapılacağı ihtisaslaşmadır. İş planındaki amaç iş kabiliyetini realize etmektir. İçine alınmasında fayda ve zaruret bulunan her şeyin iş planında bir yeri olduğu belirtilmiştir. Mevcut işler ve bu işleri yapacak emeği ihtiva edecek iş planı, ülkedeki iş kabiliyetini ortaya çıkaracaktır. Buradaki amaç toplumsal iş bölümünün sağlanmasıdır (Aydemir, 1932d; Aydemir, 1932e: 12). Özellikle Aydemir'in üzerinde durduğu ve Sovyetler Birliği'nden esinlenerek ortaya attığı ikinci konu, coğrafi temelde ihtisaslaşmadır (rayonlaşmadır). Rayon kavramı, belirli üretim alanlarında uzmanlaşmış saha için kullanılmıştır. Bu sahada doğal şartlar, iktisadi nitelikler, nüfus yoğunluğu, nüfusun uzmanlık alanlarına göre dağılımı vb. sahaya ait özellikler haritalandırılmalıdır. Çıkarılan harita ile her sahanın hangi alanda uzmanlaşması gerektiği ortaya çıkarılacaktır. Böylece ülke iktisadi mıntıkalarına ayrılacaktır. Aydemir, Türkiye'de İktisat Vekalet'ince illerin sıralanabilmesi için kullanılan bir iktisadi mıntuka ayırımı olduğunu belirtmiş, ancak bunun ne coğrafi ne de iktisadi bir kaygıyla yapılmadığını ifade etmiştir. Aydemir'e göre rayonlaşma farklı şekillerde olabilir: (i) Rayonlaşma bütün sahalarının tespiti gibi tek bir madde ya da dokuma fabrikalarının haritasını çıkarıp yoğunlaşmayı hesaplamak şeklinde yalnız bir iktisadi konu üzerinden olabilir. (ii) Rayonlaşma, köy iktisadi gibi tek bir iktisadi şube esas alınarak da yapılabilir. (iii) Aydemir'in desteklediği üçüncü tür, mevcut ve gelecekteki iktisadi bütün alan ve faaliyetleri içine alan rayonlaşmadır. Yapılması güç olan bu tür bir rayonlaşma ancak inkılapçı bir anlayışla, belirli bir hesap ve plan dâhilinde öncelikli olarak gündeme alınmasıyla yapılabilir. Aydemir, iktisadi rayonlaşmanın devletçi

iktisadın tezi olduğunu ve farklı iş sahaları için ayrı ayrı yapılacak iktisadi planlar olmaksızın devlet iktisat planının düşünülemeyeceğini belirtmiştir (Aydemir, 1933d).

5. Sonuç

1930'lar Sovyetler Birliği'nin beş yıllık planlar ile ilerleme kaydederken, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı nedeniyle genel olarak dünyanın çözüm bekleyen sorularla karşı karşıya olduğu yıllardır. Krizin en çok vurduğu sanayileşmiş ülkeler, Sovyetlere ait bir araç olarak nitelendirdikleri planlamayı kullanmamaya direnmişlerse de İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın savaş yıkıntılarını ortadan kaldırmak istemesi ve kurumsallaşan refah devleti uygulamalarının devlet müdahaleciliğine zemin hazırlaması planlamayı bu ülkelerin gündemine koymuştur. Batılı ülkeler ekonominin yeniden canlanması için kalkınma planları hazırlamıştır. Bunda Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan güçlü bir ülke olarak çıkmasının planlama ile ilişkilendirilmesinin de payı vardır (Sezen, 1999). Türkiye ise bu ülkelerden çok daha önce 1930'larda plan çalışmaları yapmıştır. Dünya krizi Türkiye'yi içe kapalı bir duruma iterken, ekonomik anlamda gelişimin sağlanmasını ülkenin kendi koşullarında aramaya zorlamıştır. Sorunların çözüm yöntemi olarak planlama, bir taraftan dönemin benimsenen devletçilik anlayışının aracı olarak iktidar gündemine girerken, diğer taraftan aydınlar arasında üzerinde tartışılan bir konu olmuştur.

Türkiye'de 1930'larda iki sanayi planı yapılmıştır. Birinci plan başarıya ulaşırken, ikinci plan İkinci Dünya savaşı nedeniyle uygulanamamıştır. Özellikle İkinci Beş Yıllık sanayi planı özelinde, o dönemde hiçbir ülkede bu nitelikte bir sektör planı bulunmamaktadır (Ölçen, 1982: 145-146). Ancak bu planlar ilgili literatürde bazı yazarlar tarafından makro plan niteliği taşımadığı için plan kavramı içerisinde değerlendirilmemektedir. Getirilen eleştirilerde haklılık payı bulunmaktadır ve planlar günümüz planları ile karşılaştırıldığında kapsamlı değildir. Ancak bu Türkiye'nin erken dönem plan pratiği ile sınırlıdır ve anlayış olarak planlama oldukça geniş bir anlamda tasavvur edilmiştir.

Kadro Dergisi yazarları plan anlayışını geniş kapsamda ele alan ilk düşünürlerdir. Planlamayı doğrudan ve ilişkili olduğu konular üzerinden ele alan çalışmalarla derginin tüm sayıları boyunca planlama konusu dergi gündeminde yer almıştır. Kadrocular inkılapların başarıya ulaşması için planlamayı önemli görmekte, devletçilik görüşünün ancak planlamaya dayanılarak başarıya ulaşacağını savunmaktadırlar. Nitelik olarak katma değeri düşük sektörler haricinde tüm sektörleri kapsayacak bir plan önerisinde bulunan Kadroculara göre, plan milli kurtuluş hareketini tamamlayan önemli bir araçtır. Bunun yanı sıra planın önemli görülen yönlerinden birisi de toplum için ortak amaçlara iştiraki sağlayarak milli birliğe hizmet etme düşüncesidir. Bu bağlamda Kadro Dergisi'nde plan derginin kuruluşunda benimsenen inkılapların derinleşmesi ve benimsenmesi rolüne hizmet edecek önemli bir araç olarak tasarlanmıştır.

Planlama anlayışı yalnızca ekonomi ya da onunla ilişkili alanlar üzerinden değil, istenilen toplumsal zihniyet ve biçimin oluşturulması için sosyolojik; şehirlerin modern olarak tasarlanması için kentsel; sağlıklı ve yapıcı bir edebiyat için sanatsal bağlamlarla da ele alınmıştır

(Aydemir, 1934f; Tör, 1933d; Karaosmanoğlu, 1934a; Karaosmanoğlu, 1934b). Kadrocular planı tüm topluma nüfuz edecek bir olgu olarak düşünmüş, herkesin alakasını celp etmesi gereken milli bir dava olarak görmüş ve nihayetinde bir kültür haline gelmesini savunmuşlardır. Sonuç olarak, Kadro Dergisi'nde planlamanın ele alınışı üzerinden, Türkiye'nin planlama anlayışının oldukça ileri düzeyde olduğu söylenebilir. Nitekim sanayi sektörü esas alınarak yapılan ilk iki planın, dönemin diğer ülkeleriyle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin özgün yönünü oluşturması bunun göstergesidir. Ancak İkinci Dünya Savaşı ağır sanayi temelinde tasarlanan İkinci Beş Yıllık Plan'ın uygulanmasının önüne geçerken, uygun koşulların oluşmaması nedeniyle mevcut olan ileri ve kapsamlı plan anlayışından da faydalanılmamıştır. 1946'da İvedili sanayi Planı ile bu tarihi fırsat bir kez daha kaçırılmıştır. Şevket Süreyya Aydemir ve İsmail Hüsrev Tökin 1946 planında belirlenen politikalara büyük oranda etki etmişlerdir (Tekeli ve İlkin, 1979-1980: 290). Ancak plan 1930'ların devletçi kalkınma politikasını andırdığı için ABD'nin etkisiyle reddedilmiştir. Sanayi yerine tarımı merkeze alan 1947 İktisadi Kalkınma Planı yapılmıştır (Övgün, 2010: 171-172). Bu plan da uygulanmamış ve yeni bir plan için 1960'lar beklenmiştir.

Kaynakça

- Aydemir, Ş. S. (1932a). Plan Mefhumu Hakkında. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 5, 5-12.
- Aydemir, Ş. S. (1932b). Milli Kurtuluş Hareketlerinin Ana Prensipleri. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 8, 6-12.
- Aydemir, Ş. S. (1932c). Şeker İstikâli ve 160,000 Ton Türk Şekeri, *Kadro Dergisi*. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 11, 5-16.
- Aydemir, Ş. S. (1932d). İş hasreti ve 500.000.000 Liralık Türk Bütçesi. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 9, 4-10.
- Aydemir, Ş. S. (1932e). İçpazar ve İktisatta ((bütünü))lük. *Kadro Dergisi Aylık Fikir Mecmuası*, 10, 5-12.
- Aydemir, Ş. S. (1932f). Geri Teknik ve Say'ın Sefaleti. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 6, 9-12.
- Aydemir, Ş. S. (1933a). Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 18, 5-14.
- Aydemir, Ş. S. (1933b). Milli İktisat Plânı ve Şeker Sanayimiz. *Kadro Dergisi Aylık Fikir Mecmuası*, 24, 5-16.
- Aydemir, Ş. S. (1933c). Beynelmîlel Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi. *Kadro aylık Fikir Mecmuası*, 21, 5-14.
- Aydemir, Ş. S. (1933d). Darülfünun İnkılâp Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 15, 5-12.
- Aydemir, Ş. S. (1933e). Darülfünun İnkılâp Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 14, 5-11.
- Aydemir, Ş. S. (1934a). Sosyal Milliyetçiliğin Zaferi. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 35-36, 8-22.

- Aydemir, Ş. S. (1934b). Yürüyen Devlet. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 25, 5-12.
- Aydemir, Ş. S. (1934c). 1789 İhtilalinin Mezarı Başında. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 33, 4-10.
- Aydemir, Ş. S. (1934d). Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 29, 5-14.
- Aydemir, Ş. S. (1934e). İş Kanunları Yeni Cemiyetin Temel Kanunlarından Biridir. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 30, 6-15.
- Aydemir, Ş. S. (1934f). İçtimai Zihniyet. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, (31): 42-42.
- Aydemir, Ş. S. (1970, 11 19). Kadro'yu Atatürk ve İnönü Teşvik Etmmişti. Milliyet Gazetesi.
- Aydemir, Ş. S. (2011). *Kadro ve İnkılap*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Belge, B. A. (1932a). Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 8, 36-39.
- Belge, B. A. (1932b). Rejimler Nasıl Değişiyor? *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 12, 27-32.
- Demirci, F. (2006). Kadro Hareketi ve Kadrocular. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 35-54.
- Ertan, T. F. (2003). Kadro dergisi Niçin Kapandı? *Atatürk Dergisi*, 3(4), 19-34.
- Gülalp, H. (1993). *Kapitalizm Sınıflar ve Devlet*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Günçe, E. (1981). Türkiye'de Planlamanın Dünü-Bugünü-Yarını. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı, 117-132.
- Halifeoğlu, M., & Kuzgun, M. (2016). Kadro Hareketinin Organik Aydın Yaratma 'Ülküsü'. *Amme İdaresi Dergisi*, 49(4), 65-84.
- Hayrettin, T. (1933). Ayarlı Milet ve Plan. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 18, 54-58.
- İnan, A. (1972). *Devletçilik İlkesi Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (1989). *Türkiye Cumhuriyetinin İkinci sanayi Planı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kadro Dergisi (1932). *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 1, 3-3.
- Kadro Dergisi (1933). *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 19.
- Kadro Dergisi (1934a). *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 34, 2-2.
- Kadro Dergisi (1934b). *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 35-36, 2-2.
- Kadro Dergisi (1934c). *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 25.
- Kadro Dergisi (1934d). *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 31, 15-15.
- Kansu, G. (2004). *Planlı Yıllar*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1932). Ankara Moskova Roma. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 12, 34-35.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1933). Ankara Moskova Roma. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 13, 29-31.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1934a). Moskova edebiyat Kontrasında. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 33, 27-32.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1934b). Sovyet Edebiyatı. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 35-36, 28-34.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1967). *Zoraki Diplomat*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1968). *Politikada 45 Yıl*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Karlı, İ. (2015). Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Döneminde Kadro Dergisi'nin İdeolojik Tasarımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 139-160.
- Kazancı, M. (2009). Özgün ve Yerli Bir Hareket Olarak Kadro ve İdeolojisi. *Tarih Okulu*, 3, 41-58.
- Kepkep, N. (1983). "Kadro" Hareketi Açısından Kemalist İdeoloji. *Prof. İbrahim Yasa'ya Armağan*, (43-56). içinde Ankara: Ankara Üniversitesi siyasal Bilgiler Fakültesikadro.
- Küçük, Y. (1981). Türkiye'de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı, 79-115.
- Orhan, A. (2009). Tek Partili Yılların Ekonomi-Politiki ve Kadro Hareketi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 120-147.
- Ölçen, A. N. (1982). 1923-1938 Döneminde Birinci ve İkinci Sanayi Planları. *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi*, (133-150). içinde Ankara: AÜ SBF Yayınları.
- Övgün, B. (2010). *Devlet ve Planlama*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sezen, S. (1999). *Türkiye'de Planlama*. Ankara: TODAİE Yayınları.
- Soyak, A. (2013). *İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (1979-1980). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel sayı, 289-325.
- Tekeli, İ., & İlkin, S. (2009). *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*. İstanbul: Bilge Kültür sanat.
- Timur, T. (2013). *Türk Devrimi ve Sonrası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tökin, İ. H. (1932a). Plan Mefhumi Hakkında. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 7, 36-43.
- Tökin, İ. H. (1932b). Milli Sermaye Hareketi. *Aylık Fikir Mecmuası*, 10, 20-25.
- Tökin, İ. H. (1932c). Türkiye El-Sanayii. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 5, 19-24.
- Tökin, İ. H. (1933a). Milli Kurtuluş Devletçiliği. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 19, 23-31.

- Tökin, İ. H. (1934). Beş Senelik Programın Manası. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 27, 26-30.
- Tör, V. N. (1932a). (Kadro)yu Teyit Eden Bir Eser. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 5, 37-38.
- Tör, V. N. (1932b). Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 1, 6-9.
- Tör, V. N. (1932c). Niçin ve Nasıl Sanayileşmemiz Lazım. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 6, 13-18.
- Tör, V. N. (1932d). Mefhum Teşkilâtı Değil Madde Teşkilatı. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 8, 13-17.
- Tör, V. N. (1932e). İktisat islerinde Devlete Veto hakkı ve İktisat Vekâleti. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 10, 13-19.
- Tör, V. N. (1932f). Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına. *Kadro aylık Fikir Mecmuası*, 2, 9-14.
- Tör, V. N. (1932g). Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 5, 13-18.
- Tör, V. N. (1933a). İktisatta İstiklal. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 22, 14-18.
- Tör, V. N. (1933b). Türk İktisadiyatının Erkânı Harbiye Dairesi: Âli İktisat Meclisi. *Kadro Dergisi*, 14, 12-17.
- Tör, V. N. (1933c). Devletçi Bir Ziraat siyasetinin Ana Prensipleri. *Aylık Fikir Mecmuası*, 20, 12-19.
- Tör, V. N. (1933d). Şehirlerimizin Güzelliğini Zevksiz Ev Sahiplerinin Tecavüzünden Kurtarmalıyız! *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 20, 47-48.
- Tör, V. N. (1934a). Kömürde Devletçilik. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 25, 13-20.
- Tör, V. N. (1934b). Sanayi Planından Sonra Ziraat Planı. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 35-36, 23-27.
- Türkeş, M. (1999). *Kadro Hareketi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Tüysüzöğlü, G. (2011). Kadro Hareketi ve Kadrocular. *Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 23, 19-31.
- Uyguner, M. (1993). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Yanardağ, M. (2012). *Kadro Hareketi*. İstanbul: Destek Yayınevi.
- Yazman, M. Ş. (1933). Elektrikli Türkiye. *Kadro Aylık Fikir Mecmuası*, 16, 42-46.

Araştırma Makalesi • Research Article

Osmanlı Arşiv Belgelerinde 1903 Malazgirt Depremi

1903 Manzikert Earthquake in the Ottoman Empire Archive Documents

Cihat Tanış^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Ahi Evran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 40100, Kırşehir/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-2000-731X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 01 Nisan 2017

Düzeltilme tarihi: 14 Eylül 2017

Kabul tarihi: 27 Eylül 2017

Anahtar Kelimeler:

Muş
Malazgirt
Bulanık
Deprem
Yardımlar

ÖZ

Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin en riskli deprem bölgelerinden birisidir. Bölgede tarih boyunca irili ufaklı birçok deprem yaşanmıştır. 1903 yılında Malazgirt'te yaşanan felakette bu depremlerden birisidir. 6,3 şiddetinde olan bu deprem sonrasında Malazgirt ve çevresinde 2803 kişi hayatını kaybederken binlerce bina hasar görmüştür. Depremin bölgede oluşturduğu yıkımın üzerine Osmanlı Devleti bölgeye imkânları dâhilinde yardım etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda ilk etapta çadır, ekmecek gibi temel ihtiyaçlar giderilmiştir. Bunlara ilaveten enkaz altında kalanların ivedi şekilde çıkarılabilmesi için bölgeye kazma, kürek ve amele gönderilmiştir. Ayrıca devletin doğrudan yaptığı bu yardımların yanı sıra farklı şehirlerden değişik yollarla yardımlar toplanarak bölge insanına ulaştırılmıştır. Böylelikle felaketzedelerin yaraları sarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, tarih ilminin penceresinden bakarak, 1903 Malazgirt depreminin bölgede sebep olduğu sosyal ve maddi etkiler ile devletin ne ölçüde afete müdahil olduğunu ortaya koymaktır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 01 April 2017

Received in revised form 14 September 2017

Accepted 27 September 2017

Keywords:

Muş
Manzikert
Bulanık
Earthquake
Aid

ABSTRACT

Eastern Anatolia is one of the most risky seismic zones of Turkey. A number of earthquakes with changing intensities occurred in the region throughout the history. The Manzikert Earthquake was one of those seisms. Registering a magnitude of 6,3 according to the data of AFAD, the earthquake caused 2803 direct fatalities. Thousands of homes were devastated as well. In order to pick up the pieces after the devastation caused by the earthquake, the Ottoman State rushed to help the people within the bounds of possibility. At the first stage, the state headed for meeting the basic needs, namely tent and bread. In parallel, pickaxes, shovels and labourers were sent to rescue the people from the wreckage in an expeditious manner. In addition to this direct assistance by the state, donations and grants from different cities were collected and sent to the local people. The earthquake-affected region was rehabilitated in this way. Hence, this study aims to reveal the social and material effects of the 1903 Manzikert earthquake in the related region as well as to what extent the state responded to the incident.

1. Giriş

Zelzele, Arapça kökenden gelen sözlükte *sarsma* anlamını ihtiva eden bir olaydır (Devellioğlu, 2002: 1176). Terim olarak, yer kabuğu içerisinde meydana gelen deformasyonların yarattığı ve jeolojide fay olarak tanımlanan kırılmalar sonucu oluşan yer sarsıntıları olarak tanımlanır. Deprem doğal afetler arasında en kısa süreli gelişen ve büyük yıkımlara neden olan bir doğa olayıdır (Yapıcı, 2015: 15; Kılıç, 1999: 671). Bu nedenle günümüzde gündemden hiç düşmeyen bir konu olma özelliğini

göstermektedir. Bunda Türkiye'nin deprem açısından son derece riskli bir coğrafyada yer almasının da etkisi büyüktür.

Türkiye, dünyanın en önemli deprem kuşaklarından biri olan Alp-Himalaya deprem kuşağının içerisinde yer almaktadır. Türkiye'nin üzerinde bulunduğu Anadolu Plakası; kuzeyde Avrasya, güneyde Afrika ve Arap Plakası, doğuda Doğu Anadolu Bloğu ve batıda Ege Bloğu tarafından çevrilmiştir. Bu tektonik konumu nedeniyle Türkiye topraklarının tamamına yakını deprem riski altındadır. Amerika Jeoloji Araştırma Kurumu'nun sunduğu listede; dünyada meydana gelmiş tarihi deprem sayısının yaklaşık %6'sının Türkiye'de

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: cihattanis@gmail.com

gerçekleştiği görülmektedir (Bikçe, 2015: 1). İkinci yüzyıldan 1950'lere kadar Kuzey Anadolu'da 191, Güney Anadolu'da 135, 11. yüzyıldan 1950'lere kadar Batı Anadolu'da 750, Orta Anadolu'da ise 42 deprem meydana gelmiştir (Özer, 2016: 99). Bu veriler durumun ciddiyetine ortaya koymaktadır. Bu bağlamda tarih boyunca Anadolu'da meydana gelen depremler nedeniyle on binlerce kişi hayatını kaybetmiş ve çok sayıda insan evsiz kalmıştır (Kesik, 2000: 29-31).

Muş, Doğu Anadolu Bölgesinde, sosyal ve kültürel açıdan oldukça öneme sahip tarihi bir şehirdir. Bölge depremsellik açısından Anadolu'nun birçok yeri gibi son derece riskli bir bölge olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle incelenmeye değer bir konumdur. Bölgede aktif fay yoğunluğu fazladır. Özellikle Doğu Anadolu Fayı, Karlıova ile İskenderun Körfezi arasında KD-GB doğrultusunda uzanan yaklaşık 550 km'lik uzunluğa sahiptir. Muş ve civarındaki önemli tektonik unsurların yanı sıra Muş'a yakın olan Bingöl, Bitlis, Erzurum ve Van illeri ve civarında bulunan tektonik unsurlar da bölgenin depremselliğini artırmaktadır. Bu nedenle Muş, Bakanlar Kurulu'nun 18.04.1996 tarih ve 96/8109 sayılı kararı ile geçerli kılınan *Türkiye Deprem Bölgeleri Haritasında* 1. derecede tehlikeli deprem kuşağında yer almaktadır (Işık vd., 2017: 2).

Deprem, birçok bilimsel disiplinin araştırma alanına girmektedir. Bunlardan başlıcası jeoloji ve sismoloji gibi bilim dallarıdır. Diğer taraftan tarih bilimi ise geçmişte yaşanan depremlerin sosyal ve ekonomik etkilerini ortaya çıkarabilmek amacıyla bu alanla ilgilenmektedir. Netice olarak farklı bilim dallarında depremler üzerine çok çeşitli çalışmalar yapılmaktadır (Yazıcı, 2012: 114). Tarih bilimi geçmişte yaşanmış depremlerle ilgili ortaya çıkardığı bilgiler ile depremlerin sosyo-ekonomik etkisini tespit etmeye katkı sağlayacaktır. Günümüz teknolojisinde, depremlerin ne zaman gerçekleşeceği tespit edilemiyorsa da nerede ve hatta hangi şiddette olabileceği hakkında bazı tahminler yürütülmektedir (Muşmal, 2008: 517). İnsanlar, çevresel birçok değişikliğe sebep olabilen bu hadise hakkında çok eski dönemlerden itibaren bilgiler vermişlerdir. Söz konusu bilgiler, günümüzde daha ayrıntılı bir hale dönüşmüş durumdadır. Bu çerçevede 1903 Malazgirt depremi ile ilgili Osmanlı arşivlerinde birçok belge bulmak mümkündür. Bunda Malazgirt depreminin aletsel ilk depremlerden biri olma özelliğine sahip olmasının etkisi büyüktür. Arşiv belgelerinde yapılan araştırmalar sonucunda küçük ölçekli veya hasarsız olmasına bakılmaksızın, bölgede hissedilmiş olan depremler doğrudan hükümete bildirilmiştir. Ayrıca belgelerde depremin gerçekleştiği bölgelerden istenilen yardım talebi, sarsıntının etkileri ve ne zaman meydana geldiği gibi bilgiler de tespit edilebilmiştir.

Depremler doğası gereği olayın meydana geldiği anda olup bitmemektedir. Bunların ortaya çıkardığı, sosyal ve iktisadi sonuçlar toplumlara ve devletleri uzun süre meşgul etmiştir. Özellikle büyük yıkımlara yol açan bir deprem sonrası bölgenin yeniden imarı ve orada yaşayan insanların yeniden normal hayata dönmeleri uzun zaman alabilmiştir (Kılıç, 1999: 671; Ürekli, 2010: 101). Geçmişte yaşanan doğal afetler sonucunda yaşanan bu sıkıntılar tarih araştırmaları için önemli bir malzemedir. Böylelikle bölgenin tarihini aydınlatmaya katkı sağlanmaya çalışılacaktır. Bu nedenle 1903 Malazgirt depremini çalışma ihtiyacı duyulmuştur.

Ayrıca çalışmanın seçilmesindeki diğer bir neden de bu tür afetlerin tarihsel açıdan yeterince incelenmemesidir.

Netice olarak bu çalışmanın amacı; jeoloji bilimini ilgilendiren nedenler, magnitüd¹, fay hattı ve depremlerle alakalı yapılacak çalışmalar ile ilgili alanlarda bilgi vermek değildir (Üzen, 2014: 78). Aksine konuya tarih ilminin penceresinden bakarak, 1903 Malazgirt depreminin bölgede sebep olduğu sosyal ve ekonomik sonuçlar ile devletin ne ölçüde olaya müdahil olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Bunun için, başta Osmanlı arşiv belgeleri vd. kaynaklar kullanılarak depremde yaşananlar, devletin ve halkın bölgeye yaptığı yardımlar ve yapılan diğer çalışmalar ortaya konulmuştur.

2. Tarihi Belgelerde Depremin Meydana Gelişi ve Yıkımı

Malazgirtliler 28 Nisan 1903 tarihinde 6,3 şiddetindeki büyük bir deprem ile sarsılmışlardır. İlk şokun ardından alınan haberlerde birçok insanın hayatını kaybettiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda bölgede 2803 kişi hayatını kaybetmiş ve 12000 bina kullanılamaz hale gelmiştir.² Malazgirt'e yakın civar köylerden ise epey bir müddet haber alınmamıştır. Depremin hemen akabinde Bitlis Mutasarrıflığı, askeri birlikler ile yardım ekiplerinin olduğu bir grup ivedi şekilde bölgeye gitmişler ve incelemelerde bulunmuşlardır. Akabinde durum İstanbul'a bildirilmiş ve afetzedelere yardım edilmesi istenmiştir (BOA, Y.H.A.US, 447/14; BOA, Y.H.A.US, 447/18; BOA, BEO, 2056/154199).

Afetin ardından Malazgirt'teki kamu binalarının da içinde bulunduğu hemen hemen bütün yapılar yıkılmıştır. İlk belirlemelere göre 80 asker aileleri ile birlikte enkaz altında kalmıştır. Ancak daha sonra 831 askerin daha hayatını kaybettiği anlaşılmıştır (BOA, Y.MTV, 243/00041). Deprem Ahlat'ta da oldukça şiddetli hissedilmiş ve burada 35 hane yıkılmış, 2 kişi ölmüş ve 4 kişi de yaralanmıştır (BOA, BEO, 2055/154104). Felaketin yanı sıra depremzedeler her an yeni bir sarsıntı yaşanabileceği ihtimaline karşı soğukta sabaha kadar beklemek zorunda kalmışlardır. Kışlalardaki askerler, silahlar ve mühimmatta olası yeni deprem ihtimaline karşı dışarı çıkarılmıştır (BOA, HR.TH., 287/115). Anlaşılacağı üzere afetzedeler bir yandan felaketin yaralarını sarmaya çalışırken diğer yandan soğukla mücadele etmişlerdir. Depremin ardından bölgeye yağmur yağmaya başlamıştır. Bu nedenle enkaz altındaki yakınlarına yardım etmeye çalışan insanlar bir yandan da yağmur ve çamur ile mücadele etmişlerdir. Ayrıca depremzedeler soğukun etkisini azaltmak için ateş yakıp kendi imkânlarıyla ısınmaya çalışmışlardır.

Depremden sonraki birkaç gün içinde, birçok artçı sarsıntı hissedilmiştir. Depremde en çok hasara uğrayan yerler, Malazgirt ve Bulanık'tır. Bir kaç yapı dışında diğerleri ağır hasar görmüştür. Depremin ilk şoku atlatıldıktan sonra felaketin ne boyutta olduğu daha da iyi anlaşılmış ve bölgede birçok evin kullanılamaz hale geldiği görülmüştür (BOA, Y.MTV, 243/00041). Buna ilaveten başta Malazgirt olmak üzere bölgedeki birçok devlet kurumu, okul cami gibi yapılarda ciddi zarar görmüştür. Ayrıca depremin merkez üssü Malazgirt olmasına rağmen sarsıntılar çevre vilayet ve kazalarda da şiddetli bir şekilde hissedilmiştir.

3. Felaketten Sonra Yapılan Yardımlar

Depremi hemen ardından Bitlis Vilayetine gönderilen telgrafta enkaz altında kalanların ivedi şekilde kurtarılması ayrıca iskân ve iâşe gibi ihtiyaçların da bir an evvel yerine getirilmesi emredilmiştir (BOA, BEO, 2055/154094). Bu bağlamda yerel idareciler depremzedelere yardım için hükümetten bazı isteklerde bulunmuşlardır (BOA, İ.HUS, 105/1). Osmanlı Devleti ilk etapta afetten etkilenen ahaliye yardım için gerekli ihtiyaçların mahalli mal sandığından sağlanması talimatını vermiştir (BOA, İ.HUS, 105/11). Böylelikle ilk yardımların hızlı bir şekilde bölge insanına ulaştırılması hedeflenmiştir. Özellikle havaların soğuk olmasının da etkisiyle Dördüncü Orduya bir an evvel bölgeye çadır göndermesi emredilmiştir. Bunun üzerine hızlı bir şekilde çadırların bölgeye gönderilmesine başlanmıştır. Benzer şekilde sağ kalanlar için iâşenin çevre vilayetlerden gönderilmesine karar verilmiştir (BOA, İ.HUS, 105/11). Hükümet, 29 Nisan günü Van ve Erzurum Vilayetlerine gönderdiği telgrafla iâşe ve çadır gönderimlerinde daha hızlı davranılması gerektiği uyarısında bulunmuştur (BOA, BEO, 2056/154199). Yardımlar bölgeye ulaştırılırken bir yandan da tetkikatlar yapılarak neye ihtiyaç olduğu doğru bir şekilde tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda yapılan ilk tetkikat sonucunda 150 çadıra acilen ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca enkaz altında kalanların çıkarılması için de bölgeye ilk partide 100 amele gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bunlara ilaveten hafriyat için kazma, kürek gibi aletlerinde gönderilmesi istenmiştir (BOA, BEO, 2058/154316).

Depremi artçı sarsıntıları birkaç gün daha devam etmiştir (BOA, BEO, 2068/155080). Erzurum 29 Nisan günü saat 7.30 civarlarında hafif surette 3 defa sarsılmıştır (BOA, BEO, 2055/154104). Bu sarsıntılar ister istemez bölge halkının tetikte ve huzursuz beklemesine neden olmuştur. Hükümetin emirleri doğrultusunda çadırların ve iâşelerin bir kısmı bölgeye ulaştırılmıştır. Yine ilk incelemeler doğrultusunda 2166 kişinin açıkta kaldığı bunların da ivedi şekilde çadıra ihtiyaç duyduğu belirtilmiştir. Buna ilaveten yaralıların tedavisi için gerekli şeylerin yapılması ve vefat edenlerin defin işlemlerinin halledilmesi emredilmiştir (BOA, BEO, 2058/154323). Van'dan 100 çadır daha bölgeye ulaştırılmıştır. Yerel yöneticiler bir yandan enkaz altında canlı kalan varsa onları kurtarmaya çalışırken diğer yandan vefat edenler defin edilmeye başlanmıştır (BOA, BEO, 2059/154384). Hükümet felaketzedelere daha fazla yardımda bulunabilmek amacıyla bazı vilayetlerde yardım kampanyası başlatmıştır (BOA, BEO, 2062/154579).

Bitlis Vilayeti yöneticileri aldıkları emre binaen devlet tarafından yapılacak yardımların miktarının belirlenebilmesi için depremin zararlarının tespitini içeren geniş çaplı bir tetkikat yapılmasını istemiştir (BOA, BEO, 2068/155080; BOA, BEO, 2161/16206). Raporların gönderilmesinin hemen ardından ise zarar gören binaların tamir edilmesi için Bitlis Vilayetine 129.500 kuruş verilmiştir (BOA, BEO, 2135/160061; BOA, BEO, 2155/161600). Yine bu bağlamda yıkılan evlerin yerine yeni barakaların yapılması, ahırların tekrardan inşası, telef olan çift hayvanlarının yerine yenisinin gönderilmesi gerektiği belirtilmiştir (BOA, BEO, 2063/154699). Böylelikle bölgenin yeniden imarının sağlanması amaçlanmıştır. Özellikle Malazgirt hükümet binası ağır hasar almıştır. Bu nedenle hükümet konağının tamiri için acele davranılması istenmiştir (BOA, BEO,

2200/164960; BOA, İ.DH., 1412/23). Bulanık telgrafnamesi de sarsıntılardan dolayı hasar almıştır. Burasının da bir an evvel tamir edilmesi planlanmıştır (BOA, DH.MKT, 737/73). II. Abdülhamid döneminin doğudaki önemli simgesi olan Hamidiye Alayları da bu afetten etkilenerek bazı mensupları hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır. Devlet bu durumda olanlara da aynı şekilde yardımda bulunulması talimatını vererek bu kişilerinde yaralarını sarmaya çalışmıştır (BOA, BEO, 2080/155931; BOA, BEO, 2196/157159).

Hükümet deprem sırasında memleketlerinde olmayan işleri için başka şehirlere giden vatandaşlarını düşünmüştür. Bu bağlamda örnek olarak; özel işleri için İstanbul'da bulunan Şeyh Ömer ve arkadaşları olan Mehmet ile Ali'nin memleketlerindeki depremden etkilenen yakınlarının yanına bir an evvel gitmeleri için onlara kolaylık sağlanarak idare-i mahsusa vapurları ile ücretsiz olarak memleketlerine gitmelerine izin verilmiştir (BOA, DH.MKT, 714/20). Devletin bölge halkına yaptığı en büyük yardımlardan birisi de depremden etkilenen Malazgirt ve Bulanık halkının 1903 senesi öşür vergisinden muaf tutulması olmuştur. Böylelikle ekonomik olarak zor durumda olan bölge halkının rahatlatılması amaçlanmıştır (BOA, ŞD, 1890/25).

Depremzedelere yardım yalnızca hükümet tarafından yardım yapılmamış aynı zamanda dış yardımlarda yapılmıştır. Bu bağlamda Avrupa ülkelerinin konsolosları tarafından çeşitli yardımlar yapılmıştır. Ancak bu yardım teşebbüsleri masumane olmaktan uzak Osmanlı Devleti'nin içişlerine müdahale niteliğindedir. Özellikle İngiliz konsolosun bölgede yaptığı faaliyetler oldukça önemlidir. Sarsıntının ardından bölgeye giden konsolos mahalli idarecilerle hiçbir temas kurmadan doğrudan halka yardım ulaşturmaya çalışmıştır. Osmanlı hükümeti bu hareketin ardından yerel idarecilere konsolosların izin almadan halkla doğrudan temas geçmemesi, yapacakları yardımları da yerel idareciler aracılığıyla yapmaları gerektiğini bilhassa vurgulamıştır (BOA, İ.HUS, 107/116; BOA, DH.TMIK.M., 153/41).

4. Sonuç

Malazgirt'in tarihinde yaşadığı en yıkıcı depremlerden birisi olan 1903 depremi şiddeti ve etkileri göz önüne alındığında bölgeye ne kadar büyük bir zarar verdiği bu araştırmayla daha iyi anlaşılmıştır. 28 Nisan 1903 tarihinde meydana gelen depremde 2803 kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca sarsıntıların şiddetiyle Malazgirt ve çevresindeki binaların büyük bir çoğunluğu kullanılamaz hale gelmiştir. Malazgirt ve çevresinde görülen depremden sonra muhtaç ve yoksul bir durumda olan insanlara yardım elinin hemen uzatılması ve çekilen sıkıntıların azaltılması gerekiyordu. Özellikle zor durumda kalmış insanların en aciz anlarında devletin varlığıyla kendisini insanlara hissettirmesi ve onların yanında olduğunu göstermesi lazımdı. Osmanlı hükümeti bu amaçla ilk etapta bölgeye çadır, ekme vb. yiyecek ve yaralıları bez vermiştir. Bunun yanı sıra enkaz altındakileri kurtarma çalışmaları ve vefat edenlerin defin işlemleri mümkün olduğunca hızlı bir şekilde yürütülmeye çalışılmıştır. Hükümet ayrıca depremden zarar gören bölge halkının ekonomik sıkıntılarının giderilmesine de önem vermiştir. Depremde hayvanları telef olan köylülere yeni çift hayvanı verilmesi düşünülmüş ve yıkılan ahırların yerine de

yenilerinin yapılması için para yardımı yapılmıştır. Görüldüğü üzere Malazgirt depreminde büyük acılar

yaşayan felaketzedelerin mağduriyetlerinin giderilmesi için hükümet imkânlarını seferber etmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmada, 1903 depreminin incelenmesi neticesinde Malazgirt ve çevresindeki yapıların ve insanların afetten ne şekilde etkilendiği, depremin bölgeye sosyal ve ekonomik etkisi hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca hükümetin ve yerel yöneticilerin ihtiyaçları ve afetler karşısındaki davranışları hakkında bazı tespitler yapılmaya çalışılmıştır.

Notlar

¹ Magnitüd; yer kabuğunun bir deprem esnasında boşalttığı enerjinin çeşitli teknolojik aletlerle ölçülmesine denir.

² Depremin kaç şiddetinde ve Nisan'ın 28 veya 29'unda mı olduğu hakkında birçok kaynakta farklı bilgiler mevcuttur. AFAD'ın verilerine göre 28 Nisan'da 6,3 şiddetinde olmuş ve 2803 kişi hayatını kaybetmiş iken KOERI'nin verilerinde 29 Nisan'da 6,7 şiddetinde olmuş ve 600 kişi hayatını kaybetmiştir. Murat Bıkçe, "A database for fatalities and damages due to the earthquakes in Turkey (1900–2014)", *Natural Hazard*, Vol. 83, No 3, September 2016, s. 1374; Murat Bıkçe, "Türkiye'de Hasara ve Can Kaybına Neden Olan Depremler Listesi (1900-2014), 3. Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı, 14-16 Ekim 2015, İzmir, s. 4; http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprembilgileri/buyuk-depremler._Osmanlı_Arşiv_vesikalalarında_da_görebildiğimiz_kadarıyla_28_Nisan_üzerinde_durulmaktadır. BOA, BEO, 002055/154094. Ayrıca arşiv belgelerinde depremde hayatını kaybedenlerin sayısı kesin olarak saptanamamakla birlikte KOERI'nin verilerinin çok üstünde olduğu anlaşılmıştır. BOA, Y.MTV, 243/00041. Nitekim 1999 Gölcük Depremi gibi çok yakın bir tarihteki deprem hakkında bile farklı bilgiler varken 1903 yılında olmuş bir deprem hakkında bilgi kirliliğinin olması son derece normaldir. Ayrıca 1903 Malazgirt Depreminin aletsel dönemdeki ilk depremlerden bir tanesini olmasının bunda etkisi büyüktür.

Kaynakça

Bıkçe, M. (2015). Türkiye'de Hasara ve Can Kaybına Neden Olan Deprem Listesi (1900-2014). *Türkiye Deprem Mühendisliği ve Sismoloji Konferansı*, İzmir.

Bıkçe, M. (2016). A database for fatalities and damages due to the earthquakes in Turkey (1900–2014). *Natural Hazards*, 83(3), 1359-1418.

BOA, BEO, 2055/154104; 2055/154094; 2056/154199; 2058/154316; 2068/155080; 2058/154323; 2059/154384; 2062/154579; 2063/154699; 2068/155080; 243/00041; 2161/16206; 2135/160061; 2155/161600; 2200/164960; 2080/155931; 2196/157159.

BOA, DH.MKT, 737/73; 714/20.

BOA, DH.TMIK.M, 153/41.

BOA, HR.TH, 287/115.

BOA, İ.DH, 1412/23.

BOA, İ.HUS, İ.HUS, 105/1; İ.HUS, 105/11; 107/116.

BOA, ŞD, 1890/25.

BOA, Y.H.A.US, 447/14; 447/18.

BOA, Y.MTV, 243/00041.

Devellioğlu, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

Işık, E., Aydın, M. C., Bakış, A., & Özlük, M. H. (2012). Bitlis ve Civarındaki Faylar ve Bölgenin Depremselliği, *Bitlis Eren Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1(2), 153-169.

Işık, E., Bozkurt, N., & Taşkın, V. (2017). Muş İli Yapı Stoğunun Kanada Sismik Tarama Yöntemi ile İncelenmesi ve Bölgenin Depremselliği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 421-429.

JMO (2017). *Türkiye'nin Diri Fay Hattı Haritası*. (Erişim: 01.05.2017), http://www.jmo.org.tr/resimler/ekler/aac58e46db1fcb2_ek.jpg?tipi=2&turu=H&sube=0

Kesik, M. (2000). XII. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu'da Meydana Gelen Doğal Afetler ve Depremler, Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi*, s. 29-40.

Kılıç, O. (1999). Mühimme Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Depremler. *Osmanlı*, 5, 671-677.

Muşmal, H. (2008). Konya Eyaleti Ilgın Kazası'nda Yaşanan 1866 Depremi Üzerine Bir İnceleme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (20), 517-527.

Özer, S. (2016). 1938 Yılı Kırşehir Depremi. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 99-115.

Sezer, C. (2014). 1914 Isparta-Burdur Depreminde Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Yapmış Olduğu Yardımlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(1), 17-34.

Ürekli, F. (2010). Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür. *TALİD*, 8(16), 101-130.

Üzen, İ. (2014). 1942 ve 1943 Erbaa Depremleri. *Karadeniz Araştırmaları*, 40, 77-93.

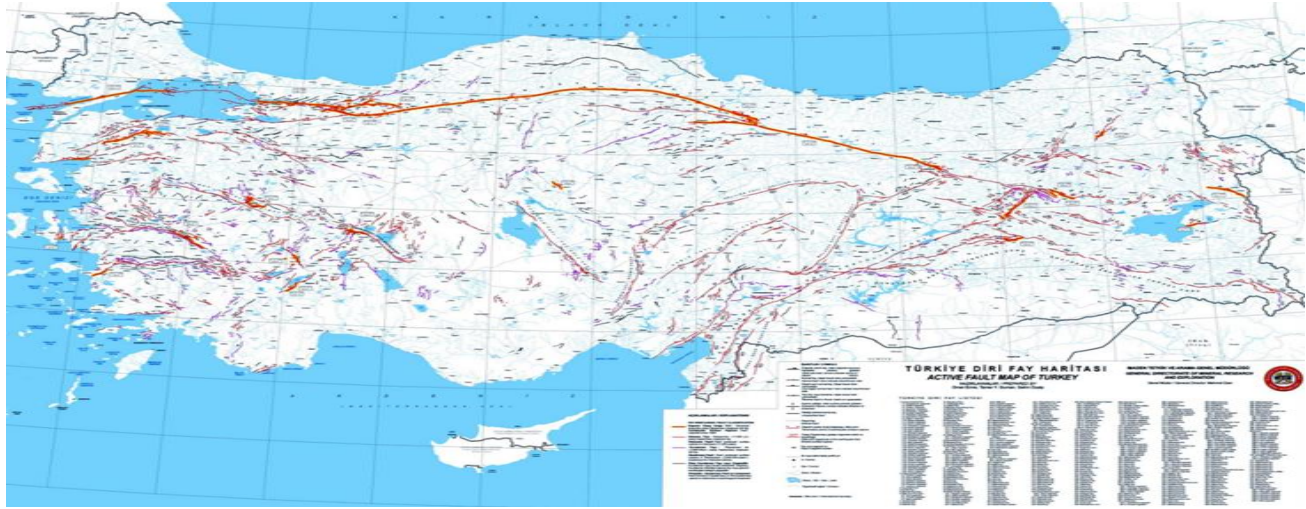
Yapıcı, H. (2015). Tarih Boyunca Erzurum'da Meydana Gelen Zelzeleler. *Mavi Atlas*, (5), 14-20.

Yazıcı, M. (2012). 1851 Meğri Depremi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28, 114-129.

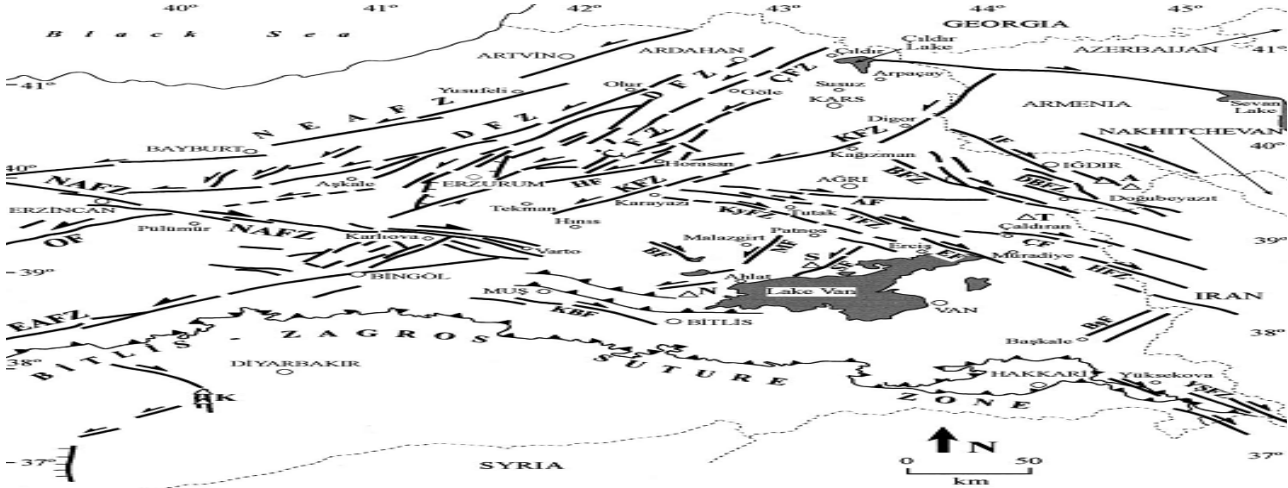
Ekler

Ek-1: Türkiye'nin Diri Fay Hattı Haritası.

Kaynak: (JMO, 2017).

Ek-2: Muş ve civarının tektonik yapısını gösteren harita.

Kaynak: (Işık vd., 2012)

Ek-3: Muş Vilayetinin Deprem Haritası.

Kaynak: (Işık vd., 2012)

Ek-4: Malazgirt Depremindeki İnsan Kayıpları ve Bina Hasarlarını Gösteren Tablo.

No	Tarih gg/aa/yy	Lokasyon Ülke (Şehir/Kasaba)	Mercalli		Derinlik (km)				Can Kaybı				Hasarlı Binalar	
			AFAD	KOERİ	AFAD	ISEE	TJES	AFAD	KOERİ	USGS	ISEE	WIKI	AFAD**	KOERİ
1	16-05-1900	Eskişehir	VI	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
2	12-07-1900	Kağızman/Kars	VIII	-	-	-	-	140	-	-	140	-	2000	-
3	19-12-1900	Doğubayazıt/Ağrı	VII	-	-	-	-	-	-	-	-	-	55	-
4	08-11-1901	Pasinler (Erzurum)	VIII	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2000	-
5	18-12-1901	Ayvalık (Balıkesir)	VIII	-	-	-	-	-	-	-	-	-	104	-
6	09-03-1902	Çankırı	IX	-	-	-	-	4	-	-	4	-	3000	-
7	28-04-1903	Malazgirt (Muş)	IX	-	-	-	-	2803	-	3500	3560	-	12000	-
8	29-04-1903	Malazgirt (Muş)	-	IX	-	-	-	-	600	-	-	600	-	450
9	28-05-1903	Göle (Ardahan)	VIII	-	-	16	-	1000	-	1000	1000	-	8000	-
10	06-08-1903	Bulanık (Muş)	VIII	-	-	-	-	54	-	-	-	-	-	-
11	04-12-1905	Pütürge (Malatya)	IX	-	30	-	-	-	-	-	-	-	15	-
12	19-01-1909	Foça (İzmir)	IX	-	-	-	-	8	*	*	8	*	1700	*
13	09-02-1909	Sivas	VII	-	--	-	-	-	-	-	-	-	5000	-
14	05-03-1909	Yedisu (Bingöl)	VIII	-	-	-	-	-	-	-	-	-	62	-
15	29-10-1909	Karamürsel (Kocaeli)	VII	-	-	-	-	-	-	-	-	-	13	-
16	18-08-1910	Palu (Elağ)	VIII	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1600	-
17	30-03-1912	Şemdinli (Hakkâri)	VIII	-	-	-	-	8	-	-	-	-	6	-
18	09-08-1912	Şarköy (Tekirdağ)	X	-	16	-	-	2836	-	-	2836	-	45169	-

Kaynak: (Bikçe, 2016)

Araştırma Makalesi • Research Article

Grafik Tasarım Programı Öğrencilerinin Ders Başarı Düzeylerinin Mezun Oldukları Liselere Göre Değerlendirilmesi*

Assessment of Graphic Design Program Students' Course Achievement Levels in Terms of Their High School Graduation

Mehmet Taragay Ayçe, ^a Orhan Sevindik ^{b,**}

^a Öğr. Gör. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, 34295, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6539-8182

^b Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, 34452, İstanbul/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-6162-7016

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 14 Kasım 2016
Düzeltilme tarihi: 29 Eylül 2017
Kabul tarihi: 16 Ekim 2017

Anahtar Kelimeler:

Başarı Düzeyi
Meslek Lisesi
Genel Lise
Grafik Tasarım Programı

ARTICLE INFO

Article history:

Received 14 November 2016
Received in revised form 29 September 2017
Accepted 16 October 2017

Keywords:

The Level of Success
Vocational High School
High School
Graphic Design

ÖZ

Bu çalışmada meslek yüksekokulu Grafik Tasarım programı öğrencilerinin bölüm derslerindeki başarı düzeyleri, mezun oldukları lise türleri göz önüne alınarak incelenmiştir. Çalışma, İstanbul Arel Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Grafik Tasarım programı öğrencileri temel alınarak yapılmıştır. Yöntem olarak öğrenciler, mezun oldukları liselere göre gruplandırılmış ve üniversite eğitimlerinde seçilen derslere göre başarı durumları incelenmiştir. Veriler, çeşitli istatistik yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Grafik Tasarım programındaki dersler incelendiğinde mezun olunan derslere göre başarı düzeylerinin değişkenlik gösterdiği görülmüştür.

ABSTRACT

In this study, the level of success of the vocational college graphic design program students in department courses has been examined regarding the types of the high schools that they have been graduated. The study has been based on the students of the graphic design program of İstanbul Arel University vocational college. As a method, the students have been grouped according to the high schools that they have been graduated and the achievement status has been examined according to the selected courses in university education. When the courses in the graphic design program have been examined, it has been observed that the levels of the success have varied according to the courses that they have graduated from.

1. Giriş

Meslek yüksekokullarının doğuşu, mavi yaka çalışan ile beyaz yaka çalışan arasındaki iletişimi etkin bir şekilde sağlayacak personele ihtiyaç duyulması ile olmuştur. Ara eleman olarak tabir edilen meslek yüksekokulu (MYO)

mezunları, işçi ile üst düzey yönetici arasında iletişimin aktif halde yürütülmesini sağlayan bir dönüştürücüdür.

Tarihi perspektiften bakıldığında önlisans düzeyindeki eğitimin, kitleselleşen insan topluluklarının ihtiyaç duyduğu eğitimi almaları sağlamak üzere ortaya çıktığını söylemek mümkündür (Karasar, 1981: 23). Önlisans uygulamalarının

* Bu çalışma, 04-05 Kasım 2016 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen 5. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/*Corresponding author*.
e-posta: orhansevindik@istanbul.edu.tr

yayınlaşması ise II. Dünya savaşı sonrasında üretimde ortaya çıkan eleman ihtiyacının en yüksek seviyesine ulaşması ile olmuştur. Fabrikaların ihtiyaç duyduğu elemanın hızlı bir şekilde yetiştirilerek üretime dâhil edilmesi, önlisansları önemli hale getirmiştir (Vardar, 1971: 12; Bahşi, 2011: 168).

Türkiye’de önlisans programları, kuruldukları günden bugüne, pek çok değişim yaşamış ve birbirinden farklı pek çok kurumun altında faaliyet göstermiştir (Kavak, 1998: 103-106; Odabaşı, 2013: 270). En son değişim ise 1982 yılında yürürlüğe giren Yüksek Öğretim Kanunu ile olmuştur. Önlisans uygulamaları ilgili Kanunla birlikte üniversitelerin çatısı altına girmiştir (Bedük, 1996: 91; Balcı, 1995a: 2; Balcı, 1995b: 14).

Mesleki ve Teknik Eğitim Bölgesi (METEB) Projesi ile birlikte mesleki ve teknik lise mezunlarının önlisans programlarına sınavsız geçiş yapabilme hakkı verilmiştir. Ancak uygulama eğitimin istenilen kalitede olmasını olumsuz etkileyerek beraberinde bir dizi probleme yol açtığı görülmektedir (YÖK, 2006a; YÖK, 2006b). Bir taraftan uygulamanın sonuçları tartışılırken, diğer taraftan, mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarına olan ilginin azalması, düz lise çıkışlı mezunların da önlisans programlarını kazanarak ilgili programlara gelmelerine yol açmıştır. Sınıflarda homojen olmayan bir görüntünün var olması, verilen derslerin verimini de çeşitli düzeylerde etkilediği düşünülmektedir (Özdemir, 2009: 96; Tunç, 2005: 77; Nargün ve Yüksel, 2009: 190-191; Henden, 2006: 158-159).

Grafik tasarımın, plastik sanatlar içinde bulunduğu konum itibariyle, işlevsel olarak diğer sanat dallarına göre farklı bir konumu vardır. Çünkü soyut bir yapısı olmasına rağmen ortaya çıkardığı ürünlerin ekonomik boyutunun var oluşu grafik tasarımı plastik sanatlardan ayırır (Becer, 1993: 47; Drucker ve McVarish, 2013: 7). Ayrıca, grafik tasarım uygulamaları sonucunda ortaya çıkan ürünlerin çeşitli yöntemler (baskı) kullanılarak çoğaltılabiliyor olması, grafik tasarımı kitle iletişiminin merkezinde önemli bir konuma yerleştirir (Tepecik, 1998: 67). Grafik tasarımın ana gayesi, insanların anlık bakışlarını ürünün üzerine çekerek, akılda kalıcı olmayı sağlamaktır. Böylece, grafik tasarım, ürettiği her türlü ürün ile çağımızın en önemli konusu olan pazarlama ve satış ikilisinin işlemindeki bir dişli haline gelerek istenilen amaca ulaşmaya katkı vermiş olur (Mercin ve Alakuş, 2009: 173-174).

Alan ile ilgili araştırmalar yürüten bilim insanları grafik tasarımın tarihini insanların mağara duvarlarına yaptıkları çizimlere kadar götürseler de, aslında grafik tasarım bir 20. Yüzyıl fenomeni olarak karşımızda durur (Ertosun, 2006: 5). Çünkü onu gerçekten var eden en önemli olgular son yüzyılda karşımıza çıkmıştır. Matbaanın gelişimi ve fonksiyonel hale gelişi, resimle sanatçının ortaya koyduğu biricik ürünün çoğaltılmasına olanak sağlaması, resmin içinden çıkan ama resimden tamamen farklı kurallara sahip olan bir dal olan grafik tasarımın doğmasına sebep olmuştur. Grafik tasarımın gerçek anlamda doğuşunu etkileyen bir diğer faktör ise; sanayileşmenin getirdiği büyük ve kalabalık kentlerdeki insanların artık birer kitle olarak algılanması ve bu kitlelere kısa yoldan ulaşarak onları manipüle edilmesinin zorunluluğudur (Sürmeli, 2013: 101-105).

19. Yüzyılın sonlarında ortaya çıkan çeşitli sanat hareketleri (Art and Crafts/Sanat ve El Emeği, Art Nouveau/Yeni Sanat ve Bauhaus Ekolü) grafik tasarımın gelişmesine yol açarak,

kendine özgü bir yapıya kavuşmasına olanak tanımıştır (Çakır, 2014: 21-26; Sözen ve Tanyeli, 1992: 78; Becer, 1999: 76; Tansağ, 1993: 256; Lynton, 2004: 158; Gombrich, 1980: 46). 20. Yüzyıla damgasını vuran 2. Dünya Savaşı ve ardından ortaya çıkan Amerikan hegemonyası, grafik tasarımında da Amerikan tarzının doğmasına yol açmıştır (Bektaş, 1992: 22; Becer, 1999: 277; Çakır, 2015: 27-28; Sürmeli, 2013, 102).

Cumhuriyet öncesi dönemdeki sanat ve grafik tasarım eğitim için dönüm noktası Sanayi-i Nefise Mektebi’nin kuruluşu olarak görülebilir. 1 Ocak 1882 yılında Paris Güzel Sanatlar Okulu/L’ecole Des Beaux okulu örnek alınarak kurulan okulda yer alan dört şubeden birisi Sanayi-i Tezyiniye şubesi olmuştur. Sanayi-i Tezyiniye şubesinde öğrenciler grafik tasarım temelli olan dersleri (nakş-ı tezyini, tezyinat-ı dahiliye, resm-i tezyini-i sinai ve freks ve pano) almışlardır. (MSGSÜ, 2011: 14-15). Günümüzde ise grafik tasarım eğitimi, ortaöğretim, önlisans, lisans, ve lisansüstü düzeylerde kendine yer bulmuştur (Sevindik, 2016: 43-45).

Önlisans düzeyindeki grafik tasarım eğitimi ‘Grafik Tasarım Programı’ adı ile Tasarım Bölümü altında eğitim ve öğretim faaliyetlerine devam etmektedir. Tasarım Bölümü ise Uluslararası Eğitimi Sınıflandırma Standardı’na (International Standard Classification of Education - ISCED) göre, 21 Sanat eğitim ve öğretim temel alanı içinde yer almaktadır (YÖK, 2011: 2-4). Grafik tasarım programlarındaki eğitim, teorik ve uygulama olmak üzere iki eksen üzerinde ilerlemektedir. Teorik düzeyde sanat ve çoğaltma (baskı) süreçleri anlatılırken, uygulama boyutunda ağırlıklı olarak paket programların kullanımı yer almaktadır.

Önlisans düzeyinde grafik tasarım eğitimlerine 1982 yılında yürürlüğe giren 2547 sayılı Kanun çerçevesinde yeniden şekillendirilen üniversitelerin bünyesinde rastlanmaktadır. Önlisans düzeyindeki ilk grafik tasarım eğitim 1982 yılında 4 üniversite bünyesindeki meslek yüksekokullarında başlamıştır. Günümüzde ise 36’sı devlet, 20’si vakıf ve 5’i vakıf MYO olmak üzere toplamda 61 üniversite bünyesinde önlisans grafik tasarım programı bulunmaktadır (YÖK, 2016).

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Araştırma;

- Grafik Tasarım Programı (GTP) mezunlarının, geldikleri lise türünün, aldıkları önlisans eğitimindeki başarı durumuna etkisinin olup olmadığını;
- Mezunların, aldıkları teorik ve uygulamalı derslerin birbirlerinin üzerinde etkisinin olup olmadığını;
- Grafik Tasarım Programı mezunlarının, öğrenim türünün (örgün ve II. Öğretim) mezuniyet not ortalaması üzerinde etkisinin olup olmadığını tespit etmeyi amaçlar.

Araştırmanın kapsamı ise; İstanbul Arel Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Grafik Tasarım Programı mezunlarının tamamıdır.

2.2. Araştırmada Kullanılan Yöntem

Araştırma kapsamında SPSS paket programı kullanılarak, mezunların verileri Ki-Kare bağımsızlık testi üzerinden değerlendirilmiştir. Ki-Kare bağımsızlık testi; iki ya da daha fazla birbirinden bağımsız değişken grup arasında ilişki olup olmadığını tespit etmek üzere kullanılmaktadır (Durmuş vd., 2013: 72). Ki-Kare bağımsızlık testinin uygulanabilmesi için gözlem sonuçları gruplandırılarak birleşik seriler oluşturulmuştur.

2.3. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırma kapsamında aşağıdaki alternatif hipotezler geliştirilmiştir. Yapılan Ki-Kare testi analizi sonuçlarına göre alternatif hipotezler kabul ya da reddedilmiştir. Alternatif hipotezler üç ana grup altında toplanmıştır.

- (i) Grafik Tasarım Programı mezunlarının, geldikleri lise türlerinin önlisans programında aldıkları derslerdeki başarısına etkisini inceleyen hipotezler;
  - H1: Mezun olunan lise, Grafik Tasarım Programı mezuniyet derecesini etkilemektedir.
  - H2: Mezun olunan lisenin, Grafik Tasarım Programındaki uygulamalı dersler üzerinde etkisi vardır.
  - H3: Mezun olunan lisenin, Grafik Tasarım Programındaki teorik dersler üzerinde etkisi vardır.
- (ii) Grafik Tasarım Programı mezunlarının aldıkları uygulamalı dersler (Grafik Tasarım I, II, III ve IV dersleri) ile teorik derslerin (Baskı Teknikleri ve Sanat Tarihi) birbirleri üzerinde etkisinin olup olmadığını inceleyen hipotezler;
  - H4: Sanat Tarihi dersindeki başarının, uygulamalı derslerin (Grafik Tasarım I, II, III ve IV dersleri) başarısı üzerinde etkisi vardır.
  - H5: Baskı Teknikleri dersindeki başarının, uygulamalı derslerin (Grafik Tasarım I, II, III ve IV dersleri) başarısı üzerinde etkisi vardır.
- (iii) Öğrenim türünün (Örgün ve ikinci öğretim) derslerdeki (uygulamalı ve teorik) başarının ve mezuniyet not ortalamasına etkisini inceleyen hipotezler;
  - H6: Öğrenim türünün (Örgün ve ikinci öğretim), uygulamalı derslerdeki başarı üzerinde etkisi vardır.
  - H7: Öğrenim türünün (Örgün ve ikinci öğretim), teorik derslerdeki başarı üzerinde etkisi vardır.
  - H8: Öğrenim türünün (Örgün ve ikinci öğretim), mezuniyet not ortalaması üzerindeki etkisi vardır.

3. Bulgular

Araştırma kapsamında değerlendirmeye alınan 477 Grafik Tasarım programı mezununun geldikleri lise türleri dört gruba ayrılmıştır. Bunlar sırasıyla; Endüstri Meslek Lisesi, Meslek Lisesi, Kız Meslek Lisesi ve genel lisedir. Ayrıca önlisans mezuniyet notu ise 4 gruba bölünmüştür. Alternatif hipotez kapsamında mezun olunan lisenin, Grafik Tasarım programındaki mezuniyet derecesi üzerindeki etkisinin olup olmadığına dair bulgular, Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde; Grafik Tasarım programını en çok (%38,4) tercih edenlerin düz lise mezunu oldukları görülmektedir. İkinci sırada ise Kız Meslek Lisesi (%25,6) yer almaktadır. Önlisans mezuniyet not aralığının ise daha çok 2,00 ile 3,00 not aralığında yoğunlaştığı (%70) görülmektedir. En düşük aralık ise 3,51 ile 4,00 mezuniyet not aralığı (%8,8) olmuştur. En başarılı lise türü, Meslek Lisesi (%12,2) olurken, başarı oranı en düşük lise türü ise Endüstri Meslek Lisesi (%5,3) olmuştur. İlgili alternatif hipotez (H1) kapsamında yapılan Ki-Kare testi sonuçlarına göre; $P < 0,05$ (0,000) olarak bulunmuştur. Dolayısıyla alternatif hipotez (H1) kabul edilerek H0 reddedilmiştir. Gelenen lisenin, önlisans Grafik Tasarım programındaki mezuniyet notunu etkilediği sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Mezun olunan lise türüne göre; Grafik Tasarım Programı mezunlarının uygulamalı derslerdeki başarı durumunu değerlendirilmiştir. Değerlendirmede; GTP müfredatının dört dönem de yer alan Grafik Tasarım dersleri kullanılmıştır. Mezun olunan lisenin, GTP eğitimi sırasında alınan uygulamalı dersler üzerindeki etkisini değerlendiren Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2 incelendiğinde; GTP mezunlarının geldikleri lise türüne değerlendirmesinde, Kız Meslek (27 Kişi - %22,1) ve Meslek Lisesi (23 Kişi - %20,0) mezunlarının GTP uygulamalı derslerde daha başarılı oldukları görülmektedir. Uygulamalı derslerde Endüstri Meslek Lisesi (16 Kişi - %28,1) ve Düz Lise (39 Kişi - %21,3) mezunlarının başarı düzeylerinin daha düşük olduğu saptanmıştır. İlgili alternatif hipotez (H2) kapsamında yapılan Ki-Kare testi sonuçlarına göre; $P < 0,05$ (0,000) olarak bulunmuştur. Dolayısıyla alternatif hipotez (H2) kabul edilerek H0 reddedilmiştir. Gelenen lisenin, Grafik Tasarım programında görülen uygulamalı derslerdeki başarısı üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Grafik Tasarım programında alınan teorik derslerin başarısı üzerinde, gelen lise türünün etkisi de incelenmiştir. Teorik ders olarak; Sanat Tarihi ve Baskı Teknikleri dersleri kullanılmıştır (Tablo 3).

Teorik dersler genel olarak değerlendirildiğinde öğrencilerin başarı oranı (204 Kişi - %42,8) yüksek olduğu saptanmıştır. Lise türlerine göre bakıldığında, en başarılı lise türü 21 kişi (%11,5) ile Düz lise olurken, ikinci sırada 10 kişi (%8,7) ile Meslek Lisesi gelmektedir. Başarı oranının en düşük olduğu lise türü ise 33 kişi (%57,9) ile Endüstri Meslek Lisesi olmuştur. İlgili alternatif hipotez (H3) kapsamında yapılan Ki-Kare testi sonuçlarına göre; $P > 0,05$ (0,248) olarak bulunmuştur. Dolayısıyla alternatif hipotez (H3) reddedilmiştir. Gelenen lise türünün, Grafik Tasarım programında alınan teorik dersler üzerinde etkisi olmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Araştırma kapsamında verileri kullanılan Grafik Tasarım programı mezunlarının, programda okudukları dönemlerde aldıkları uygulamalı dersler ile teorik derslerin başarılarının, birbirleri üzerinde etkisi olup olmadığına dair hipotezler oluşturulmuştur.

Tablo 4’te, program mezunlarının aldıkları “Sanat Tarihi” dersindeki başarının uygulamaları derslerdeki başarı ile ilişkili durumunu ile ilgili veriler yer almaktadır. Hem “Sanat Tarihi” dersi, hem de Uygulamalı derslerdeki başarı puanları 5 gruba ayrılmıştır.

Tablo 1. Mezun Olunan Lisenin Önlisans Mezuniyet Derecesi Üzerindeki Etkisi

	MYO Mezuniyet Derecesi										SONUÇ	Ki Kare	
	2,00-2,50		2,51-3,00		3,01-3,50		3,51-4,00		Toplam			K ²	P
Lise Türü	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
End. ML	31	54,4	15	26,3	8	14,0	3	5,3	57	100	KABUL	35,942	< 0,05 (0,000)
K. Mes.	25	20,5	43	35,2	44	36,1	10	8,2	122	100			
Meslek	18	15,7	47	40,9	36	31,3	14	12,2	115	100			
Düz	47	25,7	70	38,3	51	27,9	15	8,2	183	100			
Toplam	121	25,4	175	36,7	139	29,1	42	8,8	477	100			

Tablo 2. Mezun Olunan Lisenin Uygulamalı Derslerdeki Başarı Üzerindeki Etkisi

	UYGULAMALI DERSLER BAŞARI NOTLARI												SONUÇ	Ki Kare	
	50-60		61-70		71-80		81-90		91-100		Toplam			K ²	P
Lise Türü	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
End. ML	16	28,1	16	28,1	14	24,6	7	12,3	4	7,0	57	100	KABUL	42,60	< 0,05 (0,000)
K. Mes.	10	8,2	18	14,8	26	21,3	41	33,6	27	22,1	122	100			
Meslek	7	6,1	21	18,3	28	24,3	36	31,3	23	20,0	115	100			
Düz	39	21,3	41	22,4	38	20,8	42	23,0	23	12,6	183	100			
Toplam	72	15,1	96	20,1	106	22,2	126	26,4	77	16,1	477	100			

Tablo 3. Mezun Olunan Lisenin Teorik Derslerdeki Başarı Üzerindeki Etkisi

	TEORİK DERSLER BAŞARI NOTLARI												SONUÇ	Ki Kare	
	50-60		61-70		71-80		81-90		91-100		Toplam			K ²	P
Lise Türü	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
End. ML	33	57,9	9	15,8	7	12,3	6	10,5	2	3,2	57	100	RED	14,87	> 0,05 (0,248)
K. Mes.	49	40,2	24	19,7	29	23,8	11	9,0	9	7,4	122	100			
Meslek	53	46,1	16	13,9	23	20,0	13	11,3	10	8,7	115	100			
Düz	69	37,7	37	20,2	31	16,9	25	13,7	21	11,5	183	100			
Toplam	204	42,8	86	18,0	90	18,9	55	11,5	42	8,8	477	100			

Tablo 4. Renk Bilgisi Dersi Başarısının Uygulamalı Derslerin Başarısı Üzerindeki Etkisi

	UYGULAMALI DERSLER BAŞARI NOTLARI												SONUÇ	Ki Kare	
	50-60		61-70		71-80		81-90		91-100		Toplam			K ²	P
Sanat Tarihi	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
50-60	45	23,8	48	25,4	47	24,9	37	19,6	12	6,3	189	100	KABUL	70,55	< 0,05 (0,000)
61-70	7	12,1	16	27,8	13	22,4	15	25,9	7	12,1	58	100			
71-80	8	9,8	19	23,2	18	22,0	23	28,0	14	17,1	82	100			
81-90	6	9,7	8	12,9	12	19,4	21	33,9	14	24,2	62	100			
91-100	6	7,0	5	5,8	16	18,6	30	34,9	29	33,7	86	100			

Tablo 5. Baskı Teknikleri Dersinin Başarısının Uygulamalı Derslerin Başarısı Üzerindeki Etkisi

	UYGULAMALI DERSLER BAŞARI NOTLARI												SONUÇ	Ki Kare	
	50-60		61-70		71-80		81-90		91-100		Toplam			K ²	P
Baskı Teknikleri	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
50-60	50	23,7	62	29,4	53	25,1	36	17,1	10	4,7	211	100	KABUL	107,44	< 0,05 (0,000)
61-70	10	15,2	13	19,7	15	22,7	18	27,3	10	15,2	66	100			
71-80	7	11,9	9	15,3	12	20,3	21	35,6	10	16,9	59	100			
81-90	1	2,2	6	13,0	13	28,3	13	28,3	13	28,3	46	100			
91-100	4	4,2	6	6,3	13	13,7	38	40,0	34	35,8	95	100			

Tablo 6. Öğrenim Türünün Uygulamalı Derslerdeki Başarı Üzerindeki Etkisi

	UYGULAMALI DERSLER BAŞARI NOTLARI												SONUÇ	Ki Kare	
	50-60		61-70		71-80		81-90		91-100		Toplam			K ²	P
Öğrenim Türü	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
Örgün	45	15,0	57	18,9	63	20,9	82	27,2	54	17,9	301	100	RED	3,041	> 0,05 (0,551)
II. Öğretim	27	15,3	39	22,2	43	24,4	44	25,0	23	13,1	176	100			
Toplam	72	15,1	96	20,1	106	22,2	126	26,4	77	16,1	477	100			

Tablo 4 incelendiğinde; program mezunlarının “Sanat Tarihi” dersinden aldıkları başarı notlarının not grupları arasında orantılı dağıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Uygulamalı derslerden başarılı olan öğrencilerin, Sanat Tarihi dersinden de başarılı olma oranı %33,7 (29 Kişi) olmuştur. Öte yandan Uygulamaları derslerde düşük başarı elde eden öğrencilerin, Sanat Tarihi dersinden de düşük başarı oranına (45 Kişi - %23,8) sahip olduğu tespit edilmiştir. İlgili alternatif hipotez (H4) kapsamında yapılan Ki-Kare testi sonuçlarına göre; $P < 0,05$ (0,000) olarak bulunmuştur. Dolayısıyla alternatif hipotez (H4) kabul edilerek, H0 reddedilmiştir. Ortaya çıkan sonuca göre; “Sanat Tarihi” dersindeki başarı durumu ile uygulamaları derslerdeki başarı durumu arasında bir ilişki vardır. Bir derste başarılı durumu diğer dersi etkilemektedir.

Araştırma kapsamında “Baskı Teknikleri” dersinin uygulamalı derslerdeki başarı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. “Baskı Teknikleri” dersi ve uygulamalı derslerden alınan puanlar 5 gruba ayrılmıştır. Konuyla ilgili veriler Tablo 5’de yer almaktadır.

İlgili tabloya göre; program mezunlarının “Baskı Teknikleri” dersinden 91-100 puan arası puan alan mezunlar ile uygulamalı derslerinde aynı puan aralığında puan alanların oranına bakıldığında, mezunların %35,8’i (34 Kişi) hem uygulamalı derslerde hem de “Baskı Teknikleri” dersinde aynı puan aralığındadır. Her iki derste de 50-60 puan aralığındaki mezun oranı ise %23,7 (50 Kişi) olmuştur. Uygulamalı derslerde 50-60 aralığında puan alan mezunların, “Baskı Teknikleri” dersinden 91-100 aralığında puan alma oranı ise %4,2 (4 Kişi) düzeyindedir. İlgili alternatif hipotez (H5) kapsamında yapılan Ki-Kare testi sonuçlarına göre; $P < 0,05$ (0,000) olarak bulunmuştur. Dolayısıyla alternatif hipotez (H5) kabul edilirken, H0 reddedilmiştir. “Baskı Teknikleri” dersindeki başarı durumunun uygulamalı derslerin başarı durumu üzerinde etkisi olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırma kapsamında yer verilen bir diğer grup hipotez ise öğrenim türünün (örgün ve ikinci öğretim) derslerdeki (uygulamalı ve teorik) başarının ve mezuniyet not ortalaması üzerinde etkisi hakkında oluşturulmuştur. Bu bağlamda, uygulamalı derslerdeki başarı durumu ile program

mezunlarının eğitim gördükleri öğrenim türü arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Konuyla ilgili veriler Tablo 6’da yer almaktadır.

Tablo 6 incelendiğinde; programdan mezun olan öğrencilerin 301’i (%17,9) örgün eğitim mezunuyken, 176’sı (%13,1) II. öğretim mezunudur. Uygulamalı derslerde örgün öğretim öğrencilerinin %17,9’u (54 Kişi) 91-100 arası bir puan alırken, II. öğretim öğrencileri için aynı not aralığındaki oran %13,1’dir (23 Kişi). Genel olarak değerlendirildiğinde ise mezunların en çok yoğunlaştığı oran %26,4 (126 Kişi) ile 81-90 puan aralığında olmuştur. İlgili alternatif hipotez (H6) kapsamında yapılan Ki-Kare testi sonuçlarına göre; $P > 0,05$ (0,551) olarak bulunmuştur. Dolayısıyla alternatif hipotez (H6) reddedilerek H0 kabul edilmiştir. Mezunların öğrenim türünün (Örgün ya da II. Öğretim), görülen uygulamalı derslerin başarısı üzerinde etkisi yoktur.

Program mezunlarının öğrenim türlerinin, teorik dersler üzerindeki etkisi ile ilgili ortaya çıkan veriler Tablo 6’da yer almaktadır. Teorik dersler olarak, Sanat Tarihi ve Baskı Teknikleri derslerinin notları kullanılmıştır.

Tablo 7’ye bakıldığında; her iki öğrenim türünün de teorik derslerdeki başarı oranları oldukça düşüktür. Örgün (%41,9 - 126 Kişi) ve II. öğretim (%44,3 - 78 Kişi) mezunlarının 50-60 puan aralığında yoğunlaştıkları görülmektedir. Öte yandan, 91-100 puan aralığına bakıldığında, örgün öğretimlerin %9,3’ü (28 Kişi) ilgili puan aralığındayken, bu oran II. Öğretimler için %8,0 (14 Kişi) olmuştur. İlgili alternatif hipotez (H7) kapsamında yapılan Ki-Kare testi sonuçlarına göre; $P > 0,05$ (0,715) olarak bulunmuştur. Dolayısıyla alternatif hipotez (H7) reddedilerek H0 kabul edilmiştir. Mezunların öğrenim türünün (Örgün ya da II. Öğretim), görülen teorik derslerin başarısı üzerinde etkisi yoktur.

Araştırma kapsamında, mezunların, mezuniyet derecesi üzerinde öğrenim türünün etkisinin olup olmadığına dair değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme kapsamında, program mezuniyet derecesi 4 gruba ayrılmıştır. Konuyla ilgili veriler Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 7. Öğrenim Türünün Teorik Derslerdeki Başarı Üzerindeki Etkisi

Öğrenim Türü	TEORİK DERSLER BAŞARI NOTLARI												SONUÇ	Ki Kare	
	50-60		61-70		71-80		81-90		91-100		Toplam			K ²	P
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
Örgün	126	41,9	52	17,3	56	18,6	39	13,0	28	9,3	301	100	KABUL	2,112	> 0,05 (0,715)
II. Öğretim	78	44,3	34	19,3	34	19,3	16	9,1	14	8,0	176	100			
Toplam	204	42,8	86	18,0	90	18,9	55	11,5	42	8,8	477	100			

Tablo 8. Öğrenim Türünün Mezuniyet Not Ortalaması Üzerindeki Etkisi

Öğrenim Türü	MYO Mezuniyet Derecesi										SONUÇ	Ki Kare	
	2,00-2,50		2,51-3,00		3,01-3,50		3,51-4,00		Toplam			K ²	P
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%			
Örgün	76	25,2	107	35,5	90	29,9	28	9,3	301	100	RED	0,684	> 0,05 (0,877)
II. Öğretim	45	25,6	68	38,6	49	27,8	14	8,0	176	100			
Toplam	121	25,4	175	36,7	139	29,1	42	8,8	477	100			

Tablo 8'e göre; örgün öğretim mezunlarının %35,5'i (107 Kişi) 2,51-3,00 arası bir puan alırken, II. Öğretim mezunları için aynı aralıktaki oran %38,6 (68 Kişi) olmuştur. Bunun yanında mezunların toplamda %36,7'si (175 Kişi) 2,51-3,00 aralığında bir derece ile mezun olmuşlardır. Öte yandan, öğrenim türlerine göre mezuniyet derecesinin dağılımına bakıldığında, her iki tür içinde benzer bir dağılım olduğu saptanmıştır. İlgili alternatif hipotez (H8) kapsamında yapılan Ki-Kare testi sonuçlarına göre; $P > 0,05$ (0,877) olarak bulunmuştur. Dolayısıyla alternatif hipotez (H8) reddedilerek H0 kabul edilmiştir. Mezunların öğrenim türünün (Örgün ya da II. Öğretim) mezuniyet derecesi üzerinde bir etkisi bulunmamaktadır.

4. Sonuç ve Öneriler

Yapılan ölçümler sonucunda; mezunların geldikleri lise türünün, okudukları Grafik Tasarım programındaki mezuniyet notları üzerinde etkisi bulunmaktadır. Öğrencilerin meslek lisesi ya da düz liseden gelme durumlarına göre program başarıları değişiklik göstermektedir. Meslek lisesinden gelen öğrencilerin mezuniyet notları daha yüksekken, düz lise çıkışlılar daha düşük not ortalamasına sahiptir. Bu durumun, programın uygulamalı ders yoğunluğunun fazla olmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Düz lise çıkışlı öğrencilerin de başarısını arttırmak için uygulamalı dersler yeniden revize edilmeli ve düz lise çıkışlı öğrenciler için de uygun hale getirilmelidir.

Lise türünün etkisi, uygulamalı derslerde de kendini göstermiştir. Meslek lisesi çıkışlı öğrencilerin, Grafik Tasarım programında görülen uygulamalı derslerdeki başarı oranları daha yüksek iken, düz lise çıkışlıların başarı oranı düşüktür. Uygulamalı dersleri yapısal olarak gözden geçirilerek heterojen öğrenci grubuna göre yeniden yapılandırılmalıdır.

Lise türünün, teorik dersler üzerindeki etkisine bakıldığında ise lise türünün teorik derslerdeki başarı üzerinde bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Teorik derslerin tüm öğrenciler için uygun bir yapıda olduğunu söylemek mümkündür.

Teorik derslerin uygulamalı dersler üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Dolayısıyla teorik dersler ile uygulamalı dersler arasındaki ilişki kuvvetlendirilerek birbirlerini tamamlar hale getirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Öğrenim türü (Örgün ve II. Öğretim) ile öğrencilerin teorik ve uygulamalı derslerdeki başarıları üzerinde bir etkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla öğretim türü ile ilgili bir düzenleme ya da değişikliğin yapılmasının anlamlı olmadığını söylemek mümkündür.

Kaynakça

Bahşi, N. (2011). Meslek Yüksekokullarının Sorunları ve Yöneticilerinin Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 165-178

Balcı, S. (1995a). Meslek Yüksekokullarının Geliştirilmesi İçin Teklifler. *Ankara Üniversitesi Çankırı Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1, 1-5.

Balcı, S. (1995a). Türkiye'deki Meslek Yüksekokullarının Kuruluşu ve Gelişimi. *Ankara Üniversitesi Çankırı Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1, 11-17

Becer, E. (1993). Yaratıcılık ve Grafik Tasarım. *Anadolu Sanat Dergisi*, 1, 43-49.

Becer, E. (1999). *İletişim ve Grafik Tasarımı*. Ankara: Dost Kitabevi.

Bedük, B. D. (1996). Meslek Yüksekokullarının Problemleri ve Yeniden Yapılandırılmasının Gerekliliği. *21. Yüzyıla Doğru Meslek Yüksekokullarının Yeniden Yapılandırılması Sempozyumu*, Çankırı, 80-91.

Bektaş, D. (1992). *Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Çakır, Ş. (2015). *Modern Resim Sanatı ve Grafik Tasarım İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.

Drucker, J., & McVarish, E. (2013). *Graphic Design History (2nd Edition)*. UK: Pearson.

Durmuş, B., Yurtkoru, E.S., & Çinko, M. (2013). *Sosyal Bilimlerde SPSS'le Veri Analizi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

Ertosun, A. (2006). *Türkiye'deki Grafik Sanat Eğitimi ile Amerika'daki Grafik Sanat Eğitiminin Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Gombrich, E.H. (1980). *Sanatın Öyküsü*. (çev. B. Çömert) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Henden, R. (2006). Üçüncü Yılında Sınavsız Geçiş Uygulamaları: Alaplı Melek Yüksekokulu Örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 157-168

Karasar, N. (1981). *Önlisans Eğitimi ve Teknik Eğitimde Uygulanabilirliği – Tarama Modelinde Bir Araştırma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kavak, Y. (1998). Short-Cycle Higher Education: A Review of OECD Countries Experiences of Turkey. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 100-106.

Lynton, N. (2004). *Modern Sanatın öyküsü*. (çev. C. Çapan ve S. Öziş) İstanbul: Remzi Kitabevi.

Mercin, L., & Alakuş, A.O. (2009). *Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar Öğretimi*. Ankara: Pagema Yayıncılık

MSGSÜ (2011). *Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi Talimatnamesi*. İstanbul: MSGÜ Sanayi-i Nefise Mektebi-i Yayınları Çeviri Dizisi 1.

Nargül, Ş., & Yüksel, E. (2009). Meslek Yüksekokullarına Sınavsız Geçişte İzlenen kriterlerin Değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 9(2), 189-205.

Odabaşı, B. (2013). Mesleki ve Teknik Önlisans Programlarında Kalite Arayışı: Sınavsız Geçiş. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 269-286.

Özdemir, A. (2009). Veri Tabanlarından Bilgi Keşfi İle Meslek Yüksekokullarında Sınavsız Geçişin Değerlendirilmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, 13(40), 95-104.

- Sevindik, O. (2016). *Yükseköğretimde Grafik Tasarım Eğitimi ve Bir Model Önerisi*. Sanatta Yeterlik Tezi. İstanbul: İstanbul Arel Üniversitesi.
- Sözen, M., & Tanyeli, U. (1992). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Sürmeli, K. (2013). Amerikan Grafik Tasarımında Avrupa Modernizmi. *Fine Arts*, 9(2), 101-110.
- Tansuğ, S. (1993). *Çağdaş Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Tepecik, A. (1998). Hizmet Pazarlamasında Grafik Sanatların Yeri ve Önemi. *Konfeksiyon Teknik Dergisi*, (52), 65-71.
- Tunç, A. (2005). Yüksekokullarına Sınavsız Geçişin Değerlendirilmesi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 75-81.
- Vardar, Y. (1971). *Yüksek Öğretimde Önlisans Sorunu*. İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.
- YÖK (2006a). *Meslek Yüksekokulları: Mevcut Durum ve Öngörüler*. Ankara: Yükseköğretim Kurumu Yayınları.
- YÖK (2006b). *Meslek Yüksekokullarının Bugünkü Durumu ve Mesleki ve Teknik Ortaöğretim Okullarından Melek Yüksekokullarına Sınavsız Geçişin Değerlendirilmesi*. Ankara: Yükseköğretim Kurumu Yayınları.
- YÖK (2011). *Türkiye Yükseköğretim Yeterlilikler Çerçevesi (TYYÇ) Temel Alan Yeterlilikleri Sanat Temel Alanı Raporu*. Ankara: YÖK Yayınları. (Erişim: 01.08.2016), http://www.tyyc.sakarya.edu.tr/raporlar/21_SANAT_13_01_2011.pdf
- YÖK (2016). *Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi*. (Erişim: 13.09.2016), <https://istatistik.yok.gov.tr/>

Araştırma Makalesi • Research Article

Muş İli Özelinde Doğal Tarım ve Hayvancılığa Dayalı Sürdürülebilir Bir Ekonomik Gelişim

A Sustainable Economic Development Based on Natural Agriculture and Livestock Breeding in Muş Province

Ömer Arslan ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Makine Mühendisliği Bölümü, 49250, Muş / Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4190-5271

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 17 Ekim 2017

Düzeltilme tarihi: 03 Ocak 2018

Kabul tarihi: 18 Ocak 2018

Anahtar Kelimeler:

Doğal Tarım ve Hayvancılık

Muş Ovası

Sürdürülebilir Ekonomik Gelişim

SWOT Analizi

ÖZ

Muş ili, Türkiye'nin üçüncü büyük iç ovasına (Muş Ovası) ev sahipliği yapmaktadır. Bununla birlikte Malazgirt, Bulanık ve Liz ovaları da Muş ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Başta Muş Ovası olmak üzere Muş'ta yer alan ovalarda şimdiye kadar konvansiyonel tarım yapılmadığından, bu ovalar kimyasal gübre ve ilaçlamalardan etkilenmemiş ve temiz kalabilmiştir. İlin ovaları dışında kalan toprakları dağlık veya engebeldir. Bu dağlık ve engebeli topraklarda mera alanları ağırlıktadır ve buralarda %80 oranında mera hayvancılığı yapılmaktadır. Dünyada ve ülkemizde sağlıklı beslenme konusunda gittikçe yükselen bir bilinçlenmeye bağlı olarak doğal gıdaya rağbet gün geçtikçe artmaktadır. Bu artan talebi karşılayacak toprak alanlarının sınırlı olmasından dolayı da doğal gıda fiyatları konvansiyonel gıdaya göre oldukça yüksektir. Ancak Muş ili bu iki potansiyelini pazarda iyi değerlendiremediği için Türkiye'nin sosyo-ekonomik açıdan en az gelişmiş kentlerinden biridir. Bu çalışmada, Muş ilinin doğal tarım ve hayvancılıktaki potansiyelini değerlendirebilmek için ilin geçmişten günümüze ekonomik gelişimiyle birlikte ilin SWOT analizi göz önünde bulundurularak tarım ve hayvancılığa dayalı sürdürülebilir ve katma değeri olan bir ekonomik gelişim için yapılması gerekenler tespit edilmeye çalışılmıştır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 17 October 2017

Received in revised form 03 January 2018

Accepted 18 January 2018

Keywords:

Natural Agriculture and Livestock

Muş Plain

Sustainable Economic Development

SWOT Analysis

ABSTRACT

Muş has the third largest inland plain of Turkey (the Muş Plain) and the Malazgirt, Bulanık and Liz plains. These plains have remained virgin and unspoiled since no conventional agriculture has been applied to them. The territories outside the plains of the province are mountainous or hilly plains. In this mountainous and uneven terrain, pastureland areas are dominant and in these lands 80% grass-fed animal breeding is made. Due to a growing awareness of healthy nutrition in the world and in our country, the demand for natural food is increasing day by day and natural food prices are considerably higher than conventional food because of the limited availability of land to meet this increasing demand of it. Since Muş could not evaluate these two potentials well in the market, it is one of the socio-economically least developed cities of Turkey. In this research, the SWOT analysis of the province and from the past to today economic growth of the province will be considered together in order to assess the potential of the added value sustainable economic development based on natural agriculture and animal breeding.

1. Giriş

Muş ili Türkiye'nin sayılı büyük ovalarından birine sahiptir ve bu ova şimdiye kadar konvansiyonel tarım yapılmadığı için kimyasal gübre ve ilaçlamalardan etkilenmeden temiz kalabilmiştir. Ayrıca Muş ili 302.215 büyükbaş ve 1.021.142 küçükbaş hayvan sayısı ile, Türkiye'nin hayvan deposu olan Doğu Anadolu Bölgesi içinde önemli hayvancılık merkezlerinden birini oluşturmakta ve ilde %80 gibi yüksek bir oranla mera hayvancılığı yapılmaktadır (Muş Ovası

Tarım ve Hayvancılık Çalıştayı, 2017). Büyük bir doğal tarım ve hayvancılık potansiyeline sahip olan Muş ilinin, bu potansiyelini değerlendirerek kendine özgü bir tarım ve hayvancılık sektörü geliştirmesi gerekir.

Yurt içi ve yurt dışı pazar durumuna bakıldığında gıda sektöründe insanların beslenme ihtiyacından dolayı sürekli bir talebin olduğu ve bu nedenle de bu sektörde arz rekabetinin fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun bir sonucu olarak teknoloji, tarımsal mekanizasyon, her türlü

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: oyusufoglu@hotmail.com

kimyasal ilaç ve gübre kullanılarak tarımsal verimliliği yüksek ve doğal olmayan ürünler elde edilmekte ve bu ürünler işlenmemiş, yarı işlenmiş veya tam işlenmiş bir şekilde pazarlanmaktadır. Bu alanda çoğunlukla büyük bir rekabet vardır ve bu rekabette ana strateji; tarımsal ve hayvansal üretimi düşük maliyetle gerçekleştirerek başlangıçta rakiplere göre düşük fiyatla pazarda mal satmak ve ardından da etkin bir tanıtımla markalaşarak zamanla pazarda yer edinmektir. Ancak Muş ilinin sahip olduğu sert karasal iklim ve kış mevsiminin uzunluğu, bu tür yüksek verimliliğe dayalı tarım ve hayvancılığın yapılabilmesine imkân vermemektedir. Bundan dolayı Muş, konvansiyonel gıdaya dayalı ekonomik gelişim stratejisi için uygun bir il değildir. Ayrıca doğal olmayan tarım, çevreyle barışık olmayıp toprağın yapısında tahribata neden olduğundan sürdürülebilir de değildir. Doğal gıda insan için daha sağlıklı ve çevreyle barışık olarak elde edildiğinden gıda sektöründe doğal gıda üretimine yönelik rekabet daha azdır. Çünkü dünyada tarımsal arazilerin çoğu yılar içinde kimyasallarla kirlenmiş olduğundan organik tarımsal ekim alanları sınırlıdır ve bu alanların organik tarıma elverişli hale getirilmesi oldukça zor ve maliyetlidir. Oysa Muş Ovası'nda geçmişte konvansiyonel tarım neredeyse hiç yapılmadığından, herhangi bir masraf yapılmadan ve çaba harcamadan organik gıda üretimi rahatlıkla yapılabilir. Bu durum ilin ekonomik gelişimi için büyük bir potansiyel vaat etmektedir. Bu potansiyeli etkin bir şekilde değerlendirebilmek için özellikle mal üretiminin her aşamasının doğallığına riayet edilmelidir. Buna ek olarak üzerinde durulması gereken diğer bir önemli husus da doğal gıdada önemli bir yeri olan meracılığa dayalı süt ve et ürünleri konusunda Muş'un büyük bir potansiyele sahip olmasıdır. Meracılığa dayalı süt ve et ürünleri konusunda iyi bir tanıtım ve pazarlama stratejisiyle doğal gıda konseptinde farkındalık oluşturulabilir. Ayrıca bölgeye özgü ürünlerin coğrafi işaret ve tescilli yapılarak etkin ve hesaplı bir tanıtım ve reklam stratejisiyle ürünlerin bilinirliği sağlanır ve doğru bir pazarlamayla nitelikli bir gelişim temin edilirse gıda sektörü ilde beşeri sermaye birikimini sağlayabilir. Bu durum, Muş ekonomisinin diğer sektörlerde de istenilen gelişimi sergilemesi için bir lokomotif işlevi görebilir.

Bu çalışmanın birinci bölümünde doğal tarım ve hayvancılığın kavramsal çerçevesi, sürdürülebilir tarım için organik tarımın gerekliliği ve Muş ili hakkında genel bilgiler verilmiş, ikinci bölümde ilin geçmişten günümüze ekonomik gelişim ve sanayileşme çabaları konusuna değinilmiş, üçüncü bölümde ildeki aktif sektörlerin envanteri çıkarılmaya çalışılmış, dördüncü bölümde Muş ilinin ekonomik potansiyel açısından SWOT analizi ve değerlendirilmesi ele alınmıştır. SWOT, İngilizce Strengths (güçlü), Weaknesses (zayıf), Opportunities (fırsatlar) ve Threats (tehditler) kelimelerinin ilk harflerinden oluşturulan bir kelimedir. SWOT analiz tekniğiyle ilin güçlü (Strengths) ve zayıf (Weaknesses) yönleri tespit edilmeye ve kentlin ekonomik gelişimi için var olan fırsatlar (Opportunities) ve tehditler (Threats) saptanmaya çalışılmıştır. Beşinci bölümde ilin doğal tarım ve hayvancılık kapasitesinin korunması ve geliştirilmesi için hâlihazırda devam eden faaliyetler ile yapılması gereken çalışmalar ele alınmıştır. Altıncı bölümde doğal tarım ve hayvancılık ürünlerinden hak edilen katma değeri elde edebilmek için yöresel ürünlerin coğrafi işaretlerinin alınması, marka şehir bağlamında markalaşması ve pazarlanması konusunda yapılabilecekler

ele alınmış ve son olarak da yedinci bölümde bazı değerlendirmeler ve önerilerde bulunulmuştur.

1.1. Doğal Tarım ve Hayvancılığın Kavramsal Çerçevesi

Tarımsal ve hayvansal gıdalar insan sağlığı perspektifinde aşağıdaki gibi sınıflandırılabilir. Tarımsal ürünler organik, organik olmayan konvansiyonel gıda ve yabancı olarak yetişen bitkisel flora ve meyveler olarak ayrılırken hayvansal gıdalar ise organik, konvansiyonel ve mera gıdaları olarak sınıflandırılabilir. Organik ve organik olmayan gıda arasındaki farklar ile organik gıdanın daha sağlıklı olduğu konusunda dünya kamuoyunda yeterli bir bilinçlenme mevcuttur (Liebhardt, 2003: 31-45). Gıdanın organik olmasından, ürünün koruma ilaçları artıklarından arı olup sentetik hormonları, genetiği değiştirilmiş organizmaları ve kafamızda soru işareti oluşturan katkı maddelerini bünyesinde bulundurmadığı ve bunlara ek olarak üretiminin çevreyle barışık olduğu algılanmaktadır. Ancak hayvansal ürünlerde mera ve organik gıda arasındaki fark, bir başka deyişle mera ürünlerinin daha sağlıklı olduğu konusu kamuoyunda fazla gündeme gelmediği için yeterince bilinmemektedir. Bilim dünyasında son dönemlerde yapılan çalışmalar ve gelişmiş ülkelerde, özellikle ABD'de, bilinçli tüketicilerin bu konudaki faaliyetleri sonucunda mera eti, süt ürünleri ve diğer mera ürünlerin besleyicilik ve sağlık açısından, organik fakat sınırlı bir alanda ve tahılla beslenen hayvanlardan elde edilen gıdalara göre daha üstün olduğu dile getirilmektedir (Eatwild, 2017). Doğal olarak yetişen bitki florasının büyük kısmı mera ve ormanlık alanların fazla olduğu yerlerde bulunmakta, bu ürünler mevsimsel olarak mutfaklarda yer almakta ve bazen de alternatif ilaç olarak çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır. Örneğin Muş ilinde doğal semizotu, kenger, hiso, nisan, yabancı pancar otu, çağ bitkisi, uçkun, güllük, kuş konmaz, meyan kökü vb. bitkiler; alıç, kızılçık, yabancı erik, kuşburnu gibi çeşitli yabancı meyveler bölge halkı tarafından bilinmekte ve tüketilmektedir. Bu ürünler için nitelikli ve sertifikalı markalar oluşturulabilir. Mera ürünlerini ABD'de gündeme getirme konusunda öncü kişilerden biri olan Jo Robinson, ödüllü kitabında (2013) insanoğlunun şu anda tükettiği birçok meyve-sebzenin yabancı hayattan devşirilerek göze daha hoş gelme ve daha yenilebilir bir hale getirilme hikâyesini hatırlatmaktadır. Buna ek olarak mutfağımızda her gün tüketilen bu popüler gıdaların asıllarında bulunan birçok vitamin, mineral, protein, lif ve faydalı yağ asitlerini kaybetmiş olduğunu; yabancı sebze ve meyvelerin sağlık açısından daha üstün olduğunu dile getirmektedir. Muş'a has bu tür birçok yabancı gıda coğrafi işaretleri alınarak pazarlanabilir hale rahatlıkla getirilebilir. Fakat biz bu kısımda sağlık açısından organik ürünler kadar bilinmeyen mera ürünlerine odaklanacak ve bu konuda ortaya atılan argümanları özetleyerek mera ürünlerinin insan sağlığı açısından hayati önemini ve ekonomik potansiyelini ortaya koymaya çalışacağız.

Besi eti ve mera eti karşılaştırıldığında, meralarda yetişen sığır, kuzu ve keçide daha az toplam yağ, doymuş yağ, kolesterol ve kalori olduğu görülür. Örneğin Rule vd.'nin (2002: 1202-1211) bulgularına göre, merada yetişen sığırdaki toplam yağ miktarı derisiz tavukgöğsü, vahşi geyik ve Kanada geyiğindeki yağ miktarıyla aynıdır. Bu da, özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde baş gösteren

epidemik obezitenin önlenmesine büyük katkı sağlayacaktır. Geviş getiren bir hayvan meradan alınıp tahılla beslendiği zaman birçok değerli besleyici maddeyi kaybeder. Mera eti, tahılla beslenen hayvanın etinden E vitamini, C vitamini ve B vitaminleri gibi vitaminler; kalsiyum, magnezyum ve potasyum gibi doğal mineraller; beta-carotene ve omega-3s ile Conjugated Linoleic Acid (CLA) gibi sağlığı destekleyici yağ asitleri açısından daha zengindir (Duckett vd., 2009; Kraft vd., 2008; Couvreur vd., 2006). Örneğin merada yetişen sığır eti %7'lik bir Omega-3s oranına sahipken tahılla beslenen sığırlarda bu oran %1 civarındadır. Vücutta yağların birçok türü vardır. Omega-3s ve 6s gibibazı çoklu doymamış yağlar insanlar için önemlidir ve bu yağlar gıdalardan alınmalıdır. Bilimsel deneylerde, omega-6s yağ oranının omega-3s yağ oranının 4 katını aşması durumunda insanların obezite, diyabet, ateşli hastalıklar ve kanser gibi birçok hastalığa yakalanma riskinin arttığı ve sağlık sorunlarının yaşandığı tespit edilmiştir (Massiera vd., 2010; Simopoulos, 2002). Yapılan araştırmalarda tahılla beslenen hayvanlarda omega-6 oranının omega-3'e göre 20 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Merada yetişen sığırdan ise bu oran 3 katıdır. Merada yetişen hayvansal ürünlerdeki Omega-3s miktarlarının fazlalığı yeşil otlardan kaynaklanmaktadır. Çünkü Omega-3s alg ve yeşil yaprakların kloroplastlarında oluşur. Buradaki yağ asitlerinin %60'ı omega-3s'dir (Duckett vd., 1993: 2079-2088). Bu oranlar meralarda otlayan veya tahılla beslenen bütün büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar için geçerlidir. Sonuç olarak mera ürünleri sağlık için faydalı omega-3 ve CLA gibi bütün yağlar açısından zengin; hastalıklarla ilişkili yağlar açısından ise fakirdir (McAfee vd., 2011: 80-89). CLA insan sağlığı için çok önemli olup kanser riskini, şişmanlığı, şeker hastalığını ve birçok bağışıklık bozukluğu hastalığını azaltan önemli bir maddedir (Ip, vd., 1994:1050-1054). Örneğin hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda diyetdeki yüzde 0.05'lik küçük bir CLA artışının kanser tümörünü %50 oranında azalttığı görülmüştür. Ayrıca Aro ve arkadaşları (2000: 151-157) CLA'nın göğüs kanseri riskini %60 azalttığını tespit etmişlerdir. Buna ek olarak Dhiman ve arkadaşları (1999: 2146-2156) günlük gerekli CLA miktarının mera hayvanından elde edilen bir bardak süt, yaklaşık 30 g peynir ve bir parça et tüketilerek karşılanabileceğini ve bu durumun kanser riskini azalttığını belirtmişlerdir. Sütte göre daha besleyici olan mera yoğurdunu da günlük diyetimize eklediğimizde kanser riski daha da azalacaktır. Yoğurdun bu bilimsel çalışmada yer almamasının nedeni ABD gibi birçok gelişmiş ülkede yoğurdun yaygın olmaması ve tüketiminin süttan daha az olmasındandır. Omega-3s yağ asitleri, kalp ve beyne faydalı olmanın yanı sıra kanseri önleyici bir yağ asidi olarak vücuttaki her hücre ve sistem için hayati öneme sahiptir (Bagga vd., 2002; Simopolous ve Robinson, 1999; Siscovick vd., 1995). Bilindiği gibi E vitamini kalp krizini ve kanser riskini azaltmanın yanı sıra etkili bir antioksidan olarak yaşlanmayı geciktirme özelliğine sahiptir.

Hayvanların organik veya organik olmayan tahılla beslenmelerinin yukarıdaki besleyicilik değerlerini değiştirmediği, besleyicilik değerlerinin hayvanların taze otlaklarda yetişmesiyle doğru orantılı olarak arttığı iddia edilmektedir (Robinson, 2004). Fakat organik olmayan besicilikte, üretimin düşük maliyetle artırılması amaçlandığından, yemler açısından da sorun yaşanmaktadır. Birçok gelişmiş ülkede konvansiyonel hayvancılıkta

kullanılan yemler, hükümet sübvansiyonlarıyla düşük fiyatta tutulan, genetiği değiştirilmiş suni tahıl ve soyadan oluşmaktadır. Ayrıca buralarda maliyetin daha fazla düşürmesi için besi hayvanları belediye çöpleri, bayat hamur ürünleri, tavuk tüyleri ve şeker gibi yan ürün yemlerle de beslenmekte ve bundan dolayı bu hayvanlar organik olarak yetişen hayvanlara göre daha fazla ilaca gereksinim duyabilmektedirler. Bütün bunlara ek olarak mera hayvanları düşük stresli bir hayat sürdükleri ve dolayısıyla sağlıklı oldukları için kimyasal katkı maddeleriyle desteklenme, antibiyotik veya diğer ilaçlarla tedavi edilme gereksinimi duymazlar. Bu antibiyotiklerin bir kısmı insanlarda kullanılanlarla aynıdır. Bu ilaçlar besi hayvanlarında fazla kullanıldığında bakterilerin direnç geliştirmesine sebep olmaktadır. İnsanlar bu hayvanların ürünlerini tükettiğinde bu yeni dirençli bakterilerle enfekte olmaktadır. Bugün ABD'de üretilen antibiyotiklerin %70'nin konvansiyonel hayvan yetiştiriciliğinde kullanılması tehlikenin boyutunu açıkça göstermektedir (Mailhes, 2011).

Modern tarım, hayvancılık için tahılla beslenme üzerinde durarak üretimi artırmıştır ve tahıllar omega-6s yağlar açısından zengindirler. Bu yüzden saldırgan, sanayileşmiş tarım yönetim teknikleri kırmızı ette omega-3s yağ miktarını azaltmıştır. Modern tarımsal ürünlerde genellikle omega-3s seviyesi oldukça düşüktür. Paleolitik toplumlar ve günümüz toplumları üzerinde yapılan araştırmalar gösteriyor ki insanın vücut doğası bugünkü diyetten çok daha az doymuş yağ asitlerine uygun niteliktedir. Biz tahılla beslenen hayvansal ürünlerden mera ürünlerine geçiş yaptığımızda atalarımızın diyetine geri dönüyoruz demektir. Otlarla yetişen hayvanların ürünlerini yediğimizde vücudumuzun her sistem ve hücresi daha iyi çalışacaktır (Robinson, 2004; Mercola, 2014).

Balık genellikle mera etinden daha yağsız bir gıda olarak tercih edilip, ağırlıklı olarak omega-3s yağı için iyi bir kaynak olarak bilinmektedir. Sorun şu ki fosil yakıtlardan enerji üretimiyle çevreye salınan zararlı madde ve gazlar, sanayi ve birçok hizmet atıkları deniz ve gölleri kirlettiğinden balık ve su ürünlerinde cıva ve benzeri birçok ağır metal oranı gittikçe artmaktadır. Bilindiği gibi cıva sinir sistemi ve böbrekleri tahrip etmekte; hatta küçük bir miktarı bile doğmamış bebekler ile 0-6 yaş arasındaki çocukların beyin gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir. Bunun sonucunda tüketiciler, bazı deniz ve göllerdeki balık tüketiminin insan sağlığına zararları konusunda uyarılmaktadır. Örneğin ABD Gıda ve İlaç Kontrol Dairesi (FDA) ve Çevre Koruma Ajansı(EPA) birlikte hazırladıkları uyarılarda halkın Meksika Körfezinden avlanan kiremit balığı, köpekbalığı, kılıçbalığı ve iri uskumruyu tüketmemesi gerektiğini, çünkü bu balıkların yüksek miktarda cıva içerdiklerini belirtmekte, tüketicilerin bazı balıkları az yemeleri gerektiğini ve halkın yörelerine ait nehir ve göllerden gelen balıkları tüketirken su ürünleri uzmanlarının balıklara ilişkin uyarılarını dikkate almaları gerektiğini vurgulamaktadırlar (FDA, 2017a; FDA, 2017b). Birçok ülke için balıktaki cıva ve diğer ağır metaller konusunda uyarılar içeren buna benzer bilimsel çalışmalar yapılmaktadır (Örneğin, Jarup, 2003; Tuzen, 2009, Zhu vd., 2016). Diğer önemli bir husus da mutfaklarında balık yeme kültürü olmayan veya balığı sevmeyen birçok kişi için mera

etin omega-3s yağları açısından iyi bir seçenek olabileceğidir.

Sonuç olarak merada yetişen hayvanlardan elde edilen et, yumurta ve süt ürünlerini tüketmeyi seçtiğinizde hayvanların refahının gelişmesine, çevre tahribatının önlenmesine, küçük ölçekli çiftçilerin geçimine ve sürdürülebilir kırsal yaşamın devamına katkı sunmanın yanı sıra ailenize mümkün olabilecek en sağlıklı ve lezzetli gıdayı sunmuş olursunuz. Yukarıda izah edilen argümanlar dikkate alındığında mera gıda ürünlerinin öneminin gündeme gelecek tartışılması ve en sağlıklı gıda seçeneği olarak yakın gelecekte kabul görmesi kaçınılmazdır. Bu ürünlerin hem ulusal hem de uluslararası ölçekte kısa zamanda büyük bir pazarı olacak gibi gözükmektedir. Bu durumu doğru değerlendirip stratejik bir plan dâhilinde gerekli atılımları yapanlar, bu pazarda markalaşacakları için kazançlı çıkacaklardır.

1.2. Muş İline Genel Bakış

Türkiye'nin doğusunda yer alan Muş kenti, karasal iklimi ve 408.728 nüfusuyla sosyo-ekonomik açıdan ülkenin geri kalmış şehirlerinden birisidir (TÜİK ADNK, 2015). Muş, sanayileşme göstergeleri bakımından da son sıralarda yer almaktadır (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2016: 1029-1043). Ekonomideki geriliğin nedenleri olarak; yeterli tarımsal mekanizasyona dayanmayan tarımsal üretimin ilde egemen olması, gelişimin lokomotifi olan orta ve büyük ölçekli devlet yatırımlarının geçmişte yapılmaması, yetersiz sermaye birikimi, yetişmiş kalifiye eleman eksikliği, nitelikli girişimci sayısının yetersizliği, iklim koşullarının zorluğu, doksanlı yıllardan itibaren baş gösteren terör sorunu, yeraltı kaynaklarının yeterince ortaya çıkarılmayışı ve nitelikli nüfus ve var olan sermayenin gelişmiş batı illerine göç etmesi gösterilebilir. Ayrıca son çeyrek asırda eğitim ve gelir seviyesi yüksek bilinçli tüketicilerin, sağlıklı beslenme talebine hitap eden ve gittikçe büyüyen doğal gıda pazarının önemini farkına varamaması ve bu pazara uygun ürünlerin doğal gıda markası altında pazarlanmaması yaşanan olumsuzluklar arasındadır.

Muş halkının büyük kısmı kırsal alanda yaşadığı için, kentsel nüfus, Türkiye ortalamasının çok altında olup toplam nüfusun %37,9'unu oluşturmaktadır. Hâlbuki kent merkezlerinde yaşayan nüfus ortalaması Türkiye'de %91,3 tür (TÜİK, 2013). Muş'ta dağlık ve engebeli arazilerde mera alanları oranı yüksek, orman alanları oranı ise düşüktür. Bu durum bölgenin hayvancılık potansiyelini doğrudan olumlu yönde etkilediğinden doğal hayvan stokunun fazla olmasını sağlamıştır. Fakat tarımda büyük ölçüde geleneksel yöntemler kullanıldığı, teknoloji ve tarımsal mekanizasyondan yeterince faydalanılmadığı için verim çok düşüktür. Muş Ovası'nda yetiştirilen ürünler şekerpancarı, nohut ve tahıllarla sınırlıdır. Buna ek olarak küçük ölçekte tütün üretimi de yapılmaktadır (Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015). İl, büyük bir tarım ve hayvancılık kapasitesine sahip olmasına rağmen ifade edilen nedenlerden dolayı bu değerlerini şu ana kadar ekonomik bir çığırta dönüştürememiştir.

Geçmişte ilin bu tarım ve hayvancılık potansiyelini değerlendirmek amacıyla, 1970'li yılların sonunda sanayi alanında devlet tarafından önemli girişimler başlatılmıştır. Bu girişimler; ilin hayvancılık potansiyelini değerlendirmek amacıyla Muş Et ve Balık Kombinasyonu, meyan kökü

hammaddesini değerlendirmek amacıyla Muş Meyan Kökü Fabrikası ve tarımsal ürünleri değerlendirmek amacıyla da Muş Gıda Ürünleri Sanayii kuruluşlarının planlanması şeklinde olmuştur. Ancak, yapımı planlanan bu sanayi tesisleri farklı zamanlarda, fiziki olarak yaklaşık %80 gibi makine montaj aşamasında iken çeşitli nedenlerden dolayı bitirilmemiş ve atıl vaziyette bırakılmıştır (Asi, 2012: 43). Muş'un geçmişinde yaşanan sanayi alanındaki bu olumsuzluklar, bulunduğu bölgede aynı potansiyele sahip diğer illere göre geri kalmışlığının en önemli nedeni olarak gösterilmektedir. Çünkü bu tür büyük devlet işletmeleri geçmişte illerin gelişiminde lokomotif işlevi görmüştür. İlde bu olumsuz gelişmelere rağmen, son yıllarda devlet teşviklerinin de katkısıyla özel sektör, çoğunluğu küçük ölçekli ve az sayıda orta ölçekli sanayi işletmeleri kurmaya başlamıştır. İlde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme İdaresi Başkanlığı'nın (KOSGEB) 2011-2014 yılları arasında KOBİ'lere sağladığı hibe miktarı 3.714.523 TL (KOSGEB, 2015), Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın (DAKA) 2010-2014 yılları arasında KOBİ ve şahıs firmalarına sağladığı hibe miktarı 18.798.153 TL (DAKA Muş Yatırım Destek Ofisi, 2015), Doğu Anadolu Projesi'nin (DAP) 2013-2015 yılları arasında ilde desteklediği proje miktarı 11.415.500 TL olmuştur (DAP, 2015). Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu'nun (TKDK) 2012-2015 yılları arasında şahıslara sağladığı kırsal kalkınma hibe destek miktarı kabul edilen projeler bittiğinde 85.452.895 TL olacaktır (TKDK, 2015). Bu veriler kamunun ilde son yıllarda küçük ve orta ölçekli işletmelerin oluşumundaki önemli katkısını açıkça göstermektedir. Bu işletmelerin ve gelecekte kurulacakların ayakta kalabilmesi ve sürdürülebilir bir sanayi oluşumu için, stratejik bazı hamlelere ve ile özgü yapısal yeni bir kurguya gereksinim vardır. Devlet teşviklerinin etkin kullanımı ve doğru yapısal bir kurgu inşası için ilgili kamu kuruluşlarının katkılarına ek olarak Muş Alparslan Üniversitesi'nin (MŞÜ), ildeki odalar ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla Muş Sürdürülebilir Kalkınma Platformu'nun (MSKP) oluşturulması yerinde olacaktır. Bu platform öncülüğünde, Ankara merkezdeki ilgili aktörlerle uyumlu çalışılarak il için etkin bir ekonomik yapılanma ve sanayileşme stratejisi belirlenebilir. Ayrıca üretilen ürünlerin yüksek bir fiyata satılabilmesi, yani katma değer oluşturabilmesi için marka şehir bağlamında Muş'a özgü bir tanıtım ve pazarlama stratejisi geliştirilmelidir. Etkin bir tanıtım ve pazarlama stratejisiyle, üretilen doğal ürünler için pazarlar bulabilmek çok önemlidir. Çünkü bugün ildeki işletmelerin en büyük sorunu ürettikleri malları satabilecekleri pazarlar bulamamalarıdır. Buna ek olarak işletmeler, ürünlerini satabilecekleri pazarlar bulunabilmesi için mali ve yapısal çeşitli stratejik teşvik unsurlarıyla desteklenmelidir. Ürettiklerini satarak ayakta kalan ve gelişerek büyüyen işletmeler katma değer üretmeye başlayacak ve bu da ilin sürdürülebilir ekonomik gelişimini sağlayacaktır.

2. Muş Ekonomisi ve Sanayinin Geçmişten Günümüze Gelişimi

Muş ili genelinde halen 92 anonim şirket, 1097 limitet şirket, 17 kolektif şirket mevcuttur. Ayrıca 62 adet Tarımsal Kalkınma Kooperatifi, 1 adet Pancar Ekicileri Kooperatifi, 4 adet Esnaf Kefalet Kooperatifi, 3 Tüketim Kooperatifi, 6 Küçük Sanayi Sitesi Kooperatifi ve 2 Tütün Kooperatifi de

faaliyetlerde bulunmaktadır. İldeki 7 esnaf odasının toplam üye sayısı 4.374'tür. Bu firmalar içinde Sanayi Sicil Belgesi alan firmalar 127 adettir ve firmalarda istihdam edilen eleman sayısı 2862'dir. Muş Sanayi ve Ticaret Odasına kayıtlı imalatçı firma sayısı 95'tir (Muş Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü, 2015; Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015).

İlde faaliyet gösteren firmaların üretim alanları çimento, tarım makineleri, barit madeni işletmeciliği, tekstil, hazır giyim, mobilya, hazır beton, karma yem, unlu mamuller, süt ve süt ürünleri, şeker, sıcak asfalt, taş ve mıcır. Muş sanayisi ağırlıklı olarak küçük ve orta ölçekli işletmelerden meydana gelmektedir. Büyük ölçekli sanayi kuruluşları olarak şeker fabrikası ve çimento fabrikası; orta ölçekli işletme olarak barit fabrikası, tuğla fabrikası, mermer fabrikası, tekstil fabrikası ve muhtelif gıda, plastik ve metal eşya fabrikaları faaliyet göstermektedir (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2016:1029-1043). İlin en büyük sanayi tesisi olan Muş Şeker Fabrikası, 1982 yılından beri faaliyettedir. Fabrikanın kapasitesi 3.600 ton/gündür. Fabrika, kampanya döneminde şeker pancarı yetersizliği ve diğer nedenlerden dolayı tam kapasiteyle çalışmamasına rağmen il ekonomisine büyük katkıda bulunmaktadır. 2014 yılında 236.000 ton pancar işlenerek 32.370 ton şeker elde edilmiştir (Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., 2014: 55). 2009 yılında faaliyete giren çimento fabrikası ilin şu ana kadarki en büyük özel sektör yatırımdır ve yıllık çimento üretim kapasitesi 924.000 tondur. Üretilen çimento Doğu Anadolu Bölgesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile komşu Ortadoğu ülkelerine ihraç edilmektedir (Yurt Çimento, 2015).

Teşvik yasasıyla desteklenen tekstil, deri, plastik, metal işleri ve mobilya gibi sektörlerde ilde son zamanlarda önemli yatırımlar gerçekleştirilmektedir (Muş Valiliği, 2015). Bu teşviklerle gelişen Malazgirt ilçesindeki Tarım Makineleri İhtisas Sanayi Sitesi önemli bir yere sahiptir.

İlde Muş Organize Sanayi Bölgesi, Muş Sanayi Merkezi, Malazgirt Tarım Makineleri İhtisas Sanayi Sitesi ve 5 adet küçük sanayi sitesi bulunmaktadır. Bu küçük sanayi sitelerinin üçü il merkezinde, diğer ikisi Bulanık ve Malazgirt ilçelerinde hizmet vermektedir. Bunun dışında Varto ilçesinde bir adet küçük sanayi sitesi bitme aşamasındadır. İlde sanayinin gelişmesine büyük katkıda bulunacak Muş Organize Sanayi Bölgesinin (MOSB) yapımına 2002 yılında başlanmış ve bölge 2008 yılında hizmete açılmıştır. 90 hektarlık alanda 54 fabrika kapasiteli olarak planlanan MOSB'nin fiziki gerçekleşmesi tamamlanmış ve şu ana kadar 35 parsel tahsis edilmiştir. Bölgede 19 parsel boş bulunmakta ve arsaların yatırımcılara tahsis edilmesinde büyük kolaylıklar sağlanmaktadır. MOSB'de 8 firma üretim yapmakta olup 5 firma üretim aşamasında, 2 firma inşaat aşamasında ve 20 firma proje aşamasındadır. Üretime geçen firmalarda yaklaşık 85 kişi çalışmaktadır (Muş OSB Müdürlüğü, 2015). Ancak OSB'nin mevcut yerini belirlemede etkili olan yereldeki siyasi aktörlerin yer seçimi belirleme döneminde çıkar elde etme odaklı hareket etmeleri nedeniyle yerleşke iş dünyasından gereken rağbeti görmemiştir. Zira OSB yerleşkesi kent merkezinden 27 km uzaktadır. Ayrıca seçilen yer terör hedefi olma riski taşımaktadır. Bu sebeplerden ötürü tahsis edilen parsellere yatırım yapılmadığı ya da yatırım yapılan işletmelerden yeterli randıman alınamadığı için bölge şu an

için tam randımanla kullanılamamaktadır. İl merkezinde İl Özel İdaresi'ne ait Muş Sanayi Merkezi'ndeki toplam 39 gayrimenkulün hepsi yatırımcılara tahsis edilmiştir. Bu merkezdeki ağırlıklı sektörler tekstil, mobilya, gıda, metal ve plastiktir (Muş Valiliği, 2015).

3. İldeki Sektörlerin Envanteri

Muş ilinde şu anda öne çıkan sektörleri gıda, tarım alet ve makineleri, tekstil, madencilik, plastik ve inşaat yapı malzemeleri oluşturmaktadır. Bu sektörler aşağıda genel hatlarıyla ele alınacaktır:

Gıda Sektörü: Gıda sektörü, ilde öne çıkan sektörler arasında işletme ve çalışan sayısı açısından ilk sırayı almaktadır. Muş, bir tarım ve hayvancılık şehri olduğundan gıda sektöründe hammadde ihtiyacını yerelde temin etme avantajına sahiptir. Bu nedenle gıda alanında faaliyet gösteren birçok firma vardır. Gıda sanayisinde ilde öne çıkan sektörler lokum-şeker, un ve yem, süt ve süt ürünleri imalatıdır. İlin en büyük devlet yatırımı olan şeker fabrikası faaliyetlerine devam etmektedir. Bununla birlikte modern hayvan çiftliklerinin sayısı devlet hibe destekleriyle artmaktadır. Örneğin bu çiftliklerin 44 tanesi hâlihazırda TKDK tarafından yaklaşık %65 hibe desteğiyle kurulmuş veya kuruluş süreci devam etmekte olup 34 tanesi süt 10 tanesi ise et üretmek amacıyla desteklenmiştir (TKDK, 2015). İlde yeterli olmasa da faaliyette bulunan 7 süt işleme tesisi bulunmaktadır. Bu tesislerin toplam süt işleme kapasitesi 3.067 ton/yıldır. Bu işletmelerden dört tanesi DAKA ve TKDK hibe teşvikleriyle desteklenmiştir (DAKA Muş Yatırım Destek Ofisi, 2015; TKDK, 2015). Muş kaşarını mevsimlik olarak üreten 4 süt işleme firması mevcuttur (Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015). İldeki mera sütünden imal edilen Muş kaşarı, markalaşma veya pazarlama için özel bir çaba harcanmamasına rağmen, lezzetinden dolayı İstanbul Mısır Çarşısı'nda Trakya kaşarından sonra en pahalı kaşar olarak talep görmektedir. Ancak ildeki kaşar üreticileri yurt içi talebi bile karşılayamamaktadır. Muş kaşarının Türkiye'nin en sağlıklı ve lezzetli kaşarı yapılabilecek niteliklere sahip olması, doğru pazarlama stratejisiyle ülkenin en pahalı kaşarı olup dış pazarlarda da iyi bir fiyata satılabilme potansiyeline sahip olması anlamına gelmektedir. İlde küp şeker üretimi yapan iki önemli firma vardır. Bunlar Zümrüt Şeker ve Baltat firmalarıdır. Bu firmalardan Zümrüt Şeker'de 46 işçi çalışmaktadır. Firma günlük 30 ton kapasiteyle faaliyettedir. Baltat ise 22 kişi çalıştırmaktadır ve günlük 20 ton üretim kapasitesine sahiptir. Bu firmalar Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun tüm illerine satış yapmakta olup ülkenin tümüne açılmak için tanıtım ve pazarlama desteğine ihtiyaç duymaktadırlar (Muş Ovası Gazetesi, 2010; Muş Ovası Gazetesi, 2008).

Tarım Alet ve Makineleri Sektörü: Tarım alet ve makineleri ilde öne çıkan ve gelişme potansiyeli yüksek sektörlerden biridir. Tarım alet ve makineleri üretimi Malazgirt ilçesinde Tarım Makineleri İhtisas Sanayi Sitesi'nde (TARMİSS) yığılmış olup küme özelliği gösterme eğilimindedir. İlçede 10 adet üretici firma vardır. Bu fiziki kümeleme içindeki firmalar arasında patent başvurusunda bulunan, yeni ve farklı model makine üreten ve ihracat yapanlar vardır. Bu işletmelerden 5'i Malazgirt ilçesinde 1'i merkezde olmak üzere 6 tanesi DAKA'nın hibe desteklerinden yararlanmışır (DAKA Muş Yatırım Destek Ofisi, 2015). Sektörün iç ve dış

pazar potansiyeli, gerekli destek ve yönlendirmelerle büyük gelişme sergilenebileceğini göstermektedir.

Tekstil Sektörü: Tekstil, ucuz iş gücü, arsa tahsis kolaylığı, devletin sağladığı sigorta primi indirimi, vergi indirimi ve özellikle Ortadoğu ve Orta Asya pazarlarına yakınlık gibi faktörlerden dolayı gelişme gösteren bir sektördür. İlde faaliyet gösteren orta ve küçük ölçekli firmalar bulunmaktadır. Buna ek olarak Muş Valiliği öncülüğünde, 2016 Eylül ayı sonunda Muş merkeze bağlı Sungu beldesinde "Tekstil Kent" adlı proje faaliyete geçirilmiştir. Bu proje kapsamında başlangıçta yaklaşık 2500 kişinin istihdam edilmesi öngörülmektedir (Muş'un Sesi Gazetesi, 2016). Özellikle yukarıda bahsedilen komşu ülke pazarlarına yakınlık ve ucuz işgücünden dolayı gelişme potansiyeli yüksek olan bu sektörün desteklenmesi işsizlikten kaynaklı batıya göçü azaltabilir.

Mobilya İmalatı Sektörü: Mobilya imalatı sektörü yoğun emek gerektiren bir sektördür. İlin ucuz iş gücü potansiyeli, il ve bölgenin talebi, devletin sağladığı teşvikler ve komşu ülkeler ile Orta Asya pazarlarına ihracat potansiyelinden dolayı bu sektör ilde önemli bir yatırım kalemini oluşturmaktadır. İlde mobilya üretim sektöründe küçük ve orta ölçekli birçok firma faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu firmalar arasında yurt dışına küçük ölçekli ihracat yapanlar da bulunmaktadır (Dünya Gazetesi, 2011). Fakat bu sektörde birçok yoğun emek sektöründe olduğu gibi yeterli kalifiye eleman bulma sıkıntısı yaşanmaktadır. Ayrıca ihracat ve katma değer oluşturan ulusal pazar için gerekli olan ISO ve CE kalite standartlarında mal üretiminin gerekliliği konusunda yeterli bilincin olmaması gibi pazarlama ve tanıtım konusunda yaşanan yetersizlikler de göze çarpmaktadır.

Madencilik Sektörü: İlde barit, çimento hammaddelerinden kalker ve kil, tuz yatakları, mermer, tuğla, kiremit, kuvarsit, alçıtaşı, jips, kraki, kireçtaşı bulunmakta ve işlenmektedir. Sözü edilen madenler dışında ilde enerji hammaddeleriyle ilgili yapılan çalışmalar sonucunda Ziyaretköy sahasında linyit oluşumları tespit edilmiştir (MTA, 2015). İlde çimento, barit, tuğla ve tuz fabrikaları da bulunmaktadır. İldeki barit yataklarının bir kısmı değerlendirilerek hammadde olarak ihraç edilmektedir (Muş Valiliği, 2015). İldeki yer altı ve yer üstü kaynaklarının birçoğunun tespitinin Ankara merkezden ve yetersiz teknoloji kullanılarak yapılmış olması ve güvenlik sorunları sebebiyle ildeki madenlerin tam olarak tespit edilemediğine inanılmaktadır. Bu nedenle ilin yer altı ve yer üstü kaynakları yeni teknolojiler kullanılarak tekrar tespit edilmeli ve maden envanteri güncellenmelidir.

Plastik Sektörü: İlde plastik sektörüne yönelik olarak peynir kabı ve bidon imalatı yapan firmalar mevcuttur. Bunlardan özellikle Muş Plastik firması plastik bidon sektöründe hem ürün kalitesi hem de ilin lojistik avantajından faydalanarak Doğu ve Güneydoğu piyasasında yer edinmiştir (Plastonline, 2013). Bu sektörde mutfak ürünleri ile günlük hayatta kullanılacak plastik ürünler imal edecek firmalara ihtiyaç vardır. İlin lojistik konum avantajı taşıması, maliyeti yüksek olan bu ürünleri burada üreten işletmelerin İstanbul ve batıdaki diğer büyük merkezlerde üretim yapan firmalarla rekabet edebilmelerine olanak sağlamaktadır.

İnşaat Sektörü: İnşaat sektörü birçok sektörü harekete geçiren ve ekonomik canlılığı sağlayan kilit sektörlerden biri

olup il için oldukça önemli ve hızlı büyüyen bir sektördür. Ancak yetersiz planlama ve denetim, vizyon eksikliği vb. nedenlerden ötürü ilde çarpık kentleşme devam etmektedir. İlde 11 adet beton santrali, 12 adet taş ve mıcır üretim tesisi (agrega) ve 6 adet yapı denetim firması bulunmaktadır (Muş Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü, 2015). Bölgenin deprem kuşağında yer alması ve kışların uzun ve çetin geçmesinden dolayı inşaat sektörünün daha az maliyetle daha kaliteli ürün ve hizmet vermesi önemlidir. Bu bağlamda Muş Bazaltı, Liz Taşı, Şenyayla Bazaltı ve Muş Beyazı gibi ısı yalıtımı yüksek inşaat yapı taşı ve malzemelerini değerlendirebilecek, bunları inşaat sektörünün değişik alanlarında kullanılacak yapı malzemeleri haline getirebilecek işletmelerin kurulumu teşvik edilebilir (Muş Valiliği, 2015). Isı yalıtım yapı eleman ve malzemeleri, ilin bu doğal hammaddelerinden yapıldığında ilin ve bölgedeki diğer illerin ihtiyacını karşılayabileceğinden pazarı hazır bir üründür. Ayrıca inşaat sektörü özellikle niteliksiz elemanların istihdam edildiği alanlardan biri olduğundan ildeki genç işsizler için bir iş kapısıdır. Bu sektörde öne çıkan ana sorun ince işçilik yapacak kalifiye eleman eksikliğidir. Ayrıca bu sektörde yurt dışına açılmaya yönelik bir vizyona gereksinim vardır.

Enerji Sektörü: İlde kurulan Enerji ve Sulama amaçlı baraj ve Hidroelektrik Santrali (HES) işletmelerinin bir kısmı tamamlanmış bir kısmı ise inşaat aşamasındadır. İlde aktif olan Alparslan I Barajının, Malazgirt HES ve Varto HES'in yıllık toplam enerji üretimi 492.3GWh'tır. Ayrıca inşaat safhasında olan Alparslan II Barajı ve HES, Doğan HES ve Kamer HES'in inşası tamamlanmış durumda yıllık enerji üretimi 894.66 GWh olacaktır (DSİ, 2015).

Arıcılık: Muş ilinde önemli miktarda bal üretimi gerçekleştirilmektedir. Bununla birlikte kamunun sağladığı desteklerle bu miktar gittikçe artmaktadır. Örneğin TKDK şu ana kadar 21 işletmeye 1.535.460.56 TL parasal destek sağlarken Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü 2010-2014 yılları arasında 893.620,68 TL destek sağlamıştır (TKDK, 2015; Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, 2015). Muş ili bitki florasının zenginliği ve ekolojik şartlarının uygunluğundan dolayı üretilen bal kaliteli ve lezzetlidir. Ancak değişik kalitede üretilen organik ve organik olmayan bal üretimini sınıflandıracak bir birimin ve bu sınıflandırmaya bağlı etkin bir tanıtım ve pazarlama sisteminin yokluğuna ek olarak ambalajlama yetersizliğinden dolayı üreticiler baldan hak ettikleri ekonomik getiriyi elde edememektedir. Sonuç olarak organik arıcılık için uygun ekoloji ve endemik bitki florasına sahip olan ilde üretilen balın kalitesini tescilleyen bir birim meydana getirilirse il bu alanda Türkiye pazarında söz sahibi olmakla kalmaz dış pazarlara da açılabilir.

Meyvecilik: İlde meyvecilik ve bağcılık için ideal havzalar bulunmasına rağmen hâlihazırda bu konuda yerelin ihtiyacını karşılayacak üretim bile yapılamamaktadır. Hâlbuki geçmişte bağ ve bahçelerden bölge insanları geçimlerini sağlamaktaydı. Bu durum ilin doğru bir planlama ve stratejiyle bağcılık ve meyvecilik açısından önemli bir konuma gelebilecek potansiyeli olduğunu göstermektedir. Özellikle ile has üzüm çeşitleri, ceviz, armut ve elma gibi meyveler ve ilin gecikmeli gelen yazlarından dolayı geç turfanda olarak yetişen kiraz gibi pazar sorunu olmayan meyve çeşitleri yetiştirilerek ile ekonomik kazanç

sağlanabilir (Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015; Milliyet Gazetesi, 2016).

Turizm Sektörü: Muş, dağ-doğa turizmi, kültür turizmi ve kış turizmi potansiyelini değerlendirebilecek olan ancak yatırım ve tanıtım yetersizliklerinden dolayı turizm gelirleri olmayan bir ildir. İlin değişik bölgelerinde yer alan cami, köprü, hamam, kale ve kiliselerin restore edilip turizme kazandırılması gerekmektedir. Telli turna kuşu Türkiye’de sadece Bulanık ilçesinde yavrulamaktadır ve toy kuşunun ülke popülasyonunun üçte biri bu ilde yaşamaktadır (Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2015). Bunlar için kuş gözlem alanları oluşturulmalıdır. Höyük kazıları ile diğer arkeolojik kazılardan elde edilen tarihi eserler Muş’ta müze bulunmadığı için bölge müzelerinde sergilenmektedir. Malazgirt Panorama 1071 müzesinin yapılması ve önemli tarihi eserlerin onarılmasıyla ilde yakın bir gelecekte kültür turizmi canlanabilir.

Hizmet Sektörü: Muş ilinde hizmet sektörü özellikle Muş Alparslan Üniversitesinin kurulmasıyla birlikte canlanan bir sektör olmaya başlamıştır. İlde birbiri ardına restoranlar, kafeler ve marka ürünler satan mağazalar açılmaya başlamıştır (Sırım ve Çayın, 2014: 72). Mevcut işletmeler de daha modern bir tasarımla kendilerini yenileme çabası içine girmiştir. Ancak sektördeki bu hızlı büyümeyle doğru orantılı olarak nitelikli servis elemanı sıkıntısı yaşanmaktadır.

4. Ekonomik Potansiyel Açısından Muş İlinin SWOT Analizi

İlin sosyo-ekonomik yapısı ve potansiyeli analiz edilmeden ilin sunacağı fırsatlar görülemez ve bu fırsatlar değerlendirilerek katma değer oluşturabilecek sürdürülebilir ekonomik bir gelişim üretilemez. Muş il nüfusunun büyük çoğunluğu kırsalda yaşadığı ve doğal tarım ve hayvancılık ürünlerini doğal gıda olarak pazarlamadıkları için ilde ekonomik refah seviyesi düşüktür. Tarımda verimlilik için mekanizasyon ve teknolojinin kullanımıyla, hayvancılıkta da süt işleme ve et entegre tesisleri gibi tesislerin kurulmasıyla doğal gıda sektörü, şehrin ekonomik gelişimine büyük katkı sunabilecektir.

Bir ilin ekonomisinin gelişiminde şehirlerin oluşturacağı öz sermayenin önemi yadsınmaz. Her ilin sermaye birikimi için farklı potansiyelleri vardır. İller, ekonomik gelişim stratejisi kurgularken öncelikle kendi doğal kaynaklarına yönelik bir ekonomik büyüme stratejisi izlerler. Bu sermaye birikimiyle ilde diğer sektörler gelişebilir. Çukurova Bölgesi’ndeki ekonomik gelişim bunun en güzel örneklerinden biridir. Birçok büyük sanayici sermaye birikimlerini endüstriyel bir tarım bitkisi olan pamuğu ekerek veya pazarlayarak yapmışlardır. Daha sonra elde ettikleri bu sermayeyi farklı sektörlerde değerlendirmişlerdir. Yukarıda söylenenleri kanıtlayan en güzel örneklerden biri Sabancı Holding’in gelişim hikâyesidir. Sabancı Holding, Çukurova’nın verimli, sulak ve güneşli arazilerinden faydalanılarak üretilen pamuğu işleyerek, sonrasında tekstilden elde edilen finansal getirileri değerlendirerek Türkiye’de kayda değer bütün sektörlerde söz sahibi bir marka olmuştur (Eden, 2015).

Muş’un potansiyeli ise doğal tarım ve hayvancılıktır. Muş Ovası’nın yaklaşık %90’ı tarıma uygundur (Sönmez, 2014:

31; Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015). Ova, şu ana kadar konvansiyonel endüstriyel tarım yapılmamasından dolayı kimyasallarla kirlenmemiştir. Bu yönüyle Türkiye’nin temiz kalabilmiş ender ovalarından biridir. Bu durum ilin kalkınabilmesi için büyük bir şanstır ve Muş’un bu potansiyeli kenti şimdi ve/veya gelecekte önemli ekonomik merkezlerden biri haline getirebilecek imkânlar sunmaktadır. Çünkü dünyamızın gelecek açısından stratejik öneme sahip iki yatırım alanından biri tarım diğeri ise enerjidir. Muş Ovası bu bakımdan hem il sakinlerine hem de ülkeye büyük hizmet sunabilir. Özellikle dünyada önemi gittikçe artan organik tarım için hiçbir ek harcama ve yatırım gerektirmeksizin işlenebilecek bir ova olması il ve ülke için büyük bir nimettir.

Önceki bölümlerde geçmişten günümüze Muş ekonomisi ve sanayisi irdelenmiştir. Şimdi Muş ilinin ekonomik gelişim açısından güçlü ve zayıf yönleri, sunduğu fırsatlar ve ilin ekonomik gelişimine tehdit oluşturabilecek etmenler ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

4.1. İlin Güçlü Yönleri

Muş ilinin güçlü yönleri aşağıdaki ana başlıklarda toplanabilir:

Doğal Tarım ve Hayvancılık Potansiyeli: Türkiye’nin en büyük ovalarından biri olan Muş Ovası ile Bulanık Ovası, Malazgirt Ovası ve Liz Ovası ili hayvancılık ve tarıma dayalı sektörler açısından cazip ve güçlü kılacaktır (Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015). Ayrıca doğal meraların bolluğundan dolayı hem büyük bir hayvan stoku vardır hem de hayvanlar doğal beslendiğinden hayvansal ürünler doğal ve lezzetlidir. Bu da özellikle dünyada ve ülkemizde gittikçe artan sağlıklı beslenme talebine hitap edebilecek bir potansiyel sunmaktadır (Hallam, 2003: 180-181). Mera ürünleri kapalı alanlarda beslenen hayvanlardan elde edilen organik gıdadan daha sağlıklıdır. Bu durum mera süt ve et ve organik tarımsal ürünler için ilde yatırım yapacak firmalar için büyük ve karlı bir yatırım imkânı sunmaktadır.

Ayrıca Muş ilinin ekolojik yapısı, doğal meyve ve bitki florasının zenginliği organik arıcılık için oldukça uygun koşullar sağlamaktadır. Muş balı bölgede ünlü bir bal olmasına rağmen tanıtım yetersizliğinden dolayı Türkiye’de yeterince bilinmemektedir. Buna ek olarak ilde katma değeri yüksek organik endüstriyel tarımsal ürünler ekilebilir. Bunun için ilin toprak yapısı ve iklimine uygun tarımsal ürünlerin tespiti ve ilde yetiştirilebilmesi için iç ve dış paydaşların bilimsel araştırma ve saha çalışmalarına gereksinim vardır.

Lojistik Konum Avantajı: Muş Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun kavşak noktasında yer almaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin 6 iliyle sınır komşusudur. Komşu illerden Bitlis ve Bingöl’e 1 saat, Erzurum, Diyarbakır ve Batman’a 2 saat, Ağrı iline ise 3,5 saat uzaklıktadır. Sınır komşusu olmamasına rağmen Van ve Elazığ illerine karayoluyla yaklaşık 3 saat uzaklıktadır (Karayolları Genel Müdürlüğü, 2017). Muş’un çevre illerle karayolu ulaşımı genelde ovanın bitimiyle başlayan dağların yamaçlarından dolanılarak yapılmaktadır. Dolayısıyla bu

ulaşım yollarının birçok yerinde tüneller yapılarak ve dağlar yarılarak mesafenin büyük ölçüde kısaltılması imkânı vardır. Hatta bu ulaşım yollarından bazılarında mesafenin yarı yarıya düşürülebilme potansiyeli ilin lojistik konumunu daha da güçlendirmektedir. Bölgenin önemli illerine olan hâlihazırdaki karayolu yakınlığı ve mesafelerin daha da kısaltılma potansiyeli, ili İstanbul gibi uzak merkezlerde üretim yapan firmalar için potansiyel bir lojistik dağıtım merkezi yapmaktadır. Lojistik depolama kullanım amacına bağlı olarak genelde klasik depo, dağıtım merkezi, toplama merkezi, aktarma merkezi ve sipariş işleme merkezi şeklinde beşe ayrılmaktadır. Bunlardan dağıtım merkezi; üretici veya tedarikçilerin müşteri pazarına yakın noktalarda konuşturdukları ve büyük hacimli malları bir depoda toplayarak hızlı ürün teslimatı sağladıkları merkez olarak tanımlanmaktadır (Tanyaş ve Arıkan, 2013: 22). Bu tanım dikkate alındığında Muş'un bölge için ideal bir dağıtım merkezi olabileceği açıkça görülmektedir.

Ayrıca ilin İran'la bağlantılı demiryolu ağı vardır. Haftanın her günü Türk Hava Yolları (THY) Ankara, İstanbul ve belirli günler direkt Bursa; Pegasus Havayolları ise İstanbul ve İzmir seferleriyle havayolu ulaşımı sağlanmaktadır. Ayrıca ilin yukarıda bahsedildiği gibi bölgedeki önemli illere yakınlığı ve komşu ülkelerden Irak, İran ve Suriye'ye olan yakınlığı burada kurulacak sanayi tesislerine lojistik avantaj sağlayacaktır.

Genç ve Ucuz İşçilik Avantajı: Muş Türkiye'nin en genç nüfusa sahip illerinden biridir (TÜİK ADNK, 2015). Bu durum kurulacak işletmelere ucuz ve dinamik bir iş gücü avantajı sunmaktadır. İşletmeler bu sayede maliyetlerini düşürme olanağı bularak pazarda rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlayabilir.

Madencilik ve Yer Altı Kaynakları Avantajı: İlde çimento hammaddesi olarak kullanılan büyük miktarda kalker ve kil rezervi, tuz yatakları, mermer, iyi-orta kalitede tuğla-kiremit hammaddesi, büyük miktarda barit rezervi, kuvarsit, alçıtaşı, jips, kraki, kireçtaşı ve linyit rezervleri bulunmaktadır (MTA, 2015). İlin mevcut rezervleri ile henüz tespit edilmemiş maden rezervleri bu alanlarda işletmeler kurulmasına imkân sağlayacaktır.

Muş Alparslan Üniversitesi'nin (MŞÜ) Kurulması ve Gelişim Potansiyeli: MŞÜ, 10 yıllık geçmişi olmasına rağmen kampüs yapılanması için yapılan harcamalar, istihdam edilen personel ve sayıları yıllar geçtikçe artan öğrenciler ile şehrin ekonomisine katkı sağlamakta; ayrıca eğitim yoluyla direkt veya dolaylı olarak Muş'un sosyo-ekonomik gelişiminde önemli rol oynamaktadır. Örneğin MŞÜ'nün 2009 yılında öğrenci sayısı 1570 ve çalışan sayısı ise 252 iken 2017 yılında öğrenci sayısının, on bine, personel sayısının da bine yaklaşması bu katkının yıllar geçtikçe arttığını ispat etmektedir (Sırım ve Çayın, 2014; Günaydın Muş Gazetesi, 2015). Ayrıca Eylül 2017'de açılan MŞÜ Uygulamalı Bilimler Fakültesinin, ziraat ve veterinerlik alanlarına yönelik eğitim ve araştırma çalışmaları yaparak Muş'un tarım ve hayvancılıkta hak ettiği konuma kavuşması için katkılar sunması beklenmektedir (Milliyet Gazetesi,

2017). Tüm bu ilerlemelere rağmen Muş'un sosyo-ekonomik gelişmişlik açısından son sıralarda yer alması MŞÜ'ye ve ildeki tüm kamu kurum ve kuruluşlarına daha özverili çalışma sorumluluğu yüklemektedir. Ancak küçük illerde kurulan yeni üniversitelerin genelinde olduğu gibi yeterince kurumsallaşamama ve nitelikli personel istihdamını sağlayabilecek cazibe yoksunluğu gibi sorunlar MŞÜ'nün Muş'a katkısını sınırlandırmaktadır. Ayrıca MŞÜ yerleşkesi iki köy arasında sıkışmış ve dağ yamacının alüvyon zemini üzerindeki alanda konumlandırılmıştır. Bu durum deprem kuşağında yer alan bir il için problem teşkil etmektedir. Buna ek olarak üniversite kampüsü ile şehir merkezi arasında askeri alanların yer alması, Muş gibi küçük bir ilde kampüs yerleşkesinin ilin şehir meydanından yaklaşık 13 km uzak oluşu ve şehrin doğal gelişim yönünde olmaması üniversitenin ille bütünleşmesini engelleyen hususlardır. Bütün bu olumsuzluklar yer seçimi konusunda yanlış bir tercih yapıldığını göstermektedir. Bu bağlamda kampüs alanı belirlenirken dönemin yönetici kadrolarının bu konuda pek hassas davranmadıkları, gerekli olan ön araştırma ve incelemelerin yeterince yapılmadığı ve istişare mekanizmalarının pek sağlıklı işletilmediği sonucuna varmak pek de zor olmamaktadır. İşin üzüntü veren tarafı ise bu olumsuzlukların hiçbir surette giderilemeyecek olmasıdır.

4.2. İlin Zayıf Yönleri

İlin ekonomik gelişimine negatif etkisi olabilecek bazı unsurlar şunlardır:

Kalifiye Eleman Bulma Sorunu: İlin yatırımcı açısından en zayıf yönlerinden biri, bulunduğu bölgenin diğer illerinde de görülen yetersiz kalifiye ara elaman sorunudur. Bu durum profesyonel yönetici eksikliğinden başlayarak en alt seviyelere kadar birçok iş alanında kendini güçlü bir şekilde hissettirmektedir (Arslan, 2017a: 66-67). Az sayıdaki kalifiye eleman da çoğunlukla ildeki iş imkânlarının kısıtlı olması veya yetersiz ücretten dolayı batıdaki büyük illere göç etmektedir. Muş ili Türkiye'de doğum oranının en yüksek olduğu illerden biri olmasına karşın yoğun göçten dolayı il nüfusu sürekli azalmaktadır. Örneğin 2013'te il nüfusu 412.553 iken yüksek doğum oranına rağmen nüfus 2015'te 408.728'e düşmüştür (TÜİK ADNK, 2015).

Sermaye Yetersizliği: Yatırım ve işletme sermayesi yetersizliği il için bir diğer önemli bir sorundur. Sermaye göçü il genelinde orta ve büyük ölçekte işletmelerin kurulmasının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Bölgede yatırım yapma gücüne sahip işadamlarının, terör sorunu ve ilin küçük hacimli ekonomisinden dolayı mevcut sermaye birikimlerini batıdaki büyük illerde değerlendirmeleri sermayenin ilden gitmesinin önemli nedenleri arasında gösterilebilir. Yetersiz sermayeye çare olabilecek ortak iş yapma kültürünün bölgenin birçok ilinde olduğu gibi burada da çok az olması diğer önemli bir sorun olarak kendini göstermektedir (Arslan, 2017a: 67). Bu nedenle birçok firma yeterli kurulum ve işletme sermayesi olmadan işe girişmekte ve bunun sonucunda başarısız olmaktadır. Yeterli işletim sermayesi, iyi bir fikre dayanan ve bu nedenle başarılı olabilecek firmaların başlangıçta

ayakta kalıp kâra geçebilmeleri açısından çok kritik bir unsurdur. İşletme sermayesindeki yetersizlik ürün kalitesini kötü etkilemekle kalmaz birçok işletmenin gelir ve giderinin eşitlenerek kara geçmesini simgeleyen başa baş noktasına erişmek için gerekli zaman zarfındaki işletme harcamalarını karşılayamayarak iflas etmelerine neden olmaktadır.

Kurum ve Kuruluşlar Arası İletişim ve Koordinasyon Zayıflığı: Üniversite-sanayi ve kamu işbirliğinin zayıflığı, güçlü Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK'ların) olmayışı, aile şirketlerinin mikro, küçük veya orta ölçek boyutunda kalmaları, kurumsallaşamamaları ve modern üretim tekniklerini yeterince kullanamamaları önemli sorunlardır. Tüm bunlar, Ar-Ge'ye dayanan ve farkındalık oluşturabilecek katma değeri olan ürünlerin ortaya çıkmasını engellemektedir. Bunun sonucunda markalaşabilecek firmalar oluşmamaktadır.

Ara Malların Uzak Mesafelerden Temini: Bölge sanayisinin gelişmemesinden dolayı işletmelerin ara sanayi mallarını Muş içinden veya yakın illerden temin edememeleri büyük bir sorundur. Ara malların uzak illerden temini ürün maliyetlerinin yükselmesine neden olmaktadır. Örneğin tarım makineleri işletmeleri ve küçük ölçekli imalat atölyeleri ilde bir dökümhane olmadığı için ihtiyaç duydukları parçaları uzak illerin dökümhanelerinde yaptırmakta, bu da üretim maliyetinin yükselmesine neden olmaktadır.

Aşiretçilik (Klançılık): Muş ilindeki aşiretçilik yapısındaki bazı değişiklikler, ağalık otoritesini büyük ölçüde aşındırmasına rağmen bir klana bağlılık belirleyici bir aidiyet olmaya devam ettiğinden aşiretçilik halen ilde seçilen yönetim erkini belirleyici ana güç olmaya devam etmektedir. Milletvekili ve yerel yönetici seçiminin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarının yetkililerinin seçiminde de en etkin unsur olarak kendini göstermektedir (CHP Doğu ve Güneydoğu Komisyonu Raporu, 1999; Ateş Durç, 2009: 34-37; Ökten, 2010: 208). Bu durum ilin gelişiminde oldukça etkili olabilecek yöneticilerin daha nitelikli kişiler arasından seçilmesini engellemektedir. Muş'ta yerleşik şehirleşmiş bir kitlenin de "Muş'un Yerlileri" adı altında bu yapıya karşı çıkmaları klançılığı azaltmadığı gibi "Muş'un Yerlileri" adı altında başka bir klanı doğurmuştur. Bu da bu sorunu giderecek konum ve kapasitedeki kişilerin sorunun bir parçası olmasına yol açmıştır. Tüm bunlara ek olarak aşiretçilik, üretim için toplumun tüm kesimleriyle işbirliği, işbölümü ve dolayısıyla sermaye birlikteliğinin önüne geçmektedir.

İle Ait Verilerin Nicelik ve Nitelik Bakımından Yetersiz Olması: İle ait güncel verilerin nicelik ve nitelik bakımından yetersiz olması, derli toplu olarak bir yerde bulunamaması ve bazen de farklı kaynakların birbirleriyle çelişecek veri ve bilgiler içermesi yatırımcılar için büyük bir sorundur. Çünkü verilerin doğru olmayışı ve/veya doğru verilere erişimin zorluğu girişimcilerin yanlış karar vermesine ve planlar yapmasına neden olmaktadır.

Kaynakları Kısıtlı Yerel Yönetimler: Bölgedeki birçok ilde olduğu gibi Muş ilinde de yerel yönetimlerin ekonomik gelirlerinin azlığı ve kurumsal yetersizlik, yerel yönetimlerin illerin temel sorunlarını çözmeye bile zorlanmalarına neden olmaktadır. Bu durum yerel yönetimlerin illerin ekonomilerini ve sanayilerini canlandırabilecek gerekli altyapı çalışmalarını yapabilecek konumda olmamalarını doğurmanın yanı sıra bunların kentlerin ekonomik gelişmelerini teşvik etmek konusuna ilgisiz kalabilmelerine sebep olmaktadır. Sanayinin altyapı yetersizlikleri ise girişimciler için ekstra maliyet ve zaman kaybına neden olmaktadır. Bu sorun ancak sektörel kümelemenin gerçekleşeceği fiziki altyapı çalışmalarının merkezi otorite tarafından desteklenmesiyle çözülebilir.

Özel Sektörde Yetersiz Ücret, Kamuda Yetersiz ve Tecrübesiz Uzman Sayısı: Özel sektörde yetersiz ücret politikaları nedeniyle var olan az sayıdaki kalifiye eleman da daha iyi ücret için ilden göç etmektedir. Kamu kurumlarında eleman sirkülasyonunun tayin istemelerle doğudan batı illerine doğru olması Muş ilinde de yaşanan bir olgudur (Çaha ve Tutar, 2013: 18). Başka illere atanan tecrübeli elemanların yerine yeterli sayıda eleman bulunamaması ve/veya işe yeni başlayan ve yeterince deneyimli olmayan elemanların atanması kamu kurumlarında hizmet kalitesini düşürdüğü gibi işlerin zamanında yapılmamasına neden olmaktadır. Öte yandan il sivil toplum kuruluşlarının yeterince örgütlü olmayışı, yöneticilerinin yetkinlik sorunu, kamuda usulsüzlükleri ve keyfi uygulamaları, verimliliği gayri resmi denetimde aktif rol oynaması gereken bu kurumları pasif bir gözlemci konumuna ittiğinden kamuda hizmet verimi batıdaki illere göre düşük seviyededir (Arslan, 2017a:61-62).

Tarım ve Hayvancılıkta Bilim ve Teknolojiden Yeterince Yararlanmama: Tarım ve hayvancılıkta teknolojiden yeterince faydalanılmaması, organize olunmaması, hayvan sağlığının önemsenmemesi ve hayvansal ürünlerin yeterince hijyenik olmaması bu alanlarda yaşanan önemli sorunlar olarak gösterilebilir. Bu sorunlar doğal gıda üretimi verimini düşürmekle kalmamakta aynı zamanda kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir.

Girişimci Profiline Yetkinlik Sorunu: İldeki girişimci profiline yönetim konusundaki yetersizliği, pazarlama yetkinliği konusundaki eksiklikleri, kalite ve standardizasyon konusundaki bilinç eksikliği hem işletmelerin gelişiminin hem de ilde sürdürülebilir bir kalkınmanın önünde engel teşkil etmektedir. Ayrıca girişimciler yatırımlarını yaparken hep kamudan destek beklemek gibi yaygın bir yanlışlığa sahiptirler. Bu yüzden bölgedeki girişimciler sorunlar karşısında çözümler üretmek yerine beklenti içine girmektedir ki bu durum onların yeni ve inovatif fikirlerle pazarda yer alma yetilerinin gelişmesine engel olmaktadır (Arslan, 2017a: 66-67).

İnovasyon ve Ar-Ge Bilinç Eksikliği ve Kamu Desteklerinin Etkin Kullanılmaması: İl ekonomisi ve sanayisinin gelişip büyümesinde inovasyon ve Ar-Ge'nin önemi henüz tam olarak anlaşılmamıştır (Arslan, 2017a: 67-71). Kamusal

desteklemeler de doğru strateji ve planlama yetersizliğinden dolayı oluşturması gerekenin çok altında bir katma değer oluşturmaktadır.

4.3. İlin Yatırımcı İçin Sunduğu Fırsatlar

İlin gelişimine yönelik bazı fırsatlar aşağıda verilmiştir:

Doğal Gıda Potansiyeli: İlin büyük çaplı mera hayvan stoku ve kimyasallarla kirlenmeyen ovalarının varlığı iç piyasa ve dış pazarda gittikçe artan doğal gıda talebi açısından büyük bir potansiyel sunmaktadır. Ancak burada doğru bir stratejik planlama gerekmektedir. İlde bu stratejilerin oluşumuna katkıda bulunabilecek kurumların brifinglerinde ve Ankara'nın bölgenin kalkınması için hazırlanan planlarında doğal gıda potansiyelinin il gelişimindeki hayati yönünün tam anlamıyla idrak edilememiş olduğu yahut sıradan bir sektör olarak görüldüğü göze çarpmaktadır. Bu potansiyeli hakkıyla değerlendirebilmek için ilin gelişimi konusunda yetki ve imkân sahibi tüm kamu kurum ve kuruluşlarının bir araya gelip bütünsel yaklaşıma dayalı stratejik bir kurgu çerçevesinde hareket etmesi gerekmektedir.

Devlet Teşviklerinin Sunduğu Avantajlar: Muş ili devlet teşviklerinde en avantajlı bölge olan 6. bölgede yer almaktadır. İstihdama katkı sağlayacak firmalara verilen vergi teşvikleri, belli bir süre için işçi ücret ve sigorta primlerinin karşılanması, işçi sigorta primlerinin bir süreliğine ödenmesi veya işçi sigorta primlerinde sağlanan indirimler yatırımcıya işçi maliyetlerini düşürme olanağı sağlayarak ili cazip kılmaktadır. KOSGEB'in ile sağladığı hibe oranının yüksekliği ve sıfır faizli destekler küçük ve orta çaplı işletmeler için cazip yatırım imkânları sunmaktadır. Ayrıca TUBİTAK, çeşitli bakanlıklar, KOSGEB, DAKA vb. kurumlar tarafından sağlanan ulusal destekler ve AB hibe fonları; BM, Dünya Bankası vb. uluslararası fonlardan hibe, sıfır faizli veya çok düşük faizli parasal kaynak temini sağlanabilmesi hayati öneme sahip birçok projenin gerçekleştirilmesini mümkün kılmaktadır.

Yatırım Tesisi Arazi Varlığı Avantajı: Muş Organize Sanayi Bölgesi, Muş Sanayi Merkezi, Malazgirt Tarım Makineleri İhtisas Sanayi Merkezi ve küçük sanayi sitelerinin varlığının yanı sıra yatırım yeri tahsisinde ilde sağlanan diğer kolaylıklar önemli sanayi atılımları için büyük imkânlar sunmaktadır.

Muş Alparslan Üniversitesi'nin Giderek Büyümesi: MŞÜ'nün, halen eğitim gören yaklaşık 10 bin öğrencisi, üniversite kuruluşu tamamlandığında eğitim göreceği öngörülen 20 bin öğrencisi ve bunları eğitecek akademik kadrosuyla Muş'a sağlayacağı ekonomik, sosyal ve kültürel katkıların ilin ekonomik gelişiminde potansiyel dinamikleri hayata geçireceği muhakkaktır (Günaydın Muş Gazetesi, 2015). Buna ilaveten ilin kalifiye eleman ihtiyacını giderebilme, kamu-üniversite-sanayi işbirliği oluşturabilme, Ar-Ge ekosisteminin gelişimine katkı ve SAN-TEZ gibi proje fikirlerine destek sağlayabilme kapasitesiyle MŞÜ, il sanayisine katkıda bulunabilecek konuma her geçen gün daha fazla yaklaşmaktadır. Ayrıca MŞÜ, Muş Sürdürülebilir

Kalkınma Platformu'nun önemli bir üyesi olarak Muş iline ait doğru bir ekonomi ve sanayileşme kurgusu oluşturma çalışmalarında bilimsel vizyonunu ve metodolojik yaklaşımını diğer kurum ve kuruluşların hayatın içinden gelen pratik bakış açısıyla birleştirebilir. Böylece ilde uygulanabilir ve sürdürülebilir bir ekonomik gelişimin gerçekleşmesi için doğru kurgunun oluşumu sağlanabilir.

Batıdaki Büyük Merkezlerde Yaşayan Muşlu Zengin İşadamları: Muş ilinin ekonomik potansiyelinin küçüklüğü, aşiretçiliğin negatif etkileri ve 90'lı yıllardan itibaren özellikle ilçelerde artan terör olaylarından dolayı il dışına sermaye kaçıışı olmuştur. Son zamanlarda MŞÜ'nün kurulması ve devlet teşviklerinin etkisiyle il ekonomik büyüme eğilimi göstermiş, dolayısıyla dışarıdan sermaye çekebilme potansiyeli oluşmaya başlamıştır. Ancak il, terörün etkin olduğu bölge sınırları içinde olduğundan dış yatırımcıları burada işletme kurmaya ikna etmekte hala zorlanılmaktadır. İl dışından sermaye sağlamanın en etkin yollarından biri, batıdaki büyük illerde yaşayan girişimci zengin Muşlulara yönelmek olabilir. Daha önce Muş'tan göç eden bilinen zengin Muşlularla direkt bağlantıya geçilerek veya Muşluların İstanbul ve Bursa gibi birçok büyük kentte oluşturdukları Muş kültürünü tanıtmaya ve yaşatmaya dernekleriyle bağlantıya geçilerek yatırım kapasitesine sahip kişilerin hemşerilik, gönül bağı ve maddi teşvikler aracılığıyla ilde yatırım yapmaları sağlanabilir.

4.4. İlin Gelişimine Olası Tehditler

İlin gelişimi için tehdit oluşturabilecek bazı unsurlar aşağıda verilmiştir:

Planlı, Özgün ve Bütünsel Bir Sanayileşme Stratejisi İzlenmemesi: Kentin ekonomik gelişimine ve sanayileşmesine yönelik en büyük tehdit, Muş'ta ekonominin ve sanayinin nasıl gelişip büyümesi gerektiğine dair bir strateji geliştirmeden rastgele hareket edilmesi veya bütünsel olmayan faaliyetler içine girilmesidir. Bu durum devlet teşviklerinin etkin biçimde kullanılmamasına, kaynakların israf edilmesine ve zaman kaybına neden olmakla birlikte ildeki girişimcilik hevesinin kırılmasına da yol açmaktadır. Bu nedenle Muş Sürdürülebilir Kalkınma Platformu'nun çalışmaları ve Ankara'daki merkezi otoritenin ilgili kurumlarının katkıları sonucunda tespit edilen strateji bağlamında bütünsel bir ekonomik atılım ve sanayileşme harekâtı kurgulanmalıdır. Ekonomik değer üretme ve sanayileşme ilin güçlü yönü olan doğal tarım ve hayvancılık sektörüne dayanmalıdır. Buradaki doğal üründen kastedilen mera ve organik gıda ürünleridir. Doğal olmayan gıda pazarında yerleşik markaların egemenliğinden dolayı bu piyasada yeni bir aktör olarak mal satabilme rakiplerden çok daha ucuza satmayı zorunlu kılmaktadır. Bu yaklaşım ilin daha önce değinilen iklim özelliklerinden dolayı uygun bir tarım ve hayvancılık politikası olmadığı gibi sürdürülebilir tarım ve doğal gıdanın daha fazla katma değer üretme potansiyelini de değerlendirmemek anlamına gelir. Bu yüzden Muş doğasına uygun olarak konvansiyonel gıdaya göre göreceli olarak daha az üretilebilen ve birim piyasa değeri yüksek doğal tarımsal ve hayvansal ürünler

üretmek bunları taze, yarı işlenmiş veya tam işlenmiş bir şekilde marka şehir bağlamında pazarlayarak ekonomik refah artırabilir.

Gerçeği Yansıtmayan Resmi Verilere Göre Karar Verme: Kayıt dışı üretim ve ekonomik göstergeler verilerinin bölgenin birçok ilinde olduğu gibi Muş'ta da yaygın olması ciddi bir sorundur (Arslan, 2017a: 56). İlin resmi ekonomik kazanç ve istihdam verileri gerçek değerlerden çok daha düşüktür ve resmi verilere göre değerlendirme ve analiz yapılması yanlış çıkarımlara, karar verici ve planlayıcıların yanlış adım atmasına neden olacaktır (Arslan, 2017b: 846). Bu sorunu giderme maksadıyla sahada yapılacak gayri resmi ve bilimsel çalışmalar ile resmi rakamlar ve gerçek değerler arasındaki fark belirlenebilir ve bu farka göre genel bir doğrultma katsayısı tespit edilebilir. İldeki resmi veriler bu doğrultma katsayısı kullanılarak yeniden hesaplanırsa gerçeğe daha yakın değerler elde edilmiş olacaktır. Özellikle konumuz açısından önem arz eden tarım ve hayvancılık konusunda il bazında yeni bir reel envanter çalışması yapılmalıdır. Bu gerçeğe yakın veriler il ekonomisinin gelişmesinde daha sağlıklı ve doğru kararlar alınmasına olanak sağlayacaktır.

Terör Sorunu: Muş nüfus oranına göre şahsa ve mala karşı işlenen suçlar bağlamında Türkiye'de en az suçun işlendiği illerden biridir (Etikan ve Erkorkmaz, 2012: 1295-1306). Ayrıca Muş'un merkez bölgesi terör sorunundan fazla etkilenmeye de bazı ilçe ve çevre illerin teröre maruz kalması ve bölgenin bu konudaki kötü imajından dolayı devletin sağladığı ciddi birçok teşvike rağmen, dışarıdan sermaye sağlamakta zorlanılmaktadır. Buna ilaveten ildeki güçlü sermaye sahipleri tedirgin oldukları için sermayelerini daha güvenli bölgelere yönlendirmektedirler. Terör sorunu, kente dışarıdan sermaye girişini engellemekte ve dışarıya sermaye kaçışına neden olmaktadır. Bu durumun yanı sıra terör sorunu, kamudaki erken tayinler ile kurumlarda yeterli deneyimli eleman bulunmamasının nedenlerinden biri olarak da kendini göstermektedir (Muş Valiliği, 2015; Arslan, 2017a: 72).

İlin Birinci Derece Deprem Kuşağında Yer Alması: Muş ili birinci derece deprem kuşağında yer alan bir ildir. Bu yüzden işletmeler kullanacakları binaları depreme dayanıklı biçimde yaptırmak, eski binaları ise depreme dayanıklı hale getirmek zorundadırlar. Bu durum işletmeciyeye ekstra maliyet yükleyecektir (AFAD, 2017; Dölek, 2014: 184).

Kış Mevsiminin Uzun ve Çetin Geçmesi: Bölgede kışların uzun ve çetin olması işletmeler için önemli bir sorundur. Bu durum kurulacak işletmelere hem kuruluş aşamasında hem de işletme aşamasında ek mali yük getirmektedir. Tüm bunlar kuruluş ve işletme sermayesi yetersizliği yaşayan il için ek yük anlamına gelmektedir. (Sensoy vd., 2016).

4.5. SWOT Çıktılarının Analizi

Buraya kadar ilin gelişim ve sanayileşme portresi çıkarılmaya çalışıldı. Bunun için geçmişten günümüze ilin gelişim serüveniyle beraber SWOT analizi yapılarak ilin

kendi dinamiklerinden kaynaklanan güçlü ve zayıf yönleri ve ile dış etkenleri ifade eden fırsat ve tehditler belirlenmeye çalışıldı. Bunlar yapılırken ilgili başlıklar altında her bir etmenin şehrin ekonomik gelişimine pozitif ve negatif etkileri irdelenmiş; fırsatlardan gerektiği gibi yararlanmak ve negatif etkilerini bertaraf etmek veya azaltmak için nelerin yapılması gerektiği konularında görüşler ortaya konulmuştur. Burada yapılan araştırma ve analizlerden il için katma değer oluşturabilecek sektörün doğal tarım ve hayvancılık sektörü olması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Şimdi ise doğal tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması ve katma değer oluşturabilmesi için Muş Ovasından ve hayvancılıktan optimum seviyede faydalanabilmek için halihazırda devam eden çalışmalar ve yapılması gereken faaliyetler ile yöresel ürünlerin markalaşması ve pazarlanması konusunda yapılabilecekler başlıkları altında gerekli kriter ve öğeler tespit edilip gerekçeleriyle birlikte ele alınacaktır.

5. Sürdürülebilir Doğal Tarım ve Hayvancılık İçin Hâlihazırda Devam Eden Çalışmalar ve Yapılması Gereken Eylemler

Burada organik tarımın yapılabileceği Muş Ovası'ndan maksimum seviyede verim alabilmek ve merada yetişen hayvanların doğallığına zarar vermeden hayvansal ürünlerin verimliliğini artıracak tedbirler ayrı başlıklar altında mercek altına alınacaktır.

5.1. Muş Ovasından Optimum Seviyede Fayda Sağlayabilmek İçin Hâlihazırda Devam Eden Çalışmalar ve Yapılması Gereken Faaliyetler

Muş Ovası hiçbir hastalık barındırmayan ve kimyasallarla kirlenmemiş bir ovadır. Bunun nedeni daha fazla ürün elde etmek için her türlü kimyasal kullanımının yol açacağı sorunların farkına yeterince varılmadığı veya gerektiği kadar önemsenmediği bir yaklaşımın egemen olduğu yani sürdürülebilir bir tarım politikasının önemini yeterince anlaşılmadığı 1970-1990 yılları arasında ovanın işlenmemesinden kaynaklanmaktadır. Bu yönden Çukurova, Akdeniz ve Ege bölgelerindeki havzalarla karşılaştırıldığında kimyasallarla kirlenmemiş bir toprağa sahip şanslı bir ovadır. Fakat şu ana kadar ovanın çok az bir kısmının sulanabilir tarıma elverişli olması, ovanın yeraltı su rejiminin düzenli olmaması ve toprakların ağırlıklı bir kısmının miras paylaşımıyla küçük parsellerle bölünmesi büyük ölçekli ve verimli tarım yapmayı engelleyen faktörlerdir. Fakat uzun süredir hükümetin sürdürdüğü birçok entegre paralel proje sonucunda, Muş Ovası organik tarım için çok yakın gelecekte cazip hale gelecektir. Muş Ovası'nın sunacağı potansiyelden maksimum seviyede yararlanabilmek için ovayla ilgili aşağıda belirtilen sorunların giderilmesi ve devam eden alt yapı çalışmalarının tamamlanması gerekmektedir. Bu çalışmalar Alparlan II Barajı Muş Ovası Sulama Projesi, Karasu Islah Projesi, Toplulaştırma Projesi ve Murat Nehri Taşkın Koruma Projesi faaliyetlerini kapsamaktadır. Aşağıda ilin doğal tarım kapasitesinden maksimum seviyede yararlanabilmek

için süregelen çalışmalara ve bundan sonra yapılması gereken çalışmalara maddeler halinde kısaca değinilmiştir:

- (i) Tarımın en büyük altyapı sorularında birisi arazilerin küçük parsellere bölünmüş olmasıdır. Bu sorunu gidermek için toplulaştırma şarttır. Toplulaştırma ile etkin bir tarımsal politika geliştirilerek tarımsal verimlilik ve büyük çaplı tarımsal faaliyetler için altyapı oluşturulabilir. Muş Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü'nün verdiği bilgilere göre toplulaştırma çalışmalarının dörtte üçü tamamlanmak üzeredir. Bu, ovada etkin ve verimli bir tarım yapılabilmesi için çabalayan ilgili kişi ve birimlerin işlerini kolaylaştırırken bir yandan da verimli organik tarım için ovanın hazır olması anlamına gelmektedir. Muş Ovası'nın 83 köy-beldesini kapsayan toplulaştırma çalışmalarına Bulanık, Malazgirt ve Liz Ovaları da eklenmelidir (Muş Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, 2015).
- (ii) İkinci sorun sulama sorunudur. Bu sorun da Alparslan II Barajı'nın sulama kanal projeleriyle birlikte birkaç yıl içinde tam olarak devreye girmesiyle ve arazilerinin %95'inin sulanabilecek olmasıyla giderilecektir. Bu projeye 78.000 hektar alan, kapalı sistem basınçlı su ile sulanabilecektir (DSİ, 2015).
- (iii) Üçüncü sorun ovanın yeraltı sularının yüzeye yakınlığı ve düzensizliğinden dolayı tarımsal verimi kötü etkilemesi sorunudur. Bu sorunu giderebilmek için drenaj yapılması gerekmektedir.
- (iv) Karasu Nehri'nin taşkın tehdidini bertaraf etmek için Karasu İslah Çalışma Projesiyle Karasu Nehri boyunca bu çalışmalar devam etmekte olup ovanın çoğu kısmında bu ıslah işlemleri gerçekleştirilmektedir. Bu projenin bitimiyle mendereslerin kalkması sonucu Karasu Nehri'nin 119 km olan uzunluğu 64 km'ye düşecektir (DSİ, 2015).
- (v) Murat Nehri İslah Çalışması ile Murat Nehri'nin Alparslan I ve II Baraj göllerinin dışında kalan kısımlarının ıslah edilmesi için yıllara yayılan bir proje çalışması yapılmaya başlanılmıştır. Bu projenin başlangıç finansmanı temin edilmiş olup proje ihale aşamasına gelmiştir (DSİ, 2015).
- (vi) Tarımsal verim için tarımsal mekanizasyon ve bilimden gereği gibi yararlanabilmek için mali ve teknik destekler sağlanmalıdır.
- (vii) Özellikle Muş Ovası için tarım alanında ek mali ve teknik destekler bir master plan çerçevesinde sağlanarak ovada sürdürülebilir organik tarım yapılması sağlanabilir.
- (viii) Sürdürülebilir organik tarım için ova kimyasal gübre ve ilaçlardan sakındırılmalı ve uygun olmayan toprak işleme ve sulama tekniklerinin bir arada kullanılmasının önüne geçilmelidir. Ovanın verimli ve etkin bir şekilde kullanılıp kirletilmesinin önüne geçmek için ilgili kurumlar tarafından entegre tedbirlerin alınması gerekmektedir. Ayrıca bu tedbirlerin etkin bir şekilde yürütülmesi için çiftçilerin bilinçlendirilmesi gerekmektedir.
- (ix) Berce Alparslan Tarım İşletmesi daha önce Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM) bünyesinde olan bir devlet tarım işletmesi iken Berce bu büyük tarım işletmesini Mart 2011'de 30 yıllığına TİGEM'den kiralamıştır. İşletme, ülkenin en büyük işletmelerinden biri olup tarım yapılan arazi

büyüklüğü açısından üçüncü, devlete ait olmayanlar içinde ise birinci konumdadır. Bu işletmede bölgeye uygun verimli tarımsal tohumlar geliştirmeye ilgili yoğun çalışmalar yapılmaktadır. Hatta Berce Alparslan Tarım İşletmesi yetkililerinin iddialarına göre özellikle tohumluk üretiminde Türkiye'de önemli üretim alanlarından biri haline gelmişlerdir (Berce Alparslan Tarım İşletmesi, 2017a). Burada geliştirilebilecek verimli organik tarımsal tohumlar ilin çiftçilerinin topraklarından gerekli verimi almasına büyük bir katkı sunacaktır.

5.2. Muş Hayvancılığında Gereği Gibi Yararlanabilmek İçin Yapılabilecekler

Muş'ta doğal otlak meraların bolluğundan dolayı hayvanlar doğal beslenmekte bunun sonucunda hayvansal ürünler doğal ve lezzetli olmaktadır. Ayrıca Muş bölgesinin sütünün kuru madde oranının yüksek olması peynir gibi süttan elde edilen ürünlerin daha az birim süt ile elde edilmesini sağlamaktadır (Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015). Bu durum maliyetin düşmesine neden olarak ekonomik bir katma değer oluşturmaktadır. Aşağıda sürdürülebilir bir mera hayvancılığı için yapılması gereken çalışmalar maddeler halinde kısaca yazılmıştır:

- (i) İlde, et işleme entegre tesislerinin bulunmaması, yetiştirilen hayvanların il dışına canlı olarak pazarlanmasına neden olmaktadır. Muş'tan her yıl 40 bin civarında büyükbaş ve 80 bin civarında küçükbaşın il dışına canlı olarak sevk edilmesi bu tezimizi doğrulamaktadır (Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, 2015). Bunun sonucu olarak il, hayvancılıkta yeterince bir katma değer oluşturamamakta ve ayrıca sektörün ilde istihdama katkısı daha düşük düzeyde gerçekleşmektedir.
- (ii) Son yıllarda özel sektör tarafından özellikle tarımsal sanayi alanında küçük çaplı sanayi tesisleri kurulmaya başlanmıştır. Bu işletmelerin çeşitli teşvik unsurlarıyla desteklenmesi halinde, ilde tarımsal sanayi ve bu sanayiye bağlı yan sanayilerin gelişmesine önemli katkı sağlanabilir (Sanayi Genel Müdürlüğü, 2012: 338-342).
- (iii) Doğal mera ve otlak alanlarının bilinçsizce kullanılmasının önüne geçilmesi için çiftçinin bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi gerekmektedir. Bu alanlarda şimdiki kadar olan tahribatı giderici ıslah çalışmalarını yapılmalıdır. Bunun için bitki çeşidi ve örtüsünün zenginleştirilmesi çalışmaları Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü ve MŞÜ öncülüğünde yapılmalıdır. Ayrıca Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (DAP) tarafından bölgedeki birkaç üniversitede kurulan çiftçi eğitim merkezlerinden de faydalanılabilmektedir (DAP, 2015).
- (iv) Hayvan hastalıkları, hijyen ve kaliteye ilişkin sorunlar ve hayvancılık sektöründe verim düşüklüğü konusunda eylem planlarına gereksinim vardır.
- (v) Doğal hayvan potansiyelini değerlendirmek adına hayvan ürünleri OSB kurularak küçük işletmelerin kümelenmesi sağlanabilir.
- (vi) Berce Alparslan Tarım İşletmesi yakın zamanda, işletmede hayvancılıkla ilgili yatırım ve çalışmalara başlayacaklarını web sitelerinden ilan etmişlerdir (Berce Alparslan Tarım İşletmesi, 2017b). Bu durum

özellikle il ve bölgeye uygun verimli büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştirilmesine katkı sağlayabilir.

6. Yöresel Ürünlerin Markalaşması ve Pazarlanması Konusunda Yapılabilecekler

Doğal gıdada hak edilen katma değeri oluşturabilmek için ilk önce hedef kitleyi tespit etmek gerekmektedir. Hedef kitle, sağlıklı beslenmede doğal gıdanın önemini farkında olan yüksek ve orta gelir sahibi, eğitim seviyesi yüksek bilinçli tüketiciler olup bunların sayıları gün geçtikçe artmaktadır. Bu kitle doğal gıda sertifikasyonuna sahip ürünlere fazla para verebilecek bir müşteri görüntüsü sergilemektedirler. Doğal gıdanın mera ürünleri gibi birçok kalemi küçük ölçekli aile işletmelerinde üretileceği için doğal gıda sertifikasyonu, ürünlerin tanıtımı ve pazarlanması ancak şemsiye bir kuruluş tarafından Muş markası adı altında yapıldığında başarılı olabilir. Çünkü bu küçük çaplı aile işletmeleri yukarıda belirtilen işlemleri tek başlarına gerçekleştirebilecek yetkinlikten yoksundurlar ve bu hizmetleri profesyonelce yerine getirebilecek kişi ve firmalara gerekli parasal ödemeyi yapabilecek mali kaynaklara da sahip değillerdir. Ayrıca bu işlemler marka şehir tanıtım ve pazarlama bağlamında organize edilirse daha etkin ve hesaplı olacaktır. Özellikle, mera süt ve et ürünlerinin organik fakat sınırlı bir alanda hareket eden hayvanlardan elde edilen gıdalardan daha sağlıklı olduğunu vurgulayan bir tanıtım ve pazarlama yapılmalıdır. Bu, mera ürünlerinin organik etiketli ürünlere göre farkındalığını ve üstünlüğünü göstereceğinden pazarda bir yer edinebilme açısından oldukça önemlidir. Muş'un ürettiği malların ihracatı için ulusal pazar ve komşu Ortadoğu, Avrupa, Ön Asya ve Kuzey Afrika ülkeleri ile marka-şehir konseptinde etkin ve hesaplı inovatif reklam ve tanıtımla birlikte uygun pazarlama stratejisi kurgulanarak bağlantı ve anlaşmalar yapılmalıdır. Üretilen mal ne kadar kaliteli olursa olsun etkin bir tanıtım ve pazarlama sistemi olmadıkça hak ettiği değerde satılamaz. Satılmadığı zaman da sürdürülebilir bir tarım ekonomisi geliştirilemez.

Muş'ta girişimci ruha sahip yeterince birey ve firma olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zor şartlar altında ve devletin verdiği hibe destekleriyle küçük çaplı çok sayıda firma ve kooperatifin son üç-dört yıl içinde kurulması bu savımızı desteklemektedir (Muş Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü, 2015; Muş Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü, 2015). Ancak bu firmalar veya kooperatifler genelde kurulduktan birkaç yıl sonra kapanmaktadırlar. Bu durum firmaların ürettiklerini satamamaları veya ürünlerini hak ettiği değerde satamamalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü Muş ilinin ekonomik pazar potansiyeli küçük olduğundan bu firmaların sadece Muş pazarına mal satarak ayakta kalabilmeleri mümkün değildir. Ayrıca ürünlerinin doğallığıyla pazarda öne çıkarak katma değer oluşturabilmenin önemini şimdiye kadar farkına varılmamıştır. Bu da doğal gıda üreticilerinin, il içindeki pazarda da markalaşmış konvansiyonel ürünlerle rekabetten dolayı düşük ücretle ürünlerini satmaları sebebiyle piyasada tutunamamalarına neden olmaktadır. Bu yüzden ildeki üreticilerin ülke içi ve dışına doğal gıda etiketiyle ürün satılabilmeyi kolaylaştıracak gerekli sertifikaları bir an önce almaları gerekmektedir.

Kentlerde yaşayan, katkısız gıdaların önemini kavrayan ve gittikçe sayısı artan insanların beklentilerine karşılık verilmelidir. Onlara güvenle yiyebilecekleri gıdaların kapıları açılmalıdır. Aksi takdirde bu alan da büyük ölçekli firmalar tarafından "çeşitli köy ve organik ürün" konseptleriyle doldurulacaktır.

Yöresel doğal ürünlerin katma değer üreterek pazarda yer edinebilmesi için yapılması gereken çalışmaların bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- (i) Kente özgü doğal gıda ürünlerin ve türevlerinin coğrafi işaretleri alınmalıdır. Coğrafi işaretlerin alınması ürünlerin iyi bir kalite standardında üretilip korunmasını sağlamanın yanı sıra bu yöresel ürünlerin başka illerce sahiplenilmesini de engellemiş olacaktır. Buna ek olarak coğrafi işaret tescilli ürünlerin yurtiçi ve yurtdışı pazarlarda iyi bir fiyatla müşteriler bulunmasına büyük bir katkısı olacaktır.
- (ii) İle özgü coğrafi ürünlerin katma değer üretme ve pazarlanabilme potansiyeline göre öncelikli hale getirilerek markalaşması için çalışmalar yapılmalıdır. Bu ürünlerin doğallığına zarar vermeden işlenmiş türevlerinin geliştirilip pazarlanması ve tanıtılması stratejilerinin oluşturulması önemlidir. Bunun için fuar, festival, program vs. tanıtım faaliyetlerinin düzenlenmesi ve bilinen fuarlara katılmalarının özendirilmesi gereklidir.
- (iii) İlde tabii olarak yetişen ve ile özgü doğal ürünlerden (Muş üzümü, güz armudu, macirek elma, doğal semizotu, kenger, hiso, nisan, yaban pancar otu, çağ bitkisi, uçkun, güllük, kuş konmaz, lahana, ceviz, kuşburnu, alıç, kızılıcak, dut vb.) sertifikalı markalar oluşturulmalıdır.
- (iv) Firmaların sertifikasyon ve kalifikasyon işlemleri de göz ardı edilmemelidir. İşletmelere, gıda sağlığı ve güvenliği açısından gerekli belgelerin alınması konusunda MSKP bünyesinde oluşturulacak bir birim tarafından gerekli yönlendirmeler yaparak ilgili kamu kuruluşlarınca gereken desteğin verilmesi sağlanmalıdır.
- (v) Muş Sürdürülebilir Kalkınma Platformu çatısı altında ortak bir tanıtım ve pazarlama sistemi geliştirilmeli ve bunu uygulayacak bir pazarlama birimi oluşturulmalıdır. Böylece düşük bir tanıtım bütçesiyle ve daha az maliyetli etkin bir pazarlama sistemiyle ildeki işletmeler için geliştirilme şansı elde edilebilir. Aşağıda bu ortak pazarlama ve tanıtım birimi için bazı öneriler geliştirilmeye çalışılmıştır:
  - İlk başta ulusal ve uluslararası pazarlara odaklanarak hedef müşteri kitlelerine yönelik araştırmalar yapılmalıdır. Bunun için Türkçe, İngilizce ve hedeflenen ülkelerin dillerinde tanıtım materyalleri hazırlanmalıdır.
  - Daha sonra yöreye ait doğal gıda ürünlerinin iç ve dış tüketiminin talebinin artırılmasına yönelik tanıtım faaliyetlerinin artırılmasına ağırlık verilmelidir.
  - İnternet üzerinden pazarlama olanaklarından yararlanılmalıdır. Böylece ilsel derinlikten çok ulusal ve uluslararası derinlik yakalanarak pazarın daha hızlı büyümesi sağlanabilir. Bunun için de kente ait bir e-ticaret platformu oluşturulabilir ve gıda pazarlayan popüler portallerle işbirliğine

gidilerek ürünlerin burada satılması sağlanabilir. Özellikle Muş ili doğal gıda e-ticaret platformu aracılığıyla doğal gıdanın sağlık açısından üstün yönlerine dikkat çekilerek tüm dünyaya hitap edebilen bir satış reyonu oluşturulmuş olacaktır. Böylece fiziki olarak ulaşılamayacak birçok pazara erişim kolaylığı elde edilmiş olacaktır. Bu platform hedeflenen ülkelerin dillerinde hizmet verecek şekilde tasarlanmalıdır.

7. Sonuç ve Değerlendirme

Muş'un sosyo-ekonomik durumu, geçmişten günümüze ekonomik gelişim ve sanayileşme çabaları ve SWOT analizi göz önüne alındığında ilin pazarda farkındalık oluşturacak ve ulusal düzeyde markalaşıp yurt dışına açılmasını sağlayacak alanın, doğal tarım ve hayvancılık olduğu açıkça görülmüştür. Bu potansiyelden sürdürülebilir bir ekonomik gelişim sağlamak için burada belirtilen temel hususların göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu amaçla ilin doğal tarım ve hayvancılık kapasitesinden maksimum verim elde edilmesi ve doğal tarım ve hayvancılık üretim ortam ve şartlarının korunması için gerekli tedbirler almalı; elde edilen ürünlerin doğallığına zarar vermeden verimliliğini arttıracak yöntem ve teknolojilerden azami derecede faydalanılmalıdır. Ayrıca ovanın tümünden yararlanabilmek için su taşkınlarını önleyici proje çalışmalarının bitirilmesi, ovadaki düzensiz su rejiminin düzenli hale getirilmesi için drenaj sorununun halledilmesi ve büyük çaplı organik endüstriyel bitkilerin tarımsal üretiminin yapılmasına olanak sağlayan toplulaştırma çalışmalarının acilen bitirilmesi gerekmektedir. Hayvancılıkta ise Muş'un doğasına uygun, verimi yüksek büyükbaş ve küçükbaş hayvanların yetiştirilmesi veya yerli ırkların ıslah çalışmalarıyla daha verimli hale getirilmesi gerektiği görülmektedir. Doğal gıdanın elde edileceği ortamın korunması ve geliştirilmesiyle maksimum verimin temininden sonra bu ürünleri pazarda iyi bir ücrete satabilmek önemlidir.

İnsan sağlığı için faydalı ve çevreyle barışık üretime sahip gıdalardan hak edilen katma değeri üretebilmek için marka şehir bağlamında tanıtım ve pazarlamayı organize edecek bir şemsiye kuruluş oluşturulması gerektiği görülmüştür. Çünkü ilin sermaye yapısı ve özellikle mera hayvancılığının doğası gereği bu sektörde ağırlıklı olarak küçük çaplı aile işletmeleri yer alacaktır. Bu işletmelerin ulusal ve uluslararası arenada tanıtım ve pazarlama yapabilecekleri ne bir ekonomik güç ve ne de yönetim kapasitesine sahip olmamalarından dolayı bu doğal ürünlerin tanıtım ve pazarlamasının Muş'a özgü bir kuruluş tarafından yapılması gerekmektedir. Bu kuruluşun ilin şartlarına özel oluşturulabilmesi için dünyadaki iyi örneklerden faydalanılmasına ve pazardaki fırsat ve tehditler dikkate alınarak inovatif ve hesaplı bir tanıtım ve pazarlama stratejisi geliştirilmesine gereksinim vardır. Çünkü nitelikli ürün üretmek, onu ekonomik bir değere dönüştürmek anlamına gelmemektedir. Muş'a özgü üretilen sağlıklı ürünleri hak edeceği değerlerde satabilmek için maliyeti az fakat etkin bir tanıtım ve pazarlama sisteminin geliştirilmesi, il için sürdürülebilir bir ekonomik gelişimin anahtarıdır. Bu nedenle, bu çalışmadan sonra yapılabilecek araştırmalarda marka şehir bağlamında geliştirilecek tanıtım ve pazarlama sisteminin nasıl olması gerektiği konusu üzerine odaklanılmalıdır.

Tabi burada öne çıkan hususlardan birisi de kurulacak işletmelerin ilin beşeri sermaye ve diğer şartları göz önüne alındığında mikro, küçük ve en fazla orta ölçekli işletmeler olacağı gerçeğidir. Bu firmaların ayakta kalarak gelişebilmesi için sektörel olarak kümelenmeleri gerekmektedir. Bu durum firmaların fiziki altyapı, ortak pazarlama ve tanıtım gibi bazı ortak hizmetlerinin mali finansmanın bir kısmını hibe desteklerinden ve/veya kendi finansal kaynaklarından daha az maliyetle karşılamalarını sağlayacaktır.

SWOT analizinde dillendirildiği gibi bütünsel bir stratejik planlanma, kaynakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayarak çıktıyı maksimize eder. Bunun için marka şehir bağlamında oluşturulacak pazarlama ve tanıtım, fiziki altyapı, ilin ekonomisi ve sanayisi için geliştirilebilecek projeler ve merkezi hükümetin desteğini maksimum kılmak gibi çabaların etkin ve hesaplı yapılabilmesi adına Muş'a has kurumsal bir yapıya gereksinim olabilir. Bir çatı kuruluşu olabilecek yapıya bu çalışmada "Muş Sürdürülebilir Kalkınma Platformu" ismi verilmiştir. Bu kuruluşun, bahsi geçen fonksiyonları yerine getirebilecek kapasitede ve yapıda inşa edilebilmesi için ilk olarak platform yapısı ve üyelerinin kimlerden oluşması gerektiği, ildeki tüm kurum ve kuruluşların katılımıyla yapılacak anket, toplantı ve çalıştay gibi kolektif çalışmalarla belirlenmelidir. Daha sonra, kuruluşun yapısının nasıl olması gerektiği, kolektif aklın tezahürünün en üst düzeyde oluşabilmesi için hangi metotları kullanarak çalışması gerektiği ve merkezi otoritenin hangi birimlerinin dış paydaş olabileceği belirlenip tespit edilmelidir.

Kaynakça

- AFAD (2017). *T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı Deprem Dairesi Başkanlığı Deprem Bölgeleri Haritası*. (Erişim: 17.09.2017), <http://www.deprem.gov.tr/tr/kategori/deprem-bolgeleri-haritasi-28841>
- Aro, A., Mannisto, S., Salminen, I., Ovaskainen, M. L., Kataja, V., & Uusitupa, M. (2000). Inverse Association between Dietary and Serum Conjugated Linoleic Acid and Risk of Breast Cancer in Postmenopausal Women. *Nutr Cancer*, 38(2),151-157.
- Arslan, Ö. (2017a). Kamu, Üniversite ve Sanayi İşbirliğinin Doğu Anadolu Bölgesinin Sanayi Gelişimine Katkıları Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Hakemli Ekonomi Yönetimi Araştırmaları Dergisi*, 11, 54-77.
- Arslan, Ö. (2017b). Kamu-Üniversite-Sanayi İşbirliği Yapılanma Çalışmalarının Türkiye Sanayisinin Gelişimine Olası Katkıları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 823-849.
- Asi, H. (2012). *Muş İlinin Sosyal ve Ekonomik Gelişmesinde Tarım Sektörünün Yeri ve Önemi. Uzmanlık Tezi*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Ateş Durç, S. (2009). *Türkiye'de Aşiret ve Siyaset İlişkisi: Metinan Aşireti Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

- Bagga, D., Anders, K.H., Wang, H.J., & Glaspy, J.A. (2002). Long-Chain omega-3 to omega-6 Polyunsaturated Fatty Acid Ratios in Breast Adipose Tissue from Women with and without Breast Cancer. *Nutr Cancer*, 42(2), 180-185.
- Berce Alparslan Tarım İşletmesi (2017a). *Berce Alparslan Tarım İşletmesi (Muş) Hakkında Genel Bilgiler*. (Erişim: 19.09.2017), <http://www.berce.com.tr/nerelerdeyiz/berce-alparslan-tarim-isletmesi-mus/>
- Berce Alparslan Tarım İşletmesi (2017b). *Berce Alparslan Tarım İşletmesi Projesi*. (Erişim: 19.09.2017), <http://www.berce.com.tr/projelerimiz/berce-alparslan-tarim-isletmesi-projesi/>
- CHP Doğu ve Güneydoğu Komisyonu (1999). *CHP Doğu ve Güneydoğu Raporu*. (Erişim: 19.09.2017), <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/806/200002536.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Couvreur, S., Hurtau, C., Lopez, C., Delaby, L., & Peyraud, J. L. (2006). The Linear Relationship between the Proportion of Fresh Grass in the Cow Diet, Milk Fatty Acid Composition, and Butter Properties. *Journal of Dairy Science*, 89, 1956-1969.
- Çaha, Ö., & Tutar, H. (2013). *TRA2 Bölgesi'nde Yoğun Kamu Çalışanı Göçü: Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Kars: Serhat Kalkınma Ajansı. (Erişim: 19.09.2017), <http://www.serka.gov.tr/ru/store/file/common/6c37ba43764553cd89e02dcf097f9491.pdf>
- Çaha, Ö., Çaylak, A., & Tutar, H. (2013). *TRA2 Bölgesi Sivil Toplum Kuruluşları Profili*. Kars: Serhat Kalkınma Ajansı.
- DAKA (2015). *DAKA Muş İl Brifingi*. Muş: DAKA Muş Yatırım Destek Ofisi.
- DAP (2015). *DAP Brifingi*. Muş: Muş Valiliği.
- Dhiman, T. R. Anand, G.R., Satter, L.D., & Pariza, M.W. (1999). Conjugated linoleic acid content of milk from cows fed different diets. *J Dairy Sci.*, 82(10), 2146-2156.
- Dölek, İ. (2014). *Muş Depremleri (Eylül 2013) ve Muş İlinin Depremelliği*. Makalelerle Muş, 183-204.
- DSİ (2015). *DSİ 17. Bölge Müdürlüğü Muş Brifingi*. Muş: DSİ 17. Bölge Müdürlüğü
- Duckett, S. K., Wagner, D. G., Yates, L. D., Dolezal, H. G., & May, S. G. (1993). Effects of Time on Feed on Beef Nutrient Composition. *Journal of Animal Science*, 71(8), 2079-2088.
- Duckett, S.K., Neel, J.P.S., Fontenot, J.P., & Clapham, W.M. (2009). Effects of Winter Stocker Growth Rate and Finishing System on: III. Tissue Proximate, Fatty Acid, Vitamin and Cholesterol Content. *Journal of Animal Science*, 87(9), 2961-2970.
- Dünya Gazetesi (2011). *Muş'tan Azerbaycan'a mobilya ihracatı*. (Erişim: 19.09.2017), <https://www.dunya.com/gundem/mus039tan-azerbaycan039a-mobilya-ihracati-haberi-146660>.
- Eatwild (2017). *Grass-Fed Basics*. (Erişim: 19.09.2017), <http://eatwild.com/basics.html>
- Eden, M. (2015). *Sabancı Holding'in Kuruluş Öyküsü ve Yükselişi*. (Erişim: 19.09.2017), <http://kimkurdu.com/sabanci-holdingin-kurulus-oykusu-ve-yukselisi/>
- Etikan, İ., & Erkorkmaz, Ü. (2012). Türkiye'de 81 İlde, Şahsa ve Mala Karşı İşlenen Suçlarda 2008 Yılına Ait Adli İstatistiklerin Çok Boyutlu Ölçekleme Analizi ile İncelenmesi. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 32, 1295-1306.
- FDA (2017a). *Eating Fish: What Pregnant Women and Parents Should Know*. (Erişim: 19.09.2017), <https://www.fda.gov/Food/ResourcesForYou/Consumer/ucm393070.htm>
- FDA (2017b). *Technical Information on Development of Fish Consumption Advice - FDA/EPA Advice on What Pregnant Women and Parents Should Know about Eating Fish*. (Erişim: 19.09.2017), <https://www.fda.gov/Food/FoodborneIllnessContaminants/Metals/ucm531136.htm>
- Günaydın Muş Gazetesi (2015). *Üniversite'nin Öğrenci Sayısı 10 Bini Geçti*. 18 Ağustos 2015 tarihli gazete arşivi. (Erişim: 19.09.2017), <http://www.gunaydinmus.com/HaberGoster/110f68c3-a6c8-4388-9812-fc153ea41b00/universitenin-ogrenci-sayisi-10-bini-gecti.aspx>
- Hallam, D. (2003). *The Organic Market in OECD Countries: Past Growth, Current Status and Future Potential*. p. 179-186, *Organic Agriculture: Sustainability, Markets and Policies*, OECD.
- Ip, C., Scimeca, J.A., & Thompson, H.J. (1994). Conjugated linoleic acid. A powerful anti-carcinogen from animal fat sources. *Cancer*, 74(3), 1050-1054.
- Järup, L. (2003). Hazards of heavy metal contamination. *British Medical Bulletin*, 68, 167-182.
- Karayolları Genel Müdürlüğü (2017). *Türkiye Karayolları Haritası*. (Erişim: 17.09.2017), <http://www.kgm.gov.tr/SiteCollectionImages/KGMImages/Haritalar/turistik.jpg>
- KOSGEB (2015). *KOSGEB İl Müdürlüğü 2015 Brifingi*. Muş: KOSGEB İl Müdürlüğü.
- Kraft, J., Kramer, J. K., Schoene, F., Chambers, J. R., & Jahreis, G. (2008). Extensive analysis of long-chain polyunsaturated fatty acids, CLA, trans-18: 1 isomers, and plasmalogenic lipids in different retail beef types. *Journal of agricultural and food chemistry*, 56(12), 4775-4782.
- Liebhart, B. (2003). *What is Organic Agriculture? What I Learned from my Transition*. p. 31-45, *Organic Agriculture: Sustainability, Markets and Policies*, OECD.
- Mailhes, L. (2011). *Drug-Resistant Staph Spells Trouble For Meat Industry*. (Erişim: 19.09.2017), <http://www.care2.com/greenliving/drug-resistant-staph-spells-trouble-for-meat-industry.html>
- Massiera, F, Barbry, P., Guesnet, P., Joly, A., Luquet, S., Brest, C.M., Mohsen-Kanson, T., Amri, E., & Ailhaud, G. (2010). A Western-like fat diet is sufficient to induce

- a gradual enhancement in fat mass over generations. *Journal of Lipid Research*, 51, 2352-2361.
- McAfee, A. J., McSorley, E. M., Cuskelly, G. J., Fearon, A. M., Moss, B. W., Beattie, J. A. M., Wallace, J. M. W., Bonham, M. P., & Strain, J. J. (2011). Red meat from animals offered a grass diet increases plasma and platelet n-3 PUFA in healthy consumers. *British Journal of Nutrition*, 105(1), 80-89.
- Mercola (2014). *Reasons to Switch to Grass-Fed Beef and Dairy*. (Erişim: 19.09.2017), <http://articles.mercola.com/sites/articles/archive/2014/05/21/grass-fed-beef-dairy.aspx>.
- Milliyet Gazetesi (2016). *Muş'ta Meyvecilik Geliştirilecek*. (Erişim: 19.09.2017), <http://www.milliyet.com.tr/mus-ta-meyvecilik-gelistirilecek-mus-yerelhaber-1216038/>.
- Milliyet Gazetesi (2017). *Muş'ta Uygulamalı Bilimler Fakültesi'nin Kurulması Resmî Gazetede Yayımlandı*. 17.09.2017 tarihli gazete arşivi. Erişim: 29.12.2017), <http://www.milliyet.com.tr/mus-ta-uygulamali-bilimler-fakultesi-mus-yerelhaber-2281925/>.
- MTA (2015). *MTA Doğu Anadolu Bölge Müdürlüğü Brifingi*. Muş: Muş Valiliği.
- Muş Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü (2015). *Muş Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü Brifingi*. Muş: Muş Valiliği.
- Muş Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü (2015). *Muş Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü Brifingi*. Muş: Muş Valiliği.
- Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü (2015). *Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Brifingi*. Muş: Muş Valiliği.
- Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2015). *Muş İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Brifingi*. Muş: Muş Valiliği.
- Muş OSB Müdürlüğü (2015). *Muş OSB Müdürlüğü Brifingi*. Muş: Muş Valiliği.
- Muş Ovası Gazetesi (2008). *Tam Kapasite Üretimdeyiz*. 30 Nisan 2008 tarihli gazete arşivi. (Erişim: 19.09.2017), http://www.musovasi.com/haber/tam_kapasite_uretimdeyiz-392.html
- Muş Ovası Gazetesi (2010). *Bölgesel Olarak Çalışmaktayız*. 26 Temmuz 2010 tarihli gazete arşivi. (Erişim: 19.09.2017), http://www.musovasi.com/haber/ergun_bolgesel_olarak_cal-5887.html
- Muş Ovası Tarım ve Hayvancılık Çalıştayı (2017). *Muş Ovası Tarım ve Hayvancılık Çalıştayı Kitabı* 16-17 Mayıs. Muş: Muş İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü.
- Muş Valiliği (2015). *60 Dakikalık Muş İl Brifingi*. Muş: Muş Valiliği.
- Muş'un Sesi Gazetesi (2016). *Vali Yavuz, Tekstil Kent Hayata Geçirilecek*. 11 Mart 2016 tarihli gazete arşivi. (Erişim: 19.09.2017), <http://www.yenimusunesi.com/haber/vali-yavuz-tekstil-kent-hayata-gecirilecek-2749.html>
- Ökten, Ş. (2010). İktidarın Sosyolojik Kimliği: Aşiretlerde İktidarın Biçimi ve Kaynakları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 183-215.
- Plastonline (2013). *Muş Plastik ilk ihracatını Suriye'ye yaptı*. (Erişim: 19.09.2017), <http://www.plastonline.com/mus-plastik-ilk-ihracatini-suriye-ye-yapti/15/>
- Robinson, J. (2004). *Pasture Perfect: How You Can Benefit from Choosing Meat, Eggs, and Dairy Products from Grass-Fed Animals*. Washington: Vashon Island Press.
- Robinson, J. (2013). *Eating on the Wild Side: The Missing Link to Optimum Health*. UK: Little Brown & Company.
- Rule, D. C., Broughton, K. S., Shellito, S. M., & Maiorano, G. (2002). Comparison of muscle fatty acid profiles and cholesterol concentrations of bison, beef cattle, elk, and chicken. *Journal of Animal Science*, 80(5), 1202-1211.
- Sanayi Genel Müdürlüğü (2016). *Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu*. Sanayi Genel Müdürlüğü, s.1029-1043.
- Sensoy, S., Demircan, M., & Ulupınar, Y. (2016). *Climate of Turkey*. (Erişim: 20.04.2016), <http://www.mgm.gov.tr/files/en-US/climateofturkey.pdf>
- Sırım, V., & Çayın, M. (2014). *Muş Alparlan Üniversitesi'nin İlin Sosyo-Ekonomik Gelişmesindeki Etkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme*. Makalelerle Muş, s. 63-76.
- Simopolous, A.P., & Robinson, J. (1999). *The Omega Diet*. New York: Harper Collins.
- Simopoulos, A. P. (2002). The Importance of the Ratio of Omega-6/Omega-3 Essential Fatty Acids. *Biomed Pharmacother*, 56(8), 365-379.
- Siscovick, D. S., Raghunathan, T. E., King, I., Weinmann, S., Wicklund, K. G., Albright, J., ... & Cobb, L. A. (1995). Dietary intake and cell membrane levels of long-chain n-3 polyunsaturated fatty acids and the risk of primary cardiac arrest. *Jama*, 274(17), 1363-1367.
- Sönmez, M. E. (2014). *Muş Ovası'nın Tarımsal Potansiyeli ve Arazi Kullanım Arasındaki İlişkiler*. Makalelerle Muş, 5-32
- Tanyaş, M., & Arıkan, F. (2013). *Bursa İli Lojistik Merkez Ön Fizibilite Raporu*. BUSİAD, 2013.
- TKDK (2015). *TKDK Muş İl Brifingi*. Muş: TKDK Muş İl Koordinatörlüğü
- TÜİK (2013). *Seçilmiş Göstergelerle Muş 2013*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Tuzen, M. (2009). Toxic and essential trace elemental contents in fish species from the Black Sea, Turkey. *Food and Chemical Toxicology*, 47(8), 1785-1790.
- TÜİK (2015). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Sonuçları*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi (2014). *Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi Faaliyet Raporu*. Ankara: Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketi.
- Yurt Çimento (2015). *Hakkımızda*. (Erişim: 22.10.2015), <http://www.yurtcimento.com/web/>

Zhu, H., Xu, Y., Yan, B., Guan, J., Zhou, Q., & Liang, Y. (2016). Risk assessment of heavy metals contamination in sediment and aquatic animals in downstream waters affected by historical gold extraction in Northeast China. *Human and Ecological Risk Assessment*, 22(3), 693-705.

Araştırma Makalesi • Research Article

Malatya'nın Turizm Potansiyelinin Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Algılar

Perceptions for the Discovery of Tourism Potential of Malatya

İbrahim Atilla Karataş^{a,*}

^a İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 44210, Malatya/ Türkiye.
ORCID: 0000-0003-4483-0244

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 07 Şubat 2017

Düzeltilme tarihi: 27 Eylül 2017

Kabul tarihi: 17 Ekim 2017

Anahtar Kelimeler:

Gastronomi

Destinasyon Pazarlaması

Malatya

ARTICLE INFO

Article history:

Received 07 February 2017

Received in revised form 27 September 2017

Accepted 17 October 2017

Keywords:

Gastronomy

Destination Marketing

Malatya

ÖZ

Turizm sektörünün, yirminci asrın ilk yarısından sonra dünyanın en değerli ve gelir getirici sektörlerinden biri olması hasebiyle ülke politikalarında önemli bir yeri vardır. Türkiye'nin turizm sektörü açısından hak ettiği yere gelebilmesi için özellikle şehrsel mekânların, sahip olduğu değerleri cezbedici bir şekilde hedef kitlelere sunmaları gerekir. İşte bu ahvalde zengin bir tarihsel mirası, kültürü, stratejik konumu, sosyal dokusu ve dinamik ekonomisiyle Malatya ili büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. Malatya'nın sahip olduğu değerlerin ortaya çıkartılması ve turizm açısından farkındalık oluşturacak bir şehir konumuna getirilmesi amacı ile hem yerel halka hem de ziyaretçilere yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışmasına göre Malatya denilince akla gelen en önemli iki özellik sırası ile kayısı ve gastronomi olmuştur.

ABSTRACT

The tourism sector has an important place in the country policies because it is one of the most valuable and revenue generating sectors of the world after the first half of the twentieth century. In order for Turkey to be at the right place in terms of the tourism sector, it is necessary to present especially the urban areas in a way that attracts the values they possess. Malatya province has a great tourism potential with its historical heritage, culture, strategic position, social texture and dynamic economy. Malatya has been carrying out a questionnaire survey aimed at revealing the values it possesses and bringing it into a city that will become aware of tourism in terms of both local people and visitors. According to the questionnaire survey, the two most important features that come to mind in Malatya are apricot and gastronomy.

1. Giriş

Turizm olgusu dünyada ve ülkemizde ekonomik katkılarının yanı sıra sosyal ve kültürel boyutuyla başlı başına bir sektör olarak kendini kabul ettirmiştir. Turizm değerlerini misafirlerine sunma bilgi ve yeteneğine sahip şehirler, bölgeler ve ülkeler ekonominin diğer sektörleriyle karşılaştırıldığında çok az maliyet isteyen yatırımlarla büyük paralar kazanmaktadırlar. Turizm, gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ülkeler için vazgeçilmez bir sektör hâline gelerek ülkeler arasında kıyasıya bir rekabet yaşanmasına neden olmuştur. Turizm sektöründe “yatırım maliyeti-kazanç” ilişkisi, diğer sektörlerle karşılaştırılmayacak oranda kazanç lehinedir (Gezer vd., 2013: 33). Turizm gelirlerinden sadece turisti o ülkeye getiren seyahat

acenteleri veya konaklama tesisleri yararlanmamakta, çok sayıda sektör bu gelirden pay almaktadır.

Geçmişten günümüze şehirler, farklı yerlerden gelen insanlar tarafından iş, alışveriş ve benzeri diğer nedenlerden dolayı her zaman ziyaret edilmişlerdir. 1950'li yıllara kadar yabancı şehirlere seyahat, nüfusun küçük bir bölümü ile sınırlı kalırken; 1980'li yıllardan itibaren şehirler, ekonomilerini canlandırmak ve şiddetli rekabet koşullarına karşılık verebilmek için turistik tesislere, kurumsal mekânlara ve ekonomik faaliyetleri geliştiren etkinliklere yönelik yatırımlarını arttırmaya başlamışlardır. Bu anlamda şehirlerin sahip oldukları zenginlikleri bir farkındalık oluşturacak şekilde hedef kitlelere sunmaları turistik faaliyetleri, cezbedici bir şekilde etkilemektedir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: ibrahimatillakaratas@gmail.com

Bu çalışmada amaç yerel halk ve ziyaretçiler açısından Malatya'nın turizm potansiyelinin ortaya çıkarılmasında destinasyon marka imaj değerlerinin etkileri nelerdir? sorusuna cevap bulmaktır. Destinasyon Pazarlaması ile ilgili daha önce yapılmış olan bazı yayınlara bakıldığında aşağıdaki etkenlerin öne çıktığı görülmektedir. Vatan (2015), "Destinasyon Pazarlaması Kapsamında Bilecik İli Turizminin Değerlendirilmesine Yönelik Paydaş Analizi" adlı doktora tez çalışmasında; destinasyonun etkin bir şekilde pazarlanması için şehrin tüm paydaşlarının iş birliği içinde olmalarının önemini ifade etmiştir. Ceylan (2010), "Yerel Kalkınma ve Rekabet Aracı Olarak Şehir Pazarlamasında Yatırımcıların Yatırım Destinasyon Tercih Yapılarının Belirlenmesi ve Uşak Tekstil Sektöründe Bir Uygulama" adlı doktora tez çalışmasında; şehir pazarlamasındaki aktörlerin ortak bir paydada buluşmasının gerekli olduğunu belirtmiştir. Akçi ve Uluişik (2016), "Marka Şehir Oluşturma: Şehirde Oturanların Değerlendirmeleri Üzerine Bir Uygulama (Adıyaman Örneği)" adlı makale çalışmasında; şehir pazarlamasında olumlu imaj faktörünün uzun süreli bir süreci gerektiren ve tüm paydaşların katılımı ile etkinliğini artıran büyük bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Rainisto (2003), "Destinasyon Pazarlamasının Başarı Faktörleri: Kuzey Avrupa ve ABD'de Destinasyon Pazarlaması Üzerine Bir Uygulama", adlı doktora tez çalışmasında; şehir pazarlamasında başarının sağlanması için stratejik planlama, organizasyon, örgütlenme ve ölçüm-takip işlerinin öneminden bahsederek kamu ve özel sektör imkânlarının birleştirilmesinin gerekliliğini ifade etmiştir. Miličević (2016), "Rekabet Unsuru Olarak Bir Destinasyonun Markalaşması" adlı doktora tez çalışmasında; destinasyon markasının güçlü bir rekabet avantajına sahip olması için, destinasyon ile potansiyel ziyaretçiler arasında duygusal bir bağın oluşturulması gerektiğini ifade etmiştir.

Hoang (2010), "Şehir Planlama ve Yer Pazarlama Modeli: Viet Nam'daki Şehirler ve Bölgeler Üzerine Bir Uygulama" adlı doktora tez çalışmasında; şehir pazarlamasında başarılı olabilecek modelleri oluşturup uygulayabilmek için kurumsal temelde ve ulusal kanunlar alanında etkin reformların şart olduğunu ifade etmiştir. Demirovic (2016), "Bir Turizm Destinasyonu Olarak Hersek'in Marka Değer Oluşumu" adlı yüksek lisans tez çalışmasında; marka şehir oluşumunun bir süreç meselesi olduğunu belirtmiştir. Süreci profesyonel bir ekibin uzun dönemli stratejik planlar hazırlayarak, şehrin paydaşları ile uyum içinde yönetmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Bu çalışmanın benzerlerinden farkı yerel halk ve ziyaretçilerden oluşan farklı iki grubun destinasyon pazarlanmasında sorulara verdikleri cevapların benzer ve farklı yönlerinin şehrin turizm potansiyelinin belirlenmesi üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Bu çalışmada Malatya ilinin seçilmesinin nedeni Malatya'nın Türkiye'nin doğusunda yer alan stratejik öneme sahip önemli şehirlerden biri olmasıdır. Ayrıca Malatya önemli iş merkezlerinden biri olma yolunda ilerlemektedir. Tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapan Malatya, zengin bir tarihe ve zengin mutfak kültürüne sahiptir. Aynı zamanda destinasyon marka imaj çalışmalarında, Malatya'nın bu önemli değerlerinin etkin bir şekilde kullanılmadığı da düşünülmektedir.

2. Malatya'nın Tarihi, Mimari ve Kültürel Yapısı

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Fırat Havzası'nın yukarı bölümünde yer alan Malatya'nın, doğusunda Diyarbakır ve Elazığ, batısında Kahramanmaraş, kuzeyinde Erzincan ve Sivas, güneyinde ise Adıyaman şehri bulunmaktadır. Malatya İl Yönetim Alanı toplam olarak 12.412 km² olup bu alanın matematiksel konumu 35° 34' ve 39° 03' kuzey paralelleri ile 38° 45' ve 39° 08' doğu meridyenleri arasındadır. Malatya Büyükşehir sınırları; Battalgazi ve Yeşilyurt merkez ilçeleri ile birlikte toplam 13 ilçe ve bunlara bağlı mahalle yerleşmelerinden oluşmaktadır (Malatya Valiliği, 2014: 3). İl genelinde bulunan toplam nüfus miktarı 31 Aralık 2016 tarihi itibarıyla 781.305 kişidir. Bu nüfus miktarını belirleyen 304.397 kişi merkez Battalgazi ilçesinde, 304.369 kişi ise merkez Yeşilyurt ilçesinde yaşamaktadır. Malatya, ülkedeki 81 şehir arasında nüfus itibarı ile 27. sırada yer almaktadır (TÜİK, 2016a). Malatya, isim olarak Kültepe belgelerinde Melita, Hitit belgelerinde Maldia, Asur İmparatorluk devri belgelerinde ise Meliddu, Melide, Melid, Melissa olarak geçer. Urartu belgelerinde ise ismi Melita'dır. Malatya kelimesi Hititçe "bal" manasındaki "melid"den türemiştir (Tuğrulca, 2013a: 29).

2.1. Milattan Önce Malatya

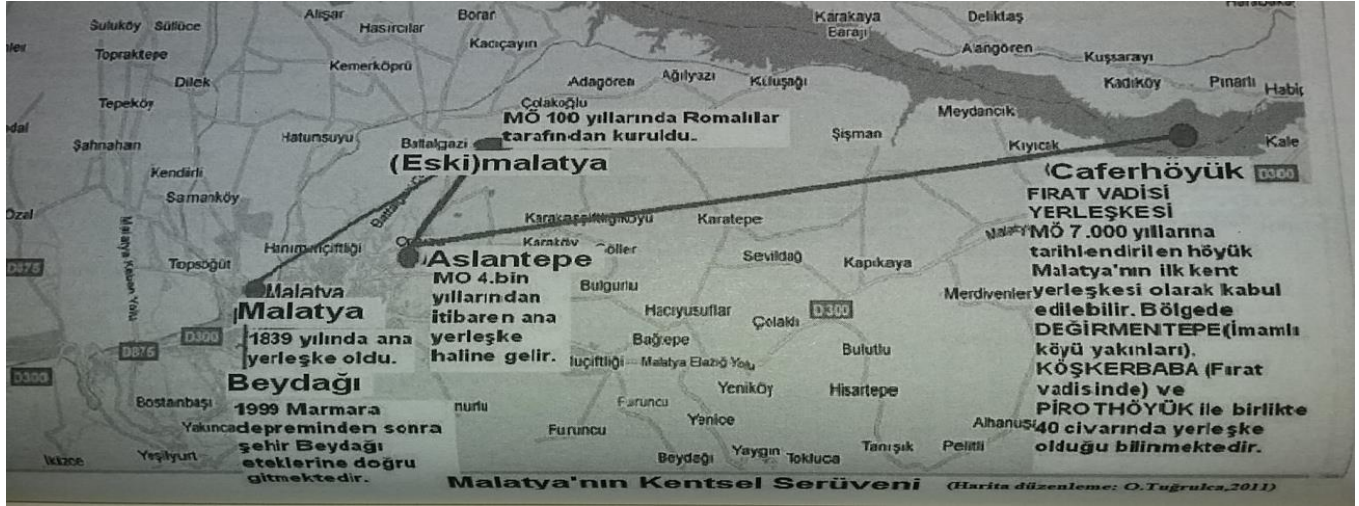
Malatya'da ilk şehir yerleşmelerinin MÖ (7000) ile MÖ (2000) yılları arasında Tohma Çayı ve Fırat kenarında (Cafer Höyük, Değirmen-tepe höyük, Pirot Höyük, İmikuşağı Höyük, Habibuşağı Höyük gibi) ortaya çıktığı görülmektedir. İklim özellikleri, orman alanlarının genişliği, ekilebilir arazi durumu ve Fırat nehrinin sağladığı su yolu taşımacılığının bu yerleşim yerlerinin oluşmasında önemli etkisi olmuştur. Ekilebilir arazilerden elde edilen artık ürünlerin, orman ürünlerinin ve yer altı madenlerinin (özellikle demir madeninin) su yolu taşımacılığı ile Fırat ve Dicle kenarlarında kurulmuş Mezopotamya'daki şehirlere ulaştırıldığı bilinmektedir (Tuğrulca, 2013a: 33).

Malatya, Orta Asya'dan ve Orta Doğu Mezopotamya'dan gelen ticaret yollarının birleştiği ve batıya bağlantı sağlayan bir mevkide olması nedeni ile her dönemde stratejik bir önem arz etmiştir. İlk çağın ilk ticaret yolu olan Ege kıyılarını Mezopotamya'ya bağlayan meşhur Kral Yolu'nun ve Çin'den Batı'ya uzanan tarihi İpek Yolu'nun güneye inen bir kolunun da geçtiği yer olan Malatya; Hitit, Asur, Pers, Roma, Bizans, İslam, Selçuklar, Osmanlı ve Cumhuriyet Devri uygarlıklarının tümünde önemli bir stratejik geçiş ve ticaret merkezi konumunda olmuş ve birçok ülke arasında sık sık el değiştiren bir şehir olmuştur (Aytaç, 2015: 8). 1979 senesinde Karakaya Baraj Gölü'ünde İzollu mevki Cafer Höyük'te kazılar yapılmıştır (Malatya Valiliği, 2011: 2). Bu kazılarda yöre insanların MÖ önce 7000 yılında ilk kez hayvancılık ve tarımla iştigal ettikleri, yerleşik hayata girdikleri ve bu yerleşik hayatın Aslantepe, Değirmen-tepe, İsa Höyük ve Fırıncı Höyük'te de MÖ 5000-3000 yılları arasında da sürdüğü anlaşılmaktadır. Hitit, Asur, Medler ve Perslerin hâkimiyetine giren şehir MÖ 4. asırda Anadolu'yu ele geçiren Büyük İskender'in etkisi ile Helenistik kültürün tesirinde kalmıştır (Sayım, 2007: 10).

Şekil 2. Malatya'nın Şehirleşme Öyküsü

Kaynak: Tuğrulca (2013a: 29).

1878 yılında Elazığ'ın (Mamuretü'l-Aziz) Diyarbakır'dan ayrılıp vilayet olması üzerine Malatya sancığı bu vilayete bağlanmıştır. 1920 yılında müstakil sancak hâline gelen Malatya, 1924 yılında vilayet olarak teşkilatlanmıştır (Tuğrulca, 2013c: 103-104). Şehir için cumhuriyetin ilanından sonra 1930'larda kapsamlı bir planlama ve kanalizasyon çalışması gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde Malatya şehrinin ilk imar planları 1933'lere geldiğinde tamamlanmıştır (Yenen, 1939: 125). Malatya, mimarlık açısından en zengin devirlerini Selçuklular zamanında yaşamış; kervansaraylar, han ve hamamlar, camiler bu devirde yapılmıştır. Malatya şehir merkezinin kuruluş tarihinin yeni oluşu sebebi ile günümüze ulaşan evlerin çoğunluğu 1880 ile 1950 yılları arasında inşa edilmiştir (Aytaç, 2015: 9-11).

Malatya'da 1950'li yıllardan itibaren başlamış olan şehirleşme hareketi, bilhassa o dönemde kurulmaya başlayan bazı sanayi sektörlerinin (1938 -Sümerbank, 1956-Şeker Fabrikası, 1957-Tekel, 1975-Vagon Onarım Fabrikası, 1974-Et Kombinası gibi) kurulmasını da hızlandırmıştır. Daha sonraki dönemde 2. Ordu Komutanlığı'nın Malatya'ya taşınması, 1975 yılında İnönü Üniversitesi'nin kurulması, bazı kurumların Bölge Müdürlüklerinin inşa edilmesi, iplik ve dokuma tesislerinin kurulması, kayısı işleme kurumlarının açılması, un-bulgur imalathanelerinin faaliyete geçmesi, kereste ve mobilya imalathanelerinin ve Organize Sanayi Bölgesi'nde bulunan ticaret, sanayi ve hizmet dallarının gelişmesi ile şehirleşme süregelmiştir. Bu esnada Karakaya Barajı göl sahası altındaki yerleşim bölgelerinde bulunan nüfusun oldukça büyük bir kısmı göç ederek Malatya'ya yerleşmiştir. Bu değişimlerin akabinde Malatya, sosyo-ekonomik verilere göre Türkiye ortalamasının oldukça üstünde bir seviyeye yükselmiştir (Sever, 2008: 67). Malatya Belediyesi 06/12/2012 tarihli 28489 sayılı ile resmi gazetede yayımlanan 6360 sayılı kanunla Büyükşehir olmuştur (Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2015b: 14).

3. Malatya'nın Turistik Yapısı

Turizm sektörünün, yirminci asrın ilk yarısından sonra dünyanın en değerli ve gelir getirici sektörlerinden biri olması hasebiyle ülke politikalarında önemli bir yeri vardır. İç ve uluslararası turizmde 1950'lerden bu yana meydana gelen büyüme, 1950'de 25 milyon olan uluslararası turist

gelişiminin 2010'da 935 milyona çıkmasıyla dramatik bir artış göstermiştir (İlker, 2012: 101). Bu artış Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü raporuna göre 2016 yılı sonunda 1 milyar 235 milyona ulaşmıştır (UNWTO, 2017).

Zengin bir tarihsel mirası, kültürü, altyapı olanakları, ulaşım avantajı, sosyal dokusu ve dinamik ekonomisiyle Malatya ili büyük bir turizm potansiyeline sahiptir. İl merkezindeki potansiyel değerlerden biri olan Arkeoloji Müzesi'nde, Aslantepe ve Karakaya Baraj Gölü altında kalan höyüklerle diğer höyüklerde yapılan kazılarda bulunan eserler sergilenmektedir.

İl turizmine büyük katkısı olan diğer turistik yerler, sinema caddesindeki sivil mimari değeri olan ahşap Beş Konaklar, şehir meydanındaki Yeni Cami ile Bakırcılar Çarşısı, Kuru Kayısı Pazarı yabancı turistlerin alışveriş merkezi durumundadır (Malatya Valiliği, 2011: 162).

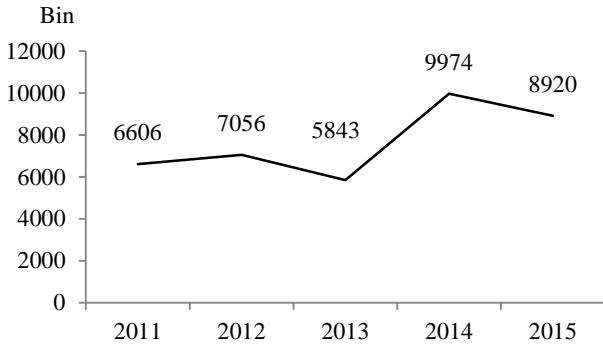
Malatya'nın Pütürge kazası Tepehan çevresi üzerinden varılan Nemrut ile Eski Malatya, Aslantepe ve Arkeoloji Müzesi'nde yer alan yapıtlar kültür turizminin zenginliği olarak ilgi uyandırır. Levent Vadisi, Karakaya Barajı ve Sultansuyu ise Malatya'nın ortaya çıkarılmayı bekleyen doğa turizmi hazineleridir. Torosların devamındaki Beydağları'nın kuşattığı Malatya'yı bükümlerle ayıran akarsular ve dağ eteklerinden gelen memba sularının çokluğu, o civarda meyve bahçelerinin ve ova içerisinde yeşilliğin yaygınlaşmasını sağlamıştır. İşte Malatya'nın bu doğal güzelliği ve tarihsel dokusu, turizm açısından çekiciliğini artırmaktadır (Malatya Büyükşehir Belediyesi, 2015b: 13).

Dağ ve tabiat turizmi olarak ilgi çekici natürel değerler arasında Darende ilçesinde Tohma Çayı doğal vadisi, natürel akvaryum, Somuncu Baba Boğazı, Günpınar Şelalesi, Doğanşehir kazasında Sulu Mağara, şehrin içinde İnderesi Mağaraları, Yazihan'da Buzluk Mağaraları, Battalgazi'de Karakaya Baraj Gölü sıralanabilir. Karakaya Baraj Gölü su sporları yönünden spor turizmde göz önünde tutulabilecek alanlardandır. Akçadağ'da bulunan Sultansuyu Harası ise atla tabiat yürüyüşlerinin gerçekleştirilebildiği bir alandır. Malatya, av turizmi ve balıkçılık açısından elverişlidir. Toprağın üzerinde keklik avcılığı, Arapgir ve Pütürge kazalarında yaban domuzu ve tavşan avcılığı; Fırat İrmak'ı, Tohma Çayı ve Karakaya Baraj Gölü'nde balıkçılık yapılır.

İnanç turizmi açısından Nemrut Dağı Millî Parkı, Taşhoron Kilisesi, Venk Kilisesi, Malatya il merkezinde Yusuf Ziya Paşa Camii, Battalgazi'de Ulu Cami, Yeni Cami, Darende'de Şeyh Hamid-i Veli Zaviyesi (Somuncu Baba Türbesi ve Camii) önemi olan mekânlardır. Kültürle ilgili ve tarihî cazibeler içerisinde İstanbulluoğlu Konağı, Gazi İlkokulu binası, Orduzu mevkiinde Aslantepe Höyüğü, Eski Malatya'da bulunan Silahtar Mustafa Paşa Kervansarayı, Hasan Basri (Korucuk) Türbesi kale surları ve Namazgâh sayılabilir (Gök ve Tuna, 2013: 3).

Malatya'da Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan işletme belgeli tesisler(Otel) sayısı on yedidir. Bunların üçü beş yıldızlı, beşi dört yıldızlı, yedisi üç yıldızlı, ikisi iki yıldızlı olup toplam 1294 oda ve 2569 yatak kapasitesine sahiptir. Aynı şekilde belediye belgeli otel sayısı 14 olup; 341 oda ve 689 yatak kapasitesine sahiptir (Malatya Valiliği Turistik Tesisler, 2016). Malatya'da belediye belgeli ve turizm işletme belgeli tesisler dikkate alındığında yıllara göre şehre gelen yabancı turist sayısı Şekil 3'te gösterilmiştir.

Şekil 3. Malatya'da Belediye Belgeli ve Turizm İşletme Belgeli Tesislere Geliş Sayısı (Yabancı Turistler)

Kaynak: TÜİK (2016b: 19)

4. Malatya'nın İklim Tarım ve Hayvancılık Yapısı

Fırat Havzasında yer alan Malatya, denizden yüksekliği yaklaşık 900 m'dir. Kış mevsiminde yağışlı ve soğuk, yaz mevsiminde sıcak ve yağışsız olan iklimi vardır. Malatya, Güney Doğu Anadolu karasal iklimi, Akdeniz yağış rejimi ve Doğu Anadolu karasal iç bölge yağış rejimi aralarında bir intikal yeridir. Bu bağlamda Malatya'nın iklimi, karasal ve Akdeniz iklimi arasında bir mikro klimadır. Bu nitelik değişik iklimlere ait çok fazla ürünün Malatya'da kolaylıkla yetiştirilmesini sağlamaktadır (Gezer vd., 2011: 25-49).

Malatya'da tarım arazilerinin %59,25'inde kuru; %40,75'inde suyla ziraat yapılır. Sulanma imkânı bulunan bağ bahçe arazisinin hatırı sayılır kısmında da kayısı yetiştiriciliği yapılmaktadır (Malatya Valiliği, 2014: 3). Tarihî kaynaklarda Türkistan, Orta Asya ve Batı Çin nahiyelerinin kayısının ana vatanı olduğu zannedilmektedir. Belgelerden aktarılanları göz önüne aldığımızda kayısı, Büyük İskender'in doğu seferi sırasında (MÖ IV. yy.) Anadolu'yla tanıştırılmıştır. Anadolu'da 2000 seneyi geçkin bir zamandır kayısı üretildiği sanılıyor. İlerleyen süreçte Malatya bu üretimde Türkiye'de ve dünyada ilk sırada olmuştur (Malatya Valiliği, 2013: 12).

Kayısıdan sonra elma, üzüm, armut, dut, ceviz ve kiraz gelir. 1655 yılında Malatya'ya ulaşan meşhur gezgin Evliya Çelebi 53 bin insanın bulunduğu ilde 7.800 meyve bahçesi ve 7 kayısı türünden söz eder. Kayısı üretimi olarak en

önemli yerler: Darende, Akçadağ, Battalgazi, Kale, Merkez, Yazıhan ve Hekimhan'dır. Malatya kayısı üretimi, Türkiye yaş kayısı üretiminin tahmini olarak %50-55'ini; kuru kayısı üretiminin ise %85'ini oluşturmaktadır (Ünal, 2010: 11).

Malatya'nın dünya yaş kayısı üretiminde yaklaşık %11'lik; kuru kayısı üretiminde ise %70'lik bir payı vardır. Yine de kayısı üretiminde önemli bir payı olan Malatya, piyasa fiyatlarını belirleyememektedir. 15 yıl içinde 100 milyon dolardan 300 milyon doları bulan kayısı ihracat değerinin, kuvvetli bir ihracatçı birlikteliğinin meydana getirilmesi, ürün ve paket çeşitliliğinin oluşturulması, soğuk zincir yatırımlarıyla taze kayısı ihracatına da önem verilmesi ve ihracatçılar arasında var olan hukuki ilişkinin yeniden düzenlenmesi sonucunda orta vadede 1 milyar dolarlık seviyeye ulaşabileceği varsayılmaktadır (Ünal, 2010: 27). Malatya'da 50.000 ailenin geçim kaynağı kayısıdır. Bu, hemen hemen 250.000 nüfusa tekabül edip nüfusun tamamının yaklaşık %33'ünü karşılamaktadır. Kayısının rekoltesi ve ihracat miktarı arasında fiyat açısından aynı oranda bir paylaşım yoktur. Bunun başta gelen müsebbipleri, ihracat izleminin eksikliği ve ihracatçıların birlik sağlayamamasıdır. Yeni pazar yerlerinin olmaması, iç tüketimin sağlanamayışı ve var olan rekoltenin piyasaya göre dengelenememesi arz-talep uyumunu negatif olarak etkilemektedir. Bu nedenledir ki ürünün ihracat rakamları temel alınarak kg fiyatlarında bir devamlılık oluşturulamamıştır. Tablo 1'de bu durum açık bir şekilde ifade edilmektedir (Malatya Ticaret ve Sanayi Odası, 2014: 8).

Tablo 1. Kayısı İhracat Miktarları

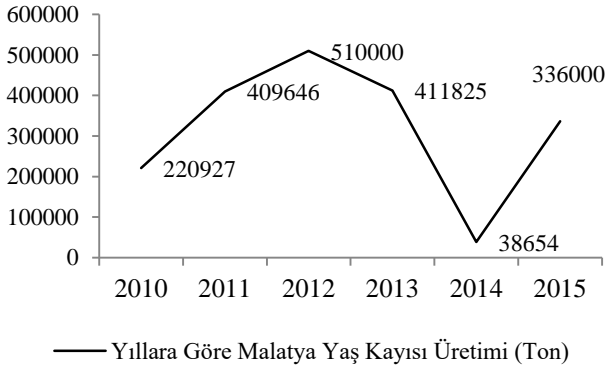
Yıllar	İhraç Edilen Miktar (Ton)	İhracat Getirisi (\$ - Usd)	1 Kg Kuru Kayısı İhraç Tutarı (\$/Kg)
2011	89.751	364.938.201	4.06
2012	101.540	298.301.477	2.94
2013	117.861	315.263.534	2.67
2014	79.043	348.184.876	4.40
2015	76.570	322.198.000	4.20

Kaynak: (TÜİK,2016c)

Tablo 1'de görüldüğü üzere, son 5 yıl içinde kg başına en düşük fiyat 2.67 \$ ile 2013 yılında; en yüksek fiyat ise 4.40 \$ ile 2014 senelerinde elde edilmiştir. Bunun yanında 2013 senesinde 117.861 ton ile kayısı ihracat rakamıyla yukarılarda olmasına karşın 315.263.534 \$ ihracat geliri oluşmuş ve 2.67 \$/ton girdisi ile ton başına en düşük ihracat değerini elde etmiştir. 2011 ise 364.938.201 \$ ile son 5 senenin kayısıda en yüksek döviz girdisinin sağlandığı yıl olmuştur.

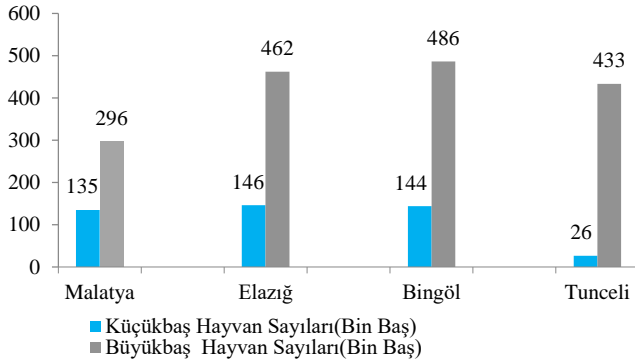
Malatya'da her sene takriben 100 bin ton kuru kayısı üretilip ihraç yapılmakta ve bundan aşağı yukarı 250-300 milyon dolar döviz girdisi elde edilmektedir. Malatya'da 50 dolaylarındaki kayısı işleme tesisinde aşağı yukarı 5.000 kişi istihdam edilmektedir. Diğer yandan, 300'e yakın esnaf ve tüccar ile 50'ye yakın ihracatçı da kayısı işletmecisidir. Yine Malatya'da 10'a yakın firma kayısı makineleri imalatı yapmaktadır. Türkiye yaş kayısı üretimi, senelere göre büyük dalgalanma göstermekle beraber üretimde yükseliş eğilimi sürmektedir (Ünal, 2010: 30).

2010-2015 yılları arasında yaş kayısı üretimi yıllara göre Şekil 4'te olduğu gibidir. Hava şartlarındaki sıra dışı değişimler kayısı üretimini büyük oranda etkilemektedir.

Şekil 4. Yıllara Göre Malatya Yaş Kayısı Üretimi (Ton)

Kaynak: TÜİK (2016b: 30)

Tarımsal çalışmaların mühim bir kolu olan hayvancılık, dünya üzerinde kırsal kesimdeki insanların uğraştıkları bir alandır. Türkiye’de kırsal uğraşı düzeni içinde genellikle tarımsal çalışmaların yanında ikinci derecede kendine yer bulan hayvancılık, ek bir getiridir. Ancak, hayvancılık çalışmaları bilhassa dağlık toprak yapısına sahip kırsal yerlerde öne çıkarak en başlarda yer alabilir. Yakın zamanlara kadar bir tarım ülkesi olarak değerlendirilen Türkiye’de hayvancılık hem hayvansal ürünlerden (et, süt, deri, yumurta, tarlalara gübre, yakacak olarak tezek vb.) hem de kuvvetinden (yük taşıma, tarla sürme, ulaşım aracı olarak) yararlanmak gayesiyle devam ettirilmiştir. Bugün de artan nüfusun beslenmesinde ve sanayiye hammadde sağlanmasında (yünlü; ipekli dokuma; deri, kösele vb.) önemli olan hayvancılık, ulusal ekonomimizin %20’sini meydana getirmiştir (Ertin, 1998: 137).

Şekil 5. Malatya ve Civar İllerin Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvan Sayıları (2014 Yılı)

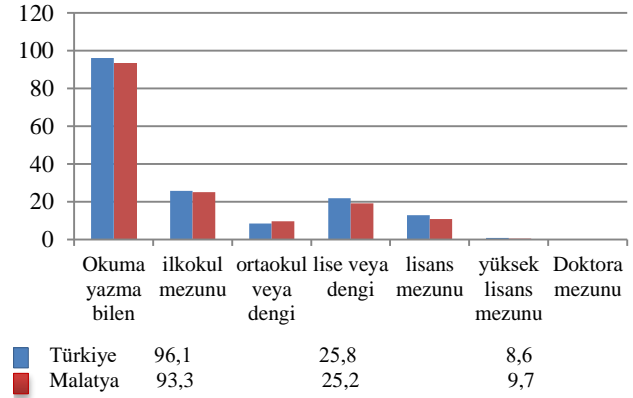
Kaynak: TÜİK (2015: 45).

Şekil 5’te Malatya’nın hayvancılıkla ilgili verileri çevre illerle karşılaştırıldığında düşük kaldığı görülmektedir. Malatya, tarıma ayrılan topraklarının büyüklüğü ve verimliliği ile aynı zamanda çayır ve mera olarak kullanılan alanların Türkiye ortalamasının üzerinde olmasından dolayı etkin bir hayvancılık politikası sayesinde ileri bir seviyeye ulaşabilir.

5. Malatya’nın Eğitim Hizmetleri Yapısı

Bilginin çok hızlı değiştiği 21. asırda her ülkenin dünya üzerinde etkin bir şekilde yer alabilmesi, oluşturduğu toplumun bireylerinin beraber ve uyum içinde yaşamlarını sürdürmeleri ve gereken ortak davranışların elde edilebilmesi için iyi eğitim almış nüfus kitlesine sahip olması

gerekir. Hakikaten dünya savaşlarından mağlup olan Japonya ve Almanya benzeri ülkeler eğitim düzeyi yüksek ve nitelikli bir nüfusları olduğundan çok az bir vakitte yeniden ayağa kalkmış toplumlara en güzel iki misaldir (Akbulut, 2010: 116). Şekil 6’da Malatya’nın eğitim düzeyi ile Türkiye eğitim düzeyi ortalaması verilerine bakıldığında, Malatya’daki eğitim yapısı hemen hemen Türkiye ortalaması ile örtüşmektedir.

Şekil 6. 2014 Yılı Verilerine Göre Malatya’daki Eğitim Durumu ve Türkiye Ortalaması (%)

Kaynak: TÜİK (2016b:12)

2014-2015 eğitim-öğretim yılında kişi başına düşen öğretmen sayısı Türkiye genelinde ilköğretimde 18, ortaokulda 17, lisede 14 iken; Malatya’da kişi başına düşen öğretmen sayısı ilköğretimde 15, ortaokulda 13, lisede 14 olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2015: 10).

Malatya’da 1975 senesinde kurulan İnönü Üniversitesi 13 fakültesi 1’i Devlet Konservatuarı olmak üzere 4 yüksekokulu, 12 meslek yüksekokulu, 5 enstitüsü, 1 teknokenti, Turgut Özal Tıp Merkezi’nin dahi içinde yer aldığı 19 araştırma ve uygulama merkeziyle yaklaşık 30.000 öğrenciyi eğitim ve öğretim veren bir üniversitedir. 2’si şehir merkezinde 4’ü kazalarda toplamda 6 yerleşkesinde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve uygulama çalışmalarını sürdürerek bölgenin ve Türkiye’nin eğitim hayatına katkı sağlamaktadır (İnönü Üniversitesi, 2015).

6. Malatya’nın Ticari ve Sanayi Yapısı

Malatya, sanayileşme yönünden ülkemizin en arkalarda bulunan Doğu Anadolu bölgesindedir. Ancak daha sonraki sanayileşme gayreti ile bulunduğu yerin sanayileşme açısından öndeki şehirlerinden olmuştur. Malatya 1. Organize Sanayi Bölgesi 1976 senesinde kurulmuş ancak türlü nedenlerle 1984’e kadar pek ilerleyiş kaydedilememiştir. Bu yıldan sonra çalışmalar hız kazanmış ve 1986 yılında hizmete girmiştir (Çiçek, 2011: 102).

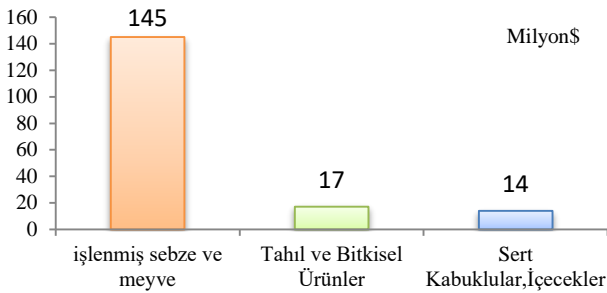
Organize Sanayi Bölgesi’ndeki firmaların ağırlıklı olarak %27’lik oranla gıda sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir. Gıda sektörünün %23 oranı ile tekstil izlemektedir.

Bu sektörleri %5’lik oran ile plastik, orman ürünleri, inşaat ve sanayi takip etmektedir. Malatya 2. Organize Sanayi Bölgesi ise 1997 yılında 160 parsellik bir kapasite ile kurulmuştur. Burada üretime geçen firma açısından sektörel dağılıma bakıldığında %41 ile gıda ilk sırada yer almakta; onu, %19 ile tekstil, %15 ile makine-yedek parça

izlemektedir (Malatya Ticaret ve Sanayi Odası, 2014: 11-12).

Malatya'nın 2013 verileri göz önüne alındığında iş gücüne katılım oranında %54,1 ile Türkiye genelinde 25, işsizlik oranında %7,8 ile 37, istihdam oranında %49,90 ile 21. sırada bulunmaktadır. Malatya'nın son üç yıl ortalamasında iş gücüne katılma oranı %50,47; işsizlik oranı %7,93; istihdam oranı ise %46,50'dir. Yani Malatya il ölçeğinde son üç yılda iş gücüne katılma ve istihdam oranlarında net artış olmamasına rağmen işsizlik oranında da büyük bir artış görülmektedir (Malatya Ticaret ve Sanayi Odası, 2014: 7). Şekil 7'de Malatya'nın ihraç ürünlerine bakıldığında tarım sektörünün ilk üç sıralamayı oluşturduğu ortaya çıkmıştır.

Şekil 7. 2015 Yılı Malatya'dan İhraç Edilen Ürünler

Kaynak: TÜİK (2016b: 46)

Malatya'nın en fazla ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında ise % 35 ile ABD, %22,7 ile Irak ve %17 ile Almanya'yı görmekteyiz (TÜİK, 2016b: 44). Malatya Ticaret Odası kayıtlarına göre toplam 950 şirkette takriben 28.500 kişi çalışmaktadır. Malatya'da sırasıyla gıda, tekstil ve inşaat sektörleri hem istihdam sayısı hem de şirket sayısı olarak öne çıkmaktadır (Malatya Ticaret ve Sanayi Odası, 2014: 8).

7. Malatya'nın Lojistik Yapısı

Malatya, eski zamanlardan beri önemli yol güzergâhındadır. Malatya, Basra'dan gelip Sivas ve Tokat'tan Samsun'a kadar giden ve Malatya'dan ayrılarak Darende, Gürün üzerinden Kayseri'ye ve buradan da batıya doğru uzanan yolların birleştiği mekândadır (Karagöz, 2013: 10). Mezopotamya ile Anadolu arasındaki ticaret ve kültür alışverişinin bu yol aracılığıyla yapılması Malatya'yı önemli hale getirmiştir (Başbüyük, 2015: 29). Bununla birlikte, Kafkaslardan veya Karadeniz'den gelip Mısır'a giden yollar da Malatya'dan geçmektedir. Malatya'nın etrafındaki yerleşim bölgeleriyle irtibatını kuran yollar üzerinde bulunan kervansaray ve hanlar, Selçuklu ve Osmanlı döneminde şehrin ticari önemini tanımlayan ve Malatya'nın tarih içerisindeki ticari olanaklarına tanıklık eden ticari yerlerdir (Karagöz, 2013: 10).

8. Malatya'nın Sağlık Hizmetleri Yapısı

Ülkemizde sağlık turizmi bilhassa 2003'te başlayan "sağlıkta dönüşüm programı" ile gelişim göstermiştir. Sağlık Bakanlığı'nın eşgüdümünde özel ile kamu sektörü arasında iş birliği yapılması sağlık turizminin etkinliğini artırmıştır. Sağlık turizminde ilk beş ülke Hindistan, Tayland, Singapur, Amerika Birleşik Devletleri ve Malezya'dır. Malezya ve Singapur'da sağlık turizmi Türkiye'de olduğu gibi devlet

desteğiyle özel sektör-devlet iş birliği eşgüdümünde gelişim göstermiştir. Asya ülkeleri, uluslararası kuruluşlarca onaylanan sağlık tesislerine ve kaliteli sağlık çalışanlarına sahip olmaları, fiyatlarının uygunluğu, bir bekleminin olmayışı, üstün teknolojiye sahip oluşları ve bireysel sağlık hizmeti sunmaları ile seçilir hâle gelmişlerdir. Turistlere sağlanan vize imkânı da bir diğer faktördür. Türkiye'de aynı biçimde birçok ülke ile vize sözleşmesi yapmakta ve bu sözleşmeler sağlık turistlerine vize rahatlığı sağlamaktadır. Sağlık turizminde bir ülkenin gelişmesinin ön şartlarından biri de ülkedeki siyasi ve sosyal durumun çalkantılı olmayışıdır. Malezya ve Singapur gibi Asya ülkeleri siyasi ve sosyal devamlılık nedeniyle de yeğ tutulmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin sağlık turizminde amaçlarına erişebilmesi için siyasi ve sosyal devamlılığı yerine getirmesi gerekir (Aslonova, 2013: 131-141).

Toplumda yaşayan bütün fertleri ilgilendiren en önemli faktörler, kesinlikle güvenli ve orijinal bir sağlık hizmeti imkânına erişmektir. Bugün sosyal refah anlayışını kabul eden devletler, temel insan haklarından sağlık hizmetlerini tüm topluma dinamik, faydalı ve ihtiyaçları karşılayan bir seviyede sunabilmek ya da zaruri tedbirleri sağlamakla yükümlüdür (Çağlar ve Gülel, 2015: 31). Bazı sağlık verileri açısından Malatya ile Türkiye ortalaması Tablo 2'de gösterilmiştir. İki veri arasında paralellik görülmektedir.

Malatya İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi, 1200 yataklı büyük bir hastane olarak hizmet vermektedir. Tıp merkezi, karaciğer naklinde Avrupa birincisi ve dünya ikincisi olmayı başarmış bir hastanedir. Karaciğer nakli olmadığında yaşama şansını kaybeden yüzlerce kişi, İnönü Üniversitesi'ndeki bu tıp merkezi sayesinde yaşama dönmektedir. Karaciğer nakil ameliyatlarındaki başarı oranı yüzde 83 olan tıp merkezi 2013 yılında 1000'inci karaciğer naklini gerçekleştirmiştir (Ergü, 2013). Malatya İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi, bölgenin ve Türkiye'nin tercih edilen ve sağlık turizmi açısından önemli olan bir merkezi hâline gelmiştir (Tatar vd.,2011).

9. Malatya'nın Gastronomi Hizmetleri Yapısı

Gastronomi turizmi sanayisi, yalnız yemek rehberlerinden ve restoranlardan oluşmamaktadır. Her çeşit mutfak tecrübelerini de içerisine alır. Bu sektörde aşçılık mektepleri, gastronomi tur operatörleri, yemek kitapları satan dükkânlar, tur rehberleri, gastronomi ile ilgili medya, televizyon programları ve dergiler, gastronomi ile ilgili etkinlikler, tarla sahipleri ile üreticiler bulunmaktadır (Çağlı, 2012: 24).

16.yüzyılda Anadolu'yu ziyarete gelen ünlü zengin Dernschwam, yazılarında Türklerin baş yemeğinin çorba olduğunu belirtir. Bu zenginlik Malatya mutfağına da yansımıştır. Malatya'da 30'dan fazla çorba hâlen yapılarak sofralarda yer almaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır: Ayva köfteli kulak çorbası, bulama çorba, ezme yoğurt çorbası, gendime çorbası, irinti çorbası, kelle paça, malhuta çorbası, maş çorbası, pırpırım çorbası, mercimekli erişte çorbası, sütlü aş çorbası, tarhana çorbası, yoğurtlu gendime çorbası (soğuk çorba), yüksük çorbası gibi. Özellikle içerisinde kara nohut, ıspanak, kavurma, yoğurt, nane ve tereyağı gibi malzemeler bulunan Malatya usulü tarhana çorbası kış aylarında grip, nezle gibi hastalıklara yakalananlara ilaç niyetine içirilen bir çorbadır.

Tablo 2. Başlıca Sağlık Verileri Açısından Malatya İli İle Türkiye Ortalaması

İl Adı	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	10.000 Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı	Yoğun Bakım Yatağı Sayısı	Aile Hekimliği Birimi Sayısı	Aile Hekimi Başına Düşen Nüfus	112 İstasyon Sayısı	112 Ambulans Sayısı	112 Ambulans Başına Düşen Nüfus
Malatya	19	2713	35,1	504	220	3513	31	64	12.077
Türkiye Ort.	19	2588	26,6	389	267	3629	28	52	18.584
İl Adı	Uzman Hekim	Pratisyen Hekim	Asistan Hekim	Toplam Hekim	Diş Hekimi	Eczacı	Hemşire	Ebe	Diğer Sağlık Personeli
Malatya	797	458	299	1554	206	248	1995	876	1913
Türkiye Ort.	958	516	269	1743	306	339	1886	655	1801

Kaynak: Sağlık Bakanlığı (2015)

Malatya otuzdan fazla çorba kültürüne sahipken şehirde birçok lokantada çorba olarak mercimek, ezogelin ve yayla çorbaları sunumu yapılmaktadır. Ancak son yıllarda yöresel yemek yapan işletmelerin, ziyaretçilerine zengin Malatya çorbalarını sunmaları önemli bir gelişmedir (Kılıç, 2016: 60).

Malatya'daki yerel gastronomi etkinlikleri Yeşilyurt Kiraz Kültür ve Spor Şenliği, Uluslararası Kültür, Sanat ve Kayısı Festivali, Malatya Fuarı ve Arapgir Bağbozumu'dur. Ayrıca Akçadağ Belediyesi Bal, Armut, Kültür ve Sanat Festivali ile Doğanşehir Elma ve Kültür Şenliğidir (Çağlı, 2012: 82). Malatya'nın tescil almış ürünleri Arapgir Köhni Üzümlü ve Malatya kayısıdır (Çağlı, 2012: 67).

10. Malatya'nın İnsan Faktörü Yapısı

Malatya, yüzyıllara, kavimlere, gelip geçen pek çok medeniyete, birçok olaya ev sahipliği yapmış, çağına şahitlik etmiş bir şehir olarak bilinir. Malatya, Mezopotamya sınırında bulunmasından dolayı Doğu-Batı kültürünü sentezleyen bir atölye gibi siyasetten sanata birçok ünlü yetiştirmiştir. Sosyoloji alanında önemli çalışmaları bulunan Orhan Türkoğan'a göre Malatya'da pek çok ünlünün yetişmesinin sebeplerinden biri şehrin "Baharat Yolu" üzerinde bulunmasıdır. Ona göre burada doğan insanlar kendilerini tabii olarak bir kültür iklimi içinde bulmaktadır (Başbüyük, 2014: 10-11).

Osmanlı döneminde Malatya'nın önde gelen yetişmiş insanları arasında sayabileceğimiz bazı isimler şunlardır (Tuğrulca, 2013b: 357):

- Yusuf Kamil Paşa (1808-1876), Malatya'nın Arapgir ilçesinde doğmuştur. Ticaret nazırlığı ve 1863 yılında 5 ay süre ile sadrazamlık (başbakanlık) yapmıştır.
- Şeyhülislam Arif Hikmet (1786-1859), 1845 yılında Osmanlı devletinin 105. şeyhülislamı olmuş ve bu görevi 7 yıl sürdürmüştür. Sultan Abdülmecit (1839-1861), Arif Hikmet Bey'in şeyhülislamlığa tayinini bildiren yazıda, onun faziletlerinden bahsetmiştir.
- Osman Nuri Ergin (1882-1961), bir eğitimci olarak Türk eğitim tarihinin gün yüzüne çıkarılmasında, belediyecilik ve şehircilik tarihinde önemli bir yere sahiptir.
- Niyazi-i Mısri (1618-1694), Türk tasavvuf şiirinin Yunus Emre'den sonraki önemli mümessillerindedir. Tasavvufi görüşleriyle yaşadığı çağın ötesine geçebilmiş bir sufi olan Mısri Hazretleri, Osmanlı Devleti'nin yöneticilerinin de ilgisini çekmiştir (Doğan ve Çelik, 2015: 147).
- Cumhuriyet dönemi sonrasında da Malatya; siyaset, sanat ve bilim alanında önemli şahsiyetlerin yetişmesine vesile olmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır:

- İsmet İnönü (1884-1973), Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı ve 2. cumhurbaşkanıdır. Malatya'nın ekonomik gelişimine katkı sağlayan bazı sanayi tesislerinin kurulmasına öncülük yapmıştır (Başbüyük, 2015: 119).

- Turgut Özal (1927-1993), teknik bürokrat olarak Başbakanlık Teknik Müşavirliği ve DPT Müsteşarlığı görevlerinde bulunmanın yanında bir dönem Dünya Bankasında çalışmıştır. 1983'te Anavatan Partisini kurarak siyasete giren Özal, Cumhuriyet'in 19. başbakanı olarak 13 Aralık 1983-21 Aralık 1987 tarihleri arasında 45, 21 Aralık 1987-09 Kasım 1989 tarihleri arasında 46. hükümeti kurmuştur. 1989 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. cumhurbaşkanı olduktan sonra ölümüne kadar bu görevini sürdürmüştür (Kesriklioğlu ve Çiftlikçi, 2011: 34). Özal, Türkiye'nin dinamiklerini harekete geçirerek liberal ekonominin, liberal düşüncenin, serbest rekabetin, insanların yeteneklerinin ve daha fazla demokrasinin önünü açan bir lider olarak tarihe damgasını vurmuştur (Kesriklioğlu ve Çiftlikçi, 2011: 72).

- Ahmet Kaya (1957-2000), sözleri ve ezgilerindeki farklı tarzı ile tanınmış bir ses sanatçısıdır (Başbüyük, 2015: 132).

- Kemal Sunal (1944-2000), Türk güldürü sinemasında bir ekol olan, güldürürken düşündürülen, düşündürürken de güldüren, halkın beğenisini kazanmış bir sinema sanatçısıdır (Taş, 2011: 8).

11. Malatya'da Yaşayan Yerli Halk ile Malatya'yı Ziyaret Eden Yerli Turistlere Şehrin Sahip Olduğu Turistik Değerlerin Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Algıları ile İlgili Yapılan Araştırma

Malatya'nın sahip olduğu turistik değerlerin ortaya çıkarılmasına yönelik yapılan araştırma ile ilgili değerlendirmeler bu bölümde ele alınmıştır.

11.1. Araştırmanın Konusu

Araştırmanın konusu Malatya'da yaşayan yerli halk ile Malatya'yı ziyaret eden yerli turistlerin Malatya'nın turizm potansiyelinin ortaya çıkarılması ile ilgili algılarının belirlenmesidir. Bunun için anket hazırlanarak cevaplayıcılara açık uçlu sorular sorulmuştur.

11.2. Araştırmanın Önemi

Çalışmanın önemi hem ziyaretçilerin hem yerli halkın (iş dünyası, ev hanımı, emekli, çalışan, öğrenci vs.) şehrin turizm potansiyelinin ortaya çıkarılması ile algılarının ele alınmış olmasıdır. Turistik değerlerin bu algılar üzerinden

yürütülmesi ile etkin bir destinasyon pazarlama yapısının gerçekleşeceği düşünülmektedir.

11.3. Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Sınırları

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren genel olarak dünyada şehirleşme oranının artması ile beraber şehrin sorunlarına çözümler üretebilmek ve hedef kitlelere dünya standartlarında hizmetler sunabilmek için farklı öneriler üzerinde durulmaktadır. Mal veya hizmet pazarlamasında, ürün marka imajı ne kadar önemli ise bir destinasyon pazarlamasında da destinasyon imajının o kadar önemi vardır. Bu durumda destinasyon pazarlamasında başarılı olmak için, destinasyon imajının incelenmesi gerekir. Bu doğrultuda destinasyon imaj algısı hem yerel halk hem de ziyaretçiler açısından ele alınmıştır.

Araştırma, Malatya ili merkez ilçelerinde (Yeşilyurt, Battalgazi) gerçekleştirilmiştir. Malatya il sınırları içindeki bütün yerleşim yerlerine ulaşmak zaman ve maliyet açısından mümkün görülmediğinden bu durum araştırma yönünden sınırlılık olarak görülebilir. Ayrıca sadece Türkiye'den bir ile yönelik olması tüm örnekleme temsil etme gücünün zayıf olduğunu ve diğer illere ve Türkiye'ye genelleyemeyeceğini göstermektedir.

Örnekleme büyüklüğünün hesaplanmasından önce, evrenin tespit edilmesi için Malatya'yı ziyaret eden turist sayıları belirlenmiştir. Buna göre 2015 yılında 147.633 kişi Malatya'yı ziyaret etmiştir (Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü, 2016). Örnekleme yapılırken pazarlama alanında en çok kullanılan % 95 güven aralığı ve % 5 hata sınırları olan örnekleme büyüklüğü ele alınmıştır. Bu örnekleme büyüklüğü literatürde 384 kişidir (Cohen vd., 2007). Çalışmada 400 kişinin üzerinde anket çalışması yapılması öngörülmüştür. Yapılmış olan anketlerde yüz yüze görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada ziyaretçiler için örnekleme hacmi 410 olarak belirlenmiştir. Örnekleme sayısının belirlenmesinde Tesadüfi Örnekleme Yöntemi içerisinde yer alan Kümelere Göre Örnekleme Yöntemi esas alınarak 20 küme tespit edilip, bunların içerisinde Basit Tesadüfî Örnekleme yöntemi ile 9 küme seçilmiştir. Bu mekânlar; Havaalanı, Gar, Otobüs Terminali, Malatya Alışveriş Merkezi, Şire Pazar'ı, Anemon Otel, Avşar Otel, Kırçoval Otel ve Mentalite Otel'dir. Anket uygulaması 7 - 17 Ekim 2016 tarihleri arasında yapılmıştır.

Yerel halk araştırmasında kullanılan yöntem, Tesadüfi Örnekleme Yöntemi içerisinde yer alan Kümelere Göre Örnekleme yöntemidir. Yerel halk evrenini Malatya'nın merkez iki ilçesinde (Battalgazi-Yeşilyurt) yaşayan halk oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'na ait resmi internet sitesinde (TUİK, 2016d) yayınlanan verilere göre bu iki ilçenin 2015 yılı itibarıyla nüfusları Battalgazi ilçesinde, 304.397 kişi, Yeşilyurt ilçesinde 304.369 kişi olarak belirlenmiştir. Örnekleme sayısının belirlenmesinde Tesadüfi Örnekleme Yöntemi içerisinde yer alan Kümelere Göre Örnekleme Yöntemi uygulanmıştır. Bu yöntemde göre ana kütleli meydana getiren birim belirli bir coğrafi alanı kapsıyorsa ana kütleli oluşturan eşit düzeydeki alt bölge örnekleri içinden bir veya birkaçı tesadüfî olarak seçildikten sonra anket uygulaması için seçilen bu alt bölge örneklerinden yine aynı şekilde bir veya birkaçının tesadüfî olarak seçilmesini temel alan bir yöntemdir (Nakip, 2006: 2015). Bu yöntemde göre Battalgazi ve Yeşilyurt ilçeleri

mahallelere bölündükten sonra aynı şekilde caddelere de bölünmüştür. Mahalle ve caddelerin belirlenmesinde bütün mahalle ve sokak isimleri yazılarak önce mahalleler ardından caddelerin tespiti Basit Tesadüfi Örnekleme yöntemi baz alınarak gerçekleştirilmiştir (Kurtuluş,1985:218). Bu dokuz caddenin isimleri ise; Tecde Mahallesi-Yeşilyurt Caddesi, Bostanbaşı Mahallesi-Bahçelievler Caddesi, Samanlı Mahallesi-Fahri Kayahan Bulvarı, Cumhuriyet Mahallesi-100.yıl Caddesi, Çavuşoğlu Mahallesi-5.Cadde, Başharık Mahallesi-Mehmet Akif Ersoy Caddesi, Zafer Mahallesi-Sağlık Caddesi, Yıldıztepe Mahallesi-Hilaltepe Caddesi ve Bulurlu Mahallesi-İnönü Üniversitesi'dir. Anket 15-25 Ekim 2016 tarihinde uygulanmıştır.

Örnekleme yapılırken pazarlama alanında en çok kullanılan %95 güven aralığı ve %5 hata payındaki örnekleme büyüklüğü dikkate alınmıştır. Bu örnekleme göre sayı literatürde 384 kişidir (Cohen vd.,2007; Burns ve Bush, 2015). Çalışmamızda 400 kişinin üzerinde anket çalışması yapılması öngörülmüştür. Anketi cevaplayan 443 kişinin formları incelendiğinde 428 kişinin verdiği cevapların usulüne uygun olduğu tespit edilip değerlendirmeye alınmıştır.

12. Bulgular

Malatya'da yaşayan yerli halk ile Malatya'yı ziyaret eden yerli turistlere şehrin sahip olduğu turistik değerlerin ortaya çıkarılmasına yönelik algıları ile ilgili yapılan araştırmanın demografik özelliklerine göre dağılımı Tablo 3 ve Tablo 4'te ifade edilmiştir.

Tablo 3. Yerel Halkın Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Ankete Katılan Kişi Sayısı	428 Kişi Sayısı(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Erkek	243	56,8
Kadın	185	43,2
Yaş		
18-25 yaş arası	153	35,7
26-35 yaş arası	125	29,2
36-45 yaş arası	97	22,7
46-55 yaş arası	35	8,2
56-65 yaş arası	8	1,9
66 ve üzeri	10	2,3
Eğitim Durumu		
İlköğretim	59	13,8
Lise	113	26,4
Üniversite	232	54,2
Yüksek Lisans	22	5,1
Doktora	2	0,5
Medeni Durum		
Evli	230	53,7
Bekâr	198	46,3
Aylık Gelir		
2000'e kadar	227	53
2001-4000 arası	158	36,9
4001-6000 arası	28	6,5
6001-8000 arası	6	1,4
8001 ve yukarısı	9	2,1

Anket çalışmasına katılan yerel halkın demografik yapısı analiz edildiğinde büyük bir kısmının 18 ile 45 yaş aralığında (%87,6), lise ve üniversite düzeyinde eğitim aldığı (%80,6), medeni durum ve cinsiyet olarak ortalama bir dağılım gösterdiği, aylık gelir olarak çoğunluğun ortalama düzeyin altında (%53), büyük bir bölümünün de (% 43,4) orta düzey (2001-6000 TL) sınırları içerisinde bir gelire sahip olduğu bir yapı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 4. Ziyaretçilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Ankete Katılan Kişi Sayısı	410 Kişi Sayısı(n)	Yüzde (%)
Cinsiyet		
Erkek	200	48,8
Kadın	210	51,2
Yaş		
18-25 yaş arası	174	42,4
26-35 yaş arası	95	23,2
36-45 yaş arası	97	23,7
46-55 yaş arası	28	6,8
56-65 yaş arası	12	2,9
66 ve üzeri	4	1,0
Eğitim Durumu		
İlköğretim	76	18,5
Lise	90	22,0
Üniversite	220	53,7
Yüksek Lisans	19	4,6
Doktora	5	1,2
Medeni Durum		
Evli	192	46,8
Bekâr	216	52,7
Cevapsız	2	0,5
Aylık Gelir		
2000'e kadar	261	63,7
2001-4000 arası	118	28,8

Anket çalışmasına iştirak eden ziyaretçilerin demografik yapısı analiz edildiğinde ise büyük bir kısmının 18 ile 45 yaş aralığında (%89,3) lise ve üniversite düzeyinde eğitim aldığı (%75,7) medeni durum ve cinsiyet olarak ortalama bir dağılım gösterdiği, aylık gelir olarak çoğunluğun ortalama düzeyin altında (%63,7) bir gelire sahip olduğu, belli bir bölümünün de (% 32,2) orta düzey (2001-6000 TL) bir gelire sahip olduğu görülmüştür. Malatya'ya sık sık gelen ve esas geliş amacı eş/dost ziyareti, kültür gezisi ya da farklı nedenlerle olan bir yapı ortaya çıkmaktadır. Malatya, kongre ve iş turizmine yönelik gelişmekte olan istikrarlı bir bölge içinde olmasına rağmen ziyaretçilerden az bir bölümü (%7,3) toplantı için ya da seminer amacıyla şehre geldiğini bildirmiştir. Kongre ve toplantı turizmi potansiyelini arttırmak için kongre ve iş turizmini teşvik edecek atılımların yapılması (altyapı, bina, iletişim ve haberleşme) önem arz etmektedir.

Araştırma veri anketi hazırlanırken yerel halk ve ziyaretçilere Malatya denilince sırası ile akla gelen ilk üç şeyin ne olduğu ve Malatya'yı bölgedeki diğer illerden farklı kılan ilk üç şeyin ne olduğu sorusu sorulmuştur.

Analiz sonucunda yerel halka göre, Malatya denilince ilk sırada akla gelen özellik kaybı (%82,1), ikinci sırada yemek (%8,7) üçüncü sırada ise misafirperverlik (%7,4) olmuştur. Ziyaretçilere sorulan aynı sorulara verilen cevaplar değerlendirildiğinde akla gelen ilk şey kaybı (%80,7), ikinci sırada yemek (%9,7) üçüncü sırada ise siyasetçi(%8,6) izlemektedir. Günlük yaşam içinde kaybı Malatya ile bütünleşmiş bir yapıya sahiptir. Anket sonuçları hem yerel halk hem de ziyaretçiler için bunu göstermektedir. Kayısı sadece Malatya için değil ülkemiz ve dünya ticareti açısından da büyük bir öneme sahiptir. Bundan dolayı kaybı, üreticisi, perakendecisi, toptancısı ve ihracatçısı ile bir bütün olarak ele alınarak sorunların üstesinden gelinmeli; özel, resmi ve sivil toplum kuruluşları desteği ile sektörün gelişmesi için çaba sarf edilmelidir. Ülke içinde ve dışında tanıtım faaliyetlerine hız verilmelidir.

Kayısı sadece yaş ve kuru olarak tüketilen bir meyve değildir. Kayısı, meyve sularının ve meyve konsantrelerinin imalatında kullanılmasının yanında ayrıca pestil, bisküvi, reçel-marmelat, lokum, jöle, dondurma, çiklet, dolgu maddesi, pastacılık sektörü gibi alanlarda da kullanılmaktadır. Kayısı çekirdeği de yağ, kozmetik ve ilaç sanayiinde ve diyabetik özel amaçlı ürünlerde kullanılmaktadır (Sobutay,2003: 6) Malatya'nın marka değerinin artmasında Malatya kaybısı için yapılacak olan tanıtım çabaları büyük bir önem arz etmektedir.

Malatya denilince ikinci sırada akla gelen özellik gastronomidir. Gastronomi(yemek) bugün önemi gittikçe artan bir sektör haline gelmiştir. Yapılan ankette hem yerel halk hem de ziyaretçiler tarafından ikinci sırada yemek faktörünün gösterilmesi Malatya için büyük bir önem arz etmektedir. Günümüze kadar Malatya denilince akla sadece kaybı gelmekte idi. Ama bu anket sonuçları gastronomi faktörünün de Malatya için gittikçe önem arz eden bir unsur olduğunu ifade etmektedir. Malatya'nın yerel yemekleri (çorbaları, et yemekleri, köfteleri, içecekleri vb.) ile ilgili yapılacak çalışmalar, yöreye ait bazı yemeklerin tescil ettirilmesini sağlayabilecek ve zengin bir mutfak kültürünün de ortaya çıkmasına vesile olacaktır. Oteller, lokantalar, mesire yerleri gibi gastronomi kültürünün yaygın olduğu mekânlarda yöresel yemeklerin yapılmasının teşvik edilmesi, Malatya'nın yöresel yemekleri ile de adının anılmasını sağlayacaktır.

Yapılan ankette yerel halk, üçüncü sırada Malatya'nın misafirperver özelliğini ifade etmiştir. Bu özellik Malatya halkının hoşgörü, saygı ve sevgi gibi erdemlere fazlası ile sahip olduğunu göstermektedir.

Malatya'ya gelen ziyaretçilere, Malatya denilince üçüncü sırada akla gelen özellik sorulduğunda siyasetçi kavramını ifade etmişlerdir. Siyasetçi kavramı ile ifade ettikleri kişiler ise İsmet İnönü ve Turgut Özal'dır. Bu iki siyasetçi de Türk siyasi hayatının belli dönemlerine damgasını vurmuş şahsiyetlerdir. Her ikisi de uzun yıllar siyasetin içinde kalmış hem başbakanlık hem de cumhurbaşkanlığı yapmış kişilerdir. Bu siyasetçiler bugün yaşamıyor olsalar da Türk siyasi hayatına olan etkileri ve günümüze olan yansımaları tetkik edilmelidir.

Malatya'yı bölgedeki diğer illerden sırası ile farklı kılan üç özellik yerel halk için kaybı (% 23,6), güvenlik (%7,3), misafirperverlik (% 6,8) iken; ziyaretçiler için kaybı (% 17,5), misafirperver (13,6), üçüncü sırada ise toplamda

(%12,3)'lük bir orana sahip olan çevre temizliği (%4,01), tarihi mekânlar (%4,01) ve gastronomi (%4,01) gelmektedir.

Hem yerel halk hem de ziyaretçiler için Malatya'nın farkındalık oluşturan en önemli özelliğinin kayısı olması şehrin konumlandırılmasında büyük bir öneme sahiptir. Yeter ki bu konumlandırma şehrin paydaşlarının zihninde özel bir yere sahip olsun. Türkiye'nin doğu ve güney doğusunda güvenlik sorunlarının yaşandığı birçok il varken ülkenin doğusunda yer alan Malatya'da böyle bir sorunun yaşanmaması, halkın hoşgörü, saygı ve sevgi unsurlarına ziyadesiyle önem vermesi, bölgedeki birçok il ile kıyaslandığında Malatya'nın gelişme ve kendini ifade etme potansiyeline fazlasıyla sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca ziyaretçiler çevre temizliğinin ve tarihi mekânların da şehrin olumlu imajına katkıda bulunacağını belirtmektedir.

Malatya'nın şehir imajı ile ilgili daha önce yapılmış olan çalışmalar da bulunmaktadır. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Metin Işık'ın koordinasyonunda 20 ilde 1067 kişi ile "Şehirler ve İmajlar: Marka Şehir Olma Sürecinde Türkiye'de Malatya İmajı" konulu yüz yüze anket çalışması yapılmıştır (İnönü Üniversitesi, 2016).

Anket çalışmasına katılanların %52,7'si erkek, %47,3'ü kadınlardır. Araştırmaya katılanların % 85'inin zihninde Malatya denilince olumlu bir çağrışım oluşmaktadır. Malatya denilince katılımcıların aklına ilk gelen özelliğinin %78,1 ile kayısı olduğu görülmüştür. İkinci özellik olarak %9,2 ile İnönü Üniversitesi gelmektedir. Katılımcıların %26,3'ü Malatya'ya geldiğini ifade etmiştir. Malatya'nın Türkiye'nin hangi bölgesinde bulunduğu sorusuna katılımcılardan %69,3'ü "Doğu Anadolu Bölgesi" şikkını işaretleyerek doğru cevap vermişlerdir. Katılımcıların %73,8'ine göre Malatya'nın en önemli değeri kayısıdır. Katılımcıların %45'ine göre Malatya modern bir şehir, %28,5'ine göre Malatya bir sanayi şehri, %55'ine göre Malatya temiz bir şehir, %64,1'ine göre Malatya sakin bir şehir, %55,6'sına göre Malatya güvenli bir şehir, %40,5'ine göre ise Malatya ucuz bir şehirdir. Katılımcıların %56,7'sine göre Malatya halkı dindar, %61,5'ine göre Malatya halkı hoşgörülü, %62,1'ine göre Malatya halkı sıcakkanlı, %57,3'üne göre Malatya halkı yardımsever, %42,9'una göre Malatya halkı girişimci, %50,7'sine göre Malatya halkı çalışkan olarak değerlendirilmektedir. Katılımcıların %25,9'u Malatya'yı yaşamak isteyeceği bir şehir olarak değerlendirmiştir.

'Şehirler ve İmajlar: Marka Şehir Olma Sürecinde Türkiye'de Malatya İmajı' konulu çalışma (İnönü Üniversitesi, 2016) ile bu çalışmanın örtüştüğü ifadeler şunlardır:

- (i) Araştırmaya katılanların (%78,1)'i kayısının, Malatya'nın en önemli değeri olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmada bu oran yerel halk için (%82,1), ziyaretçiler için (%80,7), olarak ifade edilmiştir.
- (ii) Araştırmaya katılanların (%61,5) 'i Malatya halkını hoşgörülü olarak değerlendirmiştir. Bu çalışmada anket sorularında Malatya'yı bölgedeki diğer illerden sırası ile farklı kılan üç özellik ziyaretçiler için 2. sırada Malatya halkı misafirperverdir (% 13,6) ifadesi yer almıştır.

16. Sonuç ve Değerlendirme

Malatya'nın turizm potansiyelinin ortaya çıkarılması açısından şehrin sahip olduğu tarihi ve kültürel değerler ile anket çalışmasında elde edilen sonuçlar dikkate alındığında, aşağıdaki tavsiyeler söylenebilir:

- (i) Şehrin konumlandırılmasında 'kayısı' büyük bir faktördür. Önemli olan kayısının şehrin tüm paydaşları tarafından sahiplenilecek şekilde zihinlere yerleştirilecek bir çalışmanın yapılmasıdır. Şehrin konumlandırılması turizm potansiyeli açısından farkındalık oluşturabilecektir.
- (ii) Araştırma sonuçları kongre ve gastronomi turizmi gibi alanların yeterince değerlendirilmediğini göstermektedir. Şehrin turizm potansiyelini belirleme sürecinde araştırma sonuçlarından da yararlanılarak, özellikle bu alanların da içinde olduğu yeni bir destinasyon imaj çalışması yapılabilir. Reklam ve tanıtımın bu özelliklere göre yapılması halinde daha başarılı bir sonuç elde edilebilir.
- (iii) Malatya'nın kayısı, tarihi yapısı, gastronomisi, misafirperverliği, güvenli bir şehir olması ve Malatya'da yetişen ünlüler (Turgut Özal, İsmet İnönü vb.) şehrin yeni bir logo tasarımı ve slogan çalışması için kullanılabilir. Bu durum şehrin turizm potansiyelinin zenginliğini ziyadesiyle etkileyebilir.
- (iv) Malatya'nın destinasyon turizminin ortaya çıkarılmasında gastronomi önemli bir faktördür olarak karşımıza çıkmaktadır. Malatya'nın bu zengin gastronomi (yeme-içme) kültürünün sunulacağı yer ve sunuş şekli büyük önem arz etmektedir.
- (v) Malatya'nın tarihi yapısı açısından birçok medeniyete ev sahipliği yaptığı tarihi bilgilerde de ifade edilmektedir. Anket sonuçlarına göre de bu konunun önem arz ettiği belirtilmiştir. Roma ve Bizans dönemlerinde önemli bir yerleşim merkezi olan Malatya'nın Battalgazi merkez ilçesindeki tarihi yapılar restore edilerek ve koruma altına alınarak ziyaretçilerin beğenisine sunulması turizmin canlanmasında daha da etkin rol alabilir.
- (vi) Turizm destinasyonu ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların her destinasyonun (il, bölge, ülke) benzer destinasyonlardan farklı olarak kendine has özellikleri olduğu bilinci ile hareket etmeleri halinde şehrin konumlandırılması ve turizm destinasyon pazarlaması alanında başarılarını artırabilirler.

Kaynakça

- Akbulut, G. (2010). Malatya İlinde Nüfusun Eğitim Durumu, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 115-132.
- Akçi, Y., & Uluşık, Ö. (2016). Marka Şehir Oluşturma: Şehirde Oturanların Değerlendirmeleri Üzerine Bir Uygulama (Adıyaman Örneği). *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(34), 355-371.
- Aslanova, K. (2013). Türkiye'de Sağlık Turizmi ve Sağlık Turizmi Hukuku. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3(3), 129-145.

- Aytaç, İ. (2015). *Geleneksel Malatya Evleri Envanteri*. Malatya: Malatya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.Yayını.
- Başbüyük, Ş. (2014). *Malatya'nın Puslu Yılları*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Başbüyük, Ş. (2015). *Saadet Şehri Malatya*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Burns, C., A., & Bush, F. R. (2015). *Pazarlama Araştırması*. (Ed.) Fatma Demirci Orel. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ceylan, H. H. (2010). *Yerel Kalkınma ve Rekabet Aracı Olarak Şehir Pazarlamasında Yatırımcıların Yatırım Destinasyon Tercih Yapılarının Belirlenmesi ve Uşak Tekstil Sektöründe Bir Uygulama*. Doktora Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Cohen, L. Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research Methods in Education*. New York: Routledge.
- Çağlar, A., & Gülel F. E. (2015). Sağlık Hizmetlerinden Memnuniyet: Etkinlik ve Mekânsal Etkileşim Analizi. *Journal of life Economics*, (4), 29-58.
- Çağlı, I. B. (2012). *Türkiye'deki Yerel Kültürün Turizm Odaklı Kalkınmadaki Rolü: Gastronomi Turizmi Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Çiçek, A. (2011). *Malatya'da Meslek Yapısı ve Sosyal Hareketlilik*. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Demirovic, D. (2016). *Creating Brand Herzegovina As a Tourist Destination*. Master Thesis. İzmir: Yaşar University.
- Doğan, E., & Çelik, H. (2015). Niyaz-i Mısri'nin Tasavvuf ve Ehli-Beyt Anlayışı. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 76(2), 147-164.
- Ergu, E. (2013). *Malatya Karaciğer Nakil Merkezi Oluyor*. (Erişim: 03.02.2017), <http://www.gazetevatan.com/elif-ergu-563712-yazar-yazisi-malatya--karaciger-nakil-merkezi-oluyor/>
- Ertin, G. (1998). *Tarım, Hayvancılık, Ormancılık*. (Erişim 04.14.2016), <http://w2.anadolu.edu.tr/aos/kitap/IOLTP/2291/unite08.pdf>
- Gezer, İ., Özcan, Ş., Tuğrulca, O., Özbudak, K. vd. (2011). *Malatya Vizyon 2023*. Malatya: Bilsam Yayınları.
- Gezer, İ., Polat, İ., Tuncel, G., & Akbıyık, N. (2013). *Doğanşehir Gelecek Stratejileri Raporu*. Malatya: Bilsam Yayınları.
- Gök, A., & Tuna, H. (2013). *Turizm Pazarlaması Açısından Malatya İlinin Potansiyelinin Belirlenmesi. KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(24), 01-11.
- Gökalp, Z. D. (2009). *Malatya Arkeoloji Müzesinde Bulunan Bizans Anonim Fosilleri. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 217-250.
- Hoang, V. T. (2010). *Urban Planning and the Place Marketing Model: An Application to Cities and Provinces in Viet Nam*. Doctoral Thesis. Australia: Victoria University.
- İlker, G. (2012). *Türkiye'de Termal Turizme Yönelik Hizmet Veren Konaklama İşletmelerinde Pazarlama Karması Elemanları: Örnek Bir Alan Araştırması*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- İnönü Üniversitesi (2015). *Tarihçe*. (Erişim: 30.11.2015), <http://inonu.edu.tr/tr/14/m?m=15>.
- İnönü Üniversitesi (2016). *Marka Şehir Olma Sürecinde Malatya*. (Erişim: 25.10.2016), <http://basin.inonu.edu.tr/haber.php?id=1364#.WOOZqIIgUk>
- Karabacak, Z. İ. (2013). *Yerel Dokusunu Yitirmekte Olan Bir Kent: Malatya. Turkish Studies*, 8(5), 345-355.
- Karagöz, M. (2013). *Malatya'nın XVII. Ve XVIII. Asırlarda Ticari Hayatı. İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 1-28.
- Kesriklioğlu, Z., & Çiftlik, Z. (2011). *Türk Siyasi Tarihinde Turgut Özal*. Malatya: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kılıç, İ. H. (2016). *Malatya Çorbaları. Malatya Cegit Aktüel Kültür Sanat Spor Dergisi*, 6(1), 60-61.
- Kurtuluş, K. (1985). *Pazarlama Araştırmaları*. İstanbul: İşletme İktisadi Enstitüsü Yayınları.
- Malatya Büyük Şehir Belediyesi (2015a). *Malatya Kültür Envanteri*. (Erişim: 10.02.2016), <http://www.Malatya.bel.tr/icerik/45/479/Malatya-envanteri.aspx>
- Malatya Büyük Şehir Belediyesi (2015b). *Stratejik Plan 2015-2019*. Malatya: Malatya Büyük Şehir Belediyesi Yayını.
- Malatya Ticaret ve Sanayi Odası (2014). *Stratejik Plan (2014-2017)*. Malatya: Malatya Ticaret Odası Yayınları. (Erişim: 10.02.2016), <http://www.malatyatso.org.tr/assets/images/oda/sp2.pdf>
- Malatya Valiliği (2004). *Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yönleri İle Malatya*. (Erişim: 10.02.2016), <https://www.csb.gov.tr/db/malatya/webmenu/webmenu1311.pdf>.
- Malatya Valiliği (2011). *Malatya İl Çevre Durum Raporu*. (Erişim: 02.03.2016), http://www.csb.gov.tr/turkce/dosya/ced/icdr2011/malatya_icdr2011.pdf
- Malatya Valiliği (2013). *Malatya Kent Rehberi: Malatya Kayıtsız*. Malatya: Malatya Valiliği Yayını.
- Malatya Valiliği (2014). *İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Birifing Dosyası*. Malatya: Malatya Valiliği Yayını. (Erişim: 03.05.2016), <http://malatya.tarim.gov.tr/Menu/16/Faaliyetlerimiz>
- Malatya Valiliği (2016). *Turistik Tesisler*. (Erişim: 15.07.2016), <http://www.malatya.gov.tr/turistik-tesisler>
- Miličević, K. (2016). *Destination Branding as a Destination Competitiveness Factor: Case of Croatia*. Doctoral Dissertation. Slovenia: University of Ljubljana.
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama Araştırmaları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Rainisto S. (2003). *Success Factors of Place Marketing: A Study of Place Marketing Practices in Northern Europe and the United States*. Doctoral Dissertations. Helsinki: Helsinki University of Technology.

- Sağlık Bakanlığı (2015). *Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2014*. Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Sayım, F. (2007). *Malatya İli Yerel Ekonomi Araştırma*. Malatya: MİADAP Araştırma Planlama Grubu. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3855.4480>
- Sever, R. (2008). Malatya'daki Hava Kirliliğine Coğrafi Bakış. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13 (20), 59-76.
- Sobutay, T. (2003). *Kayıp Sektör Araştırması*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Dış Ticaret Şubesi Araştırma Servisi. (Erişim: 14.12.2015.), <http://www.ito.org.tr/Dokuman/Sektor/1-54.pdf>
- Taş, V. (2011). *Kemal Sunal Filmleri*. İstanbul: Esen Kitap.
- Tatar T., Bayhan V., Tatar. H., & Ersoy E. (2011). *Malatya İmajı ve Turizm Rekreasyon Kaynakları Kullanıcılarının Profili ve Talepleri Araştırması Raporu*. (Erişim: 29.04.2016), https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/38206970/PKAD_TK_DESTEK_DOKUMAN_2_EK-4_MALATYA_ILI_ANKET_RAPORU.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1521134020&Signature=O0LArHb46ANjDcUnPaTngLm5Zp4%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DBolge_-_Alt_Bolge_Il_Olceginde_Peyzaj_Ka.pdf
- Tuğrulca, O. (2013a). *Malatya Tarih Kent ve Kültür (Neolitik Dönemden Osmanlı Dönemine Kadar MÖ:7000-MS:1300)*. İstanbul: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Tuğrulca, O. (2013b). *Malatya Tarih Kent ve Kültür (Osmanlı Dönemi 1300-1918)*. İstanbul: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Tuğrulca, O. (2013c). *Malatya Tarih Kent ve Kültür (Cumhuriyet Dönemi 1918-2011)*. İstanbul: Malatya Belediyesi Kültür Yayınları.
- TÜİK (2015). *Türkiye İstatistik Kurumu Malatya Bölge Müdürlüğü İstatistiklerle Malatya*. (Erişim: 29.04.2016), <http://www.malatya.gov.tr/kurumlar/malatya.gov.tr/Dosyalar/Menuler/%C4%B0statistiklerle%20Malatya/2015%20Yili%20Haziran%20Ayı%20Türkiye%20II%20Sunumu.pdf>
- TÜİK (2016a). *Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2015*. (Erişim: 17.04.2016), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21507>
- TÜİK (2016b). *Türkiye İstatistik Kurumu Malatya Bölge Müdürlüğü Nisan 2016*. (Erişim: 29.04.2016), <http://www.malatya.gov.tr/istatistiklerle-malatya>
- TÜİK (2016c). *Bölgesel Göstergeler, TRB1 Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli*. (Erişim: 02.11.2016), http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=0&KITAP_ID=177
- TÜİK (2016d). *Nüfusa Dayalı İstatistiki Bilgiler*. (Erişim: 10.07.2016) <http://www.tuik.gov.tr>
- UNWTO (2017). *Sustained growth in international tourism despite challenges*. (Erişim: 03.02.2017) https://www.slovenia.info/uploads/dokumenti/raziskave/unwto_barom17_01_january.pdf
- Ünal, M. R. (2010). *Kayıp Araştırma Raporu*. Malatya: Fırat Kalkınma Ajansı.
- Vatan, A. (2015). *Destinasyon Pazarlaması Kapsamında Bilecik İli Turizminin Değerlendirilmesine Yönelik Paydaş Analizi*. Doktora Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi.
- Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü (2016). *İşletme Belgeli Tesisler*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü. (Erişim: 10.07.2016), <http://yigm.kulturuzturizm.gov.tr/TR,9857/isletme-belgeli-tesisler.html>
- Yenen, M. (1939). Şehirlerimizin İmar Planı Tanzimine Doğru. *Belediyeler Dergisi*, 4(44).

Özgün Araştırma • Original Article

Muhasebe ve Finansman Öğretmenliği İçin Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğrencilerin Öğretmenlik Mesleğine ve Pedagojik Formasyon Eğitimine İlişkin Algıları

The Perceptions Related to the Teaching Profession and Pedagogical Formation Education of the Students Who Are Taking Pedagogical Formation for Accounting and Finance Teaching

Cuma Ercan ^{a,*}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, 79000, Kilis/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7440-740X

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 19 Mayıs 2017

Düzeltilme tarihi: 08 Kasım 2017

Kabul tarihi: 21 Kasım 2017

Anahtar Kelimeler:

Formasyon Eğitimi

Muhasebe ve Finansman

Öğretmenlik Mesleği

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, muhasebe ve finansman öğretmeni olmak için pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin öğretmenlik mesleğine ve pedagojik formasyon eğitimine ilişkin algı düzeylerini belirlemektir. Çalışma evrenini, 2016-2017 eğitim - öğretim yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde pedagojik formasyon eğitimi alan 101 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarının değerlendirilmesinde SPSS istatistik programından yararlanılmıştır. Toplanan veriler; yüzde, frekans, aritmetik ortalama ve ki-kare testlerine tabi tutularak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, muhasebe ve finansman öğretmenliği için pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin öğretmenlik mesleğine ve formasyon eğitimine ilişkin pozitif algıya sahip oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanında öğrencilerin formasyon eğitimi ve öğretmenlik mesleğine ilişkin algı düzeylerinde cinsiyet, yaş ve bölüm değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği tespit edilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 19 May 2017

Received in revised form 08 November 2017

Accepted 21 November 2017

Keywords:

Formation Education

Accounting and Finance

Teaching Profession

ABSTRACT

The purpose of this study is to determine the level of perceptions related to the teaching profession and pedagogical formation education of the students who took pedagogical formation to become accounting and finance teachers. The study universe covers 101 students who receive pedagogical training at the Faculty of Education of Kilis 7 Aralık University during the 2016-2017 academic year. Survey data were obtained through questionnaires. The SPSS statistical program was used in the evaluation of the research results. The collected data were analyzed by applying percentage, frequency, arithmetic mean, and chi-square tests. According to the results of the research, it was found that the students who had pedagogical formation training to become accounting and finance instructors had a positive perception about teaching profession and formation education. In addition, it was determined that there was a meaningful difference in perception level of students about formation education and teaching profession according to gender, age and department variables.

1. Giriş

Muhasebe ve finansman öğretmenliğine sadece Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Muhasebe ve Finansman Öğretmenliği Bölümü ile İşletme Öğretmenliği Bölümü mezunları KPSS puanı ile atanmaktaydı. Ancak 13 Kasım 2009 tarihinde Teknik Eğitim Fakülteleri ve Mesleki Eğitim Fakülteleri kapatılmıştır. Böylece muhasebe ve finansman öğretmeni yetiştiren tek fakülte olan Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi de kapatılmış oldu. Muhasebe ve

finansman öğretmenliğine ataması yapılan eğitim fakültesi mezunlarının sayılarının azalması ile birlikte iktisat, işletme ve maliye bölümü mezunlarına öğretmen olma yolu açılmış oldu. Ancak muhasebe ve finansman öğretmenliğine kaynak teşkil eden fakültelerin işletme, iktisat ve maliye bölümü mezunlarının öğretmen olarak atanabilmeleri için Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifikası Programını başarı ile tamamlamaları ve KPSS'den yeterli puan almaları gerekmektedir.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: cercan@kilis.edu.tr

Pedagojik formasyon, alan eğitimi almış kişilere alanlarını nasıl öğreteceklerine ilişkin eğitimin verilmesidir. Bu bağlamda pedagojik formasyon sürecinde öğrencilere alan eğitimi verilmemektedir. Bu nedenle öğrencilerin alanlarını çok iyi öğrenmiş olmaları gerekmektedir. Fakülte mezunlarına pedagojik formasyon eğitimi vererek öğretmen yetiştirme yaklaşımı, öncelikle alanında uzmanlaşmayı daha sonra ise alan bilgisinin nasıl öğretileceğini göstererek meslekte uzmanlaşmayı amaçlamaktadır. İngiltere, Kuzey Amerika, Avustralya, İsrail, Hindistan gibi ülkelerde de bu yaklaşımın çeşitli örneklerini görmek mümkündür (Wikipedia; Aktaran: Yıldırım ve Vural, 2013: 80). Teoride gayet mantıklı görünen bu yaklaşımın, uygulamada da aynı başarıyı göstermesi çok önemlidir. Bu nedenle pedagojik formasyon eğitimiyle ilgili her şey en ince ayrıntısına kadar planlanmalıdır. Planlama süreci sadece teoride kalmamalı, uygulamaya dönük mantıklı kararlar da alınabilmelidir. Buna bağlı olarak da daha önce uygulanmış ve başarılı görülmüş sistemlerin incelenmesinde fayda vardır (Yıldırım ve Vural, 2013: 81).

Türkiye’de pedagojik formasyon eğitimi, 2010–2011 öğretim yılından itibaren çeşitli fakültelerden mezun olan ya da üçüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilere, 2.5 not ortalaması şartı ile verilmeye başlanmıştır (Altınkurt, Yılmaz ve Erol, 2014:51). Pedagojik formasyon eğitimi, Eğitim Bilimine Giriş, Program Geliştirme ve Öğretim, Gelişim Psikolojisi, Öğretim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı, Ölçme ve Değerlendirme, Öğrenme Öğretme Kuramı ve Yaklaşımları, Sınıf Yönetimi, Öğretmenlik Uygulaması, Özel Öğretim Yöntemleri, Rehberlik gibi dersleri kapsamaktadır (Özer, 2016: 129)

Millî Eğitim Bakanlığı’nın öğretmenlik alanları, atama ve ders okutma esaslarına göre, Muhasebe ve Finansman Öğretmenliği ile İşletme Öğretmenliği bölümü mezunlarınca ihtiyacın karşılanamaması durumunda, formasyon eğitimi alan işletme, iktisat ve maliye bölümü mezunlarının atanabilecekleri belirtilmiştir (MEB, 2014: 23).

Bu çalışmada, muhasebe ve finansman öğretmeni olmak için pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin öğretmenlik mesleğine ve pedagojik formasyon eğitimine ilişkin algı düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu genel amaç çerçevesinde aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır:

- (i) Öğrencilerin pedagojik formasyon eğitimine ve öğretmenlik mesleğine ilişkin görüşleri nedir?
- (ii) Öğrencilerin fakültede almış oldukları muhasebe ve finansman derslerinin öğretmenlik mesleğini yürütmede yeterlilik düzeyine ilişkin görüşleri nedir?
- (iii) Öğrencilerin formasyon ve öğretmenlik algıları cinsiyet, yaş grubu ve bölüme göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

2. Literatür

Literatürde pedagojik formasyonla ilgili birçok çalışma bulunmaktadır. Özellikle son yıllarda bu çalışmaların sayısının arttığı görülmektedir. Bu çalışmaların bazılarında aşağıda yer verilmiştir:

Taneri (2016), öğretmen adaylarının pedagojik formasyon eğitiminin niteliği hakkındaki görüşlerini araştırmış ve araştırma sonucunda öğretmen adaylarının yaklaşık yarısının

derslerin içeriğini yararlı ve ilginç bulduğunu ortaya koymuştur.

Yıldız (2016), pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutum düzeylerini belirlemek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda formasyon eğitimi alan öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin tutumları orta düzeyde çıkmıştır.

Özer (2016), pedagojik formasyon programı öğrencilerinde temel benlik değerlendirmesi, başa çıkma stratejileri ve yaşam doyumunu araştırmıştır. Yapılan araştırma sonucunda, temel benlik değerlendirmesi ve başa çıkma stratejileri ile yaşam doyumu arasında orta düzeyde ve anlamlı ilişkilerin olduğu ortaya çıkmıştır.

Çetinkaya ve Hatay (2016), pedagojik formasyon sertifika programı öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutum ve aidiyet duygularının gelişmesinde formasyon eğitiminin ve öğretmenlik uygulaması dersinin etkisini araştırmışlar. Araştırmada, formasyon eğitiminin ve öğretmenlik uygulaması dersinin öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun öğretmenlik mesleğine bakış açılarını olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Dadandı vd. (2016), eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adayları ile pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine karşı tutumlarını karşılaştırmışlar. Araştırma sonucunda, Eğitim Fakültesi öğrencilerinin mesleki kaygıları pedagojik formasyon alan öğrencilerden daha yüksek çıkmıştır.

Yalçın ve Akay (2015), eğitim fakültesinde okuyan öğretmen adayları ile pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği yeterliklerini incelemişler. Araştırma sonucuna göre, eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının kendilerini en çok yeterli buldukları alt yeterlikler; öğrencilere değer verme-anlama ve saygı göstermedir. Pedagojik formasyon programında öğrenim gören öğretmen adaylarının kendilerini en çok yeterli buldukları alt yeterlikler ise, öğrencilere değer verme, ulusal ve evrensel değerlere önem vermedir.

Altınkurt vd. (2014), pedagojik formasyon programı öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik motivasyonlarını belirlemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Araştırma sonucunda, pedagojik formasyon programı öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik motivasyonlarını yüksek bulmuşlar.

İlğan ve Sevinç (2013), pedagojik formasyon uygulamasına devam eden öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını belirlemek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarının büyük ölçüde olumlu olduğu görülmüştür.

Polat (2013), pedagojik formasyon öğrencileri ile eğitim fakültesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını karşılaştırmıştır. Polat yaptığı çalışmada, pedagojik formasyon öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının eğitim fakültesi öğrencilerinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu sonucuna varmıştır.

Yıldırım ve Vural (2013), Türkiye’de öğretmen yetiştirme ve pedagojik formasyon sorununu incelemişler. Yıldırım ve

Vural adayların ortaöğretimi bitirip üniversite giriş sınavında başarılı olduktan sonra, yazılı giriş sınavı, yetenek testi, bireysel mülakat ve grup tartışmasının gözlenmesi aşamalarını içeren bir seçme sistemine tâbi tutularak Eğitim Fakültelerine alınmalarını önermektedirler.

Kartal ve Afacan (2012), pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını incelemişler. Araştırmada, pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik genel tutumlarının orta düzeyin üzerinde olduğu ve öğretmenlik mesleğine yönelik olarak kendilerini %60 oranında yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır.

Özkan (2012), formasyon programındaki öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumlarını incelemiştir. Araştırma sonucunda; formasyon alan öğrencilerin öğretmenlik mesleğine ilgi duydukları, bu mesleği sevdiğikleri, mesleki bağlılıklarının üst düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Literatürde pedagojik formasyon eğitimi alan öğretmen adaylarının görüşlerine başvurulmuş birçok çalışma mevcuttur. Ancak bu çalışmaların hiçbirisinde sadece muhasebe ve finansman öğretmeni adaylarının görüşlerini içeren belirli bir çalışma bulunmamaktadır. Bu yönüyle çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Yöntem

Bu araştırma, tarama modeli ile yapılmış betimsel bir çalışmadır. Bu bölümde araştırmanın amacı, evren ve örneklem, verilerin toplanması, analizi ve sınırlılıklara yer verilmiştir.

3.1. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini, 2016-2017 eğitim - öğretim yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rifat Eğitim Fakültesinde muhasebe ve finansman öğretmenliği için pedagojik formasyon eğitimi alan öğrenciler oluşturmaktadır. Eğitim Fakültesinde muhasebe ve finansman öğretmenliği için toplam 101 öğrenci pedagojik formasyon eğitimi almaktadır. Örneklem alınacak öğrencilerin seçiminde basit seçkisiz örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda toplam 72 öğrenciye ulaşılmıştır. Örneklem çalışma evreninin % 71,28'ine isabet etmektedir.

3.2. Verilerin Toplanması

Yapılan araştırmada veri toplama aracı olarak anket kullanılmıştır. Anket öğrenciler ile yüz yüze görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Anket sorularının hazırlanmasında ise literatürde yapılan daha önceki çalışmalardan (Taneri, 2016; İlğan ve Sevinç, 2013; Altınkurt, vd., 2014) faydalanılmıştır. Anket iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili sorulara, ikinci bölümde ise; öğretmenlik mesleğine ve formasyon eğitimine ilişkin sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümdeki maddeler 5'li Likert tipinde düzenlenmiştir (1: Kesinlikle katılmıyorum,.....5: Kesinlikle katılıyorum).

3.3. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS 18 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Toplanan veriler; yüzde, frekans, aritmetik ortalama ve ki-kare bağımsızlık testlerine tabi tutularak analiz edilmiştir. Bağımsızlık testi için anlamlılık seviyesi 0,05 olarak belirlenmiştir.

3.4. Sınırlılıklar

Araştırma 2016-2017 eğitim öğretim yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesi'nde muhasebe ve finansman öğretmenliği için formasyon eğitimi alan toplam 101 öğrenci üzerinde yürütülmüştür.

4. Bulgular ve Yorum

4.1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Bu bölümde araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri ile bunlara ilişkin yorumlar yer almaktadır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının demografik özelliklerine ilişkin frekans ve yüzde dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Değişken	Düzye	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	52	72,2
	Erkek	20	27,8
Yaş	21-23	40	55,6
	24-25	10	13,9
	25 ve Üzeri	22	30,6
Bölüm	İşletme	37	51,4
	İktisat	30	41,7
	Maliye	5	6,9
Öğrenim Durumu	Son Sınıf	36	50,0
	Lisans Mezunu	35	48,6
	Yüksek lisans	1	1,4
Formasyon Alma Sebebi	Öğretmenlik için	62	86,1
	Kişisel Gelişim	7	9,7
	Diğer	3	4,2

Tablo 1'de görüldüğü üzere, ankete katılan öğretmen adaylarının %72,2'si kadın, %27,8'i erkektir. Katılımcıların %56,6'sı 21-23 yaş, %13,9'u 24-25 yaş ve %30,6'sı 25 ve üzeri yaş aralığındadır. Öğretmen adaylarının %51,4'ü işletme, %41,7'si iktisat, %6,9'u maliye bölümündendir. Ayrıca adayların %50'si son sınıf, %48,6'sı lisans, % 1,4'ü ise yüksek lisans mezunudur. Öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğu (%86,1) pedagojik formasyon eğitimini öğretmenlik için alırken, %9,7'si kişisel gelişim, %4,2'si ise diğer sebeplerden dolayı almaktadır.

4.2. Öğrencilerin Pedagojik Formasyona İlişkin Görüşleri

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerin pedagojik formasyon eğitimine ilişkin algı düzeylerini ölçen 11 ifade yer almaktadır. Öğretmen adaylarının bu ifadelere katılma dereceleri frekans ve yüzde olarak Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Pedagojik Formasyon Eğitimi Algısı Anketine Ait Yüzde ve Frekans Değerleri

İfadeler		5	4	3	2	1	Top.
Pedagojik formasyon eğitimi öğretmenlik için gereklidir.	Frekans	44	23	1	3	1	72
	Yüzde	61,1	31,9	1,4	4,2	1,4	100
Pedagojik formasyon eğitimi öğretmenlik için yetersizdir.	Frekans	4	13	24	20	11	72
	Yüzde	5,6	18	33,3	27,8	15,3	100
Muhasebe ve finansman bilgisi pedagojik formasyon bilgisinden daha önemlidir.	Frekans	17	31	6	16	2	72
	Yüzde	23,6	43,1	8,3	22,2	2,8	100
Pedagojik formasyon derslerinin içeriği güncel değildir.	Frekans	3	13	21	26	9	72
	Yüzde	4,2	18	29,2	36,1	12,5	100
Pedagojik formasyon eğitimi kişisel gelişimime katkı sağladı.	Frekans	39	26	5	1	1	72
	Yüzde	54,2	36,1	6,9	1,4	1,4	100
Pedagojik formasyon muhasebe ve finansman bilgilerini öğretmenlikte nasıl kullanacağımı gösteriyor.	Frekans	20	33	9	7	3	72
	Yüzde	27,8	45,8	12,5	9,7	4,2	100
Pedagojik formasyon eğitimi öğretmenlik mesleğine bakış açımı olumlu yönde etkiledi.	Frekans	34	31	2	3	2	72
	Yüzde	47,2	43	2,8	4,2	2,8	100
Pedagojik formasyon eğitiminde teoriye ağırlık verilmektedir.	Frekans	7	32	17	14	2	72
	Yüzde	9,7	44,5	23,6	19,4	2,8	100
Pedagojik formasyon eğitiminde sınıf içinde daha fazla uygulama yapılmalıdır.	Frekans	22	37	7	4	2	72
	Yüzde	30,6	51,4	9,6	5,6	2,8	100
Staj uygulamaları haftada birkaç güne yayılmalıdır.	Frekans	14	21	9	17	11	72
	Yüzde	19,4	29,2	12,5	23,6	15,3	100
Staj uygulamaları muhasebe ve finansman derslerinde yapılmalıdır.	Frekans	51	14	4	2	1	72
	Yüzde	70,8	19,4	5,6	2,8	1,4	100

(1) Kesinlikle Katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Kararsızım, (4) Katılıyorum ve (5) Kesinlikle Katılıyorum

Tablo 2’de görüldüğü gibi, “pedagojik formasyon eğitimi öğretmenlik için gereklidir” ifadesine öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğu (%93) katılırken, “pedagojik formasyon eğitimi öğretmenlik için yetersizdir” ifadesine ise sadece %23,6’sı katılmaktadır. Bu bulgulara göre, pedagojik formasyon eğitiminin öğretmenlik için hem gerekli hem de yeterli olduğunu belirtilebilir.

Tablo 2’de görüldüğü gibi, “muhasebe ve finansman bilgisi pedagojik formasyon bilgisinden daha önemlidir” ifadesine öğretmen adaylarının %66,7’si katılırken, %25’i katılmamakta ve %8,3’ü kararsız kalmaktadır. Bu durumda, muhasebe ve finansman öğretmenliği için alan bilgisinin formasyondan daha önemli olduğu ifade edilebilir.

Diğer taraftan “pedagojik formasyon derslerinin içeriği güncel değildir” ifadesine öğretmen adaylarının %22,2’si

katılırken, %48,6’sı katılmamakta ve %29,2’si ise kararsız kalmaktadır. Ayrıca öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğu (%90,3) pedagojik formasyon eğitiminin kişisel gelişime katkı sağladığı görüşündedirler.

Öğretmen adaylarının çoğunluğu (%73,6) pedagojik formasyon eğitiminin muhasebe ve finansman bilgilerini öğretmenlikte nasıl kullanılacağını gösterdiği görüşündeler. Ayrıca pedagojik formasyon eğitimi katılımcıların büyük çoğunluğunun (%90) öğretmenlik mesleğine bakış açılarını olumlu yönde etkilemiştir.

Diğer taraftan “pedagojik formasyon eğitiminde teoriye ağırlık verilmektedir” ifadesine öğretmen adaylarının %54,2’si katılırken, %22,2’si katılmamakta ve %23,6’sı kararsız kalmaktadır. Ayrıca öğretmen adaylarının çoğunluğu (%82) sınıf içinde daha fazla uygulama yapılmasını istemektedir.

Öğretmen adaylarına haftanın bir gününde yapılan staj uygulamalarının birkaç güne dağıtılması hakkındaki görüşleri sorulmuştur. Adayların sadece %48,6’sı bu fikre katılmaktadır. Adayların büyük bir çoğunluğu (%90,2) staj uygulamalarının muhasebe ve finansman derslerinde yapılması gerektiği görüşündedirler.

Tablo 3. Pedagojik Formasyon Eğitimi Algısı Anketine Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

İfadeler	X	SS
Pedagojik formasyon eğitimi öğretmenlik için gereklidir.	4,47	,839
Pedagojik formasyon eğitimi öğretmenlik için yetersizdir.	2,71	1,106
Muhasebe ve finansman bilgisi pedagojik formasyon bilgisinden daha önemlidir.	3,63	1,156
Pedagojik formasyon derslerinin içeriği güncel değildir.	2,65	1,050
Pedagojik formasyon eğitimi kişisel gelişimime katkı sağladı.	4,40	,799
Pedagojik formasyon eğitimi muhasebe ve finansman bilgilerini öğretmenlikte nasıl kullanacağımı gösteriyor.	3,83	1,075
Pedagojik formasyon eğitimi öğretmenlik mesleğine bakış açımı olumlu yönde etkiledi.	4,28	,923
Pedagojik formasyon eğitiminde teoriye ağırlık verilmektedir.	3,39	1,001
Pedagojik formasyon eğitiminde sınıf içinde daha fazla uygulama yapılmalıdır.	4,01	,942
Staj uygulamaları haftada birkaç güne yayılmalıdır.	3,14	1,387
Staj uygulamaları muhasebe ve finansman derslerinde yapılmalıdır.	4,56	,837
Toplam	3,73	,401

Tablo 3’te görüldüğü gibi, öğretmen adayları pedagojik formasyon eğitimi ile ilgili genel olarak pozitif bir algıya sahiptir ($\bar{x}=3,73$). Tabloda da görüldüğü gibi öğretmen adayları 10 ifade için pozitif algıya, 2 ifade için negatif algıya sahiptirler. En yüksek ortalama “staj uygulamaları muhasebe ve finansman derslerinde yapılmalıdır” ifadesine aittir ($\bar{x}=4,56$). Bu ifadeye katılımın en yüksek seviyede çıkmasında staj uygulamalarının matematik dersinde yapılmasının etkisinin olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan, en düşük ortalama ise, “pedagojik formasyon derslerinin içeriği güncel değildir” ifadesine aittir ($\bar{x}=2,65$). Öğretmen adaylarının bu ifadeyle ilgili negatif bir algıya

sahip oldukları görülmektedir. Buna göre öğretmen adaylarının pedagojik formasyon derslerinin içeriğini güncel gördükleri ifade edilebilir.

4.3. Öğrencilerin Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Görüşleri

Bu bölümde, araştırmaya katılan öğrencilerin öğretmenlik mesleğine ilişkin görüşlerini içeren 8 adet ifade bulunmaktadır. Öğretmen adaylarının bu ifadelere katılma dereceleri frekans ve yüzde olarak Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Öğretmenlik Mesleği Algısı Anketine Ait Maddelerin Yüzde ve Frekans Değerleri

İfadeler	5	4	3	2	1	Top.
İİBF mezunları formasyon eğitiminden sonra iyi birer öğretmen olur.	Frekans 23	32	13	2	2	72
	Yüzde 31,9	44,4	18,1	2,8	2,8	100
Öğretmenlik toplumda saygınlığı olan bir meslektir.	Frekans 47	21	3	1	--	72
	Yüzde 65,3	29,2	4,2	1,4	--	100
Öğretmenlik mesleğini çok seviyorum.	Frekans 35	35	2	--	--	72
	Yüzde 48,6	48,6	2,8	--	--	100
Gelecekte öğretmenlik mesleği daha popüler olacaktır.	Frekans 22	23	20	5	2	72
	Yüzde 30,6	31,9	27,8	6,9	2,8	100
Öğretmenlik çok sıkıcı ve sıradan bir meslektir.	Frekans --	3	5	24	40	72
	Yüzde --	4,2	6,9	33,3	55,6	100
Fakültede aldığım muhasebe ve finansman dersleri öğretmenlik için yeterlidir.	Frekans 11	22	22	13	4	72
	Yüzde 15,3	30,5	30,5	18,1	5,6	100
Hiçbir iş bulamazsam öğretmenlik yapmayı düşünüyorum.	Frekans 14	13	10	24	11	72
	Yüzde 19,4	18,1	13,9	33,3	15,3	100
Öğretmenlik çok fedakârlık gerektiren bir meslektir.	Frekans 54	15	2	--	1	72
	Yüzde 75,0	20,8	2,8	--	1,4	100

Tablo 4'te görüldüğü gibi, öğretmen adaylarının çoğunluğu (%76,3) İİBF mezunlarının formasyon eğitiminden sonra iyi birer öğretmen olacağına inanmaktadır. Ayrıca katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%94,5) öğretmenliğin toplumda saygınlığı olan bir meslek olduğunu ve yine büyük bir çoğunluğu (%97,2) öğretmenlik mesleğini çok sevdiğini belirtmektedir.

Diğer taraftan, “gelecekte öğretmenlik mesleği daha popüler olacaktır” ifadesine öğretmen adaylarının %62,5'i katılırken, %9,7'si katılmamakta ve %27,8'i kararsız kalmaktadır. Ayrıca “öğretmenlik çok sıkıcı ve sıradan bir meslektir” ifadesine adayların çok az bir kısmı (%4,2) katılmaktadır.

Yukarıdaki bulgulara göre, “fakültede aldığım muhasebe ve finansman dersleri öğretmenlik için yeterlidir” ifadesine öğretmen adaylarının %45,8'i katılırken, %23,7'si katılmamakta, %30,5'i ise kararsız kalmaktadır.

“Hiçbir iş bulamazsam öğretmenlik yapmayı düşünüyorum” ifadesine öğretmen adaylarının %37,5'i katılırken, %48,6'sı katılmamakta, %13,9'u ise kararsız kalmaktadır. Ayrıca adaylarının büyük bir çoğunluğu (%95,8) öğretmenliğin çok fedakârlık gerektiren bir meslek olduğu görüşündedirler.

Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği ile ilgili algılarının ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmenlik Mesleği Algısı Anketine Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

İfadeler	X	SS
İİBF mezunları formasyon eğitiminden sonra iyi birer öğretmen olur.	4,00	,934
Öğretmenlik toplumda saygınlığı olan bir meslektir.	4,58	,645
Öğretmenlik mesleğini çok seviyorum.	4,46	,555
Gelecekte öğretmenlik mesleği daha popüler olacaktır.	3,81	1,043
Öğretmenlik çok sıkıcı ve sıradan bir meslektir.	1,60	,799
Fakültede aldığım muhasebe ve finansman dersleri öğretmenlik için yeterlidir.	3,32	1,111
Hiçbir iş bulamazsam öğretmenlik yapmayı düşünüyorum.	2,93	1,387
Öğretmenlik çok fedakârlık gerektiren bir meslektir.	4,68	,668
Toplam	3,67	,379

Tablo 5'te görüldüğü gibi, araştırmaya katılan öğretmen adayları öğretmenlik mesleği ile ilgili genel olarak pozitif bir algıya sahiptir ($\bar{x}=3,67$). Tabloda da görüldüğü gibi öğretmen adayları 2 ifade için negatif algıya sahipken, diğer ifadeler için pozitif algıya sahiptirler. En yüksek ortalama ($\bar{x}=4,68$) “öğretmenlik çok fedakârlık gerektiren bir meslektir” ifadesine ait iken, en düşük ortalama ($\bar{x}=1,60$) “öğretmenlik çok sıkıcı ve sıradan bir meslektir” ifadesine aittir.

4.4. Ki-Kare Analiz Sonuçları

Bu bölümde öğrencilerin ankette yer alan her bir maddeye katılma durumu cinsiyet, yaş grubu ve bölüme göre farklılık gösterip göstermediği ki-kare testi yardımıyla analiz edilmiştir. Analiz sonuçları değişkenlere göre aşağıda sıralanmıştır. Çapraz tabloların ki-kare değerlerine ilişkin anlamlılık düzeyleri, daha önce de ifade edildiği gibi yüzde beş (0,05) olarak belirlenmiştir.

4.4.1. Cinsiyet Değişkenine Göre

Cinsiyet değişkeni ile ankette yer alan maddeler arasındaki ilişkinin ki-kare analiz sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet Değişkeni İle Maddeler Arasındaki Ki-Kare Analizi Sonuçları

	Ki-kare Değeri	Sd	p
Pedagojik Formasyon eğitiminin öğretmenlik için gereklidir.	3,069	4	,546
Pedagojik Formasyon eğitimi öğretmenlik için yetersizdir.	1,431	4	,839
Muhasebe ve finansman bilgisi pedagojik formasyon bilgisinden daha önemlidir.	2,582	4	,630
Pedagojik Formasyon derslerinin içeriği güncel değildir.	1,728	4	,786
Pedagojik Formasyon eğitimi kişisel gelişimime katkı sağladı.	3,902	4	,419
Pedagojik formasyon eğitimi muhasebe ve finansman bilgilerini öğretmenlikte nasıl kullanacağımı gösteriyor.	4,888	4	,299

Pedagojik Formasyon öğretmenlik mesleğine bakış açımı olumlu yönde etkiledi.	11,513	4	,021*
Pedagojik formasyon eğitiminde teoriye ağırlık verilmektedir.	1,561	4	,816
Pedagojik Formasyon eğitiminde sınıf içinde daha fazla uygulama yapılmalıdır.	3,165	4	,531
Staj uygulamaları haftada birkaç güne yayılmalıdır	,984	4	,912
İİBF mezunlarının formasyon eğitiminden sonra iyi birer öğretmen olur.	1,524	4	,822
Öğretmenlik toplumda saygınlığı olan bir meslektir.	2,811	3	,422
Öğretmenlik mesleğini çok seviyorum.	2,287	2	,319
Gelecekte öğretmenlik mesleğinin daha popüler olacaktır.	6,070	4	,194
Öğretmenlik çok sıkıcı ve sıradan bir meslektir.	1,218	3	,749
Fakültede aldığım muhasebe ve finansman dersleri öğretmenlik için yeterlidir.	2,154	4	,707
Hiçbir iş bulamazsam öğretmenlik yapmayı düşünüyorum.	9,174	4	,057
Öğretmenlik çok fedakarlık gerektiren bir meslektir.	2,806	3	,422
Staj uygulamaları muhasebe ve finansman derslerinde yapılmalıdır.	2,488	4	,647

$x^2=11,513$ $Sd=4$ $p=,021$

Tablo 6 incelendiğinde cinsiyet değişkeni ile ankette yer alan maddelerden sadece “pedagojik formasyon eğitimi öğretmenlik mesleğine bakış açımı olumlu yönde etkiledi” ifadesi arasında 0.05 anlam düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmuştur ($x^2=11,513$ ve $p<0,05$). Cinsiyet ile söz konusu ifade arasındaki çapraz tablo değerleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 7: Pedagojik Formasyon Eğitiminin Öğretmenlik Mesleğine Bakış Açısını Olumlu Yönde Etkilemesi Durumu

Yanıtlar	Kadın		Erkek		Toplam
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	
Kesinlikle Katılıyorum	23	44,2	11	55	43
Katılıyorum	26	50	5	25	37
Kararsızım	1	2	1	2,5	6
Katılmıyorum	-	-	3	15	1
Kesinlikle Katılmıyorum	2	3,8	-	-	2
Toplam	52	100	20	100	72

$x^2=11,513$ $Sd=4$ $p=,021$

Tablo 7’deki bulgulara göre, her iki cinsiyet düzeyinde de pedagojik formasyon eğitiminin öğretmenlik mesleğine bakış açılarını olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Ancak kadınların (%94,2) erkeklere (% 80) göre daha fazla etkilendiği görülmektedir.

4.4.2. Yaş Değişkenine Göre

Yaş değişkeni ile ankette yer alan maddeler arasındaki ilişkinin ki-kare analiz sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8: Yaş Değişkeni ile Maddeler Arasındaki Ki-Kare Analizi Sonuçları

	Ki-kare	Sd	p
	Değeri		
Pedagojik Formasyon eğitiminin öğretmenlik için gereklidir.	3,732	8	,880
Pedagojik Formasyon eğitimi öğretmenlik için yetersizdir.	11,653	8	,167

Muhasebe ve finansman bilgisi pedagojik formasyon bilgisinden daha önemlidir.	4,898	8	,768
Pedagojik Formasyon derslerinin içeriği güncel değildir.	13,550	8	,094
Pedagojik Formasyon eğitimi kişisel gelişimime katkı sağladı.	12,987	8	,112
Pedagojik formasyon eğitimi muhasebe ve finansman bilgilerinin öğretmenlikte nasıl kullanacağını gösteriyor.	17,332	8	,027*
Pedagojik Formasyon öğretmenlik mesleğine bakış açımı olumlu yönde etkiledi.	13,553	8	,094
Pedagojik formasyon eğitiminde teoriye ağırlık verilmektedir.	3,298	8	,914
Pedagojik Formasyon eğitiminde sınıf içinde daha fazla uygulama yapılmalıdır.	10,063	8	,261
Staj uygulamaları haftada birkaç güne yayılmalıdır	20,207	8	,010*
İİBF mezunlarının formasyon eğitiminden sonra iyi birer öğretmen olur.	5,290	8	,726
Öğretmenlik toplumda saygınlığı olan bir meslektir.	12,842	6	,046*
Öğretmenlik mesleğini çok seviyorum.	5,449	4	,244
Gelecekte öğretmenlik mesleğinin daha popüler olacaktır.	20,296	8	,009*
Öğretmenlik çok sıkıcı ve sıradan bir meslektir.	2,945	6	,816
Fakültede aldığım muhasebe ve finansman dersleri öğretmenlik için yeterlidir.	7,961	8	,437
Hiçbir iş bulamazsam öğretmenlik yapmayı düşünüyorum.	11,324	8	,184
Öğretmenlik çok fedakarlık gerektiren bir meslektir.	3,103	6	,796
Staj uygulamaları muhasebe ve finansman derslerinde yapılmalıdır.	16,725	8	,033*

$p<0,05$ ise H_0 ret

Tablo 8 incelendiğinde, yaş değişkeni ile ankette yer alan beş ifade arasında 0.05 anlam düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark olduğu görülmektedir. Bunlar: Pedagojik formasyon eğitimi fakültede aldığım muhasebe ve finansman bilgilerinin öğretmenlikte nasıl kullanacağını gösteriyor ($x^2=17,332$ ve $p=,027$), staj uygulamaları haftada birkaç güne yayılmalıdır ($x^2=20,207$ ve $p=,010$), öğretmenlik toplumda saygınlığı olan bir meslektir ($x^2=12,842$ ve $p=,046$), gelecekte öğretmenlik mesleği daha popüler olacaktır ($x^2=20,296$ ve $p=,009$) ve staj uygulamaları muhasebe ve finansman derslerinde yapılmalıdır ($x^2=16,725$ ve $p=,033$). Söz konusu ifadelerle ilişkin çapraz tablo değerleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 9: Pedagojik Formasyon Eğitiminin Fakültede Alınan Muhasebe ve Finansman Bilgilerinin Nasıl Kullanılacağını Gösterme Durumu

Yanıtlar	21-23 Yaş		24-25 Yaş		25 Yaş ve Üzeri	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	8	20	3	30	9	41
Katılıyorum	18	45	2	20	13	59
Kararsızım	7	17,5	2	30	-	-
Katılmıyorum	4	10	3	30	-	-
Kesinlikle Katılmıyorum	3	7,5	-	-	-	-
Toplam	40	100	10	100	22	100

$x^2=17,332$ $Sd=8$ $p=,027$

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, “pedagojik formasyon eğitimi muhasebe ve finansman bilgilerini öğretmenlikte nasıl kullanacağımı gösteriyor” ifadesine 25 ve üzeri yaş grubunun tamamı katılırken, 21-23 yaş grubunun %65’i, 24-25 yaş grubunun ise % 50’si katılmaktadır. Kararsızlık durumunun ise en fazla 24-25 yaş grubunda (% 20) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 10: Staj Uygulamalarının Haftada Birkaç Güne Dağılımı Durumu

Yanıtlar	21-23 Yaş		24-25 Yaş		25 Yaş ve Üzeri	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	13	32,5	1	10	-	-
Katılıyorum	12	30	1	10	8	36,5
Kararsızım	3	7,5	4	40	2	9
Katılmıyorum	6	15	3	30	8	36,5
Kesinlikle Katılmıyorum	6	15	1	10	4	18
Toplam	40	100	10	100	22	100

$\chi^2=20,207$ Sd=8 p=,010

Tablo 10’da görüldüğü gibi, “staj uygulamalarının haftada birkaç güne dağılmalıdır” ifadesine 21-23 yaş grubunun % 62,5’i, 25 ve üzeri yaş grubunun % 36,5’i, 24-25 yaş grubunun ise % 20’si katılmaktadır. Kararsızlık durumunun ise en fazla 24-25 yaş grubunda (% 40) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 11: Öğretmenliğin Toplumda Saygınlığı Olan Bir Meslek Olma Durumu

Yanıtlar	21-23 Yaş		24-25 Yaş		25 Yaş ve Üzeri	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	29	72,5	3	30	15	68,2
Katılıyorum	9	22,5	6	60	6	27,3
Kararsızım	2	5	-	-	1	4,5
Katılmıyorum	-	-	1	10	-	-
Kesinlikle Katılmıyorum	-	-	-	-	-	-
Toplam	40	100	10	100	22	100

$\chi^2=12,842$,SD=6, p=,046

Tablo 11’de görüldüğü gibi, “öğretmenlik toplumda saygınlığı olan bir meslektir” ifadesine 25 ve üzeri yaş grubunun %95,5’i, 21-23 yaş grubunun %95’i, 24-25 yaş grubunun ise %90’ı katılmaktadır.

Tablo 12: Öğretmenlik Mesleğinin Popüler Olma Durumu

Yanıtlar	21-23 Yaş		24-25 Yaş		25 Yaş ve Üzeri	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	16	40	-	-	6	27,3
Katılıyorum	10	25	5	50	8	36,4
Kararsızım	12	30	2	20	6	27,3
Katılmıyorum	2	5	3	30	-	-
Kesinlikle Katılmıyorum	-	-	-	-	2	9
Toplam	40	100	10	100	22	100

$\chi^2=20,296$, Sd=8, p=,009

Yukardaki tabloda görüldüğü gibi, “gelecekte öğretmenlik mesleği daha popüler olacaktır” ifadesine 21-23 yaş grubunun %65’i, 25 ve üzeri yaş grubunun %63,7’si, 24-25 yaş grubunun ise %50’si katılmaktadır. Kararsızlık

durumunun ise en fazla 24-25 yaş grubunda (%30) olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 13’teki bulgulara göre, “staj uygulamaları muhasebe ve finansman derslerinde yapılmalıdır” ifadesine 24-25 yaş grubunun tamamı, 21-23 yaş grubunun %92,5’i, 25 ve üzeri yaş grubunun ise %81,8’i katılmaktadır. Bu ifadeye ilişkin kararsızlık durumu ise en fazla 25 ve üzeri yaş grubuna aittir (%13,5).

Tablo 13: Staj Uygulamalarının Muhasebe ve Finansman Derslerinde Yapılma Durumu

Yanıtlar	21-23 Yaş		24-25 Yaş		25 Yaş ve Üzeri	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	33	82,5	9	90	9	40,9
Katılıyorum	4	10	1	10	9	40,9
Kararsızım	1	2,5	-	-	3	13,6
Katılmıyorum	1	2,5	-	-	1	4,6
Kesinlikle Katılmıyorum	1	2,5	-	-	-	-
Toplam	40	100	10	100	22	100

$\chi^2=16,725$,Sd=8, p=,033

4.4.3. Bölüm Değişkenine Göre

Bölüm değişkeni ile ankette yer alan maddeler arasındaki ilişkinin ki-kare analiz sonuçları Tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14: Bölüm Değişkeni İle Maddeler Arasındaki Ki-Kare Analizi Sonuçları

	Ki-kare	Sd	p
Pedagojik Formasyon eğitiminin öğretmenlik için gereklidir	9,014	8	,341
Pedagojik Formasyon eğitimi öğretmenlik için yetersizdir.	5,166	8	,740
Muhasebe ve finansman bilgisi pedagojik formasyon bilgisinden daha önemlidir.	8,266	8	,408
Pedagojik Formasyon derslerinin içeriği güncel değildir.	10,171	8	,253
Pedagojik Formasyon eğitimi kişisel gelişimime katkı sağladı.	3,966	8	,860
Pedagojik formasyon eğitimi muhasebe ve finansman bilgilerini öğretmenlikte nasıl kullanacağımı gösteriyor.	9,922	8	,271
Pedagojik Formasyon öğretmenlik mesleğine bakış açımı olumlu yönde etkiledi.	5,146	8	,742
Pedagojik formasyon eğitiminde teoriye ağırlık verilmektedir.	9,621	8	,293
Pedagojik Formasyon eğitiminde sınıf içinde daha fazla uygulama yapılmalıdır.	9,267	8	,320
Staj uygulamaları haftada birkaç güne yayılmalıdır	11,940	8	,154
İİBF mezunlarının formasyon eğitiminden sonra iyi birer öğretmen olur.	15,188	8	,056
Öğretmenlik toplumda saygınlığı olan bir meslektir.	5,057	6	,537
Öğretmenlik mesleğini çok seviyorum.	4,081	4	,395
Gelecekte öğretmenlik mesleğinin daha popüler olacaktır.	8,211	8	,413
Öğretmenlik çok sıkıcı ve sıradan bir meslektir.	8,491	6	,204
Fakültede aldığım muhasebe ve finansman dersleri öğretmenlik için yeterlidir.	2,589	8	,957

Hiçbir iş bulamazsam öğretmenlik yapmayı düşünüyorum.	4,266	8	,832
Öğretmenlik çok fedakarlık gerektiren bir meslektir.	10,369	6	,110
Staj uygulamaları muhasebe ve finansman derslerinde yapılmalıdır.	16,915	8	,031*

p<0,05 ise H₀ ret

Yukarıdaki ki-kare analiz sonuçları incelendiğinde, bölüm değişkeni ile ankette yer alan maddelerden sadece “staj uygulamaları muhasebe ve finansman derslerinde yapılmalıdır” ifadesi arasında 0.05 anlam düzeyinde istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($\chi^2=16,915$ ve $p<0,05$). Bölüm ile söz konusu ifade arasındaki çapraz tablo değerleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 15: Staj Uygulamalarının Muhasebe ve Finansman Derslerinde Yapılma Durumu

Yanıtlar	İşletme		İktisat		Maliye	
	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde	Frekans	Yüzde
Kesinlikle Katılıyorum	28	75,7	22	73,4	1	20
Katılıyorum	5	13,5	5	16,7	4	80
Kararsızım	3	8,1	1	3,3	-	-
Katılmıyorum	-	-	2	6,6	-	-
Kesinlikle Katılmıyorum	1	2,7	-	-	-	-
Toplam	37	100	30	100	5	100

$\chi^2=16,915$, $Sd=8$ $p=.031$

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, “staj uygulamaları muhasebe ve finansman derslerinde yapılmalıdır” ifadesine maliye bölümü öğrencilerinin tamamı, iktisat bölümü öğrencilerini %90,1’i, işletme bölümü öğrencilerinin ise %86,2’si katılmaktadır. En fazla kararsızlık durumunun ise işletme bölümü öğrencilerinde (% 8,1) olduğu tespit edilmiştir.

5. Sonuç

Bu çalışmada, muhasebe ve finansman öğretmenliği için pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine ve pedagojik formasyon eğitimine ilişkin algı düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleği ile ilgili genel olarak pozitif bir algıya sahip oldukları tespit edilmiştir ($\chi^2=3,67$). Elde edilen bu sonuç, İlğan ve Sevinç (2013) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, katılımcıların büyük çoğunluğu (%90) pedagojik formasyon eğitiminin öğretmenlik mesleğine bakış açılarını olumlu yönde etkilediği görüşündedirler. Bu sonucun Çetinkaya ve Hatay’ın (2016) araştırma bulguları ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Diğer taraftan “pedagojik formasyon derslerinin içeriği güncel değildir” ifadesine öğretmen adaylarının sadece %22,2’si katılmaktadır. Bu bulgular Taneri’nin (2016) araştırma sonuçları ile benzerlik arz etmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu (%94,5) öğretmenliğin toplumda saygınlığı olan bir meslek olduğunu ve yine büyük bir çoğunluğu (%97,2) öğretmenlik mesleğini çok sevdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca öğretmen adayları, öğretmenliğin çok sıkıcı ve

sıradan bir meslek olmadığı, gelecekte daha popüler olacağı ve çok fedakârlık gerektiren bir meslek olduğu görüşünde birleşmektedirler. Tespit edilen bu bulgular Özkan (2012) tarafından yapılan araştırma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Araştırmada, eğitim fakültesinde verilen pedagojik formasyon eğitiminin öğretmenlik için hem gerekli hem de yeterli olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca öğretmen adayları muhasebe ve finansman bilgisinin formasyon bilgisinden daha önemli olduğunu görüşündedirler. Kilis ilinde 2016-2017 eğitim - öğretim yılında öğretmen adaylarının 33’ü staj uygulamalarını ticaret lisesinde yaparken, diğerleri Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı çeşitli okullardaki matematik dersinde yapmaktadırlar. Öğretmen adaylarının tamamına yakını bu uygulamanın ticaret liselerinde yapılması gerektiği görüşündedirler.

Sonuç olarak, öğretmen adaylarının Kilis 7 Aralık Üniversitesi Muallim Rıfat Eğitim Fakültesi’nde verilen pedagojik formasyon eğitimine ve öğretmenlik mesleğine ilişkin pozitif bir algıya sahip oldukları görülmektedir. Ancak bu pozitif algının artırılması için öğretmen adaylarının staj uygulamalarını matematik dersi yerine, ticaret liselerindeki muhasebe ve finansman derslerinde yapmaları daha yararlı olacaktır. Ayrıca formasyon eğitimine öğrenci kabulünde, genel not ortalaması ile birlikte, öğrencilerin muhasebe ve finansman bilgilerini ölçen bir sınava tabi tutulmaları faydalı olabilir. Çünkü bazı bölümlerde muhasebe ve finansman derslerinin sayısı yetersizdir. Buna bağlı olarak muhasebe ve finansman öğretmeni olduklarında adayların bilgilerinin yetersiz kalma durumu ortaya çıkabilir. Nitekim bu durumun araştırma sonucuna da yansıdığı görülmektedir.

Bu araştırma, sadece Kilis 7 Aralık Üniversitesi Eğitim Fakültesi’nde pedagojik formasyon programına devam eden öğrenciler ile gerçekleştirildiği için sınırlılık taşımaktadır. Araştırma, farklı üniversitelerde muhasebe ve finansman öğretmeni olmak için pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencileri kapsayacak şekilde genişletilerek yeniden yapılabilir. Bu sınırlılığa rağmen çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Kaynakça

- Altınkurt, Y., Yılmaz, K., & Erol, E. (2014). Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Motivasyonları. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 48-62.
- Çetinkaya, S., & Hatay, F. (2016). Pedagojik Formasyon Sertifika Programı Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutum ve Aidiyet Duygularının Gelişmesinde Formasyon Eğitiminin ve Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Etkisi. *II. Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, Nizip.
- Dadandı, İ., Kalyon, A., & Yazıcı, H. (2016). Eğitim Fakültesinde Öğrenim Gören ve Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Öz-Yeterlik İnançları. Kaygı Düzeyleri ve Öğretmenlik Mesleğine Karşı Tutumları. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 253-269.

- İlğan, A., & Sevinç, Ö. Ş. (2013). Pedagojik Formasyon Programı Öğretmen Adaylarının Mesleki Tutum ve Çağdaş Öğretmen Algıları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 32(2), 175-195.
- Kartal, T., & Afacan, Ö. (2012). Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(24), 76-96.
- MEB (2014), *Millî Eğitim Bakanlığı Öğretmenlik Alanları, Atama ve Ders Okutma Esasları*. (Erişim: 01.03.2017), http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_08/08032940_9_cizelgeveesaslar.pdf
- Özer, E. (2016). Pedagojik Formasyon Programı Öğrencilerinde Temel Benlik Değerlendirmesi, Başa Çıkma Stratejileri ve Yaşam Doyumu. *The Journal of Academic Social Science Studies*, II.125-139.
- Özkan, H. H. (2012). Öğretmenlik Formasyon Programındaki Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleğine İlişkin Tutumlarının İncelenmesi (SDÜ Örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 13(2), 29-48.
- Polat, S. (2013). Pedagojik Formasyon Sertifika Programı ve Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Öğretmenlik Mesleğine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. *E- International Journal of Educational Research*, 4(2), 48-60.
- Taneri, P. O. (2016). Öğretmen Adaylarının Pedagojik Formasyon Sertifika Programının Niteliği Hakkındaki Görüşleri (Çankırı İli Örneği). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(3).
- Weiers, R. M. (2008). *Introduction to Business Statistics*. USA: South Western Cenage Learning.
- Yalçın İ. E., & Akay, C. (2015). Eğitim Fakültesi ve Pedagojik Formasyon Sertifika Programlarında Öğrenim Gören Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleği Yeterliklerine Yönelik Görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (2), 179-197.
- Yıldırım, İ., & Vural, Ö. F. (2013). Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve Pedagojik Formasyon Sorunu. *Journal of Teacher Education and Educators*, 3(1), 2014, 73-90.
- Yıldız, S. (2016). Pedagojik Formasyon Eğitimi Alan Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Tutumları. *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 301-329.

Araştırma Makalesi • Research Article

Erzurum Yerel Gazeteleri Örneğinde Yerel Haberciliğin Dijital Gazetelerde Uygulanışının Avantaj ve Dezavantajlarına Yönelik Bir Araştırma*

A Study on the Advantages and Disadvantages of the Implementation of Local Journalism in Digital Newspapers in the Case of Local Newspapers of Erzurum

Aslı Köseoğlu^{a,**}

^a Arş. Gör., Atatürk Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü, 25240, Erzurum/Türkiye.
ORCID: 0000-0003-0180-7730

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 06 Kasım 2017
Düzeltilme tarihi: 02 Aralık 2017
Kabul tarihi: 07 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Yerel Habercilik
Haberde Yerellik
Dijital Gazetecilik
İnternet
Erzurum Yerel Basını

ÖZ

Yerel basın bulunduğu coğrafyaya ilişkin haberler hazırlayarak; o bölgenin sorunlarını, ihtiyaçlarını, başarılarını bölge okuyucusuna ulaştırarak; yönetenler ve halk arasında köprü görevi gören bir mecradır. Dijital teknolojide meydana gelen gelişmeler neticesinde yerel gazeteler de artık sayfalarını dijital ortama aktarmakta, gazeteler bu ortamın sunduğu olanaklar neticesinde coğrafi sınırlılıklar olmaksızın dünyanın çeşitli yerlerindeki okuyuculara ulaşabilmektedir. Bu çalışma ile yerel gazetelerin dijital ortamı kullanmalarıyla yerel haberciliğe sağlanan avantaj ve dezavantajlar Erzurum ilinde yayınlanan *Pusula*, *Yenigün*, *Milletin Sesi*, *Güne Bakış* adlı günlük gazeteler örneğinde ele alınmıştır. Çalışma kapsamında gazetelerin dijital sayfalarına yerel haberciliğin dijital ortamda sürdürülüp sürdürülmediğine ilişkin 1- 10 Ağustos 2017 tarihinde içerik analizi uygulanmış, gazete yöneticileri ile konuya ilişkin olarak önceden hazırlanan sorular üzerinden mülakatlar gerçekleştirilmiştir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 06 November 2017
Received in revised form 02 December 2017
Accepted 07 December 2017

Keywords:

Local Journalism
Localness on News
Digital Journalism
Internet
Local Press of Erzurum

ABSTRACT

Preparing news on its location, local press is a field that transports problems, necessities and achievements of the region to the readers and serves as a bridge between local ruler and people. With the result of improvements on digital technology, local newspapers transfer their content on digital media by which newspapers reach global readers without geographical finiteness. In this study, ensured advantages and disadvantages to local journalism with the usage of digital media are mentioned with sample daily newspapers that are published in Erzurum named as *Pusula*, *Yenigün*, *Milletin Sesi*, and *Güne Bakış*. In the context of the study, content analysis is conducted on newspapers whether they maintain local journalism on their digital pages or not between 1-10 August 2017 and interviews are carried out with newspaper editors through preconditioned questions.

1. Giriş

Yerel basın bağlı bulunduğu bölgenin sorunlarını, ihtiyaçlarını, eksikliklerini yöneticilere ileten, yöneticilerin yaptığı hizmet ve faaliyetleri de halka duyuran demokrasinin oluşmasını ve sürdürülmesini sağlayan önemli bir platformdur. Yerel gazeteler halka ulaştırdığı haberlerle

okuyucularının ufkunu açmakta, mevcut konulara ilişkin sağlıklı eleştirilerin gerçekleşmesine ortam hazırlayarak bölgeye ilişkin bilgilerin yayılmasına aracılık etmektedirler. Ayrıca okur ve yöneticiler arasında köprü kurulmasını sağlayan yerel gazeteler, buldukları bölgenin sesi olduklarından, halkın sorunlarını en iyi şekilde bilen ve bunları kelimelere dökerek yetkililere ulaştırabilen

* Bu çalışma, 26-27 Ekim 2017 tarihlerinde Koçali'nde düzenlenen II. Uluslararası İletişim, Edebiyat Müzik ve Sanat Çalışmalarında Güncel Yaklaşımlar Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/*Corresponding author*.
e-posta: aslikoseoglu@atauni.edu.tr

mecralardır. Üzerlerine aldıkları bu görevleri icra ederken sınırlı bütçelerle ayakta kalmaya çalışan yerel gazeteler, yeni iletişim teknolojilerinin kendilerine sundukları imkânlardan yararlanarak dijital ortamda faaliyet göstermeye başlamış ve neredeyse ücretsiz olan bu ortamda daha fazla okuyucuya ulaşır hale gelmişlerdir.

İnternet teknolojisi ile ortadan kalkan coğrafi sınırlılıklar dijital gazeteler için avantaj olurken; hızlı haber yazma adına meydana gelen teyit, kaynağın güvensizliği gibi sorunlar gazetelerin saygınlığını azaltmaktadır. Yerel gazetelere ilişkin yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak ekonomik sorunları ele alırken; bu çalışma, yerel gazetelerin dijital ortamda yayın sürecini inceleyerek, dijital ortamın kendilerine sundukları avantaj ve dezavantajları belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Bahsedilen tüm bu noktalardan hareketle dijital ortamın yerel basın için faydalarından ve zararlarından bahsetmek, bu doğrultuda gerçekleştirilmesi planlanan akademik çalışmalara ışık tutabilmesi bakımından önemlidir.

Çalışmada yeni iletişim teknolojilerinin yerel habercilikte; yerel sınırları aşma, okuyucu kitlesini artırma, teyit sorunu gibi konularda meydana getirdiği avantaj ve dezavantajların irdelenmesi amaçlanmıştır. Yapılan bu araştırmanın evrenini Erzurum'da günlük olarak yayınlanan Pusula, Yenigün, Millet'in Sesi, Güne Bakış gazetelerinin dijital sayfaları oluşturmaktadır. Bu gazetelerin örneklem olarak seçilme nedeni, dijital sayfalarını düzenli olarak güncellemeleridir. Çalışmaya haftalık gazeteler, internet gazeteleri, internette yayınlanan televizyon kanalları dâhil edilmemiştir. Çalışma basılı gazetelerdeki yerel habercilikten ziyade dijital ortamda yerel gazeteciliğin temsiline yönelik olduğundan sadece örneklem olarak seçilen basılı gazetelerin dijital sayfaları ele alınarak tespitler yapılmıştır.

1 Ağustos 2017- 10 Ağustos 2017 tarihleri arasında yukarıda isimleri yazılı 4 basılı gazetenin dijital sayfalarına içerik analizi uygulanmış, çalışma kapsamında gazetelerin yöneticileri ile dijital gazeteciliğin avantaj ve dezavantajlarına ilişkin olarak önceden hazırlanan sorular ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilmiştir. Yenigün'ün yöneticileri çok yoğun oldukları gerekçesi ile görüşme talebini reddetmiş bu yüzden gazete sadece yerel haberciliğin değerlendirildiği kısımda çalışmaya dahil edilmiştir. Görüşme soruları açık uçlu olarak tasarlanmıştır. Zaman zaman görüşmeler esnasında belirlenen soruların dışına da çıkılarak konuya ilişkin veriler elde edilmiştir. Dijital gazeteler yukarıda belirtilen tarihler arasında incelenerek yerelliğin dijital ortamda okuyucuya ulaştırılması merkeze alınarak içeriklere ilişkin çeşitli kategoriler oluşturulmuştur.

2. Bir İletişim Aracı Olarak Basılı Gazeteler

Siyasi, sosyal, güncel konularda halkı bilgilendirmek, eğitmek adına çıkarılan günlük, haftalık ya da aylık olarak yayınlanan kitle iletişim araçları "gazete" olarak adlandırılmaktadır. Gazete kelimesi dilimize Latince'den Fransa aracılığıyla geçmiştir. "Gazette" kelime anlamı olarak "haber bülteni" demektir. Batılı devletlerde "Journal" , "Diurna" (gündelik), "Chroinicle" (haber sıralaması) adlarını almıştır (Karaduman, 2002: 13). Kökleri 14 yüzyıla kadar uzanan gazeteler, haber mektubu olarak kullanılmıştır. Gazetelerin yayınlanma nedeni savaş, göç gibi olayları

duyurmaktır fakat zaman içerisinde bu kitle iletişim araçları propaganda yapmak, reklam yayınlamak, gelir elde etmek gibi amaçlara hizmet eder hale gelmişlerdir. Bugünkü anlamda ilk gazete 1609 yılında Strasbourg'da haftalık olarak Almanca yayınlanan Avis, Relation oder Zeitung'dur. Daha sonra Hollanda'da Nieuwe Tijdinghe yayınlamıştır. (İnuğur, 2005: 57).

Osmanlı Devleti'nde yayınlanan ilk gazete 1795 yılında basılan ve Fransız Elçiliği tarafından yayınlanan Bulletin Des Nouvelles'tir. Bu gazeteyi yine elçilik tarafından 1796 yılında yayınlanan Gazette Française de Constantinople takip etmiştir. La Spectateur Oriental (24 Mart 1824), İzmir'de 1824'te çıkan La Smyrneen ve 1828'de çıkan Le Courier de Smyrne, imparatorluğun gazete sicilineyer almaktadır. Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa Kahire'de 1829 yılında Türkçe/Arapça olarak Vekay-i Mısıriye yayınlamıştır. Padişah II. Mahmut'un emriyle 1831'de Fransızca olarak Le Moniteur Ottoman, yarı-resmi statüsüyle yayına başlamıştır. Osmanlı Devleti'ne gazete batıdan çok sonra gelmiş, ülke topraklarında yayınlanan ilk resmi gazete, II. Mahmut'un girişimleriyle 11 Kasım 1837 tarihinde yayınlanan Takvimi Vakayi olmuştur Daha sonra bu gazeteyi yarı resmi gazete kabul edilen Ceride-i Havadis Takip etmiş, ardından ilk özel gazete Şinasi ve Agah Efendi çıkarılmış, gazetenin adı Tercüman-ı Ahval olmuştur (Topuz, 1973: 5-10). İlerleyen yıllarda Tasvir-i Efkâr, İkdâm, Basiret, Muhbir, İbret, Sabah, Tanin gibi gazeteler basılmıştır. Gazetelerin sayısı her geçen gün artmış, gazeteler modernleşmenin sembolü haline gelmiştir. Gazetelerin yayınlanma amacı ağırlıklı olarak devletin gelişerek halkı gazeteler aracılığı ile eğitmesini sağlamak bu esnada halka her yönden değişmesini sağlamak olmuştur. Bugüne gelindiğinde ise gazeteler hala önemini korumakta, vatandaşları için bilgi edinme, öğrenme kaynağı olma görevini icra etmektedirler. Teknolojide yaşanan gelişmeler neticesinde gazeteler sadece basılı olarak yayınlanmakla kalmamış, internet sayesinde dijital ortamda da erişilebilir hale gelmişlerdir.

3. Yerel Basın

Yerel basın, büyük şehirler dışında il, ilçe, belde hatta köylerde günlük, haftalık aylık olarak yayınlanan; yörenin haberlerini, sorunlarını isteklerini dile getiren; isteklerini yetkililere ileten mecradır. Girgin (2001: 160), yerel basının "Anadolu basını" ya da "Taşra basını" isimlerini de aldığı ifade ederek, yerel basının coğrafi sınırlılıklar içerisinde dar bir bölgede yaşayan halkı bilgilendirmeye, eğlendirmeye, eğitmeye, kamuoyu oluşturmaya çabalayan kitle iletişim araçları olduğuna vurgu yapmaktadır. Öztürk (1992: 152), yerel basının içerisinde yer aldığı toplumda birlik, beraberlik ve bütünleşmeyi sağlamayı hedeflediğini belirterek; bireyin toplumsal yapının bir parçası olduğunu hatırlatması gibi önemli bir işlevi olduğunu da dile getirmektedir. Ünal (1996: 1068)'a göre yerel basın, büyük yerleşim yerleri dışında kalan ilçe, bölge gibi belirli bir alanda yaşayan halkın ihtiyaçlarını, isteklerini, sorunlarını dile getiren; günlük, haftalık ya da aylık olarak yayınlanan basın organlarıdır.

Yerel gazete yayınlamak dünyada bir el sanatı olarak ortaya çıkmış (Stewenson, 2008: 89), zaman içerisinde meslek halini almıştır. Türk basın tarihi incelendiğinde gazetelerin ağırlıklı olarak yerel yayınlar yaptığı vurgulanmakta, gelişen teknoloji sayesinde bu gazetelerin yerel özelliklerini

kaybederek ulusal hatta uluslararası yayınlanmaya başladığı belirtilmektedir. Bugün ulusal nitelik taşıyan çoğu gazete ancak 1960'lı yıllardan sonra İstanbul dışına dağıtılmaya başlamıştır (Girgin, 2001: 161).

Yerel basını yöre halkının kültürel ve sosyal gelişimine katkı sağlaması bakımından bir aynaya benzeten Gezgin (2007: 177), yerel gazetelerin toplumda yaşayan insanların sesi olduğuna dikkat çekerek, yerel basın sayesinde vatandaşların yaşadıkları şehre ilişkin gelişmeleri takip edebildiğini ve bu sayede demokratik ortamın oluşabildiğini ifade etmektedir. Yerel basın çalışanları ulusal basından farklı olarak; yöre halkını yakından tanımakta, bölgenin özelliklerini bilmektedir. Gezgin (2007: 177) yerel basının işlevini üç ana başlık altında toplamaktadır. Bunlar:

-“Yöneten-yönetilen ilişkisi çerçevesinde kamu hizmetlerinin sağlıklı ve doğru biçimde duyurulması yerel basının işlevlerinden biridir. Ayrıca, denetim, yönetenin halk adına denetlenmesi, kamuoyu yaratılması yerel basının üzerindeki sorumluluklardan biridir.

-Beldelerde yerel yönetimlerin hizmetlerinin duyurulmasıyla birlikte yerel yönetim-yurttaş ilişkisinin sağlanması yerel basının önemli işlevlerinden birisidir.

-Yaygın basının işlevlerinden biri olan eğitim işlevi; yerel basında toplumsal kimliği ile önem kazanır. Ulusal iradenin doğru ve amaca uygun yansımada gerekli demokrasi kültürünün yerleştirilmesi, yerel basının en önemli işlevlerindedir.”

Yerel basın ülke gelişimi bağlamında önemli bir konumdadır. Genel ilgilendiren haberleri de barındıran yerel basın genel olarak dar bir bölgeye ilişkin haberler üretmekte böylece bölgenin gelişimine katkı sunmaktadır. Bireyler yaşadığı çevreye ilişkin sorun ve sorumlulukları bu mecra aracılığıyla öğrenerek, çevresine daha duyarlı bir hale gelmektedir (Gezgin, 2007: 178).

Yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olan basın, yöneten ve yönetilenler arasında köprü işlevi görerek demokrasinin tabana yayılmasına aracılık etmektedir (Perin, 1974: 13). Yerel medya, vatandaşlara görüş bildirmeleri ve görüş almaları bağlamında demokratik çıkarımlar sunmaktadır (Habermas, 1984:4). Yerel basın, insanı gözeten bir yapının oluşmasında son derece etkili rol oynamaktadır (Güz, 1997: 22) İşlenen konu ve haberlerle o çevresine duyarlı bireylerin yetiştirilmesini sağlayan yerel basın sayesinde bölgenin eksiklikleri kısa sürede giderilmekte, sorunlar çözülmektedir. İster ulusal, ister bölgesel, ister yerel olsun; tüm basın mecralarının ilk görevi doğru ve tarafsız haberler üretmek, vatandaşları bilgilendirmektir. Yerel basın memleketinden uzakta yaşayan vatandaşlara “evinde olma hissi” yaşatması bakımından önemlidir. Yaşadığı şehirden ayrılan vatandaşlar bölgeye ilişkin haberleri yerel basın aracılığıyla takip ederek memleketine olan aidiyet duygularını sürdürmektedir.

3.1. Erzurum Yerel Basını

İlk yerel gazete olma özelliği taşıyan vilayet gazeteleri 1869 yılında Diyarbakır'da ve Erzurum'da yayınlanmaya başlamıştır (Gezgin, 2007: 108). Erzurum'un basın hayatı Osmanlı Devleti'nde bu sürecin başladığı döneme denk düşmektedir. Tiflis'te gelişen Rus neşriyatına karşılık Doğu Anadolu'yu fikren aydınlatacak yayınlar yapılması

amacıyla 1866'da Erzurum'da Envar-ı Şarkıye adıyla bir gazete çıkarılmıştır. Daha sonra Erzurum'un ilk özel gazetesi olan Hadikat-ül-Ahrar yayınlanmış, gazete halk tarafından büyük sevinçle karşılanmasına rağmen uzun ömürlü olamamış ve yaklaşık 5 ay sonra 20. Sayısını yayımlayarak yayın hayatına son vermiştir. Hadikat-ül-Ahrar gazetesinin ardından Bingöl, Saday-ı Şark, Farık, Mektep Duyguları ve Albayrak gazeteleri yayımlanmıştır. Tüm bu gazeteler Balkan harbi ve Birinci Cihan harbinden yorgun çıktığı halde milli mücadeleye hazırlanmak için çalışıldığı sıralarda yayınlanan gazetelerdir. Bu gazetelerin bütün amacı Mondros Mütarekesindeki çemberi kırmak ve Doğu Anadolu'nun Ermenilere verilmesine mani olmaktır (Alyanak, 1999: 38).

1928- 1946 tarihleri arasında şehirde yayınlanan gazeteler şunlardır: Özdilek (1923), Muallimler Birliği (1924), Bizim Gazete (1926), Türk Çocuğu (1926), Karyuvası Mecmuası (1927), Şen Yayla (1927), Yaylamız Erzurum (1934), Doğu (1936), Atayolu (1939), Erzurum (1939), Ajans Haberleri (1940), Erzurum (1943), Yayla (1944) ve Yeni Erzurum (1947) (Işık ve Eşitti, 2014: 55).

Demokrat Parti'nin iktidar olduğu dönem incelendiğinde Erzurum'daki gazetelerin genellikle hükümeti destekleyen yayınlar yaptığı görülmüştür. Bu dönemde çıkan gazete ve dergiler; Demokrat Erzurum (1950), Doğu (1950), Pasinler (1950), Şarkın Sesi (1950), Demokrat Doğu (1951), Hâkimiyet (1951), Oltu (1951), Kale (1952), Şenkaya (1952), Yeni Çağ (1952), Aşkale Postası (1953), Demokrat Erzurum (1953), Gayret (1953), Sesimiz (1953), Yeni Aziziye (1953), Haber (1954), Horasan (1954), İnkılap (1954), Palandöken (1954), Erzurum Ticaret Sicil Gazetesi (1955), Hürsöz (1955), Şark Postası (1955), Davamız (1956), Erzurum (1956), Hakikat (1956), Mefkûre (1956), Milletın Sesi (1956), Dadaş (1957), Doğu Ekspres (1957), Şafak (1957), Ufuk (1957), Demokrat Ilıca (1957), Karasu Kenarında (1958), Saksagan (1958), Aziziye (1959), Erzurum'un Sesi (1959), Serhat (1959), Tarih Yolunda Erzurum (1959) ve Yakutiye (1959)' dir (Işık ve Eşitti, 2014: 56-57).

1960 askeri müdahalesinden sonra Türkiye genelinde basın-iktidar ilişkilerinin gerginleştiği görülmüş; bu durum Erzurum yerel basınında da değişiklik göstermemiştir (Şeker, 2007: 49). Bu dönemde Erzurum'da yayımlanan gazete ve dergiler; Çağlayan Aras (1960), Merhaba Gıdık (1960), Sabah (1960), Aşkale (1961), Hüryol (1961), Şalale (1962), Yeni Ümit (1963), Albayrak (1964), Enerji (1964), Hâkimiyet (1964), Hareket (1964), Hınıs'ın Sesi (1964), Pasinler'in Sesi (1964), Anadolu (1965), Çaba (1965), Devrim (1965), İmet (1965), Öğüt (1965), Yeni Şafak (1965), Aşkale'de Sabah (1966), Kahramanların Sesi (1966), Nene Hatun (1966), Uyanış (1966), Deneme (1967), Dadaş (1967), Kümbet (1967), Oltu (1967), Halkın Sesi (1968), Hamle (1968), Doğu İşin Sesi (1969), Kandilli'nin Sesi (1969), Adımlar (1970), Homongolos (1970), Yeşil İspir (1970), Çiftçinin Sesi (1971), Doğu'da Zirai Mü- cadele (1971), Erzurum Barosu Dergisi (1971), Hak Gör (1971), Dadaş (1973), Gurbet (1973), Erzurum Fuarı (1973), Oltu'nun Sesi (1973), Rehberlik Eğitimi (1973), Ilıca'nın Sesi (1974), Doğu (1976), Talebe (1976), Ülküdaş (1976), Yaylada Tarım (1976), Yağmur (1977), Büşra (1978), İntizar Teknizam (1978), Ülkü Ocakları (1978), Köy Dergisi (1979), Meşale (1979), Vahdet (1979), Yeni Aziziye (1979),

Ferman (1980), Koz (1980) ve Türk Tuğrası (1980)'dir (Işık ve Eşitti, 2014:58).

1970'li yılların sonlarından itibaren gücü azalan yerel basının etkinliğini arttırmak için çeşitli çözüm önerileri geliştirilmeye çalışılmış ancak bir türlü zayıflamanın önüne geçilememiştir. Çözüm olarak Basın İlan Kurumu tarafından 2010 yılı sonlarında teklif edilen benzer çizgide yayın yapan yerel gazetelerin birleşmelerinin teşvik edilerek nitelik ve etkinliğinin artırılması önerisi, 16 Ocak 2012 tarihinde Erzurum'da uygulamaya konulmuştur. Bunun neticesinde de o tarihte yayımlanmakta olan 16 gazete, yayın hayatına 4 gazete çatısı altında devam etmeye karar vermiştir (Işık ve Eşitti, 2014: 60). Gazeteler günümüz itibari ile Pusula, Yeni Gün, Millet'in Sesi ve Güne Bakış'tır. Bu gazeteler günlük olarak yayımlanmaktadır.

4. Yeni İletişim Teknolojilerinin Ürünü: Dijital Gazeteler

20. yüzyılın sonlarına doğru gelişme gösteren internet, bilgiye ulaşma ve iletişim konularında başvuru alanı haline gelmiştir. İnternet ortamında açılan haber servisi ve sayfaları bugün 'internet gazeteciliği', 'sanal gazetecilik', 'on-line gazetecilik' gibi adları almıştır (Toruk, 2008: 297-298).

İnternet teknolojisinin gündelik hayata dâhil olmasıyla neredeyse tüm iş sektörleri dijital ortamı kullanır hale gelmiştir. İşte bu noktada dijital yerel gazeteler de internetin kendilerine sunduğu olanaklar neticesinde interaktif biçimde yayın yapmakta, zaman ve uzamın neredeyse tüm engellerini ortadan kaldırarak, aynı ya da farklı zamanlarda erişimi mümkün kılmaktadır (Dijk, 2016: 21-23). Ayrıca dijital gazeteler haber, metin, ses, içerik, video, grafik, animasyon, 360 derecelik video gibi imkânların tamamından yararlanabilme kapasitesine sahiptirler (Pavlik, 2013: 11).

İnternetin gündelik yaşama bu denli dâhil olmasıyla birlikte ortaya çıkan dijital gazeteler başlangıçta basılı gazetelerin birebir dijital ortama aktarılmış hali iken artık bu ortam için özel haberler üretilmekte, hatta dijital gazetelerde yer alan haberlere ulaşabilmek için okuyucular aboneli sistemine dâhil olmaktadır. Çelik (2003: 3), hem yazılı basında hem de aynı anda sanal ortamda yayınlanan gazeteler olduğu gibi sadece sanal ortamda yayın yapan gazetelerin varlığına dikkat çekmektedir.

İlk olarak Amerika'da ortaya çıkan dijital gazete, Türkiye'de ilk kez 1995 yılında yayınlanan Aktüel Dergisi'dir. Zaman 1995'te, Milliyet 1996'da, Hürriyet ve Sabah 1997'de online yayın hayatına başlamışlardır. Gazetenin tamamını online olarak veren ilk gazete Milliyet olmuştur. Bağımsız haber sitelerinin artması daha çok 2000 yılından itibaren nethaber, habertürk ve internethaber gibi siteler yayın hayatlarına başlamışlardır (Kara, 2012: 441-442).

"İnternet, geleneksel gazetecilik alanına, yeni ve farklı boyutların gelmesini sağlamıştır." Buradan anlaşılacağı gibi, internet enformasyonun hedef kitleye ulaştırılabileceği yeni bir alan olmuştur. Ancak internet kendine özgü olanaklarından dolayı, sadece mevcut kitle iletişim araçlarından çıkan enformasyonun yayılmasına olanak veren bir araç olmakla kalmamış, aynı zamanda enformasyonun yeniden üretildiği ve yeni biçimlerde sunulduğu bir ortam haline gelmiştir (Karaduman, 2005: 143).

Dijital gazetelerin basılı gazetelere göre çeşitli avantajları bulunmaktadır. Öncelikle dijital gazeteler haberi hızlıca yaymakta, okuyucunun farklı platformlarda aynı habere dair detaylı bilgi edinmesini sağlamaktadır. Kullanıcılar aynı anda habere dair hem fotoğraflara hem de videolara rahatlıkla ulaşabilmekte, çoklu ortamın nimetlerinden yararlanabilmektedirler. Okuyucular diledikleri yerden diledikleri habere ulaşabilmekte, dijital gazeteler sayesinde coğrafi sınırlar ortadan kalkmaktadır. Yaşanan değişimlerin temelinde internetin hızlı olması yatarken, bu ortamın okuyucu açısından yoruma açık olması ve anında geribildirim sunması, detaylara olanak sağlaması ve yayıncı ve tüketici bakımından özgürleştirici ortam sunması avantajlar arasında yer almaktadır (Dilmen, 2005: 96).

Kara'nın ifade ettiği gibi bu ortam maliyetleri düşürmüş ve okuyucuya neredeyse ücretsiz olarak hizmet sunmaktadır (Kara, 2005: 125-126). Dijital gazetelerde haberlerin arşivlerine ulaşmak da son derece kolaydır. Arşiv konusunda özgürlük sunan dijital gazeteler, verdikleri linkler ile okuyucuya konuya ilişkin farklı platformlar sunabilmektedir. (Gezgin, 2002: 31). Dijital gazeteciliğin dezavantajlarından ise şöyle bahsedilmektedir (Ayan'dan aktaran: Çakır, 2007):

"İnternet, büyük ve okuyan kesim için selüloz basın-silikon basın ayrımını yarattı. Gazeteye para veren kesimin büyük bir kısmı internetten haber takip edebileceği için para vermeyi bırakarak internetten takip etmeye başladı.

-Reklam verenler, gazete reklamcılarının verdiği ve karşı çıkılması zor reklamların ötesine geçip izlenebilir interaktif ortamın reklam gücünü görmeye başladı.

-Benzer içerik kendini onmaz bir biçimde göstermeye başladı. Özellikle bugünkü basın dünyasında Anadolu Ajansı gibi büyük ajansların haberleri çıkarıldığında geriye bir şey kalmadığı açıkça görüldü. Özel haberlerin azlığı göze çarptı. Küçük ücretlerle AA'dan haber alan internet siteleri, gazetelerle aynı sayıda ve kalitede haber üretmeye başladı.

-Haberlerde yepyeni bir "sürat faktörü" devreye girdi. Eskiden "haber atlatma" olarak tanımlanan kavram, gelen haberi çabuk yorumlayanlar, bir an önce internet ortamına hazır hale getirebilenler lehine çalışmaya başladı. Haberin özünü minimum detayla ilk veren, en çok tercih edilen basın organı olma yolunda önemli adımları attı.

-Genelde haber kaynaklarını sorgulama kavramı daha etkin biçimde devreye girdi.

-Gelişime ayak uyduramayan gazeteciler internet üstünde dolaşan esprileri anonim olarak algılayıp gazetesinin sütunlarında vermeye kalkınca komik durumlar çıktı: Bazı köşe yazarları, çalıştığı gazetenin köşe yazarlarının birkaç gün önce yazdığı yazıyı tekrar yayımlamaya kalkınca iş çığırından çıktı.

-Gazete editör ve onay kadrosu, internet üstünden oluşturulmuş haberleri kontrol edemedi. Bu yüzden de gazetenin onay kadrosundan normal şartlarda asla geçemeyecek yanlışlıktaki haberler kendilerine hak etmedikleri kadar geniş yer buldu."

Dijital ortamda yayınlanan haberlerin objektifliği hakkında ciddi tartışmaların yaşandığı dünyada, gazeteci bu ortamda yazdığı haberin doğruluğunu sorgulamadan ve kanıtlamadan, tarafsız olduğunu iddia edebilmektedir.

Esasında verilen hikâye ya da haber tarafsız olabilmekte fakat bu durum yazılan haberin doğru olacağı anlamına gelmemektedir (Pavlik, 2013: 144). Aynı zamanda gazeteciler yaptıkları habere ilişkin linkler vererek haberi neren aldığına dair okuyucuya bilgi vermek zorundadır (Brayton, 2005'ten aktaran: Çoban, 2006: 43) günümüzde ise internet gazeteleri haber başka sitelerden alsalar dahi kaynak göstermeden kendi haberleri gibi lanse edebilmektedir. Hukuki düzenlemelerin eksik olduğu dijital ortamda, bu tür sorunlar henüz aşılanmamaktadır.

5. Dijital Gazetelerde Yerellik

Vural (1999: 5), iletişim sürecinin elde bulunan imkânlar neticesinde başlangıçta yerel olarak gerçekleştiğine vurgu yaparken; Alankuş (2003: 6) da, iletişimin içerisinde bulunulan koşullar nedeniyle yerel olarak başladığına dikkat çekmektedir. Çünkü insanlar iletişim kurarken ilk olarak çevresinde olup bitenlere odaklanmakta, ilgi ve merak dalga dalga boyut değiştirmektedir. Hedef kitle ile kurulan coğrafi yakınlık (Şeker, 2007: 11) haberciliğin adeta vazgeçilmezlerindedir.

Haberlerin zaman ve mekân unsurlarından bağımsız düşünülmemesi yerel haberciliğin mekânsal bağlarına gönderme yapmaktadır. Yerel kelimesi de genel olarak yerler, topluluk, şehirler, mahalleler ve mahalleleri birbirine bağlayan bölgeleri ifade etmek için kullanılmaktadır (Castells, 2000). Yerellik kelimesi ağırlıklı olarak bağlı bulunan coğrafyayı merkeze koyan tanımlamalar üzerinden yapılmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerinin insanlara sunduğu olanaklar neticesinde coğrafi sınırlılık ve uzamlar sırasıyla ortadan kalkmış, yerel haberler küresel anlamda okuyucuya hizmet eder hale gelmişlerdir. Yerel haberler coğrafi sınırlamaların dışına çıkarak dünyada internetin olduğu her yere ulaşılabilir hale gelmiştir. Birçok düşünürün, gelişen teknoloji ile gündelik yaşamda önemli değişikliklerin meydana gelmesini beklediğini ifade eden Yolcu (2007: 435), genellikle maddi imkânsızlıklarla boğuşan medya kuruluşlarının yeni olanaklara kavuşacağını belirtmektedir.

Tablo 1: Ulusal ve Yerel Gazetelerin Tirajları

Yıllar	Gazeteler	
	Ulusal	Yerel
2012 Tirajı	1.749.219.011	394.260.858
2013 Tirajı	1.909.495.223	386.886.781
2014 Tirajı	1.803.467.639	386.886.781
2015 Tirajı	1.676.001.223	285.440.701
2016 Tirajı Toplam	1.604.000.000	

Kaynak: (TÜİK, 2017)

Tablo 1'den anlaşılacağı üzere; 2016 verileri incelenmiş, fakat Türkiye İstatistik Kurumu'nun gazeteleri yerel-ulusal olarak ayırmadan tirajı toplam sayı olarak verdiği görülmüş, bu yüzden 2016 yılının verilerine ayrı kategoriler açılmamış, gazete tirajı toplam olarak (yerel-ulusal bir arada) yazılmıştır. Ulusal gazetelerin tirajlarında dönem dönem dalgalanmalar görülürken, yerel gazetelerin tirajlarının her yıl düştüğü saptanmaktadır. Bunun başlıca nedeni insanların basılı gazeteler yerine dijital gazeteleri tercih eder hale gelmeleridir. Çünkü dijital yerel gazeteler internetin olduğu her yerden okunabilmekte, ücretsiz olarak okuyucuya haber sunmaktadır.

Dijital gazetelerin okuyucu kitleleri sınırlı değildir. Dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen olaya ilişkin bilgilere, okuyucu sadece bir "tık" sayesinde ulaşabilmekte ve konu hakkında fikir yürüterek habere dâhil olmaktadır. Coğrafi sınırları adeta yok eden dijital gazeteler sayesinde; yerel haberciliğe ilişkin zihinlerde var olan sınırlar ortadan kalkmış, okuyucular diledikleri yerden, diledikleri bölgeye ilişkin haberlere erişebilir hale gelmiştir.

6. Çalışmanın Yöntemi

Çalışmada görüşme ve içerik analizi tekniklerinden yararlanılmıştır. Görüşme, bir soru hakkında görüşülen kişilerden bilgi alma tekniği olarak adlandırılmaktadır. Diğer araştırma teknikleri içerisinde bu yöntem görüşme yapılan kişiye esneklik, derinlik gibi imkânlar sağlamaktadır (Aziz, 2014: 85). Görüşme lider yöneticilerle, uzmanlarla ve halkla olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Karasar, 1991: 167). Bu çalışma kapsamında konuyla ilgili yöneticilerin görüşleri değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmanın diğer amacı web sayfalarında yer alan yerel haberlerin sıklığını betimlemek olduğu için araştırmanın diğer yöntemi nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizidir. Bir nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi, bir metindeki değişkenleri ölçmek amacıyla, sistematik tarafsız ve sayısal olarak yapılan analizdir (Wimmer vd., 2000: 135-136). Çalışma, araştırma amaçlarına uygun tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Tarama modeli var olan mevcut bir durumu değiştirmeye kalkışmadan var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 1991: 77).

6.1. Yerel Haberlerin Gazetelerde Yer Alma Sıklığı ve Haber Üretimi

Çalışmada 1-10 Ağustos 2017 tarihleri arasında gazetelerin dijital sayfalarına web analizi yapılmış analizler neticesinde gazetelerde yayınlanan yerel, ulusal haberler aşağıdaki gibi kategorize edilmiştir.

Tablo 2. 1-10 Ağustos 2017 Tarihleri Arasında Gazetelerde Yayınlanan Yerel ve Ulusal Haber Sayılarına İlişkin Bilgiler

Gazetenin Adı	Yerel Haber Sayısı	Ulusal Haber Sayısı
Pusula	164	28
Yeniğün	153	24
Milletin Sesi	148	19
Günebakış	134	31

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere araştırmanın yapıldığı tarihler arasında, dijital gazetelerde ağırlıklı olarak yerel haberler paylaşılmış; en fazla yerel haberi Pusula paylaşmıştır. Gazetelerinde ulusal haberlerden ziyade Erzurum'a ve çevre illere dair haberlere yer verdiklerini ifade eden Pusula Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Salih Tekin: "*Erzurum Doğu Anadolu'nun adeta kalbi. Şehir her geçen gün daha gelişiyor. Şehre ilişkin sürekli haber akışımız mevcut çünkü her an her saniye yeni bir hizmet yeni bir yatırım geliyor bölgeye. Ulusal haberler zaten ulusal gazetelerde mevcut. Bizim habercilikteki asıl amacımız Erzurum ve civardaki şehirlerin halkını bilgilendirecek yerel haberler yapmaktır*" (Tekin, 2017).

Dijital gazetelerinde genellikle habere ilişkin yerel fotoğraflar kullanmayı tercih ettiklerini ifade eden Milletın Sesi Gazetesi Haber Müdürü Muhammet Hanifi Aksakal: "*Haberi en iyi anlatan malzeme haber fotoğrafıdır.*"

Haberlerimizde fotoğraf seçerken, o fotoğrafı kendi muhabirimizin çekmesini, çekilen fotoğrafın da konuyu anlatmasını istiyoruz. Ulusala yansıyan haberlerde dahi konuyu anlatan yerel fotoğraflara başvuruyoruz, çünkü insanlar gazeteyi okumaya başladıklarında bildikleri, tecrübe ettikleri yer ve olayları gördüğünde yerel gazete ile daha sıkı bağlar geliştiriyor, gazeteye güvenleri artıyor.” demiştir (Aksakal, 2017).

Araştırma süreci boyunca gazetelerde toplam 599 yerel haber, 102 tane de ulusal haber yayınlanmıştır. Gazetelerde yayınlanan bu haberlerde kullanılan yerel görsellerin sayısı 614 olarak tespit edilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere Erzurum dijital gazeteleri yerelliğe önem vermekte, bu doğrultuda haberler üretmekte ve haber fotoğrafları kullanmaktadır.

Tablo 3. 1-10 Ağustos 2017 Tarihlerinde Gazetelerde Yer Alan Haberlere Dair Veriler

Gazetenin Adı	Kendi Muhabirlerinin Haberleri	Ajans Haberleri	Diğer (Haberini kimin hazırladığına dair bilgi yer almıyor)
Pusulula	154	34	5
Yeni Gün	134	15	27
Milletin Sesi	119	38	10
Güne Bakış	123	24	18

Yerel gazeteler sitelerinde çoğu zaman kendi muhabirlerinin haberlerine yer vermektedir. Yaşanılan şehre dair haber üretim sürecinde aktif rol oynayan yerel gazeteler zaman zaman ajans haberleri kullanmakta bazen de isimlessiz haberler yayınlamaktadır. Pusula yöneticisi haber üretim aşamasında muhabirlerinin gözlemlerine güvendiklerini ifade ederek, fırsat ve imkânlar dâhilinde her haber için olay yerine muhabir göndermeyi tercih ettiklerini, bu sayede gazete ile halk arasında bütünleşme sağlandığına dikkat çekmiştir.

Yerel halkın gazete muhabirini haberde görmesinin gazetelerinin saygınlığını arttırdığını ifade eden Güne Bakış Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni ve Yazı İşleri Müdürü, ajans haberlerine ancak şehirde “son dakika” gelişmesi yaşandığında başvurduklarına dikkat çekmiştir (Akdağ, 2017). Görüşmelerde isimlessiz yayınlanan haberlere dair somut gerekçeler sunulmamıştır.

Tablo 4. Gazetelerin Haber Kategorilerine İlişkin Bilgiler

Gazetenin Adı	Güncel	Eğitim	Sağlık	Spor	Siyaset
Pusulula	108	10	18	32	13
Yeni Gün	83	16	31	23	21
Milletin Sesi	96	12	25	28	25
Güne Bakış	91	13	19	19	18
Toplam	378	51	93	102	77

Analizler esnasında haberlerin kategorileri; güncel, eğitim, sağlık, spor, siyaset olarak belirlenmiştir. En fazla haber paylaşımı 378 ile güncel haber kategorisinde yayınlanmıştır. Güncel haberin kapsamı Erzurum’da meydana gelen kazalar, belediyenin yaptığı hizmetler, vatandaşların istek ve şikâyetlerine yönelik olanlar olarak sınırlandırılmıştır. Sağlık haberleri ağırlıklı olarak ulusal haber olacak biçimde hazırlanmış bu haberlerde genel olarak besinlerin fayda ve zararları kaleme alınmıştır. Siyaset haberleri ülkenin genel siyaseti ile Erzurum’daki siyasi partilerin haberlerini kapsamaktadır. Araştırma boyunca 51 haber ile en az eğitim

haberi paylaşıldığı tespit edilmiştir. Buna gerekçe olarak da Ağustos ayı içerisinde okulların tatil olması düşünülmüştür.

Yapılan incelemelerde gazetelere Cumartesi ve Pazar günleri daha az haber yüklendiği görülmüş; en fazla haberin Pazartesi günü yayınlandığı belirlenmiştir. Gazetelerin çalışanları hafta sonları tatil yaptığından, yapılan görüşmelerde Pazartesi günü gazetelerde iş yoğunluğu olduğu bulgusu elde edilmiş bu nedenle en fazla haberin haftanın ilk günü web sayfasına girildiği sonucuna ulaşılmıştır. Gazetelerin basılı ortam ile internette girdiği haberlerin karşılaştırması yapıldığında, internet gazetelerinin zaman ve mekân sınırlamalarından arındığı öne çıkmaktadır. Basılı gazeteler yayına koydukları haber sayıları ve gazetelerin dağıtıldığı bölge ile sınırlıyken bu noktada dijital gazetecilik avantajlı durumdadır. Çünkü internet ortamı istenilen haberin istenilen anda coğrafi sınırlamalar olmaksızın okuyucuya ulaştığı platformdur.

6.2. Dijital Gazetelerin Yayınlanma Gerekçeleri ve Bu Gazetecilik Türünün Avantaj ve Dezavantajları

Yeni Gün hariç diğer gazetelerin dijital ortama geçiş nedenleri yukarıdaki tabloda görülmektedir (Yeni Gün ile yoğunluk gerekçelerinden dolayı görüşme yapılamamıştır.) 3 gazete yöneticisi de okur sayılarını arttırmak, daha fazla tanınmak ve Basın İlan Kurumu’nun internet gazetesini zorunlu kılmasından dolayı dijital ortama geçtiğini ifade etmiştir. Gazeteler bu konuya ilişkin olarak hiçbir okur talebi almadıklarını dile getirmiş, sadece Milletın Sesi okurla etkileşim kurmayı amaçladıklarından dolayı bu platformu kullanmak istediklerine değinmiştir. Tablo incelendiğinde gazetelerin ekonomik nedenlerden dolayı bu ortamı kullanmadığı anlaşılmaktadır. Yapılan görüşmelerde dijital gazete yayınlama nedenlerinin Basın İlan Kurumu’nun bu ortamı kullanmalarını kendilerine zorunlu hale getirmesinden kaynaklandığını ifade eden yöneticiler, basılı gazetelerine kurumdan aldıkları resmi ilanları internet gazetelerinde de yayınladıklarını ifade etmişlerdir. İnternet gazetelerinde günlük yayınladıkları güncel haber, video haber sayılarına göre de kurumdan destek aldıklarını ifade eden yöneticiler, yine de internet gazeteciliğinin kendilerine kazandırmadığı (avantaj/fayda/yarar sağlamadığı) görüşünü savunmaktadır (Tekin vd., 2017).

Tablo 5. Dijital Gazetelerin Yayınlanma Nedenleri

Nedenler	Pusulula	Güne Bakış	Milletin Sesi	Yeni Gün
Okur Sayısını Arttırmak	+	+	+	
Okurla Etkileşim Sağlamak	-	-	+	
Ekonomik Gelir Elde Etmek	-	-	-	
Daha Fazla Tanınmak	+	+	+	
Basın İlan Kurumu’nun İsteği	+	+	+	
İl Dışından Takip Edilmek	+	-	-	
Okuyucu Talebi	-	-	-	

Görüşülen yöneticiler coğrafi sınırların ortadan kalkmasının büyük bir nimet olduğuna vurgu yaparken, haberin hızlıca okura ulaşması bağlamında internet ortamının sağladığı avantaja yoğunlaşmış, hız unsurunun gazetecilikte çığır açtığını dile getirmişlerdir. Günebakış’ın yöneticisi dijital gazeteleri sayesinde okuyucuları ile kısa sürede etkileşim sağladıklarını ifade ederek: “İnternet gazetesi sayesinde okurlarımız bizi her an her yerden takip edebilir hale geldiler. Web sitemize yüklediğimiz bir habere okurlardan

kısa sürede yorumlar geliyor. Biz de bu yorumları dikkate alarak haber hakkında daha detaylı bilgiye ulaşmayı sağlıyoruz.” demiştir (Akdağ, 2017). Pusula yöneticisi muhabirlerinin ofise gelmeden dahi haberi oluşturarak haber merkezine ulaştırdığını ifade etmiş, dijital gazeteleri sayesinde de çok kısa sürede hazırlanan bu haberlerin okuyucularına ulaştığını dile getirmiştir (Tekin, 2017). Dijital gazeteciliğin habere ulaşmada zaman tasarrufu açısından kendilerine avantaj sağladığı ifade eden yöneticiler, kısa sürede birçok olaydan haberdar olduklarını dile getirmiş; bu haberlerinin okuyucuya ulaşma aşamasında internet gazetelerinin kendilerine kolaylık sağladığını belirtmişlerdir

Pusula yöneticisi, internet gazeteleri sayesinde sitelerine yükledikleri haberlerinin çok kısa bir zaman diliminde birçok yere ulaştığını belirterek: “Eskiden gazetemiz sadece Erzurum’daki okuyuculara ulaşıyordu. İnternet sayesinde Azerbaycan’dan, Rusya’dan, Gürcistan’dan, Almanya’dan takipçilerimiz oluyor. Gazetede yer alan bir habere ilişkin bilgi almak için dünyanın çeşitli yerlerinden arıyoruz, bu sayede daha fazla okura kısa sürede ulaşıyoruz.” (Tekin, 2017). Konuya ilişkin olarak geçmiş dönemlerde İngilizce bir mail aldıklarını ifade eden yönetici, mailin Amerika’dan geldiğini ifade etmiş, mailde organlarını satmak isteyen bir vatandaşın fiyat tarifelerini gazetelerinde yayınlayıp yayınlamayacaklarını sorduğunu dile getirmiştir. Dijital gazetelerinin olmadığını düşündüklerinde Erzurum’da yayınlanan yerel bir gazetenin dünyanın öbür ucundan bilinmesinin hatta mektup almasının mümkün olmadığı dile getirmiştir (Tekin, 2017).

Tablo 6. Dijital Gazetelerin Maliyete Etkisi

Gazete Adı	Maliyet Arttı	Maliyet Azaldı	Etkisi yok
Pusula	-	-	+
Milletin Sesi	-	-	+
Günebakış	-	-	+

Tablo 6’da dijital gazetelerin yayınlanmasının gazete maliyetini nasıl etkilediğine ilişkin görüşmelerden elde edilen veriler yer almaktadır. Dijital gazeteciliğin kendilerine maddi anlamda bir katkı sağlamadığına vurgu yapan yöneticiler, bu gazetecilik türünün ciddi bir masrafının olmadığını belirtmişlerdir. Üç yönetici de dijital gazetenin, gazete maliyetlerine etkisinin olmadığını görüşünde bulunmuşlardır. (Tekin vd., 2017). Reklam ve ilanları ilan verenlerden gelen talepler üzerine genellikle basılı gazetelerinde yayınladıklarını ifade eden yöneticiler, dijital gazetelerinde basılı gazetelerde yer alan ilanları ve reklamları yayınladıklarını belirtmişlerdir.

Pusula yöneticisi, internet gazeteciliğinin basılı gazetelerin tirajlarını düşürdüğüne dikkat çekmiştir. İnsanların herhangi bir konuya ilişkin bilgi almak istediklerinde başvurdukları araçlardan biri olan basılı gazetelerin internet gazetelerinin ortaya çıkmasından dolayı eskiye göre daha az satın alındığının altını çizmiştir. Buna çözüm olarak da hazırladıkları özel haberleri basılı gazeteyle hemen koymadıklarını ifade eden yönetici, internet gazetesinde özel haberin birkaç gün kaldığını bu sayede kamuoyu oluşturarak haberi okuyucunun merak etmesini sağladıklarını ifade etmiştir. Özel haberlerin internet gazetesinde yayınlandıktan bir iki sonra basılı gazetede yayımlandığına vurgu yapmıştır (Tekin, 2017). Basılı gazetelerin okunma sayısında her geçen gün düşüşün olduğunu ifade eden Milletin Sesi yöneticisi, bu

düşüşe rağmen basılı gazeteyle dokunmaktan haz duyan okuyucu kesiminin olduğuna vurgu yapmıştır. Yönetici, dijital gazete okuyucularının teknolojinin sunduğu olanaklar neticesinde artacağı kanısındadır (Aksakal, 2017). Pusula yöneticisi, kısa sürede güncelliğini yitiren haberler nedeniyle Türkiye gündemini takip etmekte zorlandıklarını ifade etmiştir (Tekin, 2017).

Hız unsuruyla birlikte hukuki sorunların ortaya çıktığına dikkat çeken Milletin Sesi yöneticisi: “İnternet gazetemizi sürekli güncelliyoruz, sıkça özgün haberler sitemize yükleniyor. Muhabirimizin çeşitli uğraşlar sonucu oluşturduğu haberler bir başka sitede kaynak dahi gösterilmeden sanki o sitenin kendi haberiymiş gibi bizde yayımlandıktan beş dakika sonra başka bir haber sitesinde de okuyucu ile buluşturuluyor. Burada emeğin hiçe sayılması söz konusu. Zaman zaman hukuki süreçler başlatsak da olumlu sonuç alamıyoruz. Dijital ortama ilişkin tam anlamıyla hukuki düzenlemenin olmaması bizlere sorun yaratıyor. Bu ortamın bir an önce denetim altına alınarak haber hırsızlığının önüne geçilmesi gerekiyor.” demiştir (Aksakal, 2017). Pusula yöneticisi özellikle ulusal basına yansiyacak haberler ürettiklerinde birçok internet gazetesinin kendi sitelerini kaynak göstermeden haberlerinin birebir alındığını belirtmiştir (Tekin, 2017). Ayrıca haberlerin okuyucuya hızlıca ulaştırılması esnasında ortaya çıkan imla yanlışlıklarına dikkat çeken yöneticiler, muhabirlerin bu konuda daha donanımlı hale gelmeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Yöneticiler dil bilgisinin, yazım kurallarının doğru kullanılmasının gazete haberlerinin kalitesini göstermeleri bakımından en önemli unsur olduğunun altını çizmiştir (Tekin vd., 2017).

Yöneticiler internet gazeteciliğinde hızlı olma zorunluluğunun haber kaynakları ile etkileşim esnasında sorunlar yarattığını haberlerin doğruluğunda ise en önemli yardımcıların vatandaşlar olduğunu dile getirmişlerdir. Pusula yöneticisi hızlı haber hazırlama adına bazen bir haberin doğruluğundan emin olunmasa da sitede yayınlayabildiklerine bu noktada haberlerini takip eden okuyuculardan dönüş aldıklarına vurgu yapmıştır (Tekin, 2017). Milletin Sesi yöneticisi, zaman zaman ekonomi haberlerinde verdikleri rakamlarda sorunlar olabildiğini ifade etmiş okuyucuların kendilerini arayarak doğru bilgiyi gazeteyle ulaştırdıklarını dile getirmiştir (Aksakal, 2017).

Milletin Sesi yöneticisi dijital gazeteciliğin gazetecilik mesleğini öldürdüğüne de dikkat çekerken; yazdığı haberin kendisine ait olduğunu dahi kanıtlayamaz hale geldiklerini ifade etmiştir (Aksakal, 2017). Güne Bakış yöneticisi, gazetecilik mesleğinin internet gazeteleri sayesinde eski saygınlığının kalmadığını ifade etmiş, gazetecilerin de artık haber yazmak için haber peşinde koşmadığını dile getirmiştir. Herkesin birbirinde haber aldığını, copy-paste gazeteciliğinin dijital gazeteler sayesinde yaygınlaştığını vurgulamıştır. Sadece Erzurum’da değil dünyanın herhangi bir yerinde internet gazeteciliği yapmak isteyenlerin, oturduğu yerden haber yapmak yerine daha çok araştırma yapması gerektiğine vurgu yapan yönetici, gazetecinin hazırladığı haberlerin, dijital gazeteler sayesinde mekânsal sınırları aştığını, dolayısıyla bu mesleğin ufkunun genişlediğini ifade etmiştir (Akdağ, 2017).

İnternet gazeteleri sayesinde haber kaynakları ile aynı mekânda bulunma zorunluluğunun ortadan kalktığını dile getiren Milletin Sesi yöneticisi, internet sayesinde mail, e-

posta gibi yöntemlerle haber kaynaklarıyla iletişim kurduklarını ifade etmiş bu sayede muhabirlerinin kısa sürede birden fazla haber ürettiğinin altını çizmiştir (Aksakal, 2017). Pusula yöneticisi zaman zaman okurların kaydettikleri görüntüleri ya da fotoğrafları kendilerine ilettiğini belirtmiş bu sayede haber çeşitliliklerinin bazı günler arttığına dikkat çekmiştir. Yönetici, vatandaşın gelen haberlerin gazetelerinde yer almasıyla birlikte gazete ve vatandaş arasında sıkı bağların kurulduğuna vurgu yapmıştır (Tekin, 2017).

İnternet ortamının soğukluğuna vurgu yapan Pusula yöneticisi, haber kaynakları ile yüz yüze görüşmelerinde habere ilişkin daha kapsamlı bilgiler elde ettiğini hatta haberin ilerleyen günlerde hangi aşamaya geldiğini dahi kaynağın kendisini arayarak anlattığını ifade etmiştir. İnternet gazeteciliğinin sıcak insan ilişkilerini yok ettiğini ifade eden yönetici; haber kaynaklarının dijital ortamda zaman zaman kendilerine güven duymakta zorlandığını dile getirmiştir. Dijital gazeteciliğin iş olanaklarını kimi yerde olumlu kimi yerde olumsuz etkilediğine dikkat çeken yönetici, geçmiş dönemlerde gazeteler habere hem muhabir hem fotoğrafçı yollarken, bugün tek muhabirin tüm işi yapabilir hale geldiğini ifade etmiş, internet ortamı sayesinde haberlerin video haline getirilerek okuyucuya ulaştırılabilir olduğunun altını çizmiştir. Her bir uzmanlık için ayrı ayrı çalışan istihdam etmek zorunda kalan gazete patronlarının artık tek bir muhabir ile dahi gazete çıkarılabilir hale geldiğine dikkat çeken yönetici, dijital ortamın kendi gazetelerinde bir istihdam yaratmadığını ifade etmiştir (Tekin, 2017).

Milletin Sesi yöneticisi, yaşanan çağ koşullarında ayakta kalabilmenin yollarından birinin yeni iletişim teknolojilerine hâkim olmaktan geçtiğine dikkat çekerken, istihdam ettikleri ve etmeyi planladıkları tüm çalışanlarının dijital teknolojiye hâkim olmaları gerektiğini dile getirmiştir. Yönetici internet gazeteciliğinin istihdam anlamında Erzurum'da bir değişiklik yaratmadığını vurgulamış, herhangi bir gazetede çalışan muhabirin kendi internet gazetesinin de olduğunu ifade etmiştir. Mevcut muhabirlerinden birinin özellikle internet gazetesini güncelleme işi ile sorumlu tutulduğunu ifade eden yönetici, bu alan için yeni bir çalışan istihdam edecek maddi güçlerinin olmadığını dile getirmiştir (Aksakal, 2017). Güne Bakış yöneticisi ise dijital gazeteleri için bir personel istihdam ettiklerini bu personelin internet gazetesinin yanı sıra basılı gazete için de haber ürettiğinin altını çizmiştir (Akdağ, 2017).

Pusula yöneticisi zaman zaman okurların kaydettikleri görüntüleri ya da fotoğrafları kendilerine ilettiğini belirtmiş bu sayede haber çeşitliliklerinin bazı günler arttığına dikkat çekmiştir. Yönetici vatandaşın gelen haberlerin gazetelerinde yer almasıyla birlikte gazete ve vatandaş arasında sıkı bağların kurulduğuna vurgu yapmıştır. Haberin hızlıca yayılmasında dolayı çalışanlarının iyi Türkçe bilgisine sahip olması gerektiğini ifade eden yönetici; dil bilgisinin, yazım kurallarının doğru kullanılmasının gazete haberlerinin kalitesini göstermeleri bakımından en önemli unsurlar olduğunun altını çizmiştir (Tekin, 2017). Dijital gazeteler sayesinde gazetelerin sağlam arşivlerinin oluştuğuna dikkat çeken Milletin Sesi yöneticisi, basılı gazetelerde olduğu gibi geçmiş dönemlere ilişkin bir habere ulaşmakta kargaşa yaşanmadığını ifade etmiş, haberlerin sağlıklı ortamda saklandığına vurgu yapmıştır (Aksakal, 2017). Güne Bakış yöneticisi de internet gazeteleri sayesinde

büyük bir haber arşivlerinin olduğunu ifade etmiş, bu sayede istedikleri an istedikleri habere ilişkin geçmiş dönemlerde yazılan haberlere ulaştıklarını dile getirmiştir (Akdağ, 2017).

Milletin Sesi yöneticisi internet ortamının kontrol altına alınması gerektiğini vurgulayarak, herkesin internet gazetesi yayınlayabildiğine şaşkınlıkla baktığını belirtmiş, internet gazetesi yayınlayabilmek için bir takım kriterler olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda en önemli ve bağlayıcı kriterin sarı basın kartı olduğuna vurgu yapmıştır. Sarı basın kartı sahibi olmayan kimselerin internet gazetesi yayınlamasına izin verilmemesi gerektiğine dikkat çeken yönetici bu sayede dijital gazeteciliğin bilgili kişilerce yapılacağına ve gazetecilik mesleğinin saygınlığının sürdürüleceğine dikkat çekmiştir (Aksakal, 2017).

Pusula yöneticisi, dijital gazeteciliğin herkese ulaşabilmesi açısından büyük bir nimet olduğunu ifade etmiş fakat bu esnada dijital gazetelerin kalitesinin düştüğünü vurgulamıştır. Bu ortamda gazetecilik yapmak için masraf edilmemesinin, akıllı telefon sahibi birçok kişinin internet gazetesi kurmasına neden olduğunu dile getirmiştir. Bu konuda Basın İlan Kurumu'nun düzenleme getirmesi gerektiğine vurgu yapan sorumlu, teknolojinin geleneksel gazeteciliği olumsuz etkilediğini ifade etmiştir (Tekin, 2017).

Tablo 7. Dijital Gazeteciliğe Tamamen Geçiş Fikrine İlişkin Veriler

Gazetenin Adı	Evet	Hayır	Belirsiz
Pusula	-	+	-
Milletin Sesi	-	+	-
Güne Bakış	-	+	-

Yukarıdaki tabloda gazetelerin gelecekte sadece internet ortamında yayınlanıp, yayınlanamayacağına ilişkin yöneticilerin düşüncelerini içeren bilgiler yer almaktadır. Gazete yöneticileri genel olarak dijital gazeteciliğin basılı gazeteciliği yok edemeyeceği düşüncesini savunurken dijital gazetecilikte birlikte basılı gazetecilik türünün sürdürüleceği görüşünü savunmaktadır. Yöneticiler dijital gazeteler için hukuki bir kontrol mekanizması kurulması gerektiğini de dile getirerek bu alanın hukuki sorumluluklarının sınırlarının kesin olarak çizilmemesinin; vergisini veren, çalışanlarına sigorta yapan, hukuki düzenlenmelere uyan gazete sahiplerinin mağdur olmasına neden olduğunu ifade etmektedirler (Tekin vd., 2017).

7. Sonuç

Bu çalışmada yeni iletişim teknolojilerinin yerel medyada ortaya çıkardığı dönüşümler avantajlar ve dezavantajlar üzerinden Erzurum yerel basını örneğinde incelenmiştir. Basın İlan Kurumu'nun vasıflı gazete kabul ettiği ve dijital gazetesini sürekli güncelleyen 4 gazete örneğinden yola çıkılarak; dijital yerel gazetelerin yerelliğe bakış açıları, yerelliği nasıl konumlandıkları, dijital gazetelerin avantaj ve dezavantajları tartışılmıştır. Erzurum'da meydana gelen bir olayın sadece Erzurum'da yankı bulmadığı internet teknolojisinin olduğu her yerden duyulduğu, yerel haberciliğin dijitalleşme sayesinde coğrafi sınırları aştığı tespit edilmiştir.

Dijital gazetecilikte hızlıca yazılan ve yayılan haberler dünyanın çeşitli yerlerine ulaşmakta fakat bu hız unsuru nedeniyle gazetelerde çeşitli imla hataları, doğruluğundan

emin olunmayan haber başlıkları görülmektedir. Bu bağlamda Erzurum yerel gazete yöneticileri teknolojiye hâkim personeller istihdam etmenin doğru olacağını ve bu sayede haberlerin hız unsuruna kurban edilmeyeceğini vurgulamaktadır. Fakat Erzurum yerel basını bu noktada gerekli girişimler sağlayamamaktadır. Dijital gazeteciliğin geniş bir arşiv olanağı sunması gazetecilik pratikleri bakımından önemli bir avantaj iken, bu arşive hâkim olabilecek personelin donanımlı olması beklenmektedir. Yapılan görüşmelerde dijital gazeteciliğin Erzurum'a yerel basın bağlamında yeni bir istihdam olanağı sağlamaması bu noktada yine önemli soru işareti yaratmakta, dijital gazeteciliğin gerektirdiği vasıflara sahip personellerin gazetelerde "internet editörü" olarak istihdam edilmesi gerekmektedir.

Dijital gazeteciliğin tam anlamıyla hukuki denetime tabi olmaması Erzurum yerel basını için önemli bir dezavantaj olmakta, sektöre hâkim olan gazetelerin ve gazetecilerin haksızlığa uğramasına neden olmaktadır. Yapılan görüşmelerde yöneticiler, kendileri tarafından yazılan haberlerin dahi artık kendilerine ait olduğunu kanıtlayamayacak hale geldiklerini vurgulamaktadırlar. Ayrıca dijital gazetecilik için bir nebze de olsa yatırım yapan yerel gazeteler, hukuki denetim olmadığından her geçen gün sayısı artan internet gazetelerinin bu işi neredeyse ücretsiz ve reklam amaçlı yaptığını ifade etmekte, bu durumun da Erzurum yerel basınının kalitesinin düşmesine neden olabileceğinden endişe etmektedirler.

Yapılan görüşmelerde gazete yöneticileri ağırlıklı olarak dijital gazeteciliğin dezavantajlarını dile getirmiş, yine bu dezavantajlardan biri olan tiraj düşüklüğünü vurgulamışlardır. İnternet gazeteleri nedeniyle tiraj kaybı yaşadıklarını ifade eden yöneticiler, Erzurum yerel basının ayakta kalması için, Erzurumlu vatandaşlardan destek istemekte, basılı gazetelerini satabilmenin kendilerine ciddi manada getirisi olmasa da gazetecilik mesleğinin hala yapıyor olması açısından moral verdiğine dikkat çekmektedirler.

Sonuç olarak dijital gazetecilik Erzurum'da basılı gazeteciliği zora soktuğundan dezavantaj olarak görülmekte; fakat bu gazetecilik türünün sınırları aşmasından dolayı herkese ulaşabilmesi yerel gazeteleri memnun etmektedir. Bu kapsamda gazetelerin dijital gazeteciliğin avantajlarına yoğunlaşması daha doğru olacaktır çünkü çevrimiçi ortamda güçlü yayıncılık yapan bir yerel gazete, eski zamanlarda sınırlı olan coğrafyanın dezavantajlarını ancak internet teknolojisiyle fırsata çevirecektir. Gazeteler basılı gazetelerin içeriğini birebir dijital ortama aktarmak yerine profesyonel formatlar geliştirerek özgün içeriklerle daha çok okuyucuyu sitelerine çekebileceklerdir. Ayrıca yerel gazetelerin iletişim fakültesi mezunlarını istihdam etmeleri, gazetelerde yayınlanan haberlerin daha anlaşılır ve hatasız yayınlanmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Akdağ, M. (2017). Günebakış Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni ve Yazı İşleri Müdürü ile 16 Ağustos 2017 tarihinde yapılan görüşme. Erzurum.
- Aksakal, M.H. (2017). Millet'in Sesi Gazetesi Haber Müdürü ile 15 Ağustos 2017 tarihinde yapılan görüşme. Erzurum.

- Alankuş, S. (2003). BİA ve BİA Eğitim Çalışmaları Üzerine. İçinde: *Medya ve Toplum*, Haz. Sevdâ Alankuş. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Alyanak, K. (1999). *Erzurum'da Basın*. Erzurum: Erzurum Tarihini Araştırma ve Tanıtma Derneği Yayınları.
- Aziz, A. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Castells, M. (2000). Grass rooting the space of flows. In: J. Wheeler, Y. Aoyama & B. Warf (Eds.), *Cities in the Telecommunications Age: The Fracturing of Geographies* (s. 18-30). New York: Routledge.
- Çakır, H. (2007). Geleneksel Gazetecilik Karşısında İnternet Gazeteciliği. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22.
- Çelik, T. (2005). *Bilişim Çağında Gazetecilerin İnternet ve Teknolojiyi Kullanım Düzeyi: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi.
- Çoban, S. (2006). *İletişim Fakültesi Öğrencilerinin İnternet Haberciliğinin Güvenilirliğine İlişkin Tutumları: İstanbul, Ankara ve İzmir İllerini Kapsayan Bir Uygulama Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Dijk, J. V. (2016). *Ağ toplumu*. (çev: Özlem Sakin). İstanbul: Kafka Epsilon Yayıncılık.
- Erinç, O. (2007). Yerel Medyanın Tarihsel Gelişimi ve Geleceği. İçinde: *Türkiye'de Yerel Basın*. (Haz. Suat Gezgin). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- Gezgin, S. (2002). Geleneksel Basın ve İnternet Gazeteciliği. İçinde: *İnternet Çağında Basın*. (Haz: Serhan Yedig), Haşim Akman. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gezgin, S. (2007). *Türkiye'de Yerel Basın*. (Haz: Suat Gezgin). İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Yayınları.
- Girgin, A. (2001). *Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Güz, N. (1997). Yerel Basında Gazetecinin Tanımı, İşlevi, Çalışma Koşulları ve Sorunları. İçinde: *Yerel Basın Eğitim Seminerleri Dizisi*. No:1. İstanbul: Erdini Basımevi.
- Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action: Vol. 1. Reason and the Rationalization of Society* (çev: Thomas McCarthy). Boston: Beacon Press. (Erişim : 15.11.2017), <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24673>
- İşık, M. (2014). Ocak 2012 Gazete Birleşmelerinin Erzurum Basınının Gelişim Süreci İçerisindeki Yeri ve Önemi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 51-74.
- İnuğur, M. N. (2005). *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Kara, H. (2005). Bilgisayar-İnternet Teknolojisi ve Değişen Gazetecilik. İçinde: *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya*, (Haz: Sevdâ Alankuş). İstanbul: IPS Yayınları.

- Karaduman, M. (2005). İnternet ve Gazetecilik. İçinde: *Yeni İletişim Teknolojileri ve Medya*, (Haz: Sevda Alankuş). İstanbul: IPS Yayınları.
- Karasar, N. (1991). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Ankara: Sanem Yayıncılık.
- Öztürk, Y. (1992). Yerel Anadolu Basını. *Yerel Basın Kurultayı Bildiriler*. Adana: Çukurova Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Pavlik, J. V. (2013). *Yeni Medya ve Gazetecilik*. (çev. Müge Demir & Berrin Kalsın). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Perin, C. (1974). *Tarih Boyunca Düşünce ve Basın Özgürlüğü*. Ankara: Remzi Kitabevi.
- Stevenson, N. (2008). *Medya Kültürleri*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Şeker, M. (2007). *Tekniği, İçeriği, Çalışan Profili, Haber Kaynakları, Ekonomi Politikası, Gücü ve Sorunlarıyla Yerel Gazeteler*. Konya: Tablet Yayınları.
- Tekin, S. (2017). Pusula Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni ile 15 Ağustos 2017 tarihinde yapılan görüşme. Erzurum.
- Topuz, H. (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Toruk, İ. (2008). *Gutenberg'den Dijital Çağa Gazetecilik*. İstanbul: Literatürk Yayınları.
- Ünal, Ş. (1996). Yerel Basın ve Sorunları. *Yeni Türkiye Dergisi*, 12, 1068- 1072.
- Vural, A. M. (1999). *Yerel Basın ve Kamuoyu*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Wimmer, D. D., & Dominick, J. R. (2000). *Mass Media Research: An Introduction*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.
- Yolcu, Ö. I. (2007). Yerel Gazetelerin İnternet ortamındaki Görünümü. İçinde: *Türkiye'de Yerel Basın*, (Haz: Suat Gezgin). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşlerinin Değerlendirilmesi*

Evaluating the Views of the School Principals, Concerning the Proficiency Level of Social Studies Teachers in Classroom Management

İsmail Sari^{a,**}

^a Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Bölümü, 42090, Konya/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-8592-7758

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 21 Eylül 2017

Düzeltilme tarihi: 01 Aralık 2017

Kabul tarihi: 17 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Sosyal Bilgiler Öğretmeni

Sınıf Yönetimi

Yeterlilik

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerini okul yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda incelemektir. Araştırma, genel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Araştırmaya ilişkin veriler, 2012-2013 eğitim-öğretim yılı bahar döneminde Diyarbakır'ın Ergani İlçesindeki devlet ortaokullarında görev yapan okul yöneticileri üzerinden elde edilmiştir. Veriler, "Sınıf Yönetimi Becerisini Değerlendirme Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterlilik düzeyleri okul yöneticileri tarafından "yeterli" seviyesinde gözlemlenmiştir. Okul yöneticilerinin görüşlerine göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin "etkinlik yönetimine" ilişkin yeterlilik düzeylerinin düşük düzeyde olduğu saptanmıştır. Ayrıca, yaş ve kıdem değişkenlerine göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetiminin "etkinlik yönetimi" boyutunda, kendilerini geliştirmelerine olanak sağlayacak çalışmalar yapılması önerilmektedir.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 21 September 2017

Received in revised form 01 December 2017

Accepted 17 December 2017

Keywords:

Social Studies Teacher

Classroom Management

Proficiency

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the classroom management competences of social studies teachers according to the opinions of school principals. The research is a descriptive study in the general survey model. The data related to the research were gathered from the school principals who work in state secondary schools in the Ergani District of Diyarbakır during the spring semester of 2012-2013 academic year. The data were gathered by the "Classroom Management Assessment Scale". As a result of the research, the classroom management proficiency levels of social studies teachers were observed by the school principals at the level of "sufficient". According to the opinions of the school principals, it was determined that the level of proficiency of social studies teachers regarding "activity management" was low. Additionally it was observed that the opinions of the school principals related to the classroom management competences of the social studies teachers did not show any significant difference according to the age and seniority variables. Therefore, it is recommended that social studies teachers should carry out studies that will enable them to improve themselves in the dimension of activity management of classroom management.

1. Giriş

Çağdaş hayatın yeni şartları ve yaşamakta olan değişim süreci sosyal, ekonomik ve kültürel alanda önemli ilerlemelerin kaydedilmesini sağlamıştır (Yalçınkaya, 2003:

1). Bu gelişmeler, bir toplumun gelişim ve değişiminde anahtar rolünü üstlenen (Farooq, 2011: 23) eğitim kurumlarından beklentileri artırmış olmakla birlikte aynı zamanda eğitim kurumlarını zorunlu olarak değiştirmeye mecbur etmiştir. Bu sürecin bir sonucu olarak; eğitim

* Bu çalışma, 2013 yılında Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından kabul edilen "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşlerinin Değerlendirilmesi (Diyarbakır İli Ergani İlçesi Örneği)" adlı Yüksek Lisans tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: ism984@hotmail.com

kurumları eğitime ilişkin yapılan araştırmaları ve bu alanda yaşanan gelişmeleri de dikkate alarak bu çerçevede bakış açılarını değiştirmeli ve yeni bir vizyon geliştirebilmelidir (Yalçınkaya, 2003: 1). Aksi takdirde eğitim kurumları toplumun ihtiyaçlarını karşılama noktasında geri kalacaktır. Bununla birlikte çağdaş hayatın sorunlarını çözmekten uzak, bu günün ihtiyaçlarına cevap veremeyen işlevsiz birer hantal kurum haline gelecektir.

Eğitim yönetimi, eğitim organizasyonlarının çalışma ve uygulama alanıdır. Eğitim yönetiminin gayesi, öğrenme-öğretme faaliyetleri konusunda başarı ve verimliliği arttırmaya yönelik kaliteli çalışmalar yürütmektir (Sharma, 2009: 1). Eğitim yönetiminin kalitesi, öğrenme-öğretme etkinliklerine hizmet edebilecek kaynakların kullanımıyla doğrudan ilgilidir. Mevcut kaynakların öğrenmeyi kolaylaştıracak şekilde bireysel farklılıkları da dikkate alarak eğitsel hedefler doğrultusunda kullanımı, eğitim yönetiminin kalitesini artıracaktır (Başar, 2005: 5). Eğitim yönetimi; eğitim örgütlerinin belirlemiş olduğu hedefleri gerçekleştirmek üzere insan ve madde kaynaklarının eğitim-öğretim faaliyetleriyle ilgili bütün basamaklarda en etkili şekilde kullanılması durumudur (Demir, 2006: 1-2). Dolayısıyla eğitim yönetimi alanında hedeflenen başarı, önemli oranda, sınıf yönetimi alanında sergilenen performansa bağlıdır (Başar, 2005: 6). Sınıf yönetimi ile ilgili birbirinden farklı tanımlar mevcuttur. Bunlardan bazıları şu şekilde ifade edilmiştir: Sınıf yönetimi; sınıfta etkili bir öğrenme-öğretme ortamı sağlamak üzere öğrenci, zaman, içerik, program, teknoloji gibi bütün temel unsurların birbiriyle eşgüdülerinin sağlanması ve uygulanması durumudur (Sarıtaş, 2006: 53). Öğretmen tarafından sınıf ortamında pozitif sosyal etkileşimin oluşturulması ve öğrencilerin öğrenme faaliyetlerine etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması sürecidir (Burden, 2003: 2). Eğitimin belirlemiş olduğu hedefler doğrultusunda, öğrenci davranışlarında amaçlı davranış değişikliği sağlamak ve öğrenme faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere sınıf içi etkinliklerine yol gösterme sürecidir (Arslan, 2008: 18). Eğitim-öğretim etkinliklerinin etkili bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için gerekli öğrenme-öğretme ortamının kurallar dahilinde oluşturulması ve sürdürülmesi sürecidir (Jonhson vd., 1997: 66). Sınıf yönetimiyle ilgili tanımlar birbirinden farklı olsa da çoğu araştırmacının vurguladığı ortak nokta, eğitim hedeflerinin en etkin bir şekilde nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği yönündedir. Bu çerçevede, sınıf içi öğrenme-öğretme faaliyetlerini verimli bir şekilde sürdürme, eğitimde başarıyı yakalama ve bu başarıların devamını sağlama önemli oranda sınıf yönetimini oluşturan boyutlarda sergilenen performansa dayanmaktadır.

Sınıf, öğrenme-öğretme faaliyetleri boyunca programsal öğelerin uygulanmasına yönelik çalışmaların yapıldığı ve belirlenen hedeflerin gerçekleşme düzeyinin hangi miktarda olduğunun saptanmaya çalışıldığı bir yapıdır. Bu yapının temel ögesini oluşturan ve bireysel farklılıkları göz önünde bulundurulması gereken öğrenci ögesi, öğrenimi boyunca birçok değişken tarafından etkilenir. Bu yönüyle sınıf, eğitim-öğretim faaliyetlerinin hedefleri doğrultusunda bireysel farklılıkların da dikkate alındığı; bilgi, beceri, tutum ve değerlerin kazandırılmaya çalışıldığı özel bir alan olarak düşünülebilir (Aydın, 2012: 1). Bu doğrultuda eğitim-öğretim faaliyetlerinin verimli bir şekilde gerçekleştirilmesinde ve devamının sağlanmasında sınıf

yönetiminin sahip olduğu önem ön plana çıkmaktadır. Eğitim yönetiminde birçok unsur etkili olmasına rağmen, temel basamağını sınıf yönetimi oluşturur. Eğitim-öğretim faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere gerekli olan bütün kaynaklar yani; öğrenci, öğrenme-öğretme materyalleri, program ve diğer öğeler sınıfın içinde yer alır (Çalık, 2009: 6). Öğretmenin sınıf yönetimi alanındaki yeterliliği ve öğrenme-öğretme faaliyetlerini gerçekleştirmeye yönelik mevcut kaynakları etkin bir şekilde kullanmaya yönelik becerisi öğrencilerin öğrenme başarılarını ve gelişmelerini olumlu etkileyecektir.

Öğretmenin sahip olduğu misyon ve öğrenme-öğretme sürecinde kendisine yönelik beklentiler, kendisini sınıf içi değişkenlerinin en önemli ögesi haline getirmiştir. Sınıfın öğrenme-öğretme faaliyetleri için hazır hale getirilmesi, sınıf kurallarının öğrencilerle belirlenip mevcut kuralların öğrenciler tarafından içselleştirilmesine yönelik çalışmaların yapılması, öğretim faaliyetlerinin belirlenmiş hedefler doğrultusunda düzenlenmesine ve sürdürülmesine yönelik uygulamaların yapılması, öğrencilerin sınıf içi etkinlikler sürecine dâhil edilmesi ve bu sürecin gerektirmiş olduğu kurallara en uygun şekilde uyulmasının sağlanması; sınıf yöneticisi olarak öğretmene yönelik temel beklentilerdendir (Ağaoğlu, 2003: 9). Öğretmenlerin etkili bir öğrenme-öğretme faaliyeti gerçekleştirebilmeleri için kendilerinden sahip olmaları istenilen en önemli beceriler şu şekilde sıralanabilir: Sınıf içerisinde bulunan öğrenci ve madde unsurlarını eğitimin hedefleri kapsamında harekete geçirme, öğrenme-öğretme süresi boyunca öğrencileri yönlendirme ve yönetme becerisidir. Bundan dolayı sınıf yönetimi; öğrenme-öğretme faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde ve eğitimin hedefleri doğrultusunda yönlendirilmesinde önemli bir unsurdur, denilebilir (Demirtaş, 2005: 4).

Eğitimde yeterlilik; öğrencilerin eğitimin hedefleri doğrultusunda istenilen seviyeye ulaştırılmaları için öğretmenlerin genel kültür, alan bilgisi ve pedagojik formasyon alanlarında sahip olmaları gereken bütün özelliklerdir. Öğretmenin sınıf yönetimi boyutlarındaki yeterlilikleri hem verimli bir öğrenme-öğretme ortamının gerçekleştirilmesinde hem de olumlu bir sınıf ikliminin oluşturulmasında önem arz etmektedir (Kuran, 2002: 253). Öğretmenlerin sınıf yönetimi alanında kendilerine ilişkin yeterlilik duygusu ve öğrenme-öğretme faaliyetleri boyunca bunu sergileyebilme becerisi öğrenme-öğretme sürecini birçok boyutuyla olumlu etkilemektedir. Yeterlik duygusu etkili bir sınıf kültürünün oluşturulmasında, öğrenme-öğretme aktivitelerinin verimli bir şekilde sürdürülmesinde ve öğrenci-öğretmen ilişkisinin olumlu tutum ve davranışlar çerçevesinde şekillendirilmesinde etkili bir rol oynamaktadır. Yeterlilik duygusu yüksek olan öğretmenlerin ders işlediği sınıflarda öğrencilerin kendilerine ilişkin güveni artar, öğrencilerin öğrenmeye ilişkin kişisel ihtiyaçları karşılanır ve öğrencilerin öğrenme aktivitelerine katılım oranı artış gösterir (İpek, 2003: 91-93). Belirtilen olanakların sağlanması durumunda, öğretmen derse ilişkin sahip olduğu zamanını sınıf içi denetimi sağlamaya yönelik değil; sınıf içi öğrenme-öğretme aktivitelerini daha verimli bir şekilde sürdürmeye yönelik kullanabilecektir.

Sınıf yönetimi, kritik bir yetenek arenasıdır. Öğretmenlerin bu alanda başarılı olunması isteniyorsa bu alanla ilgili olarak kendilerine hem kaliteli bir eğitim verilmeli hem de kendileri yaptıkları çalışmalardan dolayı her zaman desteklenmelidir.

Öğretmenlerin göreve başlama öncesinde uygulamalı olarak aldıkları eğitim ise onların sınıf yönetimi yeterliliklerini daha da artıracaktır (Simonsen vd., 2008: 351). Etkili bir öğrenme-öğretme ortamının sağlanmasında birçok sınıf içi değişken bulunmaktadır. Öğretmenin sınıf yönetimi yeterliliği bu değişkenler arasında önemli bir yere sahiptir. Öğrenmeye elverişli bir sınıf ikliminin oluşturulmasında, sınıf içinde yer alan materyallerin öğrenme faaliyetlerine hizmet edecek şekilde düzenlenmesinde, öğrenci-öğrenci ve öğretmen-öğrenci arasındaki ilişkilerin etkili bir şekilde sürdürülmesinde, zamanın verimli bir şekilde kullanılmasında, öğretme süresi boyunca disiplinin sağlanmasında, öğretim faaliyetlerinin kontrollü bir şekilde sürdürülmesinde (Koçak ve Akın, 2007: 355), sınıf içi davranış problemlerinin engellenmesine yönelik alınan ortak kararların uygulanmasında, öğrenciler tarafından demokratik değerlerin benimsenmesinde ve öğrencilerin dersle yönelik motivasyonlarının artırılmasında öğretmenin sınıf yönetimine ilişkin yeterliliği önemli bir rol oynamaktadır.

Eğitim bilimleri alanında kat edilen gelişmeler ve öğrenme-öğretme faaliyetlerine etki eden sınıf içi değişkenleriyle ilgili yapılan araştırmalar sınıf yönetiminin sahip olduğu önemi gözler önüne sermiştir. Öğrencilerin akademik başarılarının artırılmasında, sınıf içinde olumlu bir iletişimin gerçekleştirilmesinde, zamanın verimli şekilde kullanılmasında, istedik davranışların kazandırılmasında vb. oynadığı önemli rol dolayısıyla; öğretmenlerin sınıf yönetimine ilişkin yeterliliklerinin ne kadar gerekli olduğu düşüncesi daha iyi anlaşılmalı başlanmıştır (Arslan, 2008: 3). Dolayısıyla, kaliteli bir öğretme-öğrenme faaliyetinin gerçekleştirilmesinde öğretmenin sahip olması gereken niteliklerin yanı sıra sınıf yönetimi alanındaki yeterliliği; sınıf içindeki faaliyetlerin daha verimli bir şekilde gerçekleştirilmesine olanak sağlar. Öğretmenlerin sınıf yönetimi alanındaki yeterliliklerinin artırılması hem bu alandaki başarıların artmasına hem de başarılı bireylerin yetiştirilmesine olanak sağlar. Darling Hammond'e (2006: 4) göre, öğretmenlerin öğretme ve öğrenmeye ilişkin hazırlık bilgisi ve düzeyi, konu alan bilgisi, deneyimi gibi birçok faktör öğretmen yeterliliğinde önemli rol oynamaktadır. Kuşkusuz, bu öğeleri taşıyan ve bu öğelerin gerektirdiklerini yerine getiren öğretmenler eğitim dünyasında önemli atılımlara öncülük edecektir.

Sınıf yönetimine ilişkin alanyazındaki araştırmalar incelendiğinde; öğretmenlerin sınıf yönetimi yeterliliklerini belirlemeye yönelik çok sayıda araştırmaya rastlanılmışsa da hem sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerini hem de okul yöneticilerinin bakış açıları doğrultusunda öğretmenlerin sınıf yönetimi yeterliliklerini belirlemeye yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Dolayısıyla bu araştırma, sosyal bilgiler öğretmenlerinin:

- (i) Sınıf yönetimi yeterliliklerinin okul yöneticileri görüşleri doğrultusunda belirlenmesine olanak sağlaması,
- (ii) Sınıf yönetimi alt boyutlarıyla ilgili zayıf ve güçlü taraflarını ortaya koyması,
- (iii) Elde edilen bulgular doğrultusunda niteliklerini artırmaya yönelik öneriler sunması,

- (iv) Sınıf yönetimi ile ilgili alanyazındaki boşluğu doldurmaya katkı sağlaması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmanın amacı, Diyarbakır-Ergani İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ortaokullarda çalışmakta olan sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerini, okul yöneticilerinin görüşleri doğrultusunda belirlemeye çalışmaktır. Bu araştırmanın amacına ulaşmak için aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- (i) Okul yöneticilerinin, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin görüşleri nasıldır?
- (ii) Okul yöneticilerinin, yaş değişkenine göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin görüşleri farklılık göstermekte midir?
- (iii) Okul yöneticilerinin, mesleki kıdem değişkenine göre sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin görüşleri farklılık göstermekte midir?
- (iv) Okul yöneticilerinin, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin sınıf yönetiminin boyutlarındaki değerlendirmeleri nasıldır?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada konu alanına ilişkin mevcut durum olduğu haliyle betimlenmeye çalışıldığı için tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modelleri, araştırmaya konu olan herhangi bir nesne, olay veya bireyin kendi şartları içerisinde kendisine herhangi bir müdahalede bulunulmaksızın; mevcut durumu var olan şekliyle betimlemeye çalışan, araştırma yaklaşımlarıdır. Tarama modellerinde, geçmişte ya da halen varlığını devam ettiren duruma yönelik değiştirme ve etkileme gayreti gösterilmez. Sadece araştırmaya konu olan birey, nesne ya da olay en uygun şekilde gözlemlenip betimlenmeye çalışılır (Karasar, 2012).

2.2. Araştırmanın Evreni ve Sınırlılıkları

Çalışma, 2012-2013 eğitim-öğretim yılı Diyarbakır ili Ergani İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı 28 devlet ortaokulunda görev yapan 69 okul yöneticisini kapsamaktadır. Böylece araştırmanın evreni, 69 ortaokul okul yöneticisinden oluşmaktadır. Çalışma, kendini örnekleyen evren üzerinden yapılmış, ayrıca örneklem alma yoluna gidilmemiştir. Uygulanan ölçeklerin 17'si, ölçek yönergesinde belirtilen kurallara uygun olarak doldurulmadığı için geçersiz sayılmış; ancak geriye kalan ölçeklerin 52'si geçerli sayılmıştır.

Tablo 1'deki veriler, çalışmaya katılan (31-40) yaş aralığındaki okul yöneticilerinin % 55,7 ile en fazla; (41-50) yaş aralığındaki okul yöneticilerinin % 11,5 ile en az yaş grubunu oluşturduğunu göstermektedir. Bununla birlikte mesleki kıdeme ilişkin Tablo 1'deki veriler incelendiğinde, çalışmaya katılan (1-5) yıl arası mesleki kıdeme sahip okul yöneticileri % 50 ile en fazla; (16-20 yıl arası) mesleki kıdeme sahip okul yöneticileri % 5,7 ile en az mesleki kıdem grubunu oluşturmaktadır.

Tablo 1. Araştırma Grubunu Oluşturan Okul Yöneticilerinin Kişisel Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Okul Yöneticilerinin Yaşa Göre Dağılımı		
Yaş	N	%
20-24	-	-
25-30	9	17.3
31-40	29	55.7
41-50	6	11.5
51 ve üzeri	8	15.3
Toplam	52	100
Okul Yöneticilerinin Mesleki Kıdeme Göre Dağılımı		
Mesleki Kıdem	N	%
1-5 yıl arası	26	50
6-10 yıl arası	11	21.1
11-15 yıl arası	6	11.5
16-20 yıl arası	3	5.7
21 yıl ve üzeri	6	11.5
Toplam	52	100

Araştırmaya ilişkin sınırlılıklar aşağıda belirtilmiştir.

- Bu araştırmadan elde edilen veriler, 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Diyarbakır-Ergani İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı ortaokullarda görev yapan okul yöneticilerinin görüşleri ile sınırlıdır.
- Araştırmada elde edilen bulgular, "Sınıf Yönetimi Becerisini Değerlendirme Ölçeği" ile toplanan verilerle sınırlıdır.
- Bu çalışma, araştırmaya katılan okul yöneticilerinin yaşı ve mesleki kıdemleri ile sınırlıdır.

2.3. Araştırmada Kullanılan Ölçme Aracı

Bu çalışmadaki veriler, Baloğlu (1998) tarafından geliştirilen; Ağaoğlu (2004) tarafından ise uyarlaması yapılan "Sınıf Yönetimi Becerisini Değerlendirme Ölçeği" ile toplanmıştır.

Ölçekteki maddeler; 4'lü likert tipi ölçek üzerinden "kesinlikle katılıyorum" 4, "katılıyorum" 3, "katılmıyorum" 2, "kesinlikle katılmıyorum" 1 olarak değerlendirilmiştir. Okul yöneticilerine uygulanan veri toplama aracının iç güvenilirlik kat sayısı $\alpha=0.92$ olarak hesaplanmıştır. Cronbach Alfa değerine göre ölçeğin güvenilirliği yeterli olarak kabul edilebilir.

Aritmetik ortalamalara ilişkin veriler yorumlanırken, 1.00-1.75 arasında yer alan ortalama puan değerleri "kesinlikle katılmıyorum", 1.76-2.50 arasında yer alan ortalama puan değerleri "katılmıyorum", 2.51-3.25 arasında yer alan ortalama puan değerleri "katılıyorum" ve 3.26-4.00 arasındaki ortalama puan değerlerinin ise "kesinlikle katılıyorum" olarak değer taşıdığı kabul edilmiştir. Verilerin yorumlanmasında önemli bir rol oynayan düzeylerin yer aldığı bu sayısal aralıklar, seçeneklere verilen en düşük değer olan 1 ile seçeneklere verilen en yüksek değer olan 4 arasındaki seri genişliğinin düzey sayısına bölünmesi ile elde edilmiştir (Oral, 2000: 31).

Mayıs 2013'te ölçek yöneticilere dağıtılmış, ölçek uygulaması sırasında yöneticilerle ilişki kurulmuş, ölçeğe ilişkin gerekli açıklamalar yapıldıktan sonra ölçeğin uygulanması sağlanmıştır. Okul yöneticileri, bir haftada 3 ders saati boyunca sosyal bilgiler öğretmenlerini gözlemledikten sonra ölçekte yer alan ifadeler çerçevesinde görüşlerini belirtmişlerdir. Ayrıca uygulama öncesinde,

sosyal bilgiler öğretmenleri yapılacak çalışma konusunda araştırmacı tarafından haberdar edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmanın genel amacı ve alt problemlerine ilişkin toplanan veriler kodlanıp bilgisayara aktarıldıktan sonra verilerin istatistiksel çözümlenmesi için SPSS 19.0 paket programı kullanılmıştır.

Araştırmada verilerin çözümlenmesi aşamasında, araştırma amaçları doğrultusunda, yüzde, aritmetik ortalama, standart sapma, ikiden çok küme karşılaştırmalarında ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) istatistik tekniklerinden yararlanılmıştır. Yapılan istatistiksel çözümlenmelerde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Bu bölümde, araştırma probleminin çözümlenmesi amacıyla sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşleriyle ilgili toplanan verilerin istatistiksel çözümlenmesine, alt problemlerle ilgili elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

3.1. Okul Yöneticilerinin, Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Görüşleri Nasıldır?

Çalışmanın bu alt problemine cevap olabilecek betimsel istatistikler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşlerini Betimleyen İstatistik Değerler

	N	$\bar{X}$	Ss
Çalışmanın İstatistik Değerleri	52	3.25	0.397

Tablo 2'de görüldüğü gibi sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin değerlendirilmesinde aritmetik ortalama 3.25 standart sapma ise 0.397 olarak hesaplanmıştır. Araştırma sonucuna göre; sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimine ilişkin yeterlilik düzeyleri okul yöneticileri tarafından "katılıyorum" düzeyinde gözlemlenmiştir.

3.2. Okul Yöneticilerinin, Yaş Değişkenine Göre Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Görüşleri Farklılık Göstermekte Midir?

Çalışmanın bu alt problemine cevap olabilecek betimsel istatistikler Tablo 3 ve Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 3. Yaş Değişkenine Göre Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşlerinin Puan Değerleri

Yaş	N	$\bar{X}$	Ss
20-24	-	-	-
25-30	9	216.77	29.05
31-40	29	205.00	23.94
41-50	6	196.50	29.88
51 ve üzeri	8	219.87	20.08
Toplam	52	208.34	25.42

Tablo 3'te 25-30 yaş aralığındaki okul yöneticilerinin ($\bar{X}=216.77$); 31-40 yaş aralığındaki okul yöneticilerinin ($\bar{X}=205.00$); 41-50 yaş aralığındaki okul yöneticilerinin ($\bar{X}=196.50$); 51 ve üzeri yaş aralığındaki okul yöneticilerinin ise ($\bar{X}=219.87$) puan değerine sahip oldukları görülmektedir. Yaş grupları arasında değerlendirmeye ilişkin düzenli bir puan akışı bulunmamakla birlikte 51 ve üzeri yaş grubunu temsil eden okul yöneticilerinin, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin görüşleri diğer yaş gruplarındaki okul yöneticilerine göre daha olumlu olduğu söylenebilir.

Tablo 4. Yaş Değişkenine Göre Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşlerinin ANOVA Testi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Top.	Kareler Ort.	F	p	Fark
Gruplar Arası	2869.839	956.613			
Grup İçi	30091.931	626.915	1.52	0.22	-
Toplam	32961.769				

($p > 0.05$)

Tablo 4 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin değerlendirilmesinde yaş değişkenine göre 0.05 anlamlılık düzeyinde varyans analizi testinden elde edilen p : 0.22 değeri, anlamlılık düzeyinden yüksek olduğu için ($p > 0.05$) farkın anlamlı olmadığı görülmektedir. Yaş değişkeninin okul yöneticilerinin görüşleri üzerinde etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

3.3. Okul Yöneticilerinin, Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Görüşleri Farklılık Göstermekte Midir?

Çalışmanın bu alt problemine cevap olabilecek betimsel istatistikler Tablo 5 ve Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 5. Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşlerinin Puan Değerleri

Kıdem	N	$\bar{X}$	Ss
1-5 yıl	26	211.53	26.33
6-10 yıl	11	201.27	25.91
11-15 yıl	6	204.66	18.47
16-20 yıl	3	196.66	17.50
21 ve üzeri	6	217.00	31.07
Toplam	52	208.34	25.42

Tablo 5'te, 1-5 yıl mesleki kıdeme sahip okul yöneticilerinin ($\bar{X}=211.53$); 6-10 yıl mesleki kıdeme sahip okul yöneticilerinin ($\bar{X}=201.27$); 11-15 yıl mesleki kıdeme sahip okul yöneticilerinin ($\bar{X}=204.66$); 16-20 yıl mesleki kıdeme sahip okul yöneticilerinin ($\bar{X}=196.66$); 21 yıl ve üstü mesleki kıdeme sahip okul yöneticilerinin ise ($\bar{X}=217.00$) puan değerine sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 6 incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin değerlendirilmesinde, mesleki kıdem değişkenine göre 0.05 anlamlılık düzeyinde varyans analizi testinden elde edilen p :0.62 değeri, anlamlılık düzeyinden yüksek olduğu için ($p > 0.05$) farkın anlamlı olmadığı

görülmektedir. Mesleki kıdem değişkeninin okul yöneticilerinin görüşleri üzerinde etkisinin olmadığı görülmektedir.

Tablo 6. Mesleki Kıdem Değişkenine Göre Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Okul Yöneticilerinin Görüşlerinin ANOVA Testi Sonuçları

Varyans Kaynağı	Kareler Top.	Kareler Ort.	F	p	Fark
Gruplar Arası	1755.126	438.781			
Grup İçi	31206.643	663.971	0.66	0.62	-
Toplam	32961.769				

($p > 0.05$)

3.4. Okul Yöneticilerinin, Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Sınıf Yönetiminin Boyutlarındaki Değerlendirmeleri Nasıldır?

Çalışmanın bu alt problemine cevap olabilecek betimsel istatistikler Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Okul Yöneticilerinin, Sınıf Yönetiminin Tüm Boyutlarında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterliliklerine İlişkin Görüşlerinin Aritmetik Ortalama Puanları

Sınıf Yönetimi Beceri Ölçeği Boyutları	N	$\bar{X}$
1-Alan Hakimiyeti		
Toplam	52	3.45
2-Sınıfta İletişim		
Toplam	52	3.28
3-Değerlendirme		
Toplam	52	3.28
4-Sınıf İçi Liderlik		
Toplam	52	3.27
5-Zaman Yönetimi		
Toplam	52	3.27
6-Sınıfta Davranış Yönetimi		
Toplam	52	3.26
7-Amaçlı Davranış Gösterme		
Toplam	52	3.23
8-Planlama		
Toplam	52	3.15
9-Etkinlik Yönetimi		
Toplam	52	3.02

Okul yöneticilerinin sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin alan hâkimiyeti boyutunda ($\bar{X}=3.45$); amaçlı davranış gösterme boyutunda ($\bar{X}=3.23$); sınıf içi liderlik boyutunda ($\bar{X}=3.27$); planlama boyutunda ($\bar{X}=3.15$); sınıfta iletişim boyutunda ($\bar{X}=3.28$); sınıfta davranış yönetimi boyutunda ($\bar{X}=3.26$); etkinlik yönetimi boyutunda ($\bar{X}=3.02$); zaman yönetimi boyutunda ($\bar{X}=3.27$); değerlendirme boyutunda ($\bar{X}=3.28$) puan değerlerine sahip oldukları görülmektedir.

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerine göre, ($\bar{X}=3.45$) değer ile alan hâkimiyeti en yüksek ortalamayı oluştururken; ($\bar{X}=3.02$) değer ile etkinlik yönetimi en düşük ortalamayı oluşturmaktadır. Okul yöneticileri, sosyal bilgiler öğretmenlerini sınıf yönetiminin alan hâkimiyeti boyutundaki yeterliliklerini yüksek olarak değerlendirirken; etkinlik yönetimi boyutunda ki yeterliliklerini ise düşük olarak değerlendirmektedir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin yaş ve mesleki kıdem değişkenlerine göre farklılaşmış ve farklılaşmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- (i) Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşleri incelendiğinde, aritmetik ortalamasının ($\bar{X}=3.25$) olduğu görülmüştür. Araştırma sonucuna göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterlilik düzeyleri okul yöneticileri tarafından "yeterli" seviyesinde gözlemlenmiştir.

Rosas & West (2009)'da öğretmenlerin ve aday öğretmenlerinin sınıf yönetimine ilişkin algılarını belirlemek üzere bir araştırma yapmıştır. Araştırmada, öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının kendilerini sınıf yönetimi alanında yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, mevcut araştırma sonucunda elde edilen bulguyla uyum göstermektedir. Özer (2013)'te aday öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerini belirlemek amacıyla yapmış olduğu araştırmada, aday öğretmenlerinin sınıf yönetimiyle ilgili olarak kendilerini yeterli düzeyde gördükleri sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç, mevcut araştırma sonucunda elde edilen bulguyla uyum göstermektedir. Taitz (1996)'da öğretmenlerin sınıf yönetimi yeterliliklerini tespit etmek amacıyla yapmış olduğu araştırmada, öğretmenlerin sınıf yönetimiyle ilgili kendilerini yeterli düzeyde düşündükleri sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç, mevcut araştırma sonucunda elde edilen bulguyla uyumludur. Baloğlu (1998)'de Türkiye'de ilköğretim 1. kademesinde görevli öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerini ölçmek amacıyla yapmış olduğu araştırmada, öğretmenlerin "orta düzeyde" sınıf yönetimi yeterliliğine sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Baloğlu tarafından ulaşılan bu sonuç, mevcut araştırma sonucunda elde edilen bulguyla örtüşmektedir. Karakoç (1998)'de öğretmenlerin sınıf yönetimi yeterliliklerini belirlemek amacıyla yapmış olduğu araştırmada, öğretmenlerin sınıf yönetimiyle ilgili olarak bu alanda yaşanan gelişmeleri de dikkate kendilerini geliştirmeye çalıştıklarını ve bu doğrultuda çaba sarf ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç, mevcut araştırma bulgularını desteklemektedir. Oral & Şentürk (1998)'de, müfettiş ve öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda farklı branşlardan mezun olup sınıf öğretmeni olarak atanan öğretmenlerin mesleki yeterliklerini çeşitli boyutlarda ele alan bir araştırma yapmıştır. Araştırmada; farklı branşlardan mezun olup sınıf öğretmeni olarak çalışan öğretmenlerin kendilerini sınıf yönetimiyle ilgili olarak öğrenme-öğretme sürecini planlama, konu alanı ve ölçme-değerlendirme boyutlarında "orta" düzeyde yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir taraftan; sınıf içi iletişim, öğretim süreci ve genel mesleki yeterlikler boyutlarında ise öğretmenlerin kendilerini "yüksek" düzeyde yeterli gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Genel olarak ele alındığında bu sonuçlar, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimine ilişkin yeterliliklerini belirlemek amacıyla mevcut araştırmaya katılım gösteren okul yöneticilerinin görüşleriyle uyumaktadır. Ağaoğlu (2004)'te öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerinin hangi düzeyde olduğunu tespit etmek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırmada, öğretmenlerin sınıf yönetimi becerilerine ilişkin olarak

olumlu düşüncelere sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Genel olarak ele alındığında öğretmenlerin sınıf yönetimi yeterliliklerini artırmaya yönelik eğitim kurumlarının yaptığı çalışmaların olumlu sonuçlar verdiği söylenebilir.

- (ii) Yaş değişkenine göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Rahimi & Asadollahia (2012)'de öğretmenlerin sınıf yönetimi yönelimlerini belirlemek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırmada, yaş değişkeninin öğretmenlerin sınıf yönetimi yönelimleri üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, mevcut araştırma sonucunda elde edilen bulguyla uyumludur.

Yaş değişkenine göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin puan değerleri arasında, 51 ve üzeri yaş grubunda olan okul yöneticilerinin görüşlerinin en yüksek ($\bar{X}=219.87$); 41-50 yaş grubunda olan okul yöneticilerinin görüşlerinin ise en düşük ($\bar{X}=196.50$) puan değerini oluşturduğu görülmektedir. Yaş grupları arasında değerlendirmeye ilişkin puanlar incelendiğinde; 51 ve üzeri yaş grubunu temsil eden okul yöneticilerinin, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin görüşleri diğer yaş gruplarındaki okul yöneticilerine göre daha olumludur.

- (iii) Mesleki kıdem değişkenine göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin anlamlı bir farklılık göstermediği, mesleki kıdem değişkeninin okul yöneticilerinin görüşleri üzerinde etkisiz olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kumerakulasingam (2002)'de öğretmenlerin sınıf yönetimine ilişkin yeterliliklerini belirlemek amacıyla yapmış olduğu araştırmada, mesleki kıdem değişkeninin öğretmen yeterliliği üzerinde önemli bir etken olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç, araştırma sonucunda elde edilen bulguyla uyum göstermektedir. Ritter & Hancock (2007)'de ilkökul öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerini çeşitli boyutlarda ele alan bir araştırma yapmıştır. Araştırmada, mesleki kıdem değişkeninin ilkökul öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliği üzerinde etkili bir unsur olmadığı sonucuna varılmıştır. Ritter & Hancock tarafından ulaşılan bu sonuç, mevcut araştırma sonucunda elde edilen bulguyla örtüşmektedir.

Mesleki kıdem değişkenine göre, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin puan değerleri arasında, 21 ve üzeri yıl mesleki kıdeme sahip olan okul yöneticilerinin görüşlerinin en yüksek ($\bar{X}=217.00$); 16-20 yıl mesleki kıdeme sahip okul yöneticilerinin görüşlerinin ise en düşük ($\bar{X}=196.66$) puan değerini oluşturduğu görülmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin okul yöneticilerinin görüşlerinin puanları, elde edilen değerler çerçevesinde incelendiğinde, mesleki kıdemi 21 ve üzeri olan okul yöneticilerinin görüşlerinin puan değerleri diğer kıdemlerde bulunanlara göre daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda elde edilen değerler genel olarak incelendiğinde,

mesleki kıdem grupları arasında düzenli bir puan akışının olmadığı gözükmektedir.

- (iv) Araştırma sonucunda, okul yöneticilerinin sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin alan hâkimiyeti boyutunda ($\bar{X}=3.45$); amaçlı davranış gösterme boyutunda ($\bar{X}=3.23$); sınıf içi liderlik boyutunda ($\bar{X}=3.27$); planlama boyutunda ($\bar{X}=3.15$); sınıfta iletişim boyutunda ($\bar{X}=3.28$); sınıfta davranış yönetimi boyutunda ($\bar{X}=3.26$); etkinlik yönetimi boyutunda ($\bar{X}=3.02$); zaman yönetimi boyutunda ($\bar{X}=3.27$); değerlendirme boyutunda ($\bar{X}=3.28$) puan değerlerine ulaşılmıştır. Okul yöneticileri, sosyal bilgiler öğretmenlerini sınıf yönetiminin alan hâkimiyeti, sınıfta iletişim, değerlendirme, sınıf içi liderlik, sınıfta davranış yönetimi ve zaman yönetimi boyutlarında “yüksek düzeyde yeterli” seviyesinde değerlendirirken; amaçlı davranış gösterme, etkinlik yönetimi ve planlama boyutlarında ise “yeterli” seviyesinde değerlendirmektedir. Ahmad vd. (2012)’de ortaokul öğretmenlerinin sınıf yönetimine ilişkin algılarını belirlemek üzere bir araştırma yapmıştır. Araştırmada, ortaokul öğretmenlerinin sınıf yönetiminin planlama ve etkinlik yönetimi alt boyutlarında düşük düzeyde yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, mevcut araştırma sonucunda elde edilen bulgularla örtüşmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde okul yöneticilerinin, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterliliklerine ilişkin düşünceleri olumludur. Sınıf yönetimi alanında yapılan çalışmaların olumlu sonuç verdiği söylenilebilir.

Mevcut konu alanıyla ilgili olarak araştırmaların çeşitlendirilmesi ve farklı boyutlarıyla ele alınıp değerlendirilebilmesi için şu önerilerde bulunulabilir:

- Bu alanla ilgili daha kapsamlı veriler elde etmek için araştırmalarda öğretmen, öğrenci ve denetçilerin de görüşleri alınarak araştırmanın boyutları genişletilebilir.
- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin “etkinlik yönetimi” boyutunda kendilerini geliştirmelerine olanak sağlayacak çalışmalar yapılması önerilmektedir.
- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimi boyutlarındaki yeterliliklerinin belirlenmesinde daha kapsamlı nicel ve nitel araştırmalar yapılabilir.
- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sınıf yönetimine ilişkin yeterlilikleri ile sınıf yönetimi tarzları arasındaki ilişkiyi ele alan araştırmalar yapılabilir.
- Hem sosyal bilgiler öğretmenlerinin hem de okul yöneticilerinin sınıf yönetimiyle ilgili bilgilerini ve duyarlılıklarını artırmaları için bu alanda yaşanan gelişmeleri takip etmeleri önerilmektedir.

Kaynakça

Ağaoğlu, E. (2003). Sınıf yönetimi. İçinde: Z. Kaya (Ed.), *Sınıf yönetimi ile ilgili genel olgular* (ss. 1-42). Ankara: Pegem Yayıncılık.

- Ağaoğlu, E. (2004). The opinions of teacher candidates about their own skills of classroom management. *Paper presented at the 29th Annual Conference of Association for Teacher Education in Europe*, 23-27 October 2004.
- Ahmad, I., Rauf, M., Zeb, A., Rehman, S., Khan, W., Rashid, A., & Ali, F. (2012). Teachers' perceptions of classroom management, problems and its solutions: Case of government secondary schools in Chitral, Khyber Pakhtunkhwa, Pakistan. *International Journal of Business and Social Science*, 3(24), 173-181.
- Arslan, H. (2008). Sınıf yönetimi. İçinde: M. Şişman-S. Turan (Ed.), *Sınıf kurallarının oluşturulması* (ss. 97-111). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Aydın, A. (2012). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Baloğlu, N. (1998). *Sınıf öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterlikleri hakkında ilköğretim müfettişlerinin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Başar, H. (2005). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Burden, P. R. (2003). *Classroom management: Creating a successful k-12 learning community*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Çalık, T. (2009). Sınıf yönetimi. İçinde: L. Küçükahmet (Ed.), *Sınıf yönetimi ile ilgili temel kavramlar* (ss.1-16). Ankara: Pegem Akademi.
- Darling-Hammond, L. (2006). *Powerful teacher education: Lessons from exemplary programs*. San Francisco: John Wiley and Sons Inc.
- Demir, C. (2006). *Fizik öğretmenlerinin sınıf yönetimine ilişkin algıları ve tutumları üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Demirtaş, H. (2005). Etkili sınıf yönetimi. İçinde: H. Kıran (Ed.), *Sınıf yönetiminin temelleri* (ss. 1-33). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Farooq, M. S. (2011). Perceptions of prospective teachers about factors influencing classroom management. *Journal of Quality and Technology Management*, 7(1), 23-38.
- İpek, C. (2003). Sınıf yönetimi. İçinde: Ö. Üre (Ed.), *Sınıf ortamında öğretmen* (ss. 91-126). Ankara: Mikro Yayınları.
- Johnson, D., Turgut, F., Ayas, A., & Çepni, S. (1997). *Fizik öğretimi*. Ankara: Yükseköğretim Kurulu Yayınları.
- Karakoç, H. S. (1998). *Çanakkale ili ilköğretim kurumları öğretmenlerinin sınıf yönetimindeki yeterlilikleri*. Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: 3A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd. Şti.
- Koçak, R., & Akin, U. (2007). Öğretmenlerin sınıf yönetimi becerileri ile iş doyumları arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 51, 353-370.
- Kumarakulusingam, T. M. (2002). *Relationships between classroom management, teacher stress, teacher burnout*

- and teachers levels of hope. PhD Thesis. Manhattan: University of Kansas.
- Kuran, K. (2002). Öğretmenlik mesleğine giriş. İçinde: A. Türkoğlu (Ed.), *Öğretmenlik mesleği (niteliği ve önemi)* (ss. 253-278). Ankara: Mikro Yayınları.
- Oral, B. (2000). Öğretmen adaylarının ortaöğretimde çalışan öğretmenlerin öğretim davranışlarına ilişkin algıları. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 25(115), 28-34.
- Oral, B., & H. Şentürk, H. (1998). Farklı branşlardan mezun olup sınıf öğretmeni olarak atanan öğretmenlerin mesleki yeterliklerine ilişkin müfettiş ve öğretmenlerin algıları. *Eğitimde Yansımalar: IV Cumhuriyetin 75. Yılında İlköğretim I. Ulusal Sempozyumu*, 27-28 Kasım, Ankara.
- Özer, F. (2013). *Aday öğretmenlerin sınıf yönetimine ilişkin algıları*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Rahimi, M., & Asadollahia, F. (2012). EFL teachers' classroom management orientations: Investigating the role of individual differences and contextual variables. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 31, 43-48.
- Ritter, J. T., & Hancock, D. R. (2007). Exploring the relationship between certification sources, experience levels, and classroom management orientations of classroom teachers. *Teaching and Teacher Education: An International Journal of Research and Studies*, 23(7), 1206- 1216.
- Rosas, C., & West, M. (2009). Teachers' beliefs about classroom management: Pre-service and inservice teachers' beliefs about classroom management. *International Journal of Applied Educational Studies*, 5(1), 54-61.
- Sarıtaş, M. (2006). Öğretmen adaylarının değerlendirmelerine göre sınıfta istenmeyen öğrenci davranışlarını değiştirmek ve düzenlemek amacıyla yararlanılan stratejiler. *Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 67-187.
- Sharma, S. L. (2009). *Educational management: A unified approach of education*. New Delhi: Global India Publications Pvt. Ltd.
- Simonsen, B., Fairbanks, S., Briesch, A., Myers, D., & Sugai, G. (2008). Evidence-based practices in classroom management: Considerations for research to practice. *Education and Treatment of Children Journal*, 31(3), 351-380.
- Taitz, M. (1996). Discipline, democracy and developmentally appropriate curriculum: or what constitutes effective classroom management in the early primary grades. *Educational Resources Information Center (ERIC)*, 143, 1-18.
- Yalçınkaya, M. (2003). Sınıf yönetimi. İçinde: Ö. Üre (Ed.), *Sınıf-içi istenmeyen öğrenci davranışları ve yönetimine ilişkin stratejiler* (ss. 183-212). Ankara: Mikro Yayınları.

Araştırma Makalesi • Research Article

C# Programlama Dilinde Geliştirilen Program İle Euler Sayısının Rasgeleliğinin Sınanması*

Testing the Randomness of the Euler's Number Using the Program Developed in C # Programming Language

Arzu Eren Şenaras,^{a,**} Şahin İnanç^b

^a Arş. Gör. Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, 16059, Bursa/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-3862-4551

^b Öğr. Gör., Uludağ Üniversitesi, Keles Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, 16059, Bursa/Türkiye.
ORCID: 0000-0001-7739-3752

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 14 Temmuz 2017

Düzeltilme tarihi: 09 Aralık 2017

Kabul tarihi: 23 Aralık 2017

Anahtar Kelimeler:

Benzetim

Rasgelelik Testleri

Rasgele Sayılar

Euler Sayısı

C# Program

ARTICLE INFO

Article history:

Received 14 July 2017

Received in revised form 09 December 2017

Accepted 23 December 2017

Keywords:

Simulation

Randomness Tests

Random Numbers

Euler's Number

C# Program

ÖZ

Bu çalışmanın amacını, benzetim çalışmalarında kullanılabilmesi için sözde rasgele üreticinin rasgeleliğinin sınanması ve doğrulanması oluşturmaktadır. İlave olarak bu çalışmada rasgelelik testlerini yapmadan önce Euler sayısının elde edilmesine değinilmiştir. Bunun için hangi hesaplama yöntemi kullanıldığı, hesaplanmanın matematiksel olarak daha basit bileşenlere ayrılması, bilgisayar programı ile nasıl programlanabileceği ve istenilen basamağa kadar basit bir şekilde nasıl hesaplanabileceğine yer verilmiştir. Bu çalışmada Euler sayısının ilk 100000 basamağı elde edilmiş ve beş farklı rasgelelik testi ile rasgeleliğinin sınanması yapılmıştır. Dizi Euler sayısının virgülden sonraki basamaklarından oluşturulmuştur. Bu dizinin rasgeleliğinin araştırılması için C# programlama dilinde bir program geliştirilmiştir. Rasgeleliğin sınanması için Ki-kare testi, Kolmogorov- Smirnov testi, Poker testi, Gap (Aralık) testi, Run (koşu) testi uygulanmıştır.

ABSTRACT

The purpose of this work is to test and verify the randomness of the so-called random generator so that it can be used in simulation runs. Additionally, in this study, before making the randomness tests, it was mentioned how to obtain the number of Euler. In this study, it is performed that how this calculation method is used, how to divide the calculation into mathematically simpler components, how to program it with the computer program, and how to calculate it as simple as the desired step. In this study, the first 100000 steps of the Euler number were obtained and the randomness test was performed with five different randomness tests. The series is made up of the steps of the Euler number after comma. A program in the C # programming language was developed to investigate the randomness of this sequence. The chi-square test, the Kolmogorov-Smirnov test, the poker test, the gap test and the run test were applied to test the randomness.

1. Giriş

Benzetim tekniği, maliyetsiz olması, politikaların geliştirilen model sayesinde saniyelik bilgisayar zamanıyla karşılaştırılma imkânı sağlaması, deneylerin tekrarlanabilme olanağı ve sıra dışı koşulların etkilerini güvenlik açısından sorun yaratmadan öngörülmesi gibi sebeplerden dolayı

günümüz yöneticilerinin en önemli karar araçlarından birisidir. Günümüzde rassal sayılar şifreleme, güvenlik, kodlama gibi birçok alanda kullanılmaktadır. Rassal sayıların en sık kullanıldığı alanlardan birisi de tartışmasız benzetim tekniğidir. Ancak kullanılan rassal sayıların rasgeleliği dikkat edilmesi gereken önemli bir noktadır. Altın oran, pi, e gibi irrasyonel sayıların rasgeleliğin bilinmesi

* Bu çalışma, 20-21 Mayıs 2017 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen International Congress of Management Economy and Policy kongresinde bildiri olarak sunulmuştur.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: arzueren@uludag.edu.tr

farklı kullanım olanakları sunmaktadır. Bu konulara ilişkin yapılan literatür taramasına aşağıda yer verilmiştir. Sena, Agarwal, Shaykhian (2007) yapmış oldukları çalışmada, Monte Carlo çalışmalarında kullanılması amacıyla altın oran ve pi sayılarının uygun rasgele dizi olarak görelî yararlarını tartışmışlardır. Kim ve Neggers (2008), altın oran ortalaması ve fibonacci ortalaması arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Kabirian ve Olafsson (2009) çalışmalarında, altın oran taraması olarak adlandırılan yeni SO (Simulation Optimization) yaklaşımını tartışmışlardır. Benavoli vd. (2009) yapmış oldukları çalışma, Fibonacci dizisinin altın oran ve diğer taraftan Kalman filtresi ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın kapsamını; Euler sayısının 100000 basamağının rasgeleliğinin araştırılması oluşturmaktadır. Dizi Euler sayısının virgülden sonraki basamaklarından oluşturulmuştur. Bu dizinin rasgeleliğinin araştırılması için C# programlama dilinde bir program geliştirilmiştir.

2. Euler Sayısı

Tarihte e sayısına dolaylı olarak ilk değinen İskoç matematikçi John Napier (1560-1617) olmuştur (O'Connor ve Robertson, 2001b). Napier, 1618'de logaritmalar üzerine yayımlanan kitabının ekinde, çeşitli sayıların doğal logaritmalarını verirken $\log_e 10 = 2.302585$ eşitliğini vererek sayısını kullanmıştır (Maor, 1994), fakat e 'nin kendisiyle ilgilenmemiştir. Napier'den sonra William Oughtred (1574-1660), Henry Briggs (1561-1630), Gregorius Saint Vincent (1584-1667), Huygens (1629-1695) ve Nicolaus Mercator'da (1620-1687) logaritma ve e sayısını kullanmalarına rağmen bizzat e sayısı üzerinden çalışmalar yapmamışlardır. e sayısını gerçek anlamda ilk keşfeden Jacob Bernoulli (1654-1705) olmuştur (O'Connor ve Robertson, 2001b).

Bernoulli, 1683'te birleşik faiz problemini incelerken

$\lim_{n \rightarrow e} \left(1 + \frac{1}{n}\right)^n$ ifadesinin değeri üzerinde çalışmış ve bu

esnada e sayısını keşfederek bu sayının yaklaşık değerini hesaplamıştır. e sayısının gösterimi önceleri Leibniz'in (1646-1716) Huygens'e 1690'da yazdığı mektupta b olarak gösterilmiştir. Ancak Euler, 1731'de Prusyalı bir matematikçi olan Christian Goldbach'a (1690-1764) yazdığı bir mektupta bu sabit sayıdan " e sayısı" diye bahseden ilk kişi olmuştur (O'Connor ve Robertson, 2001b). Euler 1748'de *Introductio in Analysin infinitorum* adlı çalışmasında $e = 1 + \frac{1}{1!} + \frac{1}{2!} + \frac{1}{3!} + \frac{1}{4!} + \frac{1}{5!} + \dots$ eşitliğini göstererek e sayısına Euler sayısı adını vermiş ve

$e = \lim_{n \rightarrow \infty} \left(1 + \frac{1}{n}\right)^n$ eşitliğini ortaya koymuştur. 18.

yüzyıldan itibaren e sayısı ile ilgili pek çok gelişme yaşanmıştır. Bu tarihsel gelişim, bazı kaynaklardan (Avcı vd., 1995; Coolidge, 1950; Maor, 1994; O'Connor ve Robertson, 2001b; Sandifer, 2006; Yenilmez ve Palabiyik, 2008) faydalanarak özetlenmiştir. Pek çok insan e 'nin irrasyonel olduğunu ilk ispatlayan kişinin Euler olduğunu kabul ederken, e 'nin cebirsel bir sayı olmadığını ispatlayan kişinin Hermite olduğu yönünde kesin bir bilgi olduğunu belirtmektedir. Ancak incelenen çalışmalarda e 'nin tarihi ile ilgili bazı çelişkilerde görülmüştür. Örneğin Hermite'in bu

ispatının 1873 veya 1874 olduğu konusunda farklı ifadeler bulunmaktadır (Horzum, 2016).

3. Rassallık Testleri

Benzetim çalışmalarında önemli olan sahte rassal sayıların nasıl üretildiğinden çok, bu sayıların gerçekten rassal olup olmadıklarıdır. Sahte rassal sayıların gerçek rassal sayılarda doğal olarak bulunan rassallık özelliğine sahip olup olmadığı, rassallık testleriyle kontrol edilir. Sahte rassal sayılar deterministik olarak üretilse de, benzetimde kullanılabilmeleri için rassal olmaları gerekir. Benzetim diliyle konuşulurken telaffuz edilen rassal sayı, değeri 0 ile 1 arasında bulunan ve üretilme sansı bu aralıktaki diğer bütün sayıların üretilme sansına eşit olan sayıdır. Bu özellik kısaca $U(0,1)$ olarak gösterilir. Rassal sayıların en önemli iki istatistiksel özelliği düzgün dağılıma uygunluk ve bağımsızlık olarak ifade edilebilir. (Banks vd., 2005). Bu nedenle sayıların rassallığını incelemeye önce sayıların tekdüze dağılıma uygun biçimde dağılıp dağılmadıkları araştırılmalıdır. Ardışık olarak üretilen sayılar arasında ilişki bulunmaması gerekir. Özetle, sahte rassal sayıların gerçek rassal sayılarla aynı istatistiksel özellikler taşıması beklenir. Bu amaçla geliştirilmiş testlere tabi tutulmaksızın sahte rassal sayıların kullanılması doğru olmaz.

Rassal sayı üreteçlerinin test edilmesine ilişkin olarak testler özelliklerine göre iki farklı kategoriye ayrılmaktadır. Bunlar uniform dağılıma ilişkin testler ve bağımsızlık testleri olarak adlandırılır. Söz konusu bu testlerden Kolmogorov – Smirnov ve Ki-Kare testleri uniform dağılıma ilişkin testler olmakla birlikte Run testi, Otokorelasyon testi, Gap testi ve Poker testi ise bağımsızlık testleri olarak bilinir (Banks vd., 1996: 298).

Bunlardan uniform dağılıma ilişkin olan her iki testte, rassal sayı üreteçleri tarafından üretilen rassal sayıların örnekleme dağılımı ile teorik uniform dağılımların arasındaki uyumun derecesini ölçer. Ayrıca, bu testler örnekleme dağılımı ile teorik dağılım arasında kayda değer bir farklılık olmadığını ifade eden sıfır hipotezi temel alınarak geliştirilmiştir (Banks vd., 1996: 299). Bu testler izleyen şekilde ele alınabilir.

3.1. Serpilme Diyagramları

Serpilme diyagramı (scatter diagram), (x, y) şeklindeki iki değişkene ait sıralı ikililer kartezyen koordinat sistemine yerleştirilerek, iki değişken arasında ne tür bir ilişki olduğunu araştırır (Gürsakar, 2001). Rassal sayı üreteçleri tarafından üretilen diziyi istatistik testleri uygulamadan önce dizinin serpilme diyagramının çizilmesi aydınlatıcı olabilir. Serpilme diyagramı bilgisayar ortamında n gecikme olmak üzere, dikey eksene U_k ve yatay eksene U_{k-n} yerleştirilerek çizilir. Elde edilen diyagramda noktaların saçılımında açık bir desen olmaması diğer bir ifadeyle noktaların rassal saçılmaları beklenir. Açık bir desen görülmesi söz konusu diziyi üreten üreticinin problemlili olduğunu gösterir (Pidd, 2004: 186). Ripley (1977), bu yöntemle en çok ilgilenen kişidir (Sezen, 2009).

3.2. Ki-Kare Uygunluk Testi

Gözlemlenen frekanslar ile teorik (beklenen) frekanslar arasındaki fark Ki-kare testinin temelini oluşturur (Serper, 2010). Ki-kare testi Karl Pearson tarafından geliştirilmiştir.

Ki – kare uygunluk testi, n hacimlik bir örneklemin ana kütleli iyi temsil edip edemediğini veya hangi bölünmeye sahip bir ana kütlede geldiği unsurlarının incelenmektedir. Gözlemlenen frekanslarla teorik frekanslar arasında az çok bir fark ortaya çıkarsa bu durumda ki – kare uygunluk testi bu farkın rassal sebeplere bağlanıp bağlanamayacağını araştırır.

3.3. Kolmogorov-Smirnov Uygunluk Testi

Bu test 1933’de Rus Matematikçisi A.N.Kolmogorov tarafından önerilmiştir. Kolmogorov tek örnek için uyum iyiliği testini önerdikten sonra 1939’da yeni bir Rus matematikçisi olan N.V. Smirnov iki bağımsız örnek için uyum iyiliği testini önermiştir. Kolmogorov testi ve Smirnov testi benzerlik nedeniyle uygulamada Kolmogorov-Smirnov uyum iyiliği testleri olarak bilinirler. Bu test üniform dağılımın sürekli dağılım fonksiyonu F(x) ile N adet gözlem setinden örneklem olarak alınmış olan ampirik sürekli dağılım fonksiyonu $S_N(x)$ ’i karşılaştırmaktadır.

Tanım olarak;

$$F(x) = x, 0 \leq x \leq 1 \text{ verilebilir.}$$

Ayrıca, eğer rassal sayı üreticilerinden alınan örneklem seti ; $R_1, R_2, \dots, R_N$ olarak belirlenir ise, o zaman ampirik sürekli dağılım fonksiyonu $S_N(x)$ şu şekilde tanımlanabilir;

$$S_N(x) = \frac{R_1, R_2, \dots, (\text{toplamsayısı}) \leq x}{N}$$

Bununla birlikte, N değeri büyüdükçe (gözlem sayısı arttıkça), $S_N(x)$ fonksiyonu, F(x) fonksiyonuna daha iyi bir yaklaşım ile sıfır hipotezinin doğruluğunu sağlayacaktır.

Kolmogorov – Smirnov uygunluk testi, F(x) ve $S_N(x)$ fonksiyonları arasındaki en büyük kesin sapmanın, rassal değişkenler dizisi üzerinden elde edilmesi ile uyarlanan bir testtir. Bu durum bir istatistik üzerinden uyarlamalı olarak ;

$$D \max |F(x) - S_N(x)| \text{ şeklinde ifade edilir.}$$

Bircan, Karagöz ve Kasapoğlu 2003 yılında yapmış oldukları çalışma sonucunda; Ki-Kare uygunluk testi ile Kolmogorov-Smirnov tek örnek testlerinin aralarında önemli bir farklılık olmadığını, küçük örnekler için Ki-Kare uygunluk testi yerine kullanımı daha kolay ve ön şartla bağlı olmayan Kolmogorov-Smirnov testinin kullanılabilirliği belirtmişlerdir (Bircan vd., 2003).

3.4. Diziler (Runs) Testi

Diziler testi n birimlik bir veri setinde, değerlerin gözlenme sıralarına göre rasgeleliğini sınamaktadır. n birimlik bir veri setini k gibi bir değere göre (K=Ortanca, K=Ortalama, K=a) ard arda gelişlerindeki kümelenmenin rasgelelik koşullarına uygunluğu diziler ile test edilir. Bir veri setinde değerlerin gözlenme sıralarına göre ard arda gelişlerinde k’dan küçük ya da büyük olmalarına göre oluşturdukları kümeler dizi(run) adı verilir. n birimlik bir veri setinde değerlerin birbirlerine bağımlı olarak sıralanıp sıralanmadıklarını araştırmak için gözlenen küme sayısı (run) r ile beklenen ortalama dizi sayısı arasındaki fark aşağıdaki test modeli ile test edilir (Özdamar, 2004).

$$z = \frac{r - \mu_r}{\sigma_r} = \frac{r - \frac{2n_1n_2}{n_1 + n_2} + 1}{\sqrt{\frac{(2n_1n_2)(2n_1n_2 - n_1 - n_2)}{(n_1 + n_2)^2(n_1n_2 - 1)}}}$$

Tek örneklem run anlamlılık testi genellikle bir örnekte rasgeleliğin test edilmesinde kullanılır. Ancak belirtilmesi gereken önemli bir nokta run testinin rasgeleliğin test edilmesi için gerekli olduğu fakat yeterli olmadığıdır. Ölçümlerin bazı belirlenmiş sıralamalara göre yapıldığı çalışmalarda sıkça sorulan sorulardan bir tanesi ölçümlerin ortalama değerlerinin seride farklı noktalarda farklılık gösterip göstermediğidir (Kalaycı, 2008: 97).

Üretilen sayıların belirli bir ortalamanın aşağısında ve yukarısında ya da altında ve üstünde yer alma durumunun gerçek değerler ile beklenen değerler karşılaştırılarak test edilmesine ilişkindir. Karşılaştırma için Ki – kare istatistiğinden yararlanılmaktadır. Knuth’a göre sadece bağımsızlığı sınavan diziler testi ki-kare testinden daha güçlü bir testtir. Çünkü üreteçlerin çoğu ki-kare testi ve serisel testten geçebilmektedir, ancak diziler testinden geçmede başarısız olmaktadır (Law ve Kelton, 2000).

3.5. Otokorelasyon Testi

Sayılar arasındaki korelasyonu test ederek, örneklem korelasyonu ile beklenen korelasyonu karşılaştırır. Otokorelasyon fonksiyonunun grafiği çizildiğinde ilişkileri yansıtan korelasyon katsayıları mutlak değerce sıfıra yakın olması u_i ‘lerin ilişkisiz olduğunu gösterir.

3.6. Gap Testi

Bu test belirlenen bir aralıkta sıralı değerlerin oluşmaları arasındaki boşlukları aramaya yöneliktir (Sezen, 2009). (a,b) $\subset$ (0,1) olmak üzere, belli bir üreteç ile (0,1) aralığından üretilen $u_1, u_2, \dots$ sayılarına bağlı

$$b_n = \begin{cases} 1, u_n \in (a, b) \\ 0, u_n \notin (a, b) \end{cases}$$

sayıları üretilsin. $b_1, b_2, \dots$ dizisi 0,1’lerden oluşan bir dizidir. Dizide 1 rakamlarının aralarında bulunan 0 rakamlarının sayısı rasgeledir. Hatta, bir 1’den sonra ilk 1’in ortaya çıkışına kadarki 0’ların sayısı (X) geometrik dağılıma sahip olacaktır ve $p=b-a$ olmak üzere,

$$f(x) = P(X = x) = p(1 - p)^x, x = 0, 1, 2, \dots$$

dır. Böylece, $b_1, b_2, \dots$ dizisinde 1’ler arasında bulunan sıfırların sayıları gözlenerek geometrik dağılıma uyum testi yapılabilir (Öztürk ve Özbek, 2004). Bu test belirlenen bir aralıkta sıralı değerlerin oluşmaları arasındaki boşlukları aramaya yöneliktir (Sezen, 2009). (a,b) $\subset$ (0,1) olmak üzere, belli bir üreteç ile (0,1) aralığından üretilen $u_1, u_2, \dots$ sayılarına bağlı

$$b_n = \begin{cases} 1, u_n \in (a, b) \\ 0, u_n \notin (a, b) \end{cases}$$

sayıları üretilsin. $b_1, b_2, \dots$ dizisi 0,1'lerden oluşan bir dizidir. Dizide 1 rakamlarının aralarında bulunan 0 rakamlarının sayısı rasgeledir. Hatta bir 1'den sonra ilk 1'in ortaya çıkışına kadarki 0'ların sayısı (X) geometrik dağılıma sahip olacaktır ve $p=b-a$ olmak üzere,

$$f(x) = P(X = x) = p(1 - p)^x, x = 0,1,2, \dots$$

dır. Böylece, $b_1, b_2, \dots$ dizisinde 1'ler arasında bulunan sıfırların sayıları gözlenerek geometrik dağılıma uyum testi yapılabilir (Öztürk ve Özbek, 2004).

3.7. Poker Testi

Bir poker elindeki gibi sayıların gruplandırıldığı düşünülür. Daha sonra ise, Ki - kare testi kullanılarak elden elde edilen ile beklenen durum karşılaştırılır. Bununla birlikte, uniformluğun test edilmesinde hipotezler izleyen şekilde olmaktadır;

$$H_0 : R_i = U[0,1]$$

$$H_1 : R_i \neq U[0,1]$$

Burada boş (sıfır) hipotez olan H_0 hipotezi, [0,1] aralığı üzerinde sayıların uniform olarak dağıldığını ifade eder. Ayrıca bağımsızlık için test yapmada ilgili hipotezler şu şekildedir;

$H_0: R_i =$ Bağımsız (olarak birbirini etkilemeden dağılım gösterir.)

$H_1: R_i \neq$ Bağımsız (olarak birbirini etkilemeden dağılım gösterir.)

Burada ise H_0 hipotezi, sayıların bağımsız olduklarını ifade etmektedir. Bunlara ilave olarak, karar alıcı burada ifade edilen her bir test için α değerini belirlemektedir. Bu α değeri sık sık 0.01 ya da 0.05 anlamlılık düzeylerinde belirlenmektedir (Banks vd., 1996: 298).

Poker testi, üretilen rasgele sayıların rasgele olup olmadığını incelemek için kullanılır. Uygulamada önce 5 ondalıklı sayılar üretilir ya da üretilen rasgele sayılar 5'erli gruplar haline sokulur. Basamaklar belirli bir poker eli gibi gruplanır. Olasılıklar her bir elin beklenen vuku bulması ile vuku bulma sayısının çarpımı olarak hesaplanabilir. Bu ise iki düzeltme faktörünün ve kombinatuar formül kullanılması ile başarılır.

İlk faktör elin görünüş(şekil) olasılığını temsil eder. İlk çift halinde $\frac{1}{2}$ olan üçüncü faktöre ihtiyaç vardır. Çünkü AABBC ve BBAAC aynı sonucu verir, fakat iki farklı sonuç olarak kabul edilir.

4. Uygulama

Euler sayısının virgülden sonraki 100000 tane rakamının rasgelelik testleri ile sınıması için öncelikle 100000 basamak duyarlılıkta euler sayısının hesaplanması gerekir. Euler sayısını hesaplamak için birçok formül vardır. Bu çalışmada aşağıdaki formül kullanılmıştır.

$$e = \frac{1}{0!} + \frac{1}{1!} + \frac{1}{2!} + \frac{1}{3!} + \dots$$

Bu formülden de görüleceği gibi faktöriyel işlemlerinden 10-15 adımı kadar sonrasında ve devamında çok büyük sayılar çıkacaktır. Euler sayısını hassas bir şekilde (100000

basamak) hesaplayabilmek için bu sayıların da bulunması gerekir. Bunun için klasik yöntemleri kullanarak hesaplama yapmak pek olası görünmemektedir. Bu çalışmada bu hesaplamaları yapmak için bilgisayar programı geliştirilmiştir. Program yazılmadan önce Euler sayısını hesaplamak için kullanılan formül biraz basitleştirilmiştir. Formüldeki faktöriyel işlemleri çarpım işlemlerine, çarpma işlemleri toplamaya ve bölme işlemleri de fark almaya dönüştürülüp hesaplanmıştır. Böylece programda sadece toplama ve çıkarma işlemlerine yönelik çok büyük diziler için yeni bir algoritma tanımlanarak sonuç bulunmuştur. Toplama ve çıkarma işlemleri için iki ayrı fonksiyon tanımlanmıştır. Toplama için kullanılan fonksiyon girilen iki sayının toplamını, çıkarma işlemi için kullanılan fonksiyon da girilen iki sayının farkını bulup geriye gönderir. Bu fonksiyonlar girdi olarak çok büyük sayı dizilerini (binlerce basamak) alıp çıktı olarak da çok büyük sayı dizileri üretir. Konuyu biraz daha anlaşılır kılmak için toplama ve çıkarma işlemlerinin nasıl yapıldığını ayrıntılı gösterirsek;

Toplama işlemi:

Sayı 1:

739520194239187198416498163615317431598172401237
4128731924640564351

Sayı 2:

198237194637842641030147028703472398462761835153
1724128746567585395

Programda yukarıdaki gibi çok büyük sayı dizilerini toplarken öncelikle her iki sayının basamak sayısı eşitlenir. Bunun için öndeki eksik hanelere sıfır eklenir. Sonra en sağdan başlanarak her iki diziden birer rakam alınıp toplanır. Bulunan sayı 10'a göre modu bulunup sonraki toplama işlemine devredilmek üzere hafızaya kaydedilir. İlk rakam için bulunan toplam sonucu ise yeni bir sayı tanımlanıp (Sayı 3 gibi) bu sayının sağına eklenir. İkinci işlemde bir önceki işlemde mod alınarak devreden sayı yeni işleme eklenir ve kalan işlemler aynen devam ettirilir. Bütün işlemler (döngü) bittiğinde Sayı 3 değişkeni iki sayının toplamını tutuyor olacaktır. Bu algoritma çarpma ve faktöriyel yerine de kullanılabilir. Örneğin $4! = 1.2.3.4 = 1.2.3 + 1.2.3 + 1.2.3 + 1.2.3 = 1.2 + 1.2 + 1.2 + 1.2 + 1.2 + 1.2 + 1.2 + 1.2 + 1.2 + 1.2 =$ on iki tane ikinin toplamına dönüşmüş hali toplam fonksiyonu ile hesaplanıp bulunur. Benzer şekil çıkarma işlemi de toplamada olduğu gibi kullanılır. Bu işlem de bölme yerine kullanılır.

Çıkarma işlemi:

Sayı 1: 5

Sayı 2: 2 olsun

Sayı 1'den Sayı 2 çıkartılır ve Sayı 1'in değeri 3 olur. Bu çıkarma işlemi Sayı 1, Sayı 2'den küçük olana kadar her adımda devam ettirilir. Her çıkarma işleminde bölüm sonucunu saklamak için bir sayaç artırılır. İşlem bittiğinde sayaç bölümü tutacaktır. Sayı 1 Sayı 2'den küçük hale geldiğinde ise Sayı 1'in sonuna sıfır eklenerek işleme devam edilir. Sayı 1 Sayı 2'den küçük olduğunda bölüm sonucunu tutmak için kullanılan değişkene virgül eklenerek işlemlere devam edilir. Sayı 1 sıfırlandığında veya algoritmada belirtilen iterasyon limitine ulaşıldığında işlem durdurulur.

Çıkarma işlemi için kullanılan fonksiyon da toplam için kullanılan fonksiyona benzer mantıktadır. Her iki fonksiyon da mantık olarak ilkökul matematiğinde sayıları toplamak ve çıkarmak için kalemle yapılan işlemlere benzemektedir.

Bu işlemler için bilgisayarda zaten hâlihazırda olan çarpma ve benzeri işlemleri kullanmamamızın sebebi bilgisayarın bu tür işlemler için desteklediği sayı büyüklüğü ancak 30 basamak civarında olmasındandır. Binlerce basamaklı sayılar için çarpma, bölme gibi işlemler yapılamamaktadır. Bu sebeple Euler sayısını hesaplamak için bu çalışmada bu algoritmalar geliştirilip programlanmıştır.

Tablo 1. Euler Sayısını Hesaplayan Algoritma

1.	Başla
2.	Değişkenleri tanımla: Sonuc = 0, i, arasonuc
3.	Adım: Euler sayısını hesaplamada kullanılacak n değerini gir
4.	0'dan n'e kadar çalışacak bir döngü aç ($i=0, i \leq n, i=i+1$)
5.	Döngüde i değeri için i faktöriyelini hesapla. Faktöriyel hesaplararken i faktöriyelini toplam şekline dönüştürüp toplam fonksiyonunu kullanarak faktöriyel sonucunu bul
6.	arasonuc = $1/i!$ Değerlerini bul. arasonuc değerlerini hesaplararken bölme işlemi yerine fark işlemi fonksiyonunu kullanarak sonucu hesapla
7.	Sonuc değişkenine arasonucu ekle
8.	Döngü sona erene kadar Adım 5'e git
9.	Sonuc değişkeni Euler sayısını içeriyor olacak. Sonuc değişkenini yazdır
10.	Dur

Yardımcı Fonsiyonlar

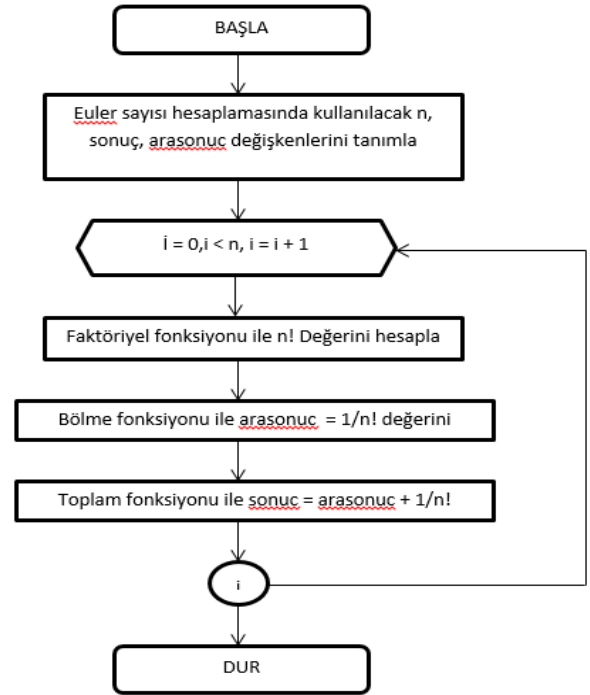
Toplama Fonsiyonu Algoritması:

1.	Başla
2.	Toplanacak iki sayıyı gir Sayı1, Sayı2, sonuc, akılda = 0
3.	N = sayıların rakam sayısını bul
4.	Sayıların rakam sayıları aynı değil ise rakam sayısı az olanın önüne sıfırlar ekle
5.	N elemanlı bir döngü aç ($i=0, i \leq N, i=i+1$)
6.	Sayıların i indeks numaralı rakamlarını alıp topla ve üzerine akılda değişkenini ilave et
7.	Toplamın 10'a göre modunu al
8.	Kalanı akılda değişkenine yaz
9.	Toplamı sonuc değişkenine sondan ekle
10.	Döngü bitmedi ise Adım 6'ya git
11.	Sonuç değişkeni iki sayı dizisinin toplamını içeriyor olacaktır. Sonuç değişkenini fonksiyon değerine aktar
12.	Dur

Çıkarma Fonsiyonu Algoritması:

1.	Başla
2.	Toplanacak iki sayıyı gir Sayı1, Sayı2, sonuc, akılda = 0
3.	N = sayıların rakam sayısını bul
4.	Sayıların rakam sayıları aynı değil ise rakam sayısı az olanın önüne sıfırlar ekle
5.	N elemanlı bir döngü aç ($i=0, i \leq N, i=i+1$)
6.	Sayıların i indeks numaralı rakamlarının farkını al ve üzerine akılda değişkenini ekle
7.	Sonuç negatif çıkar ise ilk sayıya 10 ilave edip akılda değişkenini bir eksilt
8.	Fark sonucu ilk sayıya 10 ilave edilmiş hali ile tekrar hesapla
9.	Bulunan sayıyı sonuc değişkenine sondan ekle
10.	Döngü bitmedi ise Adım 6'ya git
11.	Sonuç değişkeni iki sayı dizisinin toplamını içeriyor olacaktır. Sonuç değişkenini fonksiyon değerine aktar
12.	Dur

Şekil 2. Euler Sayısının Hesaplanmasına İlişkin Akış Çizgesi

Ki-Kare Testi :

Ki kareTablo : 9998,5

H₁: 8,1574646652704

H₀ reddedilemiyor. Dizide yer alan sayıların rassal olduğu söylenebilir.

RUN Testi :

Z (0.01) : 10366,0919780366

H₁: -1,53392038790529

H₀ reddedilemiyor. Dizide yer alan sayıların rassal olduğu söylenebilir.

Poker Testi :

X (0.01): 10366,0919780366

H₁: 1,81353585465336

H₀ reddedilemiyor. Dizide yer alan sayıların rassal olduğu söylenebilir.

Kolmogorov & Smirnov Testi :

D (0.01) : 0,0163016302445408

H₁ : 0,00504050405040513

H₀ reddedilemiyor. Dizide yer alan sayıların rassal olduğu söylenebilir.

Gap Testi:

0 sayısı : 0,00269026902690499

1 sayısı : 0,00119011901190351

2 sayısı : 0,000310031003098024

3 sayısı : 0,000710071007098453
 4 sayısı : 0,00189018901890417
 5 sayısı : 0,000890089008903153
 6 sayısı : 0,00781078107810551
 7 sayısı : 0,000710071007098398
 8 sayısı : 0,000690069006902966
 9 sayısı : 0,00319031903190548

Bütün rakamlar için ayrı ayrı değerler $D(0.01) = 0,0163008150611301$ değerinin altında olduğundan H_0 reddedilemiyor. Dizide yer alan sayıların rassal olduğu söylenebilir.

5. Sonuç

Çalışmanın uygulama bölümünde irrasyonel bir sayı olarak kabul edilen Euler sayısının ondalık basamaklarının rasgeleliğinin araştırılması amacıyla C# programlama dilinde geliştirilen program ile uygulanan rassallık testlerine ilişkin sonuçlara yer verilmiştir. Euler sayısı hesaplandıktan sonra geliştirilen rassallık ile ilgili bilgisayar programları kullanılmıştır. Euler sayı dizisi virgülden sonraki 100000 basamak için bu testlerden geçmiştir.

Söz konusu basamaklara Ki-kare testi, Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi, poker testi, aralık testi ve koşu testleri uygulanmıştır. Rasgelelik testlerinin sonuçları incelendiğinde testlerin tamamında dizinin düzgün dağılıma uygunluğunu veya dizi elemanlarının birbirinden bağımsızlığını ifade eden sıfır hipotezinin reddedilemediği görülmüştür. Bu sonuç söz konusu dizi elemanlarının rasgele sayılar olduğunu ima etmektedir. Bu testler hiçbir zaman kesin bir uygunluğu ispat etmemektedir, söz konusu testleri geçen üreteçler kontrol edilmemiş bir özelliği barındırıyor olabilir. Dolayısıyla uygulanan testlerde testlerin sadece red sonucunun anlamlı olduğu belirtilmektedir. Ancak tam rasgeleliğin sağlanmasının neredeyse imkânsız olması nedeniyle, rassal sayılarla çalıştırılan benzetim modelinin sistemin gerçek davranışını yansıtabilmesi için kullanılan sayıların birkaç istatistik testi geçmesi yeterli görülmektedir. Yapılan altı adet istatistiksel testi geçen dizinin benzetim çalışmaları başta olmak üzere rassal sayılara ihtiyaç duyulan alanlarda kullanılabileceği söylenebilir.

Kaynakça

- Banks, J., Carson, J.S., & Nelson, B. L., (1996). *Discrete-Event System Simulation*. New Jersey: Prentice Hall Inch.
- Banks, J., Carson, J.S., Nelson, B. L., & Nicol, D.M. (2005). *Discrete-Event System Simulation*. New Jersey: Prentice Hall Inch.
- Benavoli, A., Chisci, L., & Farina, A. (2009). Fibonacci sequence, golden section, Kalman filter and optimal control. *Signal Processing*, 89(8), 1483-1488.
- Bircan, H., Karagöz, Y., & Kasapoğlu, Y. (2003). Ki-Kare ve Kolmogorov Smirnov Uygunluk Testlerinin Simülasyon İle Elde Edilen Veriler Üzerinde Karşılaştırılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 69-80.

- Gürsakar, N. (2001). *Bilgisayar Uygulamalı İstatistik I*. Bursa: Alfa Basım Yayım Dağıtım.
- Kim, H. S., & Neggers, J. (2008). Fibonacci mean and golden section mean. *Computers & Mathematics with Applications*, 56(1), 228-232.
- Horzum, T. (2016). İrrasyonel Sayıların Öğretimi İçin Görsel Model Önerisi: e ve π sayıları. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 42-57.
- Kabirian, A., & Olafsson, S. (2009). Simulation optimization with hybrid golden region search. In: *Simulation Conference (WSC), Proceedings of the 2009 Winter* (pp. 551-562). IEEE.
- Kalaycı, Ş. (2008). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Law, A. M., & Kelton, W. D. (2000). *Simulation Modeling And Analysis*. Boston: Mcgraw Hill.
- O'Connor, J. J., & Robertson, E. F. (2001). *The Number e*. (Erişim: 21.04.2017), <http://www-history.mcs.standrews.ac.uk/HistTopics/e.html>
- Özdamar, K. (2004). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Öztürk, F., & Özbek, L. (2004). *Matematiksel Modelleme ve Benzetim*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Pidd, M. (2004). *Computer Simulation In Management Science*. Chichester: John Wiley & Sons.
- Sen, S. K., Agarwal, R. P., & Shaykhian, G. A. (2008). Golden Ratio Versus Pi As Random Sequence Sources For Monte Carlo Integration. *Mathematical and Computer Modelling*, 48(1-2), 161-178.
- Yenilmez, K., & Palabıyık, U. (2008). e sayısı ve kayıp tarihi. *XXI. Ulusal Matematik Sempozyumu*, Koç Üniversitesi, İstanbul, H. 1-10.

Araştırma Makalesi • Research Article

Coğrafya Tahayyülleri: Ulusal Kimlik, Anlatı ve Sınır*

Imagining Geography: National Identity, Narrative and Bordering

Bilal Görentaş^{a,**}

^a Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, 79000, Kilis/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-6802-5007

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 26 Aralık 2017
Düzeltilme tarihi: 06 Ocak 2018
Kabul tarihi: 10 Ocak 2018

Anahtar Kelimeler:

Ulusal Kimlik
Anlatı
Sınır
Coğrafya

ARTICLE INFO

Article history:

Received 26 December 2017
Received in revised form 06 January 2018
Accepted 10 January 2018

Keywords:

National Identity
Narrative
Bordering
Geography

ÖZ

Bu çalışma, birbiriyle bağlantılı üç araştırma alanı olan ulusal kimlik, anlatı ve sınır arasındaki ilişkileri incelemektedir. Bu üç kavram coğrafyanın üretimi ve yeniden inşası için elzemdir. Bu çalışma bu üç kavramı tanıtır, bunlar arasındaki bağlantıları ortaya çıkarmakta ve bu şekilde ulusal kimliklerin sınır ve anlatı kavramları ile ilişkili bir şekilde anlaşılması ve çalışılması için kavramsal bir çerçeve çizmektedir. Ayrıca ulusal kimliklerin tarihsel olarak modern yapılar olduğu, anlatılar ile oluşturulduğu, içselleştirildiği, çoklu ve sürekli değişim halinde olduğu ileri sürülmektedir. Bu nedenle anlatı ve söylem kavramları bu kimliklerin üretimi ve yeniden inşası için gereklidir. Bu makale, aynı zamanda ulusal kimliklerin doğrudan sınır kurumu ile ilgili olduklarını savunmaktadır. Sınır kurumu kavramından kastedilen bir coğrafya üzerine çizilmiş fiziksel bir çizgi veya bir tel örgü değil, sosyal ve mekânsal benzerlik ve farklılaşmaların oluştuğu bir süreçtir. Bu kimliklere anlam veren işte bu sınır kurumu sürecidir.

ABSTRACT

This paper explores the relationships between three interconnected research domains: national identity, narrative and border. These three concepts are crucial to produce and re-produce geography. This paper introduces these three concepts and explores how they are connected to each other, in order to draw a conceptual framework to understand and study national identities in relation to borders and narratives. The paper argues that national identities are historically modern constructs produced through narratives, internalised, multiple and subject to change. Narratives and discourses are significant to produce and reproduce these identities. Thus, narratives and identities are interdependent. This paper also argues that national identities are directly related to borders. By border concept, this paper does not only refer to a physical line or fences on space, but bordering as a process through which social and spatial homogenisations and differentiations occur. It is this bordering process that gives significance to identities.

1. Introduction

Geographies are being made through drawing borders on space and attributing identities to these bounded spaces by producing and circulating on-going narratives about them. This paper focuses on these connections between bordering, identity and narrative.

The paper consists of a threefold argument about the interrelationship between national identities, narratives and borders. It starts with some theoretical assumptions about identities, particularly national identities, in order to draw a

conceptual framework to understand and study national identities in relation to borders and narratives. The second section focuses on the significance of narratives and discourses in the construction of national identities. Finally, the paper outlines the connections between bordering and identity in order to provide some valuable insights into this interconnected research domain. This paper argues that national identities are modern constructs, produced through specific discursive formations and internalised by their members. National identities are being constantly produced, multiple and continually evolving. It also argues that there

* Bu çalışma, 2016 yılında University of Southampton tarafından kabul edilen “*Nation, bordering and identity on the border between Turkey and Iraq*” adlı Doktora tezinden türetilmiştir.

** Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: bilal.gorentas@kilis.edu.tr

are always narratives of nations through which national identities are constructed. Hence, these narratives and discourses are at the core of national identities. The paper, finally, explores the interconnected processes between bordering and identity building.

2. National Identities: Theoretical Assumptions

The concepts of nation and identity have always been controversial to researchers. There is a wide range of understandings of these concepts in the literature. In order to provide a clearer perspective to understand and study these concepts, this section outlines some key features of these concepts. In this paper, a nation is understood as a historically modern human community who share some perceptions of sameness and/or similar political interests and feelings of belongings to each other and to a territory. To draw a conceptual framework, six theoretical assumptions have been deduced from a wide range of literature on nation and identity.

First of all, national identities are historically modern phenomena (Hobsbawm, 1992). Nations are not natural, primordial and not even biological; but historically contingent modern constructs and are ‘imaginary’ (Anderson, 1991). There are three main approaches to the concept of nation in the literature: primordialist, ethno-symbolist and modernist. Primordialist claims that nations are based on some ‘objective’ factors, such as gene, language, history and territory. Thus, the primordialist approach is based on the perceptions that nations are given, unchangeable basic human categories. However, the truth is that there is no biologically pure race, a distinct language or an objective history. Hence, this approach fails to explain what a nation is and how the national borders are drawn. Ethno-symbolist approach combines these ‘objective’ factors with some ‘subjective’ ones, such as perception, sentiment and attitudes. It argues that nations are based on these ‘objective’ features with added modern symbols and myths. Therefore, they give special attention to ‘myths and symbols’ in order to explain how past ‘ethnies’ become nations (Smith, 1986: 15-16). To become a nation an ‘ethnie’ must undergo many changes which transform its structure and mentality; and throughout this process it absorbs many alien elements and a never-ending flux of influences from other cultures (Özkirimli, 2003). Hence, It can be accepted that nationalists use the myths and symbols of the past to build a national identity yet it is very difficult to evaluate their impact on nation building since in many cases nationalists invent these myths. Finally, modernists approach the term nation as a complete modern construct. It does not mean that there was no race or language or any culture. There were definitely many pre-existing cultures and languages. However, they were ‘often subtly grouped, shading into each other, overlapping, intertwined; there exist, usually but not always, political units of all shapes and sizes’ (Gellner, 2006: 47). What nationalism does is to use these pre-existing cultures and to transform them radically into nations. Histories are created, common languages are constructed, traditions are invented and racial purities are restored.

Secondly, national identities are ‘produced in specific historical and institutional sites within specific discursive

formations and practices by specific strategies’ (Hall, 1996: 4). There is always the narrative of the nation that is constantly told in national histories, literature, media, popular culture and thus it is embedded into society (Hall, 1992: 623). There is an emphasis on origins, continuity, tradition and timelessness in these narrations. These provide stories for these ‘imagined communities’ in which each member can picture oneself as a part of whole (Anderson, 1991). Hence, this imagined community becomes a reality in the realm of this discourse launched by politicians and intellectuals and disseminated through the system of education, media, military etc. (Hall, 1992: 623).

Thirdly, national identities are internalised and taken for granted. Although, national identities are modern discursive products, they have been naturalised and thus become a dominant source of meanings for the identity constructions of the self. In this sense, national identities can be viewed as sort of ‘habitus’. ‘Habitus’ is understood as certain beliefs that become part of society’s natural structure (Bourdieu, 1990). In other words, ‘as a complex of common ideas, concepts or perception schemes, (a) of related emotional attitudes inter-subjectively shared within a specific group of persons; (b) as well as of similar behavioural dispositions; (c) all of which are internalised through ‘national’ socialisation’ (De Cillia et al., 1999: 153). Although national identities are discursively constructed, they become real and natural. They can generate strong senses of belongings, attachments and sentiments. National identities are being considered as if they are an essential part of one’s nature.

Fourthly, national identities are constantly being produced and re-produced through different ways of inclusions and exclusions. They are not just about constructing ‘us’; but also constructing ‘others’. As Hall (1996: 3) states, identity requires a ‘constitutive outside’ to be constructed. Therefore, constructing an identity needs excluding something. In this sense, construction of a national identity is an act of power. It is because the discourse that generates the stories of inclusion and exclusion are produced through power.

Fifthly, national identities are multiple. There is not one single national identity for all in any essentialist sense; but different identities constructed through different discourses according to context (Hall, 1996: 4).

Finally, national identities are always subject to change. They are discursively produced, thus flexible processes and constantly evolving. They are not fixed entities that remain the same always (De Cillia et al., 1999: 154). They are continually re-produced and re-negotiated; therefore, any analysis of an identity would represent just ‘a snapshot of the unfolding processes’ (Meinhof and Galasinski, 2005: 8). Any analysis of identity construction would only represent the identity construction of that specific time in that place, rather than a universal and permanent one.

3. Narratives and Identity

‘In the end, we become the autobiographical narratives by which we “tell about” our lives’ (Bruner, 2004: 694)

The assumptions listed above suggest a conceptual framework that functions as an analytical tool through which national identities can be explored. Among all, this conceptual framework indicates the centrality of discourse

and narratives in the constructions and negotiations of national identities. It is argued that national identities are 'constructed', rather than inherited, through discourses and narratives. National identities are 'produced' by positioning the self or by being positioned in the narrative of the nation. A self is rather being 'thrown' into these narratives (Benhabib, 2002: 15). As Somers (1994: 606) puts it: 'all of us come to be who we are (however ephemeral, multiple, and changing) by being located or locating ourselves (usually unconsciously) in social narratives rarely of our own making'.

The links between narratives and identity are ontological and interdependent. As Somers and Gibson (1993: 30) state that 'the relationship between narrative and ontology is processual and mutually constitutive'. Arendt (1998: 184) states that 'every individual life can eventually be told as a story'. Each life story began with inserting itself into the human world. Arendt (1998: 183) defines the realm of human affairs as 'web of relationships'. Construction of identity consists of positioning oneself in this existing web, through 'speech' and 'act'. Taylor (1989: 36) defines these relations between identity and language with the concept of 'web of interlocution': 'I am a self only in relation to certain interlocutors: one way in relation to those conversation partners which are essential to my achieving self-definition; in another in relation to those who are now crucial to my continuing grasp of languages of self-understanding-and, of course, these classes may overlap. A self exists only within what I call 'webs of interlocution'. Benhabib (2002) states that 'we become aware of who we are by learning to become a conversation partner in these narratives'.

Human communication consists also of conveying who one is, where one's belongings, loyalties and attachments are (De Fina, 2011). Arendt (1998: 181) states that 'the moment we want to say 'who' somebody is, our very vocabulary leads us astray into saying 'what' one is... we begin to describe a type or a 'character'. The disclosure of the specific uniqueness of an individual, the question of 'who' rather than 'what' one is, is in everything one says and does (Arendt, 1998). As Taylor (1989: 52) puts it: we must inescapably understand our lives in narrative forms. The narrator of a story 'tell us more about their subjects, the 'hero' in the centre of each story, than any product of human hands ever tells us about the master who produced it' (Arendt, 1998: 184). The only 'one' a story reveals is its 'hero'. Who the narrator is can only be known if the narrator is the hero in the story, in narrator's biography (Arendt, 1998). As also quoted above 'in the end, we become the autobiographical narratives by which we "tell about" our lives (Bruner, 2004: 694).

Narratives, thus, become the prime tools in search of identities. Giddens (1991: 54) states that 'a person's identity is not to be found in behaviour, nor - important though this is - in the reactions of others, but in the capacity to keep a particular narrative going. The individual's biography, if she is to maintain regular interaction with others in the day-to-day world, cannot be wholly fictive. It must continually integrate events which occur in the external world, and sort them into the ongoing 'story' about the self'. For Giddens (1991: 53), a self's identity is not a set of traits or characteristics but a self's own reflexive understanding of their identity, a self's narratives.

It is, thus, important to focus on the narratives through which a self discloses his/her identity, self-understandings, attachments and belongings. It is also important to note that analysing these narratives require at all times an understanding of the socio-political contexts of the narrator.

4. Bordering and Identity

Borders are related to identities. As Balibar (2002: 76) states 'to mark out a border is to define a territory, to delimit it, so to register the identity of that territory, or confer one upon it'. Drawing borders is not only about creating a bounded space, but also about producing a social collectiveness. Similarly, constructing an identity is a process of defining a group's boundaries and borders (Barth, 1998). As Bourdieu and Thompson (1991: 120) state 'to institute, to give a social definition, an identity, is also to impose boundaries'. Constructing borders is not only about drawing lines or building fences in physical landscapes but also about the processes through which social and spatial categories and differentiations occur (Newman, 2006). Hence, bordering and identity building are interdependent processes.

Space is understood as a social product (Lefebvre, 1991:26). Geographies, just like history, are made by people (Said, 1979). As Barth (1998) articulates every society creates/defines its space in order to create itself. Making geographies is about creating territories by drawing borders. Sack (1986: 1) defines territoriality as 'spatial strategy to affect, influence, or control resources and people, by controlling area'. Borders, for geographers, are firstly expression or manifestation of the territoriality of states (Newman and Paasi, 1998). It is the territoriality that gives meaning and significance to borders.

Territorial borders have both material and symbolic uses. In a sense, they are real and have physical presence. Their effects are real and, as Agnew (2008: 176) argues, they 'trap thinking about and acting in the world in territorial terms'. In another sense, they are imaginary lines on the ground with symbolic meanings. Material dimensions of a territory are endowed with imaginative values which stem from a range of social, cultural and political meanings (Bachelard, 1994). These given meanings are sometimes more important than material space itself. They are 'the justified borders of ours': 'We are also forced or persuaded to learn what are the legitimate and hegemonic national meanings attached to these borders and what are the pools of emotions, fears and memories that we have to draw on in this connection' (Paasi, 2011: 24). The meanings and the pools of emotions attached to national borders are disseminated deeply into society through various ways. Paasi (2011: 24) defines these pools of meanings as 'emotional landscapes of control'. Borders are the edges of these 'imagined geographies' (Said, 1979); and these meanings and emotions associated with borders play a key role in the construction of identities and the sense of belonging to 'imagined communities' (Anderson, 1991).

The relations between borders and identity are permanent processes. Borders are a specific form of institutions and symbols that simultaneously produce distinctions between social groups and are produced by them (Paasi, 1998). Yet, it does not mean that borders as institutions and symbols are stable entities; instead they are perpetually developing and being transformed, so they are the discursive constitutive of

collective identities. Bordering as a process is also about the complex, perpetually on-going, hegemonic nation-building (Paasi, 2012). As Hall (1992: 4) states that 'Identities are never unified and, in late modern times, increasingly fragmented and fractured; never singular but multiply constructed across different, often intersecting and antagonistic, discourses, practices, and positions. They are subject to a radical historicisation, and are constantly in the process of change and transformation'.

Borders, by definition, are about creating and taking sides, which construct many more associated dichotomies: inside-outside, we-they, inclusion-exclusion, us-other. These dichotomies are the result of the social process of a continuous defining of 'self' and 'other'. Constructing or identifying the 'difference' is directly linked to drawing borders. 'Others' and 'us' are equally important for the formation of borders and therefore constantly produced and reproduced. Borders are constructed through different ways of inclusions and exclusions. They are not just about constructing 'us'; but also constructing 'others'. As Hall (1996:4) states 'it is only through the relation to the Other, the relation to what it is not, to precisely what it lacks, to what has been called its constitutive outside that the 'positive' meaning of any term - and thus its 'identity' - can be constructed'.

As stated above, state borders have double-edged significance; while they signify power, control and exclusion, they simultaneously stand for empowerment and inclusion. It is not only about 'differentiation' but also 'homogenisation'. An important challenge in border studies is therefore to analyse how the exclusions and inclusions between 'us' and 'others' that a border implies are historically and discursively constructed and shaped in relation to power. Borders are the expression of power relations; and manifest themselves in social (economic, cultural and political) practices and discourses that directly involve the production and reproduction of identities. Meanings attached to borders and identities are constantly evolving through these various social, political and discursive practices. Therefore, the meanings of a border can be analysed through these social practices and discourses in which identities are produced and reproduced in relation to power. Hall (1992: 4) states that identities are 'produced in specific historical and institutional sites within specific discursive formations and practices, by specific enunciative strategies'. Somers and Gibson (1993: 5) states that all people come to be who they are by locating themselves or being located in social narratives, which are rarely of their own making.

5. Conclusion

This paper has provided valuable insights into the relationships between three interconnected research domains: national identity, narrative and borders. These concepts have crucial importance in understanding of the production of geography. The paper introduced these relationships in order to provide a conceptual framework to understand and study national identities in relation to borders and narratives.

The paper initially reviewed six main assumptions related to national identities that are deducted from a wide range of

literature. It argued that national identities are historically modern constructs and produced through specific discursive formations. Although national identities are considered as modern discursive products, they are taken from granted and internalised. It is also argued that national identities are not only about constructing 'us' but also about constructing 'other'. Finally, national identities do not have any essence that is shared by all their members, but are multiple and always subject to change. Thus, national identities are constantly unfolding processes.

Secondly, this paper investigated the connection between identity and narrative. It is argued that narratives and identities are interdependent. National identities are being produced and re-produced by positioning oneself in the narratives of the nations or by being positioned in these narratives. Thus, narratives are the prime tools in the exploration of national identities. It is the narratives through which a self discloses his/her identity, self-understandings, attachments and belongings.

Finally, this paper focused on the connections between bordering and identity. Bordering and identity building are understood as interdependent processes that are constantly evolving. The relations between border and identity are permanent processes. Bordered space is filled with symbolic meanings and emotions that are disseminated deep into society by various ways. Identity building is also a constant process. The constructions of 'other' and 'us' are equally important in the constructions of borders and identity.

References

- Agnew, J. (2008). Borders on the mind: re-framing border thinking. *Ethics & Global Politics*, 1(4), 175-191.
- Anderson, B. (2006). *Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*. London: Verso Books.
- Arendt, H. (1998). *The Human Condition*. USA: University of Chicago Press.
- Bachelard, G. (1994). *The Poetics of Space*. Boston: Beacon Press.
- Balibar, E. (2002). *Politics and the Other Scene*. London: Verso Books.
- Barth, F. (1998). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. USA: Waveland Press.
- Benhabib, S. (2002). *The claims of culture: Equality and diversity in the global era*. New Jersey: Princeton University Press.
- Bourdieu, P. (1990). Structures, habitus, practices. *The logic of practice*, 52-65.
- Bourdieu, P., & Thompson, J. B. (1991). *Language and Symbolic Power*. USA: Harvard University Press.
- Bruner, J. (2004). Life as narrative. *Social Research*, 71(3), 691-710.
- De Cillia, R., Reisigl, M., & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identities. *Discourse & Society*, 10(2), 149-173.

- De Fina, A. (2011). Discourse and identity. In: T. A. Van Dijk (Ed.), *Discourse studies: A multidisciplinary introduction*. London: SAGE Publications.
- Gellner, E. (2006). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. California: Stanford University Press.
- Hall, S. (1992). The question of cultural identity. In: S. Hall, C. Nelson & P. Treichler (eds.), *Modernity and Its Futures*, (s. 595-635). Oxford: Polity Press.
- Hall, S. (1996). Who needs identity. *Questions of cultural identity*, 16(2), 1-17.
- Hobsbawm, E. J. (1992). *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. UK: Cambridge University Press.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space (Vol. 142)*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Meinhof, U. H., & Galasinski, D. (2005). The language of belonging. In: *The Language of Belonging* (pp. 13-49). London: Palgrave Macmillan.
- Newman, D. (2006). The lines that continue to separate us: borders in our 'borderless' world. *Progress in Human Geography*, 30(2), 143-161. <http://dx.doi.org/10.1191/0309132506ph599xx>
- Newman, D., & Paasi, A. (1998). Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography. *Progress in Human Geography*, 22(2), 186-207. <http://dx.doi.org/10.1191/030913298666039113>
- Özkirimli, U. (2003). The nation as an artichoke? A critique of ethnosymbolist interpretations of nationalism. *Nations and Nationalism*, 9(3), 339-355. <http://dx.doi.org/10.1111/1469-8219.00100>
- Paasi, A. (1998). Boundaries as social processes: Territoriality in the world of flows. *Geopolitics*, 3(1), 69-88. <http://dx.doi.org/10.1080/14650049808407608>
- Paasi, A. (2011). A border theory: an unattainable dream or a realistic aim for border scholars?. In: Wastl-Walter, D. (Ed.), *The Ashgate Research Companion to Border Studies*, (pp. 11-31). London: Routledge.
- Paasi, A. (2012). Border studies reanimated: going beyond the territorial/relational divide. *Environment and Planning A*, 44(10), 2303-2309. <http://dx.doi.org/10.1068/a45282>
- Sack, R. D. (1986). *Human Territoriality: Its Theory and History*. UK: Cambridge University Press.
- Said, E. W. (1979). *Orientalism*. New York: Vintage.
- Smith, A. D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Somers, M. R. (1994). The narrative constitution of identity: A relational and network approach. *Theory and society*, 23(5), 605-649.
- Somers, M. R., & Gibson, G. D. (1993). *Reclaiming the epistemological other: narrative and the social constitution of identity*. CSST Working Papers. WP No: 94. USA: University of Michigan
- Taylor, C. (1989). *Sources of the self: The making of the modern identity*. UK: Cambridge University Press.

Kitap İncelemesi • Book Review

“Medeniyetler ve Şehirler”*

Civilizations and Cities

Reviewed by Emrah Utku Gökçe ^{a,**}

^a Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, 49250, Muş/Türkiye.
ORCID: 0000-0002-9319-1672

MAKALE BİLGİSİ

Makale Geçmişi:

Başvuru tarihi: 22 Ağustos 2017

Düzeltilme tarihi: 18 Ocak 2018

Kabul tarihi: 13 Şubat 2018

Anahtar Kelimeler:

Medeniyetler ve Şehirler

Ahmet Davutoğlu

Kitap İncelemesi

ÖZ

Bu kitap incelemesinin amacı, şehir ve medeniyet kavramları üzerine yeni bir bakış açısı getiren Ahmet Davutoğlu'nun katkısını Medeniyetler ve Şehirler kitabı üzerinden tahlil etmektir. Kitap incelenirken hem açıklayıcı hem de eleştirel yöntem kullanılmıştır. Bu kitap, şehir yapılanmasının medeniyetler tarihi içindeki rolü nedir ve şehir tarihte nesne midir, yoksa özne midir soruları üzerine inşa edilmiştir. Kitabın sorulara cevabı ve aynı zamanda kitabın savı şöyledir: şehir aslında tarihte sadece belirlenen ve şekillendirilen/dönüştürülen bir nesne değil, aynı zamanda tarihin akışına etkide bulunan ve şekillendiren/dönüştüren bir öznedir. Tarihin akışında belirleyici bir eksen rolü oynayan ve bu akışın anlaşılmasında ve anlamlandırılmasında bizler için yön gösterici bir pusula görevi gören bu şehirler, medeniyetlerin eksen şehirleridir. Yazarın amacı, semai dinlerin en temel prensibi olan Tevhid akidesi ve kadim düşüncenin (Çin, Hint, İran, Mezopotamya, Yunan) gelenekleri ile bezenmiş medeniyet ve şehirlerin nasıl bir etkileşime girdiğini anlamak ve anlamlandırmaktır.

ARTICLE INFO

Article history:

Received 22 August 2017

Received in revised form 18 January 2018

Accepted 13 January 2018

Keywords:

Civilizations and Cities

Ahmet Davutoğlu

Book Review

ABSTRACT

The purpose of this book review is to clarify the contribution of Ahmet Davutoğlu, who introduced a new perspective into the notions of city and civilization, by taking into account the book Medeniyetler ve Şehirler. This book review is analysed on the descriptive and critical review. This book was built on the research questions of what the role of city construct in the history of civilizations is and whether city is the object or subject in the history. Accordingly, the answer of the book to the questions and its argument are as follows; as a matter of fact, city is not only an object that is determined and shaped/transformed, but also a subject having an effect on the course of the history and shaping and transforming. These cities, which play the role of an axis determining the direction of historical flow and function as a compass for us in understanding and making sense of this flow, are the axis cities of civilization. Purpose of the author is to understand and make sense of how civilizations and cities, which were decked with the principle of Oneness, the most fundamental tenet of monotheistic religions, and the traditions of ancient thought (Chinese, Indian, Iranian, Mesopotamian and Greek), interacted with each other.

Ahmet Davutoğlu is an academician as well as a political figure known for the posts he undertook in the Turkish political life. Davutoğlu completed his PhD thesis on the philosophy of contemporary politics in Boğaziçi University. In 1994, he published it under the title of “Alternative Paradigms: The Impact of Islamic and Western Weltanschauungs on Political Theory.”¹ He worked as a lecturer in Malaysia Islamic University in 1990, between 1990-1999 in Marmara University, and between 1999-2004 in Beykent University. In

addition, he officiated as an ambassador of Turkey and advisor to the Turkish Prime Minister between 2002-2009, as Turkish Foreign Minister between May 2009-2014 and as the Turkish Prime Minister between 2014-2016. Besides all these, his most important publications include “Civilizational Transformation and Muslim World”² and “Stratejik Derinlik”³ (Strategic Depth). In 2006, Davutoğlu published his book named as “Medeniyetler ve Şehirler” (Civilizations and Cities).

* Ahmet Davutoğlu (2016), İstanbul: Küre Yayınları, 272 pp., ISBN: 9786059125383

** Sorumlu yazar/Corresponding author.

e-posta: e.utku.g@gmail.com

The contribution of Davutoğlu introduced a new perspective into the notions of civilization and city by taking into account the book “*Medeniyetler ve Şehirler*”. This book was built on the research questions of “what is the role of city construct in the history of civilizations” and of “whether city is the object or subject in the history.” (p. 75). Accordingly, the answer of the book to the questions and its argument are as follows; as a matter of fact, “city is not only an object that is determined and shaped/transformed, but also a subject having an effect on the course of the history and shaping/transforming it.” (p. 76). Furthermore, a single city dissection is inadequate, and so the influences and positions of the cities in the history include differences. According to Davutoğlu, there are the *axis cities* of civilization in the history. They are different from the other cities because of the fact that these cities play the subject/main role on determining the direction of historical flow and function as a compass for us in understanding and making sense of this flow.

The book is formed of introduction and three parts. In introduction, Davutoğlu analyses his own three perceptions which are “existence, historical, and eco-political perception.” (p. 10). This book was dealt with within the framework of historical perception. In this part, the author criticizes Europe-oriented historiography by giving a reference Arnold Toynbee’s book *A Study of History*. The fundamental of his understanding of history is over how civilizations and cities which were constructed by monotheistic religions, and which were decked with the traditions of ancient thought affected each other throughout history (p. 12-16). The first part of the study is over Davutoğlu’s first acquaintance with cities and over his gaining first experiences about them. The experiences he gained by seeing the cities will each be a datum for his *axis cities* argument (p. 25). The second part of the study is devoted to criticism made to Max Weber’s definition of city. According to Weber’s city description in the book, “just as the people of West is the subject in the history of humanity, so the Western cities, which have been continually developing since the ancient Greeks and Middle Age, accumulating capital, involved in capitalist relationships, and improving property and citizenship right, are the subject in the history.”⁴. The Eastern cities, on the other hand, are closed constructions away from dynamism. Davutoğlu criticizes Weber’s occidental and oriental city description. In the third part, Davutoğlu begins to answer the fundamental question of the study, clarifies the relationship of city-civilization under seven titles.

- (i) The cities precursor/constitutive for a civilization: Pataliputra, Athens, Rome and Medina
- (ii) The cities established by a civilization: Baghdad, Cordoba, Esfahan, Delhi, Paris, London, Berlin, Amsterdam, Moscow, St. Petersburg
- (iii) The cities transferred/moved thanks to creation of civilizations: Alexandria, Konya, Bursa, Sarajevo
- (iv) The city of ghosts losing their importance due to shift of political power and transformation of civilization: Cordoba, Granada, Thessaloniki, Bahçesaray
- (v) The cities discharged together with a civilization: Mohenjo-Daro, Harappa, Persepolis, Otrar and Tenochtitlan
- (vi) The cities on the geo-cultural/geo-economic line of interaction
  - Mesopotamia-Anatolia-Levant Line: Mosul, Mardin, Diyarbakır, Urfa, Aleppo, Damascus

- The Central Asia-Iran-India Line: Samarkand, Bukhara, Hiva, Balkh
- The Central Asia-Steppes Line: Bulgarian, Kazan, Bahçesaray
- Andalusia-North Africa-Sahara Line: Marrakesh, Timbuktu
- (vii) The cities bringing together/transforming/ transformed into the different civilizations: Jerusalem (p. 165), Cairo (p. 189), Istanbul (p. 201).

The first criticism that can be voiced for the book is that it lacks a conclusion to summarize it. The second criticism is related to the language used. When the book is examined as a whole, it will be noticed that a plain language was used in the first part, but in the third part extremely theoretical and bombastic language was used. The disproportionate use of language observed in the chapters is such as to preventing the readers from focusing on the book. In my opinion, the author wills to inform the readers rather than impressing them. The third criticism is that the author gave excessive number of cities as examples. The effort to explain too many cities in one book leads to bulk of knowledge and is likely to disrupt the content of integrity of it. In addition, the fact that the page ranges between the sub-titles are disproportionate disrupts the content integrity again. The last criticism is that the author didn’t flesh out about description of axis city which is the fundamental term in the book, so it is not understood by the readers what the axis city is.

Notes

- ¹ Ahmet Davutoğlu, *Alternative Paradigms: The Impact of Islamic and Western Weltanschauungs on Political Theory* (Lanham, New York, London: University Press of America, 1994)
- ² Ahmet Davutoğlu, *Civilization Transformation and the Muslim World* (Kuala Lumpur: Quill, 1994)
- ³ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu* (İstanbul Küre Yayınları, 2001)
- ⁴ Max Weber, *The City*, ed. Don Martindale, translated by Gertrud Neuwirth (New York: The Free Press, 1958)

Appendix 1. The book cover

Yazım Kuralları

anemon, 2018 yılından itibaren Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim ve Aralık sayısı olmak üzere yılda altı defa düzenli olarak yayımlanmaktadır. Derginin asıl amacı sosyal bilimler alanında nitelikli akademik çalışmaların yayımlanmasına katkı yapmaktır.

Dergide yayımlanan makaleler yazarlarının izni olmaksızın başka hiçbir yerde yayımlanamaz veya bildiri olarak sunulamaz. Kısmen veya tamamen yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden hiçbir yerde kullanılamaz. Dergiye gönderilen makalelerin içerikleri özgün, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaledeki yazarlar isim sırası konusunda fikir birliğine sahip olmalıdır.

Makalenin hazırlanması sırasında yardımcı olması amacıyla, internet sitemizde yazarlar için linkinin altında yer alan **anemon** Dergisi yazım kurallarına göre hazırlanmış "örnek_makale" dosyasını bilgisayarınıza indirmeniz ve makalenizi bu makaleyi örnek alarak hazırlamanız, düzenlemelerde kolaylık ve zaman tasarrufu sağlayacaktır. Bu makaleyi bilgisayarınıza Word programında şablon (template) olarak kaydederek de makalenizi hazırlayabilirsiniz.

- Makaleler MS Word 2007 veya üstü bir sürümde hazırlanarak gönderilmelidir.
- Sayfa yapısı A4 kâğıdı (210 x 297 mm) boyutunda, MS Word programında, Times New Roman veya benzeri bir yazı karakteri ile 10 punto, tek satır aralığıyla yazılmalıdır. Sayfa kenarlarında üst 2 cm olmak üzere diğer kenarlar için 1.5 cm boşluk bırakılmalı ve sayfalar numaralandırılmalıdır.
- Yazar(lar)ın ad(lar) ve soyad(lar), kurumsal unvanları; yazar(lar)ın görev yaptığı kurum(lar), e-posta adres(ler) bilgileri ve ORCID nuraları verilmelidir. Ayrıca makalelerde sorumlu yazar belirtilmelidir.
- Makale başlığı, içerikle uyumlu, içeriği en iyi ifade eden bir başlık olmalıdır. Başlık, kalın ve 13 punto büyüklüğünde olmalı ve ilk harfler büyük olacak şekilde sola hizalanarak yazılmalıdır. Makaleler aynı özellikte İngilizce bir başlık/title içermelidir.
- Makalenin başında, konuyu kısa ve öz biçimde ifade eden ve en az 75, en fazla 120 kelimedenden oluşan Türkçe "Öz" bulunmalıdır. Öz içinde, yararlanılan kaynaklara, şekil ve çizelge numaralarına değinilmemelidir. Özün altında bir satır boşluk bırakılarak, en az 3, en çok 5 sözcükten oluşan anahtar kelimeler verilmelidir. Anahtar kelimeler makale içeriği ile uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. Aynı şekilde makaleler İngilizce bir başlık/title, anahtar sözcükler/keywords ve özet/abstract içermelidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Ancak her sayıda derginin üçte bir oranını geçmeyecek şekilde diğer dillerde yazılmış yazılara da yer verilebilir. Diğer dillerde yazılan makalelerde yazım dili dışında ayrıca Türkçe ve İngilizce başlık, anahtar sözcükler ve öz bulunmalıdır.
- Herhangi bir sempozyum veya kongrede sunulmuş olan çalışmalar kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilerek yayımlanabilir. Bir araştırma kurumu veya fonu tarafından desteklenen çalışmalarda (BAP, TÜBİTAK, Kalkınma Bakanlığı vb.) desteği sağlayan kuruluşun adı ve proje numarası ilk sayfanın altında verilmelidir.
- Makaleler giriş, gelişme ve sonuç yer alacak şekilde hazırlanmalıdır.
- Formüller ve denklemler Math Type ya da Word Denklem Düzenleyici kullanılarak yazılmalıdır.
- Çalışma, dil bilgisi kurallarına uygun olmalıdır. Makalede noktalama işaretlerinin kullanımında, kelime ve kısaltmaların yazımında en son çıkan TDK Yazım Kılavuzu esas alınmalı, açık ve yalın bir anlatım yolu izlenmeli, amaç ve kapsam dışına taşan gereksiz bilgilere yer verilmemelidir. Makalenin hazırlanmasında geçerli bilimsel yöntemlere uyulmalı, çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir düzen içinde verilmelidir.
- Bir makalede sırasıyla özet, ana metnin bölümleri, kaynakça ve (varsa) ekler bulunmalıdır. Makalenin bir "Giriş" ve bir "Sonuç" bölümü bulunmalıdır. "Giriş" çalışmanın amacı, önemi, dönemi, kapsamı, veri metodolojisi ve planını mutlaka kapsamalıdır. Konu gerektiriyorsa literatür tartışması da bu kısımda verilebilir. "Sonuç" araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmelidir. Metinde sözü edilmeyen hususlara "Sonuç"ta yer verilmemelidir. Belli bir düzen sağlamak amacıyla ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir.
- Tablo/Şekillerin numarası ve başlığı bulunmalıdır. Tablo çiziminde dikey çizgiler kullanılmamalıdır. Yatay çizgiler ise sadece tablo içindeki alt başlıkları birbirinden ayırmak için kullanılmalıdır. Tablo/Şekil numarası üste, tam sola dayalı olarak dik yazılmalı; tablo/şekil adı ise, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Kaynakça verilmesi gereken bir durum varsa tablonun altında metin içi kaynak gösterme formatında verilmelidir.

- Makalede, düzenli bir bilgi aktarımı sağlamak üzere ana, ara ve alt başlıklar kullanılabilir. Makale başlığı dışındaki diğer tüm başlıklar yalnız ilk harfleri büyük, 11 punto (üst 12 nk; alt 6 nk) ve sola hizalı olarak yazılmalıdır. Birinci derece başlıklar koyu karakterde; ikinci derece başlıklar, koyu olmayan; üçüncü derece başlıklar ise koyu olmayan ve italik harflerle yazılmalıdır.

1. Birinci Derece Başlık

1.1. İkinci Derece Başlık

1.1.1. Üçüncü Derece Başlık

- Kaynak göstermede kullanılan format, APA (American Psychological Association) Style 6th Edition'dır. Gerek alıntılmalarda gerekse de kaynakça kısmında yazarlar, Amerikan Psikoloji Derneği'nin yayımladığı Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu'nda belirtilen yazım kurallarını ve formatını takip etmelidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>

(i) Türkçe kitap:

Meriç, C. (2009). *Bu Ülke*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(ii) Çeviri kitap:

Davison, A. (2006). *Türkiye'de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

(iii) Editörlü kitap:

Çetin, İ. (Ed.) (2010). *Dil ve Edebiyat Öğretim Yöntemleri*. İstanbul: Nobel.

(iv) Editörlü kitapta bölüm:

Okçu, M., Aktel, M., & Kerman, U. (2007). İki Süreci Anlamak: Kamu Yönetiminde Küreselleşme ve "Avrupalılaşma". İçinde: A. Yılmaz & Y. Bozkurt (Ed.), *Küresel Esintiler ve Yerel Etkiler Sarmalında Türk Kamu Yönetimi* (s.43-67). Ankara: Gazi Kitabevi.

(v) Makale:

Esen, Ö. (2012). Türkiye'de Döviz Kuru Belirsizliğinin İhracat Üzerine Etkisi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49(568), 87-97.

(vi) Çift yazarlı makale:

Bayrak, M., & Esen, Ö. (2014). Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu ve Çözümüne Yönelik Arayışlar. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 139-158.

Çok yazarlı makale:

Esen, Ö., Aydın, C., & Aydın, R. (2016). Inflation Threshold Effect on Economic Growth in Turkey. *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, 7(22), 1983-1993.

(vii) Tezler:

Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye'nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

(viii) İnternet tabanlı kaynaklar:

Eğilmez, M. (2017). *İşsizlik Niçin Düşmüyor?*. (Erişim: 01.02.2018), <http://www.mahfiyegilmez.com/2017/12/issizlik-nicin-dusmuyor.html>

- Metin içi atıflar ilgili bölümde parantez içinde gösterilmelidir.

(i) Tek Yazar İçin: (Soyad, Basım Yılı: Sayfa Numarası)

(ii) Birden Çok Yazar İçin: (Soyad vd., Basım Yılı: Sayfa Numarası)

- Bir yazarın makalesine ulaşamıyorsa ikincil kaynaklardan alıntı yapan bir kaynağa referans veriliyorsa asıl yararlanılan kaynağa göndermede bulunulur.

(i) "(Aktarılan kaynağın yazarının [veya yazarlarının] Soyadı, Yılı)'dan aktaran" ifadesi getirilerek atıf yapılır. Buna bağlı olarak da kaynakçada sadece ikincil kaynağa yer verilir. (Smith, 1890'dan aktaran: Esen, 2006: 1) gibi

(ii) Smith (1890) her bireyin kendi kârını arttırmaya çalışırken amacı hiç de bu olmadığı halde bütün toplumun zenginliğinin artmasına hizmet ettiğini ve bunu yaptırmanın ise piyasanın gizli eli olduğunu vurgulamaktadır (aktaran: Esen, 2006: 1).

- **anemon**'a yazım kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Dergide intihal denetimi iThenticate programı ile yapılmaktadır ve intihal denetiminde kabul edilebilir benzerlik oranı en fazla %20 olmalıdır.

- Yayım aşamasının ilk adımı için makaleler Online Başvuru Sistemi aracılığıyla yollanmalıdır. Başvurunun hemen ardından elektronik posta adresinize otomatik olarak bir onay mesajı gönderilecektir. Daha fazla bilgi için <http://dergipark.gov.tr/anemon> elektronik adresi aracılığıyla editörümüzle bağlantıya geçilebilir.

Instructions for Authors

anemon is published bimonthly in February, April, June, August, October and December starting from 2018 by Mus Alparslan University. The purpose of the journal is to make contributions to publishing qualified academic studies in social sciences and humanities.

The articles that are published in the journal cannot be published or presented anywhere else unless permission is granted from the editorial board. The articles that are published either partially or completely cannot be used anywhere else unless reference is given. The articles that are sent to the journal has to be authentic, not previously published or sent to be published. The authors of the articles have to have a consensus regarding the order of the authors' names in the article.

If you download the "sample article" that was prepared according to spelling rules and format of the Journal of **anemon** from our website through the link for authors to help you prepare the article, this will save your time and facilitate the preparation process. You can also prepare your article by saving this sample as a template on the Microsoft Word program.

- The articles should be in MS Word 2007 or higher version.
- The layout has to be custom-designed A4 paper (210 x 297 mm). The file format has to be MS Word. The font has to be Times New Roman or a similar one with a size of 10. The file has to have single-line spacing. Page margins have to be 2 cm on the top and 1.5 cm for all the other sides. The pages have to be numbered.
- The articles should include the name(s), surname(s), institutional title(s), institution name(s), e-mail address(es), and ORCID of the author(s). In addition, the corresponding author has to be indicated in the articles.
- The title of the article has to be consistent with the content and must reflect the content in the best way possible. The title has to be boldface with a font size of 13. The first letter of all the words has to be uppercase. The title has to be left-aligned. The articles should have an English title with the same properties.
- The article needs to include an "Abstract" at the beginning not less than 75 words nor longer than 120 words summarizing the content in the most precise and concise way. The abstract must not include references, figures, and table numbers. Leaving a space under the abstract, the author has to add keywords including at least 3 and utmost 5 words. The keywords have to be consistent with the content and should be comprehensive. Similarly, the articles have to include an English title, keywords, and abstract.
- **anemon** is published in Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal. The articles written in other languages have to have Turkish and English titles, keywords, and abstracts in addition to those written in its original language.
- The works that are presented in any symposium or congress can be published after specifying the name, place and the date of the congress. The works (BAP, TUBITAK, Word Bank ect.) that are supported by a research organization or fund have to indicate the name of the supportive organization and the number of the project.
- The articles should be organized as introduction, body, and conclusion. Subtitles and lower-level titles must have a font size of 11 (12 nk before and 6 nk after) and be left-aligned.
- Formulas and equations should be written via Math Type or Word Equation Editor.
- The study has to comply with grammatical rules. The latest Turkish Language Association Spell Check has to be employed regarding the use of punctuation, spelling of the words, and abbreviations. The text is expected to be clear and simple. No expressions out of purpose and scope must be included in the work. The valid scientific methods have to be employed to prepare the article. The content, purpose, scope, justification, etc. of the study have to be provided as much as needed in a certain order.
- An article is expected to include abstract, sections of the main text, references, and appendices (if there is any) respectively. An article has to have an "Introduction" and "Conclusion" sections. The "Introduction" is definitely expected to include the purpose, importance, period, scope, data methodology, and outline of the study. If it is necessary for the subject to be dealt with, literature review can be given in this section as well. The "conclusion" needs to be in compliance with the study's purpose and scope. It needs to be given generally and concisely. The points that are not mentioned within the text must not be included in "conclusion". Headings, titles, and subtitles can be used to organize the text.
- Tables/Figures should be numbered and given with their titles. No vertical lines must be used to draw the tables. Horizontal lines can only be used to separate the subtitles within the table from each other. Table/Figure number has to be at the top left-aligned and non-Italic. The name of tables/figures has to be written with each word having its first letter uppercase. In addition, tables/figures have to comply with black and white print. If there is anything in the table that requires reference, the references must be given at the bottom of the table with in-text reference format.

- Headings, titles, and subtitles can be used to ensure an ordered information transfer. All the other titles except for the title of the article have to have a font size of 11. First-level titles should be uppercase but boldface; the first letters of all the words in the second-level titles should be uppercase and not boldface; and only the first letters of the words in the third-level titles should be uppercase, and these titles have to be italic. In addition, the titles have to be organized with 6 nk before and after the title.

1. First-Level Title

1.1. Second-Level Title

1.1.1. Third-level Title

- The citation format is APA (American Psychological Association) Style 6th Edition. The authors have to follow the spelling principles and format specified by American Psychological Association in American Psychological Association Publication Manual regarding both quotations and bibliography. For detailed information: <http://www.apastyle.org/learn/tutorials/basics-tutorial.aspx>
- (i) Reference to a book:
Stopford, M. (1997). *Maritime Economics*. New York: Routledge.
- (ii) Translated book:
Davison, A. (2006). *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik*. Tuncay Birkan (Trans.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- (iii) Reference to a chapter in an edited book:
Esen, Ö., & Aydın, C. (2018). Tunisia. In: S. Özdemir, S. Erdoğan, & A. Gedikli (Eds.), *Handbook of Research on Sociopolitical Factors Impacting Economic Growth in Islamic Nations* (pp. 68-94). USA: IGI Global.
- (iv) Reference to a journal publication:
Esen, Ö. (2016). Security of the energy supply in Turkey: Prospects, challenges and opportunities. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 6(2), 281-289.
- (v) Two authors:
Aydın, C., & Esen, Ö. (2018). Does the level of energy intensity matter in the effect of energy consumption on the growth of transition economies? Evidence from dynamic panel threshold analysis. *Energy Economics*, 69, 185-195.
- (vi) Theses and dissertations:
Esen, Ö. (2013). *Sürdürülebilir Büyüme Bağlamında Türkiye’nin Enerji Açığı Sorunu: 2012-2020 Dönemi Enerji Açığı Projeksiyonu*. Doctoral Dissertation. Erzurum: Atatürk University.
- (vii) Internet Based Sources
IATA (2016). *Annual Reports Review*. (15.10.2017), Retrieved from <https://www.iata.org/about/Documents/iata-annual-review-2016.pdf>
- In-text references have to be indicated in brackets where relevant.
  - (i) For single author: (Surname, Date of Publication: Page Number)
  - (ii) For multiple authors: (Surname et al., Date of Publication: Page Number)
- The manuscripts that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. The journal uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. If the similarity level is above 5%, the manuscript is not accepted for publication.
- The articles are sent through Online Application System for the first step of the publication. An automatically-sent confirmation message is sent to your e-mail address upon the completion of the application. For further information, please contact the editor via <http://dergipark.gov.tr/anemon>.

Değerlendirme Süreci

- **anemon**'a gönderilen yazılar, önce Yayın Kurulunca dergi ilkelerine uygunluk açısından bir ön değerlendirmeye tabi tutulur. Dergi kapsamına girmeyen veya bilimsel bir yazı formatına içerik ve şekil şartları açısından uymayan yazılar, hakemlik süreci başlatılmadan geri çevrilir ya da bazı değişiklikler istenebilir. Yayın için teslim edilen makalelerin değerlendirilmesinde akademik tarafsızlık ve bilimsel kalite en önemli ölçütlerdir.
- **anemon**'a yayın kurallarına uygun olarak gönderilen makaleler, daha sonraki aşamada intihal denetiminden geçirilir. Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nde intihal denetimi, iThenticate paket programı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve intihal denetiminde, benzerlik oranının %20'nin üstüne çıkmaması gerekmektedir. İlgili çalışmada herhangi bir intihale rastlanmadığı takdirde değerlendirilmek üzere o alandaki çalışmaları tanınmış iki hakeme gönderilir. **anemon** Dergisi, sürecin her aşamasında, hakem ve yazarların isimlerinin saklı tutulduğu çift-kör hakemlik sistemini kullanmaktadır. Hakem raporları beş yıl süreyle saklanır. Makaleyi değerlendiren iki hakemden birisinin olumlu diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda makale üçüncü hakeme gönderilmekte veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı vermektedir.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalarda yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Katılmadıkları hususlar varsa gerekçeleriyle birlikte itiraz etme hakkına sahiptirler. Dergideki hakemlik sürecinde, akademik unvana sahip kişilerin yayınları için ancak eşit ya da üst derecede akademik unvana sahip kişiler hakem olabilir.
- **anemon**'un hakem değerlendirme süreci, normal koşullarda editör tarafından ön değerlendirme aşaması bir hafta; hakem değerlendirme süreci de 8 hafta olarak planlanmaktadır. Ancak hakemlerden zamanında dönüş olmaması nedeniyle yeniden hakem atama vb. nedenlerden dolayı hakem değerlendirme süreci uzayabilmektedir.
- **anemon**'a makale gönderen yazar/yazarlar, Derginin söz konusu hakem değerlendirme koşullarını ve sürecini kabul etmiş sayılırlar.
- **anemon**'da yayımlanmasına karar verilen (kabul edilen) çalışmaların telif hakkı, Muş Alparslan Üniversitesine devredilmiş sayılır.

Peer Review Process

- The papers that are sent to **anemon** are subjected to preliminary assessment by the Editorial Board to see whether the work complies with the principles of the journal. The papers that are out of the scope of the journal or do not comply with the format of a scientific text either in terms of content or style are either rejected or demanded to be corrected prior to peer-review process. Academic objectivity and scientific quality are the most important criteria for the assessment of the articles that are submitted to be published.
- The articles that comply with the publication principles of **anemon** are passed through plagiarism checking. Journal of Social Sciences of Muş Alparslan University uses the iThenticate software to detect instances of overlapping and similar text in submitted manuscripts. The journal allows an overall similarity of 20% for a manuscript to be considered for publication. After determining an acceptable similarity rate, the article is sent to two reviewers who are known for their studies in the relevant field. **anemon** employs double-blind review system in which the names of neither the reviewers nor the authors are disclosed in any of the phases of the process. Reviewer reports are saved for five years. If one of the reviewers gives positive feedback while the other gives negative feedback, the article is sent to a third reviewer or Editorial Board examines the reviewer reports to make the final decision.
- The authors submitting papers to **anemon** take into account the criticisms and suggestions of the reviewers and the Editorial Board. The authors also have the right to object to the points with which they disagree. In the reviewing process, the publications of people with academic titles are only reviewed by academics of either an equal or a higher degree.
- Assessment process of **anemon** may sometimes take long periods of time due to undesired reasons. Normally, preliminary assessment by the editor takes a week while reviewer's assessment period takes 8 weeks. However, reviewer assessment process may get longer when reviewers do not respond on time or in cases of appointing a new reviewer and so on.
- The author/authors submitting papers to **anemon** is/are considered to have accepted the aforementioned reviewing conditions and process of the journal.
- The copyrights of the works that are decided to be published (accepted) in **anemon** are transferred to Muş Alparslan University.

Yayın İlkeleri

- **anemon**, ulusal ve uluslararası düzeyde yapılan, sosyal bilimler alanında özgün ve nitelikli çalışmaları, bilimsel bir yaklaşımla ele alarak sosyal bilimler alanlarındaki çalışmaların niteliğinin yükselmesine, yöntem ve uygulamaların gelişmesine, kuram ve uygulama alanlarındaki çalışmalar arasında iletişimin güçlenmesine ve sosyal bilimler alanındaki literatürün zenginleşmesine katkı sağlamak amacıyla yayımlanmaktadır.
- **anemon**'da, dil bilimi, din bilimleri, edebiyat, eğitim bilimleri, felsefe, güzel sanatlar, iktisat, işletme, maliye, psikoloji, siyaset bilimi, sosyoloji, tarih, uluslararası ilişkiler vb. tüm sosyal bilimlere ait özgün ve nitelikli bilimsel çalışmaları destekleyerek bilim camiasında üretilen bilgileri akademisyenlerin ve kamuoyunun istifadesine sunmak amacıyla yeni ve özgün çalışmalara yer verilmektedir.
- **anemon**'a gönderilecek çalışma, alanında bir boşluğu dolduracak özgün bir yazı olmalı ya da daha önce yayımlanmış çalışmaları değerlendiren, konuya dair yeni ve dikkate değer görüşler ortaya koyan bir inceleme olmalıdır.
- **anemon**'a gönderilecek yazılar makale, çeviri ve kitap tanıtımı türünde olmalıdır. Dergimize gönderilen çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni ve orijinal metin gereklidir.
- **anemon**'un yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir; ancak her sayıda derginin sayfa sayısının en fazla üçte biri kadar olmak üzere diğer dillerdeki yazılara da yer verilebilir.
- **anemon**'a gönderilmeden önce akademik çalışmalar, söz konusu dili iyi düzeyde konuşan editörler tarafından düzenlenmeli ve kontrol edilmelidir. Ayrıca bu durum belgelendirilmelidir (Türkçe hazırlanan çalışmalar hariç).
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış ve halihazırda yayımlanmak üzere sunulmamış olmalıdır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, durum açıkça belirtilmek şartıyla dergiye gönderilebilir.
- **anemon**, Mart, Temmuz ve Kasım sayısı olmak üzere yılda üç defa düzenli olarak yayımlanmaktadır.
- **anemon**'a gönderilen yazılara telif hakkı ödenmez. Yayımlanan makalelerin telif hakkı Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'ne aittir.
- **anemon**'da yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.
- **anemon**'da yer alan yazılardaki görüş ve düşünceler yazarlarının kişisel görüşleri olup derginin ve bağlı olduğu kurumların görüşlerini yansıtmaz.
- **anemon**'a gönderilen çalışmalar, TÜBİTAK ULAKBİM'in DergiPark Sistemi (UDS) üzerinden elektronik ortamda gönderilmektedir. Bu sisteme <http://dergipark.gov.tr/anemon> da yer alan "Kullanıcı Sayfası/Yeni Gönderi" linkinden ulaşılabilir. Söz konusu sisteme kayıt yapıp makale gönderildikten sonra hakem süreciyle ilgili gelişmeler ve hakem değerlendirme raporları yazarlar tarafından kolaylıkla takip edilebilir.

Editorial Principles

- **anemon** is an international peer-reviewed journal that publishes authentic and qualified works with a scientific approach in the fields of social sciences. It is published to contribute to raising the quality of the social sciences studies, development of methods and practices, to strengthen the communication between theoretical and practical studies, and to enrich the literature.
- **anemon** supports all the authentic and qualified scientific studies in the social sciences field including business, economics, educational sciences, finance, fine arts, history, international relations, linguistics, literature, philosophy, political science, psychology, sociology and theology etc. It publishes new and authentic works to offer the knowledge produced by scientific circles for the benefit of academics and public.
- The works that are sent to **anemon** must be either an authentic work to eliminate a lack in the literature or a review assessing the previously-published works and suggesting relevant, new, and noteworthy opinions.
- The texts that are sent to **anemon** include articles, translations, and book promotions. For the translated texts, publication permission of the owner of the article and the source text are required.
- Publication languages of **anemon** are Turkish and English. However, each issue may include articles written in other languages unless they exceed one third of the journal.
- Before academic studies submitted to **anemon**, they should be proofread and edited by native the language-speaking editors related to language used in the paper. This should also be documented (excluding study prepared in Turkish language).
- The works that are sent to **anemon** must not be published previously anywhere. They have to be ready for publication. The papers that have previously been presented in a scientific meeting can be sent to the journal if it is clearly indicated.
- **anemon** is regularly published three times a year, in March, July and November by Muş Alparslan University.
- No copyright payment is made for the papers that are sent to **anemon**. The copyrights of the works that are published in the Journal are transferred to Muş Alparslan University Journal of Social Sciences (**anemon**).
- Scientific and legal liabilities of the articles published in **anemon** belong to the authors.
- All the opinions and ideas indicated in the articles that are published in **anemon** are authors' personal opinions and do not reflect the opinions of the Journal or the affiliated institutions by any means.
- The works that are sent to **anemon** are sent to TUBITAK ULAKBİM's DergiPark System (UDS) in electronic environment. This system can be accessed via <http://dergipark.gov.tr/anemon> under the link "User Page/New Submission". After registering in the system and submitting the paper, the developments regarding the reviewing process and reviewer reports can be followed by the authors.

Yazışma Adresi / Address

Anemon Dergi Editörlüğü

Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

49250 – MUŞ/TÜRKİYE

Tel: 0 436 249 49 49 / 3622 - Fax: 0 436 249 10 22

Web: <http://dergipark.gov.tr/anemon>

e-mail: anemon@alparslan.edu.tr